

UNIwersytet PRZYRODniczo-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH

Instytut NAUK Społecznych i Bezpieczeństwa

DE SECURITATE ET DEFENSIONE

O BEZPIECZEŃSTWIE I OBROŃNOŚCI

ZESPÓŁ REDAKCYJNY/ EDITORIAL TEAM

REDAKTOR NACZELNA/ EDITOR IN CHIEF	DR MALINA KASZUBA
ZASTĘPCA REDAKTOR NACZELNEJ/ DEPUTY EDITOR	MGR MARTA STEMPIEŃ
ZASTĘPCA REDAKTOR NACZELNEJ/ DEPUTY EDITOR	MGR MACIEJ TOŁWIŃSKI
REDAKTOR JĘZYKOWY (JĘZYK POLSKI)/ LANGUAGE EDITOR (POLISH)	MGR TOMASZ CHODOWIEC
REDAKTOR JĘZYKOWY (JĘZYK ANGIELSKI)/ LANGUAGE EDITOR (ENGLISH)	MGR HANNA SIENKIEWICZ-KAYA
REDAKTOR JĘZYKOWY (JĘZYK NIEMIECKI)/ LANGUAGE EDITOR (GERMAN)	DR ADRIANA POGODA-KOŁODZIEJAK
REDAKTOR JĘZYKOWY (JĘZYK ROSYJSKI)/ LANGUAGE EDITOR (RUSSIAN)	MGR ALEKSIEJ PULIK
SEKRETARZ REDAKCJI/ SECRETARY	MGR ANNA KAMIŃSKA

RADA NAUKOWA/ SCIENTIFIC COMMITTEE

PROF. ZW. DR HAB. ROMUALD KALINOWSKI , UNIWERSYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZY W SIEDLCACH/ SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES, POLAND
PLK DR HAB. TOMASZ KOŚMIDER , PROF. AKADEMII SZTUKI WOJENNEJ/ THE WAR STUDIES ACADEMY, POLAND
DR HAB. MARIUSZ KUBIAK , PROF. UNIWERSYTETU PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNEGO W SIEDLCACH/ SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES, POLAND
DR HAB. MIROSLAW MINKINA , PROF. UNIWERSYTETU PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNEGO W SIEDLCACH/ SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES, POLAND
PLK DR HAB. ANDRZEJ PIECZYWOK , AKADEMIA SZTUKI WOJENNEJ/ THE WAR STUDIES ACADEMY, POLAND
DR HAB. ZBIGNIEW SABAK , PROF. PAŃSTWOWEJ SZKOŁY WYŻSZEJ IM. PAPIEŻA JANA PAWŁA II W BIAŁEJ PODLASKIEJ/ POPE JOHN PAUL II STATE SCHOOL OF HIGHER EDUCATION IN BIAŁA PODLASKA, POLAND
DR HAB. HENRYK WYRĘBEK , PROF. UNIWERSYTETU PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNEGO W SIEDLCACH/ SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES, POLAND
DR ROBERT GAWŁOWSKI , WYŻSZA SZKOŁA BANKOWA W TORUNIU/ TORUN SCHOOL OF BANKING, POLAND
DR HAB. ASLAN ABASHIDZE , ROSYJSKI UNIWERSYTET PRZYJAŹNI NARODÓW ' THE PEOPLES' FRIENDSHIP UNIVERSITY OF RUSSIA
DR HAB. NIKOLAI DUCHNO , ROSYJSKI UNIWERSYTET TRANSPORTU (MIIT)/ RUSSIAN UNIVERSITY OF TRANSPORT (MIIT), RUSSIA
DR HAB. GALINA KUC , PROF. CHARKOWSKIEGO UNIWERSYTETU NARODOWEGO IM. W. KARAZINA/ V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY, UKRAINE
DR. HAB. ALEKSANDR MALKO , PROF. ROSYJSKIEJ AKADEMII NAUK, SARATOW/ RUSSIAN ACADEMY OF SCIENCES, RUSSIA
DR HAB. AMAN MIZANBAJEV , PROF. UNIWERSYTETU W CZELABIŃSKU/ CHELYABINSK STATE UNIVERSITY PROFESSOR, RUSSIA

DR HAB. INNA STECENKO, PROF. BAŁTYCKIEJ AKADEMII MIĘDZYNARODOWEJ/ BALTIC INTERNATIONAL ACADEMY, LATVIA

DR ABDER-RAHMAN HAJ IBRAHIM, UNIWERSYTET W BIRZEIT UNIVERSITY/ BIRZEIT UNIVERSITY, PALESTINE

DOC. DR DENIS IROSZNIKOW, PAŃSTWOWY UNIWERSYTET W RIAZANIU IM S. A. JESIENINA/ RYAZAN STATE UNIVERSITY, RUSSIA

DR SANDRA KAIJA, PROF. UNIWERSYTETU STRADYNIA W RYDZE/ RIGA STRADIŅŠ UNIVERSITY, LATVIA

ADRES REDAKCJI/ EDITORIAL TEAM OFFICE

INSTYTUT NAUK SPOŁECZNYCH I BEZPIECZEŃSTWA, WYDZIAŁ HUMANISTYCZNY, UNIWERSYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH,
UL. ŻYTANIA 39, 08-110 SIEDLCE/
SOCIAL SCIENCES AND SECURITY INSTITUTE, FACULTY OF HUMANITIES,
SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES,
ŻYTANIA 39, 08-110 SIEDLCE, POLAND

ZA WERSJĘ PIERWOTNĄ CZASOPISMA UZNAJE SIĘ WERSJĘ ELEKTRONICZNĄ DOSTĘPNĄ POD ADRESEM [HTTP://WWW.DESECURITATE.UPH.EDU.PL](http://www.desecuritate.uph.edu.pl) / THE ORIGINAL VERSION OF THE JOURNAL IS THE ELECTRONIC VERSION AVAILABLE AT THE [HTTP://WWW.DESECURITATE.UPH.EDU.PL](http://www.desecuritate.uph.edu.pl)

KOREKTA/ PROOFREADING: MGR TOMASZ CHODOWIEC

SKŁAD I ŁAMANIE/ TYPESETTING: MGR MARTA STEMPIEŃ, MGR TOMASZ CHODOWIEC

LOGOTYP/LOGOTYPE: ALEKSANDRA WOLSKA

OKŁADKA/ COVER: MGR MARTA STEMPIEŃ

WYDAWCA/ PUBLISHER:

INSTYTUT NAUK SPOŁECZNYCH I BEZPIECZEŃSTWA, WYDZIAŁ HUMANISTYCZNY, UNIWERSYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH, UL. ŻYTANIA 39, 08-110 SIEDLCE/
SOCIAL SCIENCES AND SECURITY INSTITUTE, FACULTY OF HUMANITIES, SIEDLCE UNIVERSITY OF NATURAL SCIENCES AND HUMANITIES, UL. ŻYTANIA 39, 08-110 SIEDLCE/
[HTTP://WWW.INSIB.UPH.EDU.PL](http://www.insib.uph.edu.pl)

PL ISSN 2450-5005

© COPYRIGHT BY UNIWERSYTET PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH

ADRES DO PRZESŁANIA ARTYKUŁÓW/ ARTICLES SUBMISSION ADDRESS

REDAKCJA “DE SECURITATE ET DEFENSIONE. O BEZPIECZEŃSTWIE I OBRONNOŚCI”
E-MAIL: secu.et.defen@gmail.com

UNIwersytet PRZYRODniczo-HUMANISTYCZNY W SIEDLCACH

Instytut NAUK Społecznych i Bezpieczeństwa

DE SECURITATE ET DEFENSIONE

O BEZPIECZEŃSTWIE I OBRONNOŚCI

SPIS TREŚCI

WSTĘP

6

DENIS IROSZNIKOW

Исследование безопасности как правовой категории

7

ANTON A. WASILJEW

К вопросу о рецепции права в российской консервативной правовой идеологии

18

ŁUKASZ BARTOSIK

Prawo do posiadania i noszenia broni w II Poprawce do Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki – ujęcie oryginalistyczne

27

OLEKSANDR BEZRUK

Мобильность как фактор глобальной безопасности

43

DAMIAN JARNICKI

Przewartościowania i adaptacje. Epilog nordyckiej bezaliansowości?

51

MIROSLAWA KANAR

Poczucie bezpieczeństwa wśród społeczeństwa w Polsce – zmiany na przestrzeni lat 2002-2014

70

IZABELA NICZYPORUK-CHUDECKA

Instytucja Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych w ramach stanu wojennego – historia i współczesność

88

PIOTR NOWAK

„Ład Postlizboński” w Europie

100

ALEKSANDER KSAWERY OLECH

Przemysł marihuany jako źródło patologii oraz zagrożenie bezpieczeństwa społecznego i ekonomicznego w Polsce

112

MAKS RATNIKOW

Влияние энергетических факторов на формирование внешней политики США

131

DANIEL SMAGA

Specyfika zadań Straży Granicznej i Służby Celnej jako organów zwalczających terroryzm

151

JAKUB SIEMIĄTKOWSKI

Obronność Polski w myśli środowisk republikańskich w świetle publicystyki pism „Rzeczy Wspólne” i „Nowa Konfederacja”

161

ADRIAN SZYDLIK

Karnoprawny aspekt przestępstw przeciwko obronności i bezpieczeństwu

178

TIMUR ANDRIJEWSKI

Cele rosyjsko-ukraińskiej wojny hybrydowej

189

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION	6
DENIS IROSHNIKOV <i>Study on security as a legal category</i>	7
ANTON A. VASILIEV <i>On the Reception of Law in the Russian Conservative Legal Ideology</i>	18
ŁUKASZ BARTOSIK <i>The Right to Keep and Bear Arms in the II Amendment to the U.S. Constitution – an Originalist Sense</i>	27
OLEKSANDR BEZRUK <i>Mobility as a Factor of Global Security</i>	43
DAMIAN JARNICKI <i>Redefinitions and Adaptations. The Nordic Non-Alliance Epilogue?</i>	51
MIROSLAWA KANAR <i>The Sense of Security in the Polish Society. Changes over the period 2002-2014</i>	70
IZABELA NICZYPORUK-CHUDECKA <i>The Institution of the Commander in Chief of the Armed Forces in the Period of Martial Law – the Past and the Present</i>	88
PIOTR NOWAK <i>“Post-Lisbon” Order in Europe</i>	100
ALEKSANDER KSAWERY OLECH <i>Marijuana Trafficking as a Source of Pathology and a Threat to Social and Economic Security in Poland</i>	112
MAX RATNIKOV <i>The Impact of Energy Factors on the US Foreign Policy Development</i>	131
DANIEL SMAGA <i>The Specifics of the Tasks of the Border Guard and the Customs Service as the Authorities that Fight Terrorism</i>	151
JAKUB SIEMIĄTKOWSKI <i>Defense of Poland in the View of Polish Republicans Based on Magazines “Rzeczy Wspólne” (Common Things) and “Nowa Konfederacja” (New Confederacy)</i>	161
ADRIAN SZYDLIK <i>A Criminal-Law Aspect of Crimes Against Defense and Security</i>	178
TYMUR ANDRIYEVSKYY <i>The Purposes of the Russian-Ukrainian Hybrid War</i>	189

Drodzy Czytelnicy,

Trafił w Wasze ręce kolejny numer czasopisma, którego twórcami są młodzi naukowcy z Instytutu Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa Uniwersytetu Przyrodniczego-Humanistycznego w Siedlcach. Dotychczasowe osiągnięcia Redakcji, o których pisaliśmy w ostatnim numerze, pozwalają z optymizmem patrzeć w przyszłość. Cieszymy się, że periodyk ma swoich stałych czytelników oraz autorów, którzy do Nas „wracają”, aby prezentować wyniki swoich dociekań naukowych. A patrząc na otaczającą nas rzeczywistość międzynarodową, tematów do badań nie powinno zabraknąć.

Rok 2017 obfitował w szereg wydarzeń z obszaru bezpieczeństwa i obronności, które przykuły uwagę nie tylko społeczności międzynarodowej, ale także badaczy zajmujących się tą problematyką. Na szczególną uwagę zasługują kolejne próby nuklearne Korei Północnej, której przywódca nie zważając na międzynarodowy sprzeciw, z ogromną intensywnością rozbudowuje potencjał broni nuklearnej, grożąc jej użyciem nie tylko wobec najbliższego sąsiada – Korei Południowej, ale także przeciw Stanom Zjednoczonym.

Zainteresowanie wzbudza polityka i działania Federacji Rosyjskiej, chociażby w postaci nadal toczącego się konfliktu we wschodniej Ukrainie czy licznych ćwiczeń rosyjskich sił zbrojonych, z których część odbywa się *ad hoc*, budząc niepokój państw sąsiednich oraz Sojuszu Północnoatlantyckiego. Aktywność Federacji Rosyjskiej w aspekcie bezpieczeństwa skłania tym samym jej sąsiadów do redefinicji prowadzonej dotychczas polityki bezpieczeństwa, o czym możemy m.in. przeczytać w artykule „Przewartościowania i adaptacje. Epilog nordyckiej bezaliansowości?”.

Tym samym zachęcam wszystkich Czytelników do lektury niniejszego numeru z nadzieją, że znajdzie uznanie w oczach odbiorców. Tradycyjnie dziękuję również wszystkim członkom Redakcji, Radzie Naukowej oraz Recenzentom za owocną współpracę.

Życzę interesującej lektury!

Malina Kaszuba

**Redaktor Naczelna „De Securitate et Defensione.
O Bezpieczeństwie i Obronności”**

Denis IROSHNIKOV¹

Russian University of Transport (MIIT)

Moskwa, Rosja

dv-iroshnikov@mail.ru

ИССЛЕДОВАНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ КАК ПРАВОВОЙ КАТЕГОРИИ²

АННОТАЦИЯ: В статье представлено комплексное фундаментальное теоретико-правовое исследование безопасности как правовой категории. Автор решил отойти от традиционного изучения категории «национальная безопасность» и рассмотрении безопасности как таковой под иным углом – с точки зрения характеристики действующего права и его регулятивного воздействия. Новизна метода позволила исследовать безопасность не в рамках действия специальных законов, а сквозь призму действующего права в целом, как важнейшую правовую ценность с применением аксиологического подхода. Особое внимание было уделено вопросам обеспечения безопасности как функции права; безопасность, как принцип права; право личности на безопасность; безопасность как нематериальное благо в гражданском праве; безопасность в теории преступления в уголовном праве. Автор пришел к выводу, что категория «безопасность» органически интегрирована в правовую материю, безопасность может рассматриваться в качестве функции и принципа права. Отдельные аспекты взаимоотношения права и безопасности проявляются в отраслях права: конструкционном (право личности на безопасность), гражданском (безопасность как нематериальное благо) и уголовном (безопасность в теории преступления в уголовном праве).

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: право; безопасность; права человека; функция права; принцип права; нематериальное благо; преступление.

BADANIE NAD BEZPIECZEŃSTWEM JAKO KATEGORIĄ PRAWNĄ

ABSTRAKT: Artykuł poświęcony jest kompleksowemu fundamentalnemu prawno-teoretycznemu badaniu nad bezpieczeństwem jako kategorią prawną. Autor postanowił odejść od tradycyjnego poglądu na kategorię „bezpieczeństwa narodowego” i podjął się wyzwania przeanalizowania bezpieczeństwa z perspektywy holistycznej przez pryzmat charakteru obowiązującego prawa i jego wpływu regulującego. Zastosowana metoda pozwoliła przeanalizować bezpieczeństwo nie pod kątem obowiązywania poszczególnych ustaw, lecz z pozycji całości obowiązującego prawa, jako nadrzędnej wartości prawnej, określonej przez

¹ Ирошников Денис Владимирович - кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры «Теория права и природоресурсное право» Российского университета транспорта (МИИТ).

² Исследование выполнено при финансовой поддержке Российского фонда фундаментальных исследований в рамках научного проекта № 17-03-00767 «Безопасность как правовая категория».

dogmatykę aksjologiczną. Szczególną uwagę poświęca się kwestiom zapewnienia bezpieczeństwa, jako funkcji prawa; bezpieczeństwa jako zasady prawa; prawu jednostki do bezpieczeństwa; bezpieczeństwu jako dobra niematerialnego w prawie cywilnym; oraz bezpieczeństwu w teorii przestępstwa w prawie karnym. Autor dochodzi do wniosku, że kategoria „bezpieczeństwo” jest organicznie wplątana w materię prawną, gdyż może być rozpatrywane jako funkcja i zasada prawa. Poszczególne aspekty wzajemnego oddziaływania między prawem i bezpieczeństwem przejawiają się w poszczególnych dziedzinach prawa: konstytucyjnym (prawo jednostki do bezpieczeństwa), cywilnym (bezpieczeństwo jako dobro niematerialne) i karnym (bezpieczeństwo w teorii przestępstwa w karnistyce).

SŁOWA KLUCZOWE: prawo, bezpieczeństwo, prawa człowieka, funkcje prawa, zasada prawa, dobro niematerialne, przestępstwo.

ВВЕДЕНИЕ

Функция по обеспечению национальной безопасности - одна из важнейших функций любого государства на том или ином этапе его исторического развития. В настоящее время отмечается рост количества угроз, а также их трансформация, что ставит на повестку дня каждого государства вопрос обеспечения различных видов безопасности.

Право является главным инструментом обеспечения национальной безопасности, именно посредством правовых средств государство способно обеспечить защиту своих национальных интересов.

Национальная безопасность – сложная, комплексная и многоаспектная категория, включающая в себя такие виды, как государственная, общественная, экологическая, экономическая, информационная, продовольственная, транспортная, пожарная и т.п. Современное расширенное понимание национальной безопасности - это синтез безопасности граждан и государственной безопасности, а также вклад государства в международную и глобальную безопасность³. Обеспечение различных аспектов национальной безопасности правовыми средствами осуществляется посредством норм различных отраслей права – конституционного, административного, уголовного и др. В этой связи юридической наукой предпринимались исследования, направленные на выявление взаимосвязи между обеспечением того или иного вида национальной безопасности и нормами той или иной отрасли права.

Однако до настоящего времени не проводилось комплексного фундаментального теоретико-правового исследования безопасности как правовой категории, тогда как

³ Saša Mijalković, Goran Milošević Correlation Between Economic, Corporate And National Security // Megatrend Review. Vol. 8 (2) 2011: P. 438.

представляется, что сегодня необходимо применить междисциплинарный системный подход в разработке общей теории науки о безопасности⁴.

МЕТОДЫ

Особенность методологии обуславливает новизна предполагаемой постановки проблемы, и заключается в отходе от традиционного деления безопасности на виды (общественная, государственная, экологическая, продовольственная и т.п.) и рассмотрении безопасности как таковой под иным углом – с точки зрения характеристики действующего права и его регулятивного воздействия.

Особую важность имеет сам теоретико-методологический подход к изучению взаимосвязи двух вечных категорий - права и безопасности. Право - важнейший, универсальный и старейший регулятор общественных отношений. Роль права в жизни общества сложно переоценить, в том числе учитывая набор функций, выполняемых правом (среди которых выделяют регулятивную, охранительную, воспитательную, коммуникативную, и идеологическую). Безопасность же является универсальной ценностью, к которой стремится каждый организм, как биологический, так и социальный. Таким образом, на фундаментальном теоретико-правовом уровне планируется исследовать в синтезе два глобальных и вечных для человека и общества явления - право и безопасность. Безопасность предстоит рассмотреть, как необходимое свойство права, как одну из его основных характеристик.

Новизна методологии заключается также в том, что безопасность предполагается исследовать не столько в рамках действия специальных нормативных правовых актов, функционирующих именно в данной сфере (законодательство о безопасности, о противодействии терроризму, о полиции и пр.), а сколько сквозь призму действующего права в целом, как важнейшую правовую ценность с применением аксиологического подхода.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЯ

Право есть многоаспектное и многогранное явление, систему которого составляют значительное количество отраслей, институтов и норм. При этом перед нами предстают следующие точки соприкосновения права и безопасности, требующие детального исследования:

1. Обеспечение безопасности как функция права;
2. Безопасность как принцип права;
3. Право личности на безопасность;

⁴ Geysen W., Verbruggen J. The Acceptance of Systemic Thinking in Various Fields of Technology and Consequences on the Respective Safety Philosophies // Human Factors and Ergonomics in Manufacturing, Vol. 13 (3) 231-242 (2003). P. 231-242.

4. Безопасность как нематериальное благо в гражданском праве.
5. Безопасность в теории преступления в уголовном праве.

Рассмотрим подробнее каждый из обозначенных направлений.

Обеспечение безопасности как функция права

В теории права под функциями права принято понимать основные направления правового воздействия, выражающие его сущность и социальное назначение. Известно, что функции права принято делить на юридические (охранительную и регулятивную), а также общесоциальные или социально-политические (экономическую, политическую, экологическую, коммуникационную и воспитательную). При этом воспитательную функцию права нередко рассматривают как особую, не входящую в ту или иную группу.

Известно, что обеспечение различных видов безопасности является одной из важнейших функций любого государства. Поскольку государство воздействует на общество, в первую очередь, при помощи правовых средств, ученые заявляют о некоторой тождественности функций государства и функций права. Так, например, С.С. Алексеев писал: «социально-политические функции – направления правового воздействия, выражающие социально-политическое содержание права. Право в данной плоскости рассматривается широко – в единстве с государством. Поэтому их функции в общем совпадают»⁵.

В этой связи нам представляется, что на современном этапе развития права можно говорить о формировании его функции по обеспечению безопасности. Причем учитывая роль безопасности в контексте существования и развития человека и человечества, данную функцию можно отнести к общесоциальным, наряду с политической, экономической, экологической и др. На наш взгляд, такой подход является весьма перспективным как для теории права, так и для прикладных научных исследований в сфере права.

Нельзя не затронуть охранительную функцию права, которая, как правило, считается одной из основных, наряду с регулятивной. Исследования показывают неразрывную связь с категорией «безопасность». Так, например, О.Г. Цикаришвили называет «безопасность» одним из главных (приоритетных) объектов охранительной функции права⁶. О.С. Лапшина к подфункциям охранительной функции права относит функции мер безопасности (превентивную и пресекательную)⁷.

Таким образом, существует два подхода, с точки зрения которых можно рассматривать обеспечение безопасности как функцию права. С точки зрения первого подхода, можно говорить о общесоциальной функции права по обеспечению

⁵ Алексеев С.С. Общая теории права : учеб. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Проспект, 2009. С. 131.

⁶ Цикаришвили О.Г. Охранительная функция российского права. Автореф. Дисс... к.ю.н. Саратов, 2008. С. 3.

⁷ Лапшина О.С. Охранительная функция права в системе функций права и государства. Автореф. Дисс... к.ю.н. Казань, 2011. С. 8.

безопасности. А с точки зрения второго – обеспечение безопасности есть важная часть охранительной функции права.

Безопасность как принцип права

Принципы права выражают главное, основное в праве, тенденции его развития, то, на что право должно быть ориентировано, устремлено⁸. Принципы - есть скелет права, его основа. Правовым принципам должна соответствовать любая правовая норма: нормы конституции, нормы законов и подзаконных актов. Правовые принципы выстраивают ориентиром для права: именно они пронизывают всю правовую материю и формируют правотворческую, правоприменительную и правоинтерпретационную деятельность.

Учитывая описываемую роль права в обеспечении безопасности и само место безопасности в механизме правового регулирования, можно смело отнести к принципам права обеспечение безопасности. Иными словами, ни один нормативный правовой акт, не зависимо от его уровня и назначения не должен нести угрозу безопасности.

Здесь мы выходим на проблему правовой (юридической) безопасности, которая в последнее время активно исследуется. Под юридической безопасностью понимается важнейшее качество правовой системы, показатель ее способности обеспечить защищенность и сохранность основных социальных интересов⁹. А.В. Галузин, развивая данную мысль, выделяет даже категорию «правовая опасность закона»¹⁰.

Таким образом, видится целесообразность использования категории «обеспечение безопасности» как общеправового принципа, учитывая роль безопасности как важнейшей человеческой ценности, а также правовых принципов, как основополагающих идей, направлений, создающих каркас действующего права.

Право личности на безопасность

В настоящее время особое развитие приобретает конституционная аксиология – изучение конституционных ценностей. Несомненно, категория «безопасность» является не только общечеловеческой ценностью, но и ценностью конституционной. Важно понимать, что конституционной ценностью нельзя считать государственную или общественную безопасность, или безопасность личности. Конституционной ценностью является безопасность в единстве всех ее составляющих. При этом именно безопасность личности в рамках конституционных ценностей сегодня выходит на первый план¹¹.

⁸ Байтин М.И. Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков). – Саратов. 2001. С. 123.

⁹ Фомин А.А. Юридическая безопасность – особая разновидность социальной безопасности: понятие и общая характеристика // Государство и право. 2006. № 2. С. 76.

¹⁰ Галузин А.Ф. О принципе правовой безопасности законов, правоприменения и обеспечения национальной безопасности // Правовая политика и правовая жизнь. 2005. №1. С. 56.

¹¹ Efstathios T. Fakiolas. Human and national security: a relation of contradiction or commonality? // Southeast European and Black Sea Studies Vol. 11, No. 4, December 2011.P. 370.

При этом безопасность как конституционную ценность можно включить в другую конституционную ценность – права человека - получив в результате категорию «право на безопасность».

Чтобы говорить о праве человека на безопасность, данное явление следует самостоятельно рассматривать в качестве некоторой ценности¹². Данный подход также встречается в литературе¹³, а также во Всеобщей декларации прав человека 1948 г., где идет речь о личной безопасности (ст. 3). Однако в комментарии к данному документу¹⁴ подчёркивается, что его следует интерпретировать в контексте всего документа, а также идей, которые первоначально закладывались при его разработке. Безопасность в нём воспринималась как личная неприкосновенность от произвола государственных органов, в случае задержания, ареста и тюремного заключения лица.

Субъективное право на личную безопасность прописано в Конституциях Азербайджана (ст. 31), Испании (ст. 17), Кипра (ст. 11), Перу (ст. 24), Судана (ст. 20), Швеции (§ 2) и др., в Конституции Египта такое право прописано в преамбуле.

Весьма близкими по содержанию являются конституционные институты «права на безопасность» и «права на жизнь». Однако право на жизнь, при его буквальном толковании, «ущемляется» лишь смертью, тогда как безопасность – более универсальная категория, под которую подпадает нанесение любого ущерба человеку. Рассматривая безопасность как конституционную ценность Е.С. Калина отмечает: «...принимая во внимание значение и ценность безопасности как одного из важнейших нематериальных благ, необходимого для всей жизнедеятельности человека, представляется не только правомерным, но и необходимым признать право на безопасность в качестве одного из прав человека и гражданина»¹⁵. В настоящее время вопрос по поводу конституционного права личности на безопасность остаётся открытым, и дискуссия продолжается¹⁶.

Основной причиной невключения в большинство конституций стран мира права на безопасность, на наш взгляд, можно считать сложнейшую систему гарантий этого права, поскольку безопасность личности – сложное, многогранное явление, включающее экологические, медицинские, социальные, продовольственные, духовные и иные аспекты.

Таким образом, безопасность является одной из конституционных ценностей, одним из главных условий существования, нормального функционирования и устойчивого развития как общества и государства в целом, так и отдельного индивида в частности. В

¹² Isita V. Muskhanova, Angelina V. Zyryanova, Vladimir I. Kurdyumov, Anna S. Pugacheva, Albina R. Shaidullina, *The Essential Characteristic of Safety as a Category of Right // International Journal of Environmental & Science Education*, Vol. 11, № 10, 2016, p. 3756.

¹³ Hofreiter Ladislav, *Wstęp do studiów bezpieczeństwa*. Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM 2012, s. 57.

¹⁴ The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement Guðmundur S. Alfreðsson, Asbjørn Eide Martinus. Nijhoff Publishers, 1999, p. 89-90

¹⁵ Калина Е.С. Государственно-правовой механизм обеспечения права на безопасность личности в Российской Федерации (теоретическое административно-правовое исследование). Дис. ... к.ю.н. Челябинск, 2004. С. 45.

¹⁶ Benedict S. B. Chan. A Human Rights Debate on Physical Security, Political Liberty, and the Confucian Tradition // *Dao*. December 2014, Volume 13, Issue 4, pp 567–577.

этой связи целесообразно проводить дальнейшие научные исследования права личности на безопасность.

Безопасность как нематериальное благо в гражданском праве

Говоря о безопасности как о правовой категории, необходимо затронуть вопрос о её обеспечении гражданско-правовыми средствами, а именно, посредством института компенсации.

Кажется очевидным предположение, что категория нематериальных благ прямо коррелируется категории прав человека, о чём свидетельствует сходство содержащихся в них объектов – «жизнь», «здоровье» и пр. Различия между ними, однако, легко распознаваемы: если институт прав человека представляет собой основание для восстановления нарушенных со стороны носителей публичной власти прав и свобод личности¹⁷, закреплённых на международном уровне, как являющихся её свойствами¹⁸, потому защищаются на уровне конституции, то институт нематериальных благ – исключительно национальный частноправовой механизм возмещения морального вреда при его причинении со стороны одного субъекта гражданского права другому.

При этом появление соответствующих прав человека в международном праве, ведёт к их закреплению в конституции страны¹⁹, откуда затем они могут попасть в сферу частного права в виде личных благ. Однако данный процесс проходит избирательным образом, и зависит от того, сможет ли то или иное право человека пройти заградительный барьер своеобразного конституционного «фильтра». Представляется, что роль последнего отлично может сыграть принцип публичного интереса.

Сам же родовый термин «интерес» можно воспринимать с трёх перспектив: аксиологической – что-то представляет собой интерес, потому что является ценностью в данной системе координат²⁰; с перспективы потребностей – если субъект нуждается в чём-то, это и является его интересом²¹; с телеологической перспективы – когда достижение цели более значимо для субъекта по сравнению с «участием в распределении имеющихся благ в определённой группе»²².

¹⁷ Piet Hein van Kempen, Four Concepts of Security – A Human Rights Perspective // Human Rights Law Review, Vol. 13, № 1, 2013, p. 9–10.

¹⁸ Myriam Feinberg, International counterterrorism – national security and human rights: conflicts of norms or checks and balances? // The International Journal of Human Rights, Vol. 19, № 4, 2015, p. 389; Rhoda Howard-Hassmann, Human Security: Undermining Human Rights? // Human Rights Quarterly, Vol. 34, № 1, 2012, p. 93.

¹⁹ Ludmila J. Grudtsina, Alexander A. Galushkin, Questions of Modern Civil Society Development in Russian Federation // World Applied Sciences Journal. Vol. 25, № 5, 2013, p. 792.

²⁰ V. VanDyke, Values and Interests // The American Political Science Review, Vol. 56, № 3, 1962, p. 567

²¹ R. Flathman, The Public Interest. An Essay Concerning the Normative Discourse of Politics, New York-London-Sydney 1966, p. 15-16; V. Held, The Public Interest and Individual Interests, New York-London 1970, p. 51.

²² J. Mucha, Konfliktowe modele społeczeństwa we współczesnej socjologii niemarksistowskiej – próba typologii „Studia Socjologiczne” 1975, nr 1, Cit.ex: J. Drażkiewicz, Interesy a struktura społeczna, Warszawa 1982, s. 28.

Полагаем, что именно «безопасность» можно рассматривать как категорию, составляющую элемент публичного интереса²³, то есть самостоятельно являющейся «фильтром» преобразующим и классифицирующей отдельные права человека в соответствие с внутригосударственным назначением, как подлежащие уголовной или административной охране явления, и/или как материальные блага.

Думается, что на сегодняшний день преждевременно говорить о необходимости дополнения перечня нематериальных благ ещё одной категорией – «безопасность личности», так как это порождало бы слишком много трудностей для всей системы частного права.

При этом безопасность важна для всей правовой системы, что говорит о необходимости закрепления ориентации на неё в конституционных актах, а также в качестве отраслевого принципа гражданского права, подразумевающего, что нарушение нематериального блага должно быть сопряжено с нарушением его безопасности. Иными словами, безопасность здесь рассматривается как качественное условие существования нематериального блага, а ее отсутствие – основание для компенсации.

Безопасность в теории преступления в уголовном праве

Примером внутренней меры национальной безопасности является функционирование системы уголовного правосудия, которая обеспечивает общественный порядок, защищает население от преступности²⁴.

Существует два основных подхода к понятию преступления: формальный и материальный. С точки зрения формального подхода, преступлением является то деяние, которое запрещено уголовным законом данного государства. С точки зрения материального подхода, деяние причисляется к числу преступных в зависимости от объективной необходимости. Существует также смешанный подход, в рамках которого при определении понятия «преступление» принимаются во внимание и формальная и материальная стороны вопроса. С точки зрения Е.В. Елифановой «синтез теорий – единственно правильный путь, по которому должно пойти уголовное право»²⁵.

Нередко в качестве материальной основы понятия преступления выступает категория общественной опасности. При этом данная категория в этом случае также выступает основанием для классификации преступлений (например, при делении на тяжкие и особо тяжкие).

Если мы определяем преступление как «общественно опасное деяние», то получаем, что любое совершенное в обществе преступление несет в себе угрозу общественной

²³ Frei Daniel: Sicherheit - Grundfragen der Weltpolitik. Stuttgart: Kohlhammer 1977, s. 9. Cit. ex: John T. Hamilton, Security: Politics, Humanity, and the Philology of Care. Princeton 2013, p. 13.

²⁴ Morris T. Achieving national security: comparing four state security models // Police Practice and Research. Vol. 13, No. 2, April 2012, P. 121.

²⁵ Елифанова Е.В. Российская уголовно-правовая наука о понятии преступления // Журнал российского права. 2008. № 4. С. 63.

безопасности. Поскольку важнейшим критерием качественного состояния социальной опасности выступает опасность для человека как члена этого социума. Степень безопасности гражданина позволяет судить о степени безопасности общества в целом²⁶.

При этом как таковая «безопасность» не часто выступает объектом преступного посягательства. Исключение составляет, например, такое преступление, как «оставление в опасности» (ст. 125 Уголовного кодекса России, гл. 30 Уголовного кодекса Японии, § 221 Уголовного кодекса ФРГ и др.).

Представляется, что категория «безопасность» будет выступать полноценным объектом преступного посягательства в рамках институтов «покушение на преступление» и «приготовление к преступлению» (ст. 30 Уголовного кодекса России, § 22 Уголовного кодекса ФРГ). В данном случае охраняемые уголовным законом ценности не пострадают от преступного посягательства, однако, будет находиться под реальной угрозой, что будет отрицать их безопасность.

Разграничение составов преступлений, охраняемыми ценностями в которых будет как таковая «безопасность» с иными преступными посягательствами в сфере национальной безопасности, на сегодняшний день составляют важную теоретико-правовую проблему науки уголовного права.

ВЫВОДЫ

Категория «безопасность» органически интегрирована в правовую материю: безопасность может рассматриваться в качестве функции и принципа права. Отдельные аспекты взаимоотношения права и безопасности проявляются в отраслях права: конституционном (право личности на безопасность), гражданском (безопасность как нематериальное благо) и уголовном (безопасность в теории преступления в уголовном праве).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Безопасность на сегодняшний день пронизывает все сферы общественной жизни. Право же есть универсальный регулятор общественных отношений, гарантирующий определенную стабильность в обществе и его устойчивое развитие²⁷.

Если мы будем подразумевать обеспечение безопасности в качестве функции права, закрепим принцип обеспечения безопасности в числе основных общеправовых принципов, мы сможем выявить некое «безопасное» свойство права и способность обеспечивать

²⁶ Балахонский В.В. Соотношение понятий «право» и «преступление» в философско-правовом дискурсе // Юристы - Правоведь. 2011. № 5 (48). С. 5.

²⁷ Fischhendler I., Katz D. The use of "security" jargon in sustainable development discourse: Evidence from UN Commission on Sustainable Development // International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics. Volume 13, Issue 3, September 2013, Pp 321-342.

национальную безопасность в единстве ее составляющих в процессе комплексного правового воздействия.

Необходимо отметить, что далеко не все проблемы, которые были поставлены в рамках настоящей статьи, не сегодняшний день решены юридической наукой. В связи с чем комплексное теоретико-правовое исследование безопасности как правовой категории следует продолжать.

ЛИТЕРАТУРА

- Benedict S. B. Chan. A 2014. Human Rights Debate on Physical Security, Political Liberty, and the Confucian Tradition // *Dao*. December, Volume 13, Issue 4.
- Drażkiewicz J. 1982 *Interesy a struktura społeczna*, Warszawa.
- Efstathios T. Fakiolas. 2011. Human and national security: a relation of contradiction or commonality? // *Southeast European and Black Sea Studies* Vol. 11, No. 4, December.
- Fischhendler I., Katz D. 2013. The use of "security" jargon in sustainable development discourse: Evidence from UN Commission on Sustainable Development // *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*. Volume 13, Issue 3, September.
- Flathman. R. 1966. *The Public Interest. An Essay Concerning the Normative Discourse of Politics*, New York-London-Sydney.
- Geysen W., Verbruggen J. 2003. The Acceptance of Systemic Thinking in Various Fields of Technology and Consequences on the Respective Safety Philosophies // *Human Factors and Ergonomics in Manufacturing*, Vol. 13 (3).
- Guðmundur S. Alfreðsson, Asbjørn Eide Martinus. 1999. *The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement* Nijhoff Publishers.
- Held. V. 1970. *The Public Interest and Individual Interests*, New York-London.
- Hofreiter Ladislav. 2012. *Wstęp do studiów bezpieczeństwa*. Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM.
- Isita V. Muskhanova, Angelina V. Zyryanova, Vladimir I. Kurdyumov, Anna S. Pugacheva, Albina R. Shaidullina. 2016. The Essential Characteristic of Safety as a Category of Right // *International Journal of Environmental & Science Education*, Vol. 11, № 10.
- John T. Hamilton. 2013. *Security: Politics, Humanity, and the Philology of Care*. Princeton: Princeton University Press.
- Ludmila J. Grudtsina, Alexander A. Galushkin. 2013. Questions of Modern Civil Society Development in Russian Federation // *World Applied Sciences Journal*. Vol. 25, № 5.
- Morris T. 2012. Achieving national security: comparing four state security models // *Police Practice and Research*. Vol. 13, No. 2, April.
- Myriam Feinberg. 2015. International counterterrorism – national security and human rights: conflicts of norms or checks and balances? // *The International Journal of Human Rights*, Vol. 19, № 4.
- Piet Hein van Kempen, 2013. Four Concepts of Security – A Human Rights Perspective // *Human Rights Law Review*, Vol. 13, № 1.
- Rhoda Howard-Hassmann. 2012. Human Security: Undermining Human Rights? // *Human Rights Quarterly*, Vol. 34, № 1.

- Saša Mijalković, Goran Milošević. 2011. Correlation Between Economic, Corporate And National Security // *Megatrend Review*. Vol. 8 (2).
- VanDyke. V. 1962. Values and Interests // *The American Political Science Review*, Vol. 56, № 3.
- Алексеев С. С. 2009. Общая теории права: учеб. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Проспект. [Alekseev S. S. 2009. Obshchaya teorii prava: ucheb. 2-e izd., pererab. i dop. Moskva: Prospekt].
- Байтин М.И. 2001. Сущность права (Современное нормативное правопонимание на грани двух веков). – Саратов. [Bajtin M. I. 2001. Sushchnost' prava (Sovremennoe normativnoe pravoponimanie na grani dwukh vekov). - Saratov].
- Балахонский В.В. 2011. Соотношение понятий «право» и «преступление» в философско-правовом дискурсе // *Юрист - Правовед*. № 5 (48). [Balakhonskij V.V. 2011. Sotnoshenie ponyatij „pravo” i „prestuplenie” v filosofsko-pravovom diskurse // *Yurist” - Pravoved”*. No 5 (48)].
- Галузин А.Ф. 2005. О принципе правовой безопасности законов, правоприменения и обеспечения национальной безопасности // *Правовая политика и правовая жизнь*. №1. [Galuzin A. F. 2005. O printsipe pravovoj bezopasnosti zakonov, pravoprimereniya obespecheniya natsional'noj bezopasnosti // *Pravovaya politika i pravovaya zhizn'*. No 1].
- Епифанова Е.В. 2008. Российская уголовно-правовая наука о понятии преступления // *Журнал российского права*. № 4. [Epifanova E. V. 2008. Rossijskaya ugolovno-pravovaya nauka o ponyati prestupleniya // *Zhurnal rossijskogo prava*. No 4].
- Калина Е.С. 2004. Государственно-правовой механизм обеспечения права на безопасность личности в Российской Федерации (теоретическое административно-правовое исследование). Дис. ... к.ю.н. Челябинск. [Kalina E. S. Gosudarstvenno-pravovoj mekhanizm obespecheniya prava na bezopasnost' lichnosti w Rossijskoj Federatsii (teoreticheskoe administrativno-pravovoe issledovanie). Dis. ... k.yu.n. Chelyabinsk].
- Лапшина О.С. 2011. Охранительная функция права в системе функций права и государства. Автореф. Дисс... к.ю.н. Казань. [Lapshina O. S. 2011. Okhranitel'naya funktsiya prava v sisteme funkstij prava i gosudarstva. Avtoref. Diss... k.yu.n. Kazan'].
- Фомин А.А. 2006. Юридическая безопасность – особая разновидность социальной безопасности: понятие и общая характеристика // *Государство и право*. № 2. [Fomin A. A. 2006. Yuridicheskaya bezopasnost' - osobaya raznovidnost' sotsial'noj bezopasnosti: ponyatie i obshchaya kharakteristika // *Gosudarstvo i pravo*. No 2].
- Цикаришвили О.Г. 2008. Охранительная функция российского права. Автореф. Дисс... к.ю.н. Саратов. [Tsikarishvilin O. G. 2008. Okhranitel'naya funktsiya rossijskogo prava. Avtoref. Diss... k.yu.n. Saratov].

Anton A. VASILYEV¹

Department of Theory and History of State and Law

Altai State University²

Barnaul, Russia

anton_vasiliev@mail.ru

К ВОПРОСУ О РЕЦЕПЦИИ ПРАВА В РОССИЙСКОЙ КОНСЕРВАТИВНОЙ ПРАВОВОЙ ИДЕОЛОГИИ

АННОТАЦИЯ: Статья посвящена феномену рецепции права в интерпретации российского консерватизма. Отношение российских консерваторов к заимствованию иностранного права диктовалось господством органической методологии в консерватизме. Органицизм консервативной правовой идеологии предполагал с неизбежностью развития права за счет внутренних, имманентных факторов и фактически отрицал возможность рецепции права. Эволюция права для российских консерваторов мыслилась в двух формах: одухотворение старых форм права и имманентное преобразование существующих правовых институтов. В заимствовании зарубежного права российские консерваторы видели опасность вторжения в культурную, духовную сферу правовой действительности.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: право, консерватизм, традиция, рецепция права, культур-национализм

ON THE RECEPTION OF LAW IN THE RUSSIAN CONSERVATIVE LEGAL IDEOLOGY

ABSTRACT: The article is devoted to the phenomenon of law reception in the interpretation of the Russian conservatism. The attitude of Russian conservatives towards adopting foreign law was dictated by the dominance of organic methodology in conservatism. The organicism of the conservative legal ideology assumed with the inevitability of the development of law at the expense of internal, immanent factors and actually denied the possibility of reception of law. The evolution of law for the Russian conservatives was conceived in two forms: the spiritualization of old forms of law and the immanent transformation of existing legal institutions. In adopting foreign law, Russian conservatives saw the danger of an invasion of the cultural, spiritual sphere of legal reality.

KEYWORDS: law, conservatism, traditions, law reception, cultural-nationalism

¹ Васильев Антон Александрович – доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой теории и истории государства и права Алтайского Государственного Университета.

² Кафедра теории и истории государства и права, Алтайский Государственный Университет.

KWESTIA RECEPCJI PRAWA W ROSYJSKIEJ KONSERWATYWNEJ IDEOLOGII PRAWNEJ

ABSTRAKT: Autor niniejszego artykułu podejmuje próbę zbadania podejścia do zjawiska recepcji prawa przez konserwatorów rosyjskich. Stosunek przedstawicieli środowiska konserwatystów rosyjskich do wykorzystywania wzorców prawa zagranicznego uzależniony był od popularności metodologii organicznej w tym nurcie. Organicyzm konserwatywnej ideologii prawnej nieuchronnie domniemywał rozwój prawa kosztem wewnętrznych, immanentnych czynników i faktycznie zaprzeczał możliwość recepcji prawa. Ewolucja prawa dla konserwatystów rosyjskich jawiła się w dwóch formach: napełnienie duchem narodowym starych form prawa oraz immanentne przekształcenie istniejących instytucji prawnych. W zapożyczaniu zagranicznego prawa konserwatyści rosyjscy dostrzegali zagrożenie wtargnięcia do kulturowej, duchownej sfery rzeczywistości prawnej.

SŁOWA KLUCZOWE: prawo, konserwatyzm, tradycje, recepcja prawa, nacjonalizm kulturowy

Оценка представителями отечественного консерватизма допустимости и влияния рецепции иностранного права российской правовой системой зависела от степени приверженности традиционалистов органической методологии. Органическая теория базируется на ряде методологических допущений, стоящих в оппозиции к логике либерализма, строящейся на началах механицизма.

Во-первых, природа и общество признаются результатом божественного творения, и потому природными и социальными процессами в равной мере управляют органические законы. В либерализме социальные процессы считаются результатом осмысленных действий, совершаемых в соответствии с механическими и универсальными для всех людей законами. В результате либерализм делает возможным обоснование концепции некоего «всечеловека» - абстрактной личности, живущей по общим для всего человечества законам, которые могут быть приложены к любым народам и любым историческим эпохам.

Во-вторых, общество в органической концепции рассматривается как организм, т.е. естественный духовно-материальный цельный союз людей. В либерализме общество воспринимается как механическая совокупность разрозненных индивидов, что допускает конструкцию такого объединения как «общечеловечество».

В-третьих, в органической теории общество развивается по заданным богом началам и законам (телеологичность развития), тогда как в либерализме развитие общества – есть череда причинно-следственных связей.

В-четвертых, общество и, как следствие, право в органической методологии развивается на основе внутренних, имманентных законов, тогда как в либеральном механицизме общество развивается по произвольным, рациональным законам человеческого мышления.

Как отмечает А.М. Михайлов: «Если у классических юснатуралистов общество – есть механический конгломерат индивидов-атомов с естественными свойствами

«неделимых частиц», то у «истористов» общество – органичная система с самобытным «генетическим кодом» и, потому кодекс, построенный по французскому «генотипу», принципиально не подходит к немецкой нации с качественно иным «генотипом»³.

Органицизм консерватизма предполагал восприятие права как проявление национально-культурного творчества русского народа, как воплощение национального духа. В либеральной доктрине культур-национальному пониманию права противопоставлялся идеал некоего универсального для всех культур построения на основе разума корпуса естественно-правовых норм.

Консервативная правовая идеология России во многом стояла на позициях исторической школы права Пухты и Савиньи, где право рассматривалось как продукт национального духа, естественное и органическое творение народного мировоззрения⁴. Причем консерваторы усматривали в национальном духе реализацию более высокой субстанции – божественного замысла. Именно народ как социальный и культурный организм является для традиционалистов субъектом правотворчества, а не универсальный и абстрактный разум индивида. Причём дух нации не сводится к интересам и помыслам отдельных индивидов, а восходит к высшим идеям и ценностям божественного порядка.

Как следствие, консервативная правовая идеология России отмечала в праве следующие качества:

- право есть органическое произведение, а не результат мыслительной деятельности законодателей и учёных;
- право как выражение народного духа несет на себе отпечаток национально-культурного своеобразия;
- господствующей формой права выступает правовой обычай как наиболее естественный и органический продукт народной правовой жизни;
- задача юриспруденции и законодателя раскрыть существующие в народной жизни обычаи и придать им общий характер;
- развитие права происходит за счёт внутреннего саморазвития, развертывания народного духа под воздействием заданных законов и пространственно-временных обстоятельств.

С учётом культурно-исторических и органических интенций определялось отношение консерватизма к феномену рецепции права. Если в либерализме речь шла о наличии «общечеловечества» и абстрактной личности, то вполне было допустимым говорить о заимствовании тех правовых идей и ценностей, которые являются едиными для всего человечества (естественное право). Напротив, консервативная правовая идеология России исходит из национально-исторического своеобразия каждого народа

³ А.М. Михайлов, Сравнительное исследование философско-методологических оснований естественно-правовой и исторической школ правоведения. М.: Юрлитинформ, 2013. С 88.

⁴ Н.В. Акчурина, Идея органического развития в российском правоведении XIX в.//Правоведение. 2000. № 3. С. 74 – 83.

как творца права и в целом критически относится к возможности заимствования правовых институтов, созданных другим народом.

Консерватизм видит в рецепции иностранного правового опыта целый ряд недостатков и угроз. С одной стороны, рецепция чужого права непродуктивна, поскольку при переносе правовых институтов не учитывается менталитет реципиента и та социокультурная среда, в которую такие институты внедряются. В результате зачастую привнесенные извне правовые институты не принимаются национальным сознанием и остаются мертворождёнными. Так, ярким примером можно назвать Указ Президента РФ, который ввёл в российское право институт доверительной собственности (траст), не имевший ни соответствующих правовых традиций, ни корней в российском правосознании⁵. Доверительная собственность как институт английского права имела историческое обоснование в английских земельных отношениях и предполагала возможность раздробления собственности и даже существования одновременно нескольких лиц с титулом собственника. Указ Президента РФ предусматривал существование двух собственников на вещи – учредителя траста и доверительного собственника, что в корне отличалось от традиционного понимания собственности в России и странах континентальной правовой семьи. После нескольких лет его неприменения в силу отсутствия традиций и фактической необходимости, институт траста был преобразован в договорное обязательство – доверительное управление имуществом, хотя сам Указ так и не был признан утратившим силу.

Во-вторых, что было более серьезно для отечественного консерватизма, в рецепции права особое значение играет социокультурный, ментальный или идеологический срез. Право народа – есть отражение менталитета, идей и ценностей народа. Следовательно, восприятие иностранного права может вести к разрушению собственного правового менталитета и идентичности, ослаблению духовных основ общества и государства. С.В. Ткаченко, обративший внимание на идеологический компонент рецепции права, пишет: «рецепция зарубежного права, правовых идей, несовместимых с правовой ментальностью населения, закономерно приводит к возможности разрушения самого государства»⁶.

Причем С.В. Ткаченко прямо называет внедрение в российское право и политическую практику европейских либеральных институтов (республики, федерации, президентства, парламентаризма, прав человека) и насыщение российского правосознания мифами правового нигилизма, рецепции римского права, превосходства европейского права средствами идеологической борьбы против российской культурной и государственно-правовой традиции, которые ведут к тотальному слому российской цивилизации и государственности.

⁵ Указ Президента Российской Федерации «О доверительной собственности (трасте) от 24 декабря 1993 г.//Собрание актов Президента и Правительства РФ. 03.01. 1994. № 1. ст. 6.

⁶ С.В. Ткаченко, Рецепция права в переходный период развития России. – М.: «Юрлитинформ», 2011. С. 16.

К.П. Победоносцев, отрицая возможность рецепции права в силу отрицания собственного национального духа в сфере права, писал: «Дух – вот что существенно во всяком учреждении, вот что следует охранять дороже всего от кривизны и смешения»⁷.

Отечественные консервативные мыслители неоднократно обращали внимание на недопустимость копирования европейского правового опыта вследствие несовместимости европейского и российского правового менталитета. Начиная с реформ Петра I, по мнению традиционалистов, русское право начинает включать в себя неорганичные для русской правовой культуры европейские юридические начала. Так Воинский Артикул Петра I, хотя и восполнял пробел в военно-уголовном законодательстве России, был основан на шведских, а не российских правовых началах.

В целом отечественный консерватизм видел в копировании политических и правовых институтов Запада не неизбежность преклонения перед достоинствами европейской цивилизации и отсталость России в правовом отношении, а «обезьянничанье», «подражательство» русской юридической науки и бюрократии европейским образцам. Консервативная правовая идеология России выступала против не самой по себе рецепции, а ее идеологических последствий и весьма характерного для России стиля «копиизации», перенятия лишь форм чужого права без учета его внутреннего содержания и причин появления.

Надо сказать, что консервативная правовая идеология не отрицала возможности рецепции тех институтов, которые были органичны для российского права: положений византийского или славянского права. Неприятие рецепции в основном касалось европейского права в своей буржуазной форме, что влекло за собой разрушение традиционного строя России. А.С. Карцов по поводу отношения консерваторов к рецепции права отмечает: «Культур-национализм мог выражаться как позитивно (повышенное внимание к славянским началам, в том числе в правовом обиходе), так и негативно (неприятие чужестранных заимствований). Вместе с тем только первое свойство было непременным признаком культурного национализма. Отторжение институтов и норм, имеющих иностранное происхождение, не носило абсолютного характера. Восприятие опыта, накопленного в правовой области другими народами, допускалось при условии, что подобная трансляция будет органична, т.е. не поведет к слову национальных учреждений и правил, доказавших свою плодотворность»⁸.

Культур-национализм российского консерватизма закономерно приводил к обоснованию собственной правовой традиции России и доказывал наличие собственного национального начала в праве. Как правило, такой национальный корень консерватизм видит в наличии либо собственной русской правовой традиции (с господством православной детерминанты), либо в общеславянских правовых корнях. Важно при этом

⁷ К.П. Победоносцев, Русские листки из-за границы // Гражданин. 1873. № 32. С. 873.

⁸ А.С. Карцов, Правовая идеология русского консерватизма (II половина XIX – начало XX веков). Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. М., 2008. С. 419.

другое, что доказательство собственных юридических традиций позволяло консерватизму надеяться на возможность построения адекватной системы русского права, избегающей заимствования иностранного правового опыта. Примечательно, что спор о корнях русского права, начало которому было положено ещё в XIX в. Калачевым, Морошкиным, Беляевым, славянофилами, нашел свое продолжение на рубеже XX – XXI вв. До сих пор в отечественной юриспруденции не утихает диспут о природе российского права. На фоне общего согласия в том, что российское право принадлежит к романо-германской правовой семье с точки зрения системы источников права и системы права, нельзя не отметить стремления значительной части правоведов обосновать самостоятельность российской правовой системы.

Во-первых, российское право в отличие от европейского права практически не восприняло римского права в обработанной европейской юриспруденцией форме. Примечательно, что классик сравнительного правоведения Рене Давид прямо указывает на то, что российское право никогда не было частью романо-германской правовой семьи как по формальным, так и по идеологическим причинам.

Во-вторых, отчетливо отличает российскую правовую системы такой элемент как правосознание, в котором до сих пор не нашли поддержки европейские идеалы уважения к формальному закону, институт прав человека и т.п. С точки зрения, правового менталитета российская правовая система не может быть включена в семью романо-германских народов.

Эти и другие обстоятельства позволили ряду ученых высказать позицию о том, что российское право в своем традиционном, ментальном основании составляет особый правовой феномен. В юридической литературе вполне обосновано выдвигаются тезисы о признании российского права самостоятельной правовой системой, частью славянской правовой семьи или даже особой евразийской правовой системой⁹.

Так, В.Н. Синюков высказал мнение о том, что российская правовая система как часть славянской правовой семьи должна быть признана самостоятельной правовой семьей с точки зрения традиций, своеобразия национального правосознания. Ученый отмечает: «Российская правовая система относится к самостоятельному типу правовой цивилизации (культуры). До тех пор, пока не сложится ее системное, в том числе теоретическое, видение, будет сохраняться и воспроизводиться иллюзия правовой отсталости России, наносящая стране колоссальный моральный ущерб, подрывающая ее правопорядок и правосознание граждан»¹⁰.

В отношении современной политической системы и права консервативная правовая идеология на основе убежденности в наличии в России собственного правового начала выдвинула ряд положений.

⁹ Ю.А Тихомиров., Курс сравнительного правоведения. – М., 1995. С. 156.

¹⁰ В.Н. Синюков, Российская правовая система: вопросы теории. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. – Саратов, 1995. С. 15.

Во-первых, правотворческая деятельность должна строиться на основе скрупулезного изучения собственного правового опыта (в том числе исторического), а не использовании чужих правовых институтов. Так, парадоксальным по абсурдности было внедрение в современный УПК РФ института дачи прокурором согласия на возбуждение уголовного дела, который воспроизводил американскую модель. Внедрение такого института остановило предварительное расследование, поскольку ни одного следственного действия без санкции прокуратуры следователь совершить не мог. С другой стороны, законодатель совсем не учел ни американских, ни российских традиций. В США именно прокурор осуществляет работу по юридической квалификации преступлений, а все остальные лица лишь собирают доказательства. Российский уголовный процесс всегда основывался на процессуальной самостоятельности следователя. В результате в скором времени такое нововведение было заменено на традиционный правовой институт¹¹.

Во-вторых, язык права должен быть максимально приближен к русскому литературному языку и традициям, а использование иностранных терминов возможно лишь при условии их ясности, длительного периода использования и невозможности замены отечественными аналогами. Так, не всегда разумно в законодательстве используются такие термины как медиация, ипотека, сервитут, регресс, реституция, концессия и т.п. Кстати, к 1917 г. была завершена работа по составлению словаря иностранных терминов, используемых в российском праве, для облегчения их восприятия и использования в юридической практике.

В-третьих, правовое реформирование должно избегать необоснованной модернизации и основываться на следовании основным закономерностям правовой жизни народа. Правотворческий voluntarизм и нормативная избыточность в российских условиях никогда не приносили пользы. Вполне можно допустить использование неформальных процедур и действия иных социальных регуляторов в тех или иных случаях, нежели прибегать к юридическому методу регулирования.

В-четвертых, юридическое образование должно быть насыщено курсами по изучению собственной правовой традиции с ограничением уделяемого вниманию зарубежным правовым системам. Российская юриспруденция должна искать правовые образцы не в западных правовых системах, а в собственной истории права и современной жизни народа (обычаях и традициях). В этом отношении в дореволюционной России была проделана весьма полезная работа по сбору обычаев русского крестьянства.

В-пятых, необходима ревизия действующего российского права с точки зрения согласования рецепированных норм права с национальной правовой культурой России

¹¹ К.А. Синкин, Согласие на возбуждение уголовного дела: российский опыт американской традиции//Государственно-правовой опыт России: соотношение самобытного и заимствованного./Под ред. В.В. Сорокина. – Барнаул.: Изд-во Алт. ун-та, 2013. С. 155 – 158.

и исключение тех положений, которые вступают в противоречие с правовыми традициями России.

Квинтэссенцию русского консерватизма по отношению к проблеме рецепции права, по мысли А.С. Карцова, можно выразить в той задаче, которая возлагается на законодателя и правоприменителя с учетом идеи культур-национализма: «согласовывать функционирование действующей правовой системы и ее структурных элементов с требованиями, вытекающими из наличия исходной основы; и не допускать проникновения в законодательство и правоприменение чужеродных принципов, институтов и норм»¹².

Наконец, использование рецепции права должно быть сопряжено с осознанием идеи о том, что восприятие чужого правового опыта может вести к потере национальной идентичности, утрате национально-культурных оснований государства и права и даже появлению угрозы для национальной безопасности. Так, распространение американских либеральных ценностей в России в 1980-1990-е гг. подготовило идеологическую почву для краха СССР, поскольку политическая элита России, охваченная этими ценностями, не взирая на исконные ценности народа, обеспечила распад советского государства.

Различия между российской правовой культурой и правовой культурой Европы и соответствующие бесплодные попытки рецепции европейского правового опыта определяются той ролью, которую играет право в жизни российского и европейских обществ. Приоритет неформальных социальных регуляторов и узкая сфера юридического регулирования вкупе с оценкой закона как средства охраны от нарушений на случай конфликта не могут сочетаться с идеей господства права как основного социального регулятора. В подмене нравственности на право российский менталитет усматривает одно из самых опасных заблуждений. В результате идея правовой государственности воспринимается как расширение этатизма и формализация нравственности, что претит российскому правосознанию. Совершенно верно Р.В. Насыров отмечает недопустимость смешения права и нравственности: «Попытки «европеизации» России выражали установку на такое смешение, что и приводило к неосознанному отрицанию права вообще. В этом одна из причин низкого уровня правовой культуры в России. Необходимо признать, что российское правовое сознание не достигло еще уровня самосознания. Самоидентификация правовой составляющей российской правовой культуры и появлению доверию к праву способствовало бы признание того, что право реализует прежде всего охранительную функцию и не претендует на большее»¹³.

Отрицание возможности использования чужого правового опыта может поставить вопрос о том, каким образом должна развиваться правовая система. Консервативная

¹² А.С. Карцов, Проблема национального начала в праве (из истории русской юриспруденции). //Российская правовая культура как альтернатива идеологии глобализма: Межвузовский сборник трудов/Под ред. В.В. Сорокина. – Барнаул, 2010. С. 103.

¹³ Р.В. Насыров, Человек как самоценность: О формулировке ст. 2 Конституции РФ 1993 г. – Барнаул, 2009. С. 164.

правовая идеология не выступала за неизменность и неподвижность права, а наоборот – правовое развитие, и усматривала в органичном и последовательном саморазвитии права как формы национального духа, исходя из внешних влияний и внутренних причин. Развитие права в консервативном мировоззрении проявляется:

- в постепенном и эволюционном развитии права;
- отмирании отживших правовых форм или одухотворении старых форм новым духовным и юридическим содержанием.

ЛИТЕРАТУРА

- Акчурина Наталия Викторовна. 2000. Идея органического развития в российском правоведении XIX в. // Правоведение. № 3. [Akchurina Natalia Viktorovna. 2000. Ideia organicheskogo razvitiia v rossiiskom pravovedenii XIX v. Pravovedenie. No 3.]
- Карцов Алексей Сергеевич. 2008. Правовая идеология русского консерватизма (II половина XIX – начало XX веков). Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук. Москва. [Karcov Aleksieĭ Sergeevich. 2008. Pravovaia ideologia russkogo konservatizma (II polovina XIX - nachalo XX vekov.) Dissertatsiia na soiskanie uchenoi stepeni doktora iuridicheskikh nauk. Moskva].
- Карцов Алексей Сергеевич. 2010. Проблема национального начала в праве (из истории русской юриспруденции). // Российская правовая культура как альтернатива идеологии глобализма: Межвузовский сборник трудов/Под ред. В.В. Сорокина. – Барнаул. [Karcov Aleksieĭ Sergeevich. 2010. Problema natsional'nogo nachala v prave (iz istorii russkoi yurisprudentsii). Rossiiskaia pravovaia kul'tura kak al'ternativa ideologii globalizma: Mezhvuzovskii sbornik trudov, Pod red. V. V. Sorokina, Barnaul].
- Михайлов А.М. 2013. Сравнительное исследование философско-методологических оснований естественно-правовой и исторической школ правоведения. М.: Юрлитинформ. [Mikhaĭlov Anton Mikhaĭlovich. 2013. Sravnitel'noe issledovanie filosofsko-metodologicheskikh osnovani estestvenno-pravovoĭ i istoricheskoi shkol pravovedeniia. Yurlitinform].
- Насыров Р.В. 2009. Человек как самоценность: О формулировке ст. 2 Конституции РФ 1993 г. – Барнаул. [Nasyrov Rafail Valeizianovich. 2009. Chelovek kak samotsennost': o formulirovke st. 2 Konstitutsii RF 1993 g. – Barnaul].
- Победоносцев Константин Петрович. 1873. Русские листки из-за границы // Гражданин. № 32. [Pobedonostsev Konstantin Petrovich. 1873. Russkie listki iz-za granitsy. Grazhdanin. No 32].
- Синюков В.Н. 1995. Российская правовая система: вопросы теории. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. – Саратов.
- Синкин К.А. 2013. Согласие на возбуждение уголовного дела: российский опыт американской традиции/Государственно-правовой опыт России: соотношение самобытного и заимствованного./Под ред. В.В. Сорокина. – Барнаул.: Изд-во Алт. ун-та. [Sinyukov Vladimir Nikolaevich. 1995. Rossiiskaia pravovaia sistema: voprosy teorii. Avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchyonoĭ stepeni doktora iuridicheskikh nauk – Saratov].
- Тихомиров Юрий Александрович. 1995. Курс сравнительного правоведения. – Москва. [Tikhimirov Iurii Aleksandrovich. 1995. Kurs sravnitel'nogo pravovedeniia. Moskva].
- Ткаченко Сергей Витальевич. 2011. Рецепция права в переходный период развития России. – М.: «Юрлитинформ». [Tkachenko Sergey Vital'ebich. 2011. Retsenziia prava w perekhodniu period razvitiya Rossii. Yurlitinform]

Łukasz BARTOSIK¹

Koło Naukowe Prawa Amerykańskiego The American Law Society

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu²

lukbar2@st.amu.edu.pl

PRAWO DO POSIADANIA I NOSZENIA BRONI W II POPRAWCE DO KONSTYTUCJI STANÓW ZJEDNOCZONYCH AMERYKI – UJĘCIE ORYGINALISTYCZNE

ABSTRAKT: Celem niniejszego opracowania jest oryginalistyczna wykładnia II Poprawki do Konstytucji Stanów Zjednoczonych, gwarantującej amerykańskim obywatelom prawo do posiadania i noszenia broni. Artykuł w sposób syntetyczny przedstawia główne związane z nią nurty interpretacyjne i zasadnicze problemy oraz skrupulatną wykładnię historyczno-językową przepisu. Zagadnieniami poddawanymi ocenie są również podmiotowy charakter prawa chronionego przez II Poprawkę oraz znaczenie wyrażonych w niej pojęć, m. in. „militia”, „państwo”, „ludzie”, „posiadać”, „nosić” oraz „broń”. Wnioski wykładnicze opracowania w sporej mierze pokrywają się z oryginalistyczną argumentacją przedłożoną amerykańskiemu Sądowi Najwyższemu w sprawie *Heller v. District of Columbia* z 2008 roku oraz przyjętą od tego czasu linią orzeczniczą, rozstrzygającą o indywidualnym charakterze prawa do posiadania i noszenia broni. Artykuł stanowić może również głos w dyskusji nad prawem do posiadania broni w Polsce.

SŁOWA KLUCZOWE: II Poprawka, Konstytucja, Stany Zjednoczone, posiadanie broni, oryginalizm

THE RIGHT TO KEEP AND BEAR ARMS IN THE II AMENDMENT TO THE U.S. CONSTITUTION – AN ORIGINALIST SENSE

ABSTRACT: The purpose of this paper is to present an originalist interpretation of the II Amendment to the U.S. Constitution, which guarantees the right to keep and bear arms for the American citizens. The article, in a holistic manner, depicts the fundamental problems and the main interpretative strands of the law, as well as provides its scrupulous historical and linguistic analysis. The problems which are being evaluated, consist of the general legal character of the regulation and the meaning of the terms articulated therein, such as “militia”, “state”, “people”, “keep”, “bear” and “arms”. The interpretative conclusions of this paper

¹ Łukasz Bartosik – student Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu na kierunku prawo, prezes Koła Naukowego Prawa Amerykańskiego *The American Law Society*, uczestnik programu LL.M. in American Law organizowanego przez the Catholic University of America oraz Uniwersytet Jagielloński w Krakowie (w latach 2017/2018). Obecnie zainteresowania naukowe koncentruje na doktrynach polityczno-prawnych, teorii i filozofii prawa oraz prawie amerykańskim, ze szczególnym uwzględnieniem prawa konstytucyjnego.

² Adam Mickiewicz University in Poznań.

significantly overlap with the originalist argumentation presented to the U.S. Supreme Court in a remarkable case *Heller v. District of Columbia* from 2008 in which the Court ruled establishing the judiciary line of authority stressing the individualist theory of the right to keep and bear arms. This paper, although based on the American legal experiences, could also be an important voice in the debate on gun rights in Poland.

KEYWORDS: II Amendment, Constitution, the United States, gun rights, originalism

WPROWADZENIE

II Poprawka do Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki, przyjęta w ramach Karty Praw w 1791 roku, w sposób na pozór jednoznaczny podkreśla oraz zabezpiecza prawo do posiadania i noszenia broni, stanowiąc iż „dobrze zorganizowana milicja jest niezbędna dla bezpieczeństwa wolnego państwa; prawo ludzi do posiadania i noszenia broni nie może być naruszone”³. Obserwowalna *prima facie* kategoryczność przepisu jest jednak iluzoryczna – rzadko który przepis amerykańskiej ustawy zasadniczej budzi tyle kontrowersji interpretacyjnych, co II Poprawka. Już bliższe spojrzenie na treść przepisu skłania do zadania sobie kilku kluczowych pytań: czy Ojcowie Założyciele chcieli, aby prawo do posiadania broni obejmowało możliwość nieskrępowanego jej noszenia w miejscach publicznych? Czy dopuszczaliby możliwość wprowadzenia wymogu uzyskiwania pozwoleń na broń, bądź konieczność jej rejestracji? Czy intencje twórców znormatywizowanego w ustawie zasadniczej prawa do broni obejmowały każdą „broń” *per se* czy może pragnęli ochrony posiadania tylko pewnych jej rodzajów? I co najważniejsze – czy niejednoznaczny przepis Karty Praw gwarantuje indywidualne prawo do posiadania broni przez każdego obywatela czy jedynie prawo do tworzenia milicji stanowych, czyli regulowanych przez prawo organizacji obywatelskich o charakterze obronnym?

Najlepszym dowodem na brak konsensusu orzecznictwa oraz doktryny i fundamentalnie różne perspektywy interpretacyjne II Poprawki jest fakt, iż indywidualistyczny charakter wyrażonego w niej prawa podmiotowego rozstrzygnięty został przez Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych w orzeczeniu *Heller v. District of Columbia* dopiero w 2008 roku – czyli po ponad dwustu latach od jej uchwalenia⁴.

³ U.S. Const. amend. II.

⁴ Sąd Najwyższy USA poruszał kwestię zakresu podmiotowego prawa z II Poprawki przed rokiem 2008 trzy razy – w 1876, 1886 oraz 1939 roku – i w każdym z wydanych orzeczeń stawał na stanowisku, że przepis Karty Praw chroni wyłącznie prawo do posiadania broni w ramach funkcjonowania stanowych milicji. C. T. Bogus, *The History and Politics of Second Amendment Scholarship: A Primer*, „Chicago Kent Law Review” 2000, nr 76 (1), s. 3.

II POPRAWKA DO KONSTYTUCJI USA – NURTY INTERPRETACYJNE I ZASADNICZE PROBLEMY

Jednym z najczęściej podnoszonych argumentów na rzecz wyższości uregulowań ustrojowych Stanów Zjednoczonych nad innymi państwami jest esencjonalność amerykańskiej ustawy zasadniczej oraz jej względna, acz przemyślana prostota w formułowaniu założeń fundamentalnych dla funkcjonowania państwa, skutkująca krótkim objętościowo tekstem liczącym sobie jedynie około sześciu tysięcy słów⁵. Równie lakoniczna jak postanowienia jej „ustawy-matki”, czyli Konstytucji w swym pierwotnym brzmieniu z 1787 roku, jest będąca jej immanentnym uzupełnieniem II Poprawka.

Zważając na naturalnie ograniczone możliwości w zakresie poznania prawa przez tzw. „przeciętnego człowieka”, jednym z oczekiwań, które w obecnych państwach prawa mogą mieć obywatele względem racjonalnego ustawodawcy, jest możliwe jak największa zwięzłość oraz jasność regulacji⁶ – unikanie niezrozumiałych zwrotów, nadmiernie skomplikowanych zdań złożonych i zamykania ich w długich tekstach ustaw liczących sobie po kilkaset stron. O ile jednak postulat zwięzłości regulacji został w przypadku II Poprawki ewidentnie zrealizowany (pomimo tego, że ani on, ani założenia o racjonalności prawodawcy nie były wówczas jeszcze powszechnie znane), o tyle specyfika XVIII-wiecznego języka oraz spory nacisk twórców Konstytucji na stylistykę tekstów prawnych sprawiają, iż zwięzłość regulacji odbywa się tutaj kosztem precyzji i określoności⁷. Z dzisiejszego, zgoła odmiennego punktu widzenia, niedookreśloność ta rodzić może negatywne skutki polityczne szczególnie dla konserwatywnie nastawionych zwolenników szerokiego dostępu do broni – dając szeroko zakrojone pole interpretacyjne ich progresywnie zorientowanym przeciwnikom.

W brzmieniu oryginalnym sformułowanie II Poprawki do Konstytucji Stanów Zjednoczonych brzmi następująco: „a well regulated militia being necessary to the security of a free state, the right of the people to keep and bear arms shall not be infringed”⁸. Oparcie się o oryginalną wersję językową tekstu jest z metodologicznego punktu widzenia kluczowe, zaś przywołane tłumaczenie przepisu na język polski należy traktować wyłącznie pomocniczo – jak się bowiem okazuje, nawet pozornie nic nie znaczące przestawienie szyku zdania lub odmienne przypisanie desygnatu do poszczególnych wyrażonych w II Poprawce terminów,

⁵ E. Sandoz, *The Politics of Truth and Other Timely Essays: The Crisis of Civic Consciousness*, Columbia 1999, s. 16.

⁶ Wagę jasności regulacji prawnych, jako jednego z postulatów formalnych tworzenia prawa i cechę konstytutywną tzw. „dobrej roboty legislacyjnej”, podkreślali tacy współcześni teoretycy prawa jak Lon Lovvouis Fuller oraz Joseph Raz. Należy jednak odnotować, że ogólne, zwięzłe i czysto formalne stanowienie prawa, wyłącznie jako prawidłowo zakreślonych „reguł gry”, choć może dawać podwaliny dla systemu „rządów prawa, a nie ludzi” (*rule of law, not men*), nie konstytuuje jeszcze demokratycznego państwa prawa. Zarówno ta forma ustrojowa (w jej nowoczesnym ujęciu), jak i założenia o racjonalności prawodawcy – charakterystyczne dla państw obecnej Europy kontynentalnej – nie były jeszcze znane Ojcom Założycielom amerykańskiej republiki. Cf M. Andruszkiewicz, A. Brezko, S. Oliwniak, *Filozoficzne i teoretyczne zagadnienia demokratycznego państwa prawa*, Białystok 2015, s. 209-210.

⁷ W kwestii lingwistycznej ewolucji oraz różnic pomiędzy dzisiejszą, amerykańską odmianą języka angielskiego a jego okółorewolucyjną formą. Vide R. Ostler, *Founding Grammars: How Early America's War Over Words Shaped Today's Language*, New York 2015.

⁸ U.S. Const. amend. II.

może doprowadzić nas do zgoła odmiennych wniosków interpretacyjnych. Co uniwersalnie akcentuje np. Zygmunt Ziemiński, złożone reguły znaczeniowe języka uwzględniają nierzadko specyficzny charakter okoliczności, w których określone zdania zostały wypowiedziane, kontekst innych wypowiedzi oraz formy gramatyczne użytych słów⁹. Poza tym, naturalna nieprecyzyjność reguł znaczeniowych języka, w toku translacji wcale nie jest umniejszana, a częstokroć wręcz zabieg ten prowadzi do jeszcze większych problemów interpretacyjnych, których ustrzec się można w ramach wykładni II Poprawki jedynie poprzez uważną, językowo-historyczną analizę tekstu oryginalnego¹⁰.

Wskazane powyżej okoliczności wypowiedzi podlegające interpretacji obejmują przede wszystkim uwarunkowania historyczne, a także będące w sposób oczywisty ich bezpośrednim odzwierciedleniem osobiste intencje Ojców Założycieli. O ile kontekst dziejowy przed i porewolucyjnej Ameryki – wybicie się na niepodległość, uchwalenie Konstytucji i przypiecztowanie chęci ugruntowania praw obywatelskich nowo utworzonej republiki Kartą Praw – budzą poczucie dumy wspólne dla znakomitej większości Amerykanów, to debata nad rzeczywistymi zamiarami twórców omawianego w niniejszym opracowaniu prawa stanowi jeden z najzacieklej toczących się sporów wśród amerykańskich prawników, historyków i językoznawców. Nie ma chyba drugiego przepisu w świecie, który tak wyraziście (i tak medialnie), jak II Poprawka do Konstytucji USA, obrazowałaby konflikt pomiędzy zwolennikami wykładni statycznej tekstów prawnych a ich dynamicznymi w metodologii adwersarzami¹¹.

Ci pierwsi, nazywani oryginalistami (*originalists*), nade wszystko pragną dążyć do odkrycia rzeczywistych założeń pierwotnego tekstu ustawy zasadniczej oraz możliwie najwierniejszego oddania wizji Ojców Założycieli – do uchwycenia ich rewolucyjnej, idealistycznej wizji „lepszego świata”, wolnego od zniewolenia ze strony Korony Brytyjskiej, którego fundament stanowić miała w swym klasycznym brzmieniu właśnie Konstytucja¹² i gwarantowane przez nią każdemu obywatelowi prawo do posiadania broni. Nie będzie dalekie od prawdy określenie zwolenników koncepcji oryginalistycznej również konstytucjonalistami, bardzo często piewcami „małego państwa”, które kontrowersyjny francuski myśliciel Gustave Le Bon opisywał jako niedościgniony ideał „ziemi wolności spoczywającej w rękach narodu ludzi dzielnych i potężnych, w którym słabi i mierni giną pod żelazną ręką praw doboru naturalnego”¹³. Wymownie ręki tej przedłużeniem miał w kilkadziesiąt lat od uchwalenia II Poprawki stać się symbol amerykańskiej kultury broni – słynny Colt The Peacemaker.

⁹ Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, Warszawa 2012, s. 16.

¹⁰ A.B. Coan, *Talking originalism*, „Brigham Young University Law Review” 2009, nr 4, s. 847-873.

¹¹ Celem zapoznania się z wyczerpującym opracowaniem dotyczącym nurtów badawczych, występujących między nimi różnic oraz wyodrębnianych w ich ramach szczegółowych trendów interpretacyjnych, Cf. J.M. Balkin, *Framework Originalism and the Living Constitution*, „Northwestern University Law Review” 103, nr 2.

¹² A. Freedman, *The Naked Constitution: What the Founders Said and Why It Still Matters*, New York 2012, s. 5.

¹³ G. Le Bon, *Psychologia Rozwoju Narodów*, Kraków 2015, s. 91.

Po przeciwnej oryginalistom stronie, postawić można natomiast progresywnych teoretyków, sięgającej swymi korzeniami do prezydentury prezydenta Wilsona, koncepcji ewolucjonistycznej wykładni tekstu ustawy zasadniczej jako zmiennej w czasie „żyjącej Konstytucji” (tzw. doktryna *living Constitution*)¹⁴. Przedstawiciele tego nurtu, skupiający się raczej na obecnych – zgoła niepodobnych do tych z XVIII wieku – realiach społecznych i wynikających z nich odmiennych potrzebach regulacji prawnych, postulują uaktualnianie tekstu Konstytucji, poszanowanie idei jej twórców stawiają zaś bez zawahania na dalszym miejscu¹⁵. I choć pośród nich znajdzie się niewielu takich, którzy w Stanach Zjednoczonych publicznie mówiliby o całkowitym zniesieniu prawa z II Poprawki, licząc się choćby z potęgą lobbingsową *National Rifle Association*¹⁶ i innych tego typu organizacji (skutkującą aktualną niemożliwością politycznego przeforsowania takich projektów legislacyjnych), to właśnie wśród reprezentantów doktryny *living Constitution* znajdzie się spore grono zwolenników rewizji postanowień omawianego przepisu i intensywnego ograniczania dostępu do broni¹⁷.

Mając na uwadze fakt, jak szeroko doktryna oryginalizmu jest w Stanach Zjednoczonych obecnie reprezentowana, skonstatować można, iż w pełni wiarygodnej wykładni przepisu tak wiekowego i krótkiego w literze prawa, a zarazem doniosłego materialnie jak II Poprawka, warto dokonywać w sposób oryginalistyczny, czyli metodologicznie holistyczny (historyczno-językowy), tj. z powzięciem uwagi na jego szczególnie kontekst dziejowy, specyfikę języka epoki oraz osobiste intencje Ojców Założycieli.

PODMIOTOWY CHARAKTER PRAWA DO POSIADANIA BRONI

Zagadnieniem stanowiącym punkt wyjścia dla wszelkich oryginalistycznych rozważań, jest pytanie o ogólny charakter prawny omawianego przepisu, tj. zakres podmiotowy ukonstytuowanego w nim prawa. Czy II Poprawka do Konstytucji Stanów Zjednoczonych

¹⁴ A. Freedman, *op. cit.*, s. 7.

¹⁵ Niektórzy przedstawiciele jurysprudencji (w tym m.in. słynny sędzia Sądu Najwyższego Antonin Scalia) stoją na stanowisku, że teoria *living Constitution* jest wręcz zaprzeczeniem elastyczności prawa, twierdząc że to właśnie szerokie klauzule generalne Konstytucji zapewniają jej żywotność, natomiast wprowadzanie do niej zmian *expressis verbis* jest w istocie rzeczą jej usztywnianiem. *Vide* A. Scalia, B. A. Garner, *Reading Law: The Interpretation of Legal Texts*, St. Paul 2012, s. 403-410.

¹⁶ W kwestii siły lobbingsowej umożliwiającej *National Rifle Association* wpływ na decyzje prawodawcze podejmowane w Kongresie. J. Yanker, *"From my Cold Dead Hands": the role of the NRA in the lack of gun reform in the United States from 1996-2014*, „University of Colorado Boulder” 2014, s. 43-63.

¹⁷ Zasady rzetelności naukowej nakazują, aby wskazać, iż podział preferencji politycznych rzeczników dwóch z opisanych nurtów interpretacyjnych Konstytucji nie jest podziałem pełnym w sensie logicznym, a jedynie swoistym uproszczeniem przedstawianym na potrzeby niniejszego opracowania. Oryginalista może bowiem (z mniejszym lub większym powodzeniem) argumentować, iż Ojcowie Założyciele dopuściliby rejestrację posiadanych sztuk broni, powołując się na ochronę innych wartości chronionych prawem, zaś zwolennik wykładni „żyjącej Konstytucji” może z kolei postulować *de lege ferenda* o konieczności pełnej legalizacji możliwości zakupu automatycznych karabinów szturmowych, uznając je za podstawowy w dzisiejszych czasach oręż w walce z tyranią ze strony władzy. Na występowanie licznych elementów doktryny *living Constitution* w orzeczeniu *Heller v. District of Columbia* wskazuje amerykański prawnik David Kopel. W kwestii tej, oraz historii II Poprawki, jako dynamicznie ewoluującej części Konstytucji, *Cf.* D. B. Kopel, *The Right to Arms in the Living Constitution*, „Cardozo Law Review” 2010, nr 99.

gwarantuje indywidualne prawo do posiadania i noszenia broni przez każdego obywatela? Czy może przepis ten chroni jedynie kolektywne prawo stanów do tworzenia uzbrojonych formacji obronnych na kształt dzisiejszej Gwardii Narodowej (*National Guard*), czyli milicji¹⁸?

Zarówno w brzmieniu oryginalnym, jak i przytoczonym polskim tłumaczeniu, już na pierwszy rzut oka wątpliwości budzi składnia oraz interpunkcja II Poprawki. Jej treść zbudowana jest z dwóch zdań, w których występuje podmiot rzeczownikowy. Pierwszy z tych podmiotów stanowi, wraz z przydawką, „dobrze zorganizowana milicja” (*well regulated militia*), drugi zaś „prawo ludzi” (*the right of the people*). Wydawałoby się więc, że zdania te mają charakter współrzędnych. Sprawę komplikuje fakt, że zostały one oddzielone przecinkiem (postawiony w polskim tłumaczeniu średnik częściowo niweluje ten problem), co wskazuje że występuje jednak między nimi stosunek bardziej złożonej syntaktycznej i semantycznej zależności. Problem ten nie bez powodu wprawia w konsternację większość współczesnych badaczy, rodząc zależne od przyjętej interpretacji skutki prawne, determinujące jedną ze wskazanych wyżej koncepcji – prawa kolektywnego lub modelu indywidualistycznego.

Jak twierdzi językoznawca z University of Illinois, Dennis Baron, występujący w II Poprawce przecinek oddzielający zdania nie może być podstawą do stwierdzenia, że druga część przepisu („prawo ludzi do posiadania i noszenia broni nie może być naruszone”) stanowi jego kwintesencję, zaś pierwsza jego część („dobrze zorganizowana milicja jest niezbędna dla bezpieczeństwa wolnego państwa”) jedynie wstęp (preambułę). Zdaniem D. Barona, reguły posługiwania się przecinkiem w XVIII wieku były o wiele bardziej liberalne od obecnych – służył on głównie do akcentowania przerw na złapanie oddechu – wskutek czego, przecinek nierzadko może być mylący przy ocenianiu wagi poszczególnych zdań w dokumentach pochodzących z tego okresu¹⁹. Językoznawca podnosi również argument, że niektóre z wersji II Poprawki przesłane poszczególnym ciałom stanowym do ratyfikacji, miały inną liczbę przecinków, niż „oficjalna” wersja rządu federalnego (tj. wyłącznie pierwsze dwa). Dowodzi on w ten sposób, że fakt ten nie ma w jej interpretacji żadnego znaczenia: „niezależnie od tego czy postawiony byłby jeden, dwa czy trzy przecinki, lub nie postawiony byłby żaden – II Poprawka do Konstytucji znacząłaby dziś to samo”²⁰. Dalej, Baron argumentuje, iż jasno z kontekstu przepisu wynika związek logiczny zdań – poprzez użyty czasownik w formie z końcówką *-ing* (*being*) w stronie biernej – wskazujący

¹⁸Geneza milicji, jako formacji obronnych złożonych z wolnych mężczyzn zdolnych do noszenia broni, sięga jeszcze początków XVII wieku i pierwszych brytyjskich kolonii w Ameryce Północnej. Do głównych zadań milicji należały ochrona kolonii przed najeźdźcami z zewnątrz (w tym przede wszystkim rdzennymi mieszkańcami kontynentu północnoamerykańskiego), obowiązki ochrony osobistej wśród lokalnej społeczności oraz – wobec braku zinstytucjonalizowanych organów policyjnych – ogólna prewencja przed przestępczością. D.B. Kates Jr., *The Second Amendment: A Dialogue*, „Law and Contemporary Problems” 1986, nr 49, s. 145.

¹⁹ D. Baron, *Guns and Grammar: the Linguistics of the Second Amendment*, Law and Society Annual Conference Denver, CO 06.30.2009, s. 5 <http://www.english.illinois.edu/~people-/faculty/debaron/essays/guns.pdf> (14.04.2017).

²⁰ *Ibidem*, s. 6.

na implikację²¹. Innymi słowy, tzw. bezwzględne zdanie pierwsze przepisu, tj. zdanie ablatywne (*absolute clause*, tudzież jako *ablative absolute*) warunkuje zdanie drugie, czyli zdanie główne (*mainclause*). Istota tej konstrukcji opiera się na założeniu, że zdanie bezwzględne, czyli ablatywne z powodzeniem występować może w syntaktycznym oderwaniu od zdania głównego (co dobrze ilustruje postawiony przecinek), ale już w połączeniu ze zdaniem głównym, zdanie ablatywne jako semantycznie zależne implikuje zdanie główne powodując konieczność rozpatrywania wypowiedzi jako całości. Baron obrazuje tę skomplikowaną relację zdaniową następującym wyrażeniem, które jego zdaniem stanowi równoważność II Poprawki (choć i w tym wypadku polskie tłumaczenie niezbyt trafnie oddaje rangę problemu): „jako, że dobrze zorganizowana milicja jest niezbędna dla bezpieczeństwa wolnego państwa, to prawo ludzi do posiadania i noszenia broni nie może być naruszone” (*since a well regulated militia is necessary to the security of a freestate, the right of the people to keep and bear arms shall not be infringed*)²². Tego typu konstrukcja, znana z łaciny, a obecnie dosyć rzadko używana nawet w języku angielskim, była według autora dobrze znana i powszechnie stosowana w czasach Ojców Założycieli, w tym przez autora II Poprawki – Jamesa Madisona.

Odmianą koncepcję przedstawia zaś Robert Levy z libertariańskiego Cato Institute. Jak twierdzi R. Levy, w treści II Poprawki to zdanie „prawo ludzi do posiadania i noszenia broni nie może być naruszone” (*the right of the people to keep and bear arms, shall not be infringed*) jest zdaniem składowym o charakterze nadrzędnym (*operativeclause*), które ustala i zabezpiecza istotę omawianego prawa²³. Podobnie jak I Poprawka (i postanowienia angielskiej Karty Praw z 1689 roku), wyrażenie to nie tworzy bowiem żadnego prawa, a jedynie podkreśla wcześniejsze już jego istnienie oraz chroni je przed „naruszeniem”²⁴. Wyrażenie „dobrze zorganizowana milicja jest niezbędna dla bezpieczeństwa wolnego państwa” (*a well regulated militia, being necessary to the security of a freestate*) jest natomiast swoistą preambułą – zdaniem podrzędnym (*subordinate clause*, tudzież jako *prefatory clause*), które tylko uzasadnia prawo do posiadania broni i wskazuje na jedno z fundamentalnych jego zastosowań, pomagając zrozumieć ogromną wagę i praktyczny sens regulacji. Mówiąc inaczej, tworzenie milicji jest jednym ze sposobów wykonywania tego prawa, ale nie jest ani sposobem jedynym, ani sposobem koniecznym²⁵. W porównaniu do koncepcji opisanej w akapicie poprzednim, odwrócona jest więc tutaj relacja przyczynowości – to zdanie pierwsze wynika z drugiego, a nie drugie z pierwszego. Ażeby zobrazować tę zależność R. Levy posługuje się hipotetycznym przykładem – nikt nie sugerowałby, że tylko przedstawiciele elektoratu mają prawo czytać, jeżeli II Poprawka sformułowana byłaby

²¹ *Ibidem*, s. 6.

²² *Ibidem*, s. 7.

²³ R. A. Levy, „*The Individual Right to Bear Arms Is Guaranteed by the Second Amendment*”, w: T. L. Roleff (red.), *Gun Control (Opposing Viewpoints Series)*, Farmington Hills 2007, s. 62.

²⁴ A. Freedman, *op. cit.*, s. 196.

²⁵ R. A. Levy, *op. cit.*, s. 62.

w następujący sposób: „dobrze wykształcony elektorat, niezbędny dla samorządności wolnego państwa, prawo ludzi do posiadania i czytania książek nie może być naruszone” (*a well educated electorate, being necessary to self-governance in a freestate, the right of the people to keep and read books shall not be infringed*)²⁶. I tutaj, proste przeformułowanie II Poprawki minimalizuje trudności wykładnicze, i ułatwia zrozumieć koncepcję Levy’ego: „prawo ludzi do posiadania i noszenia broni nie powinno być naruszone, ponieważ bezpieczeństwo wolnego państwa wymaga dobrze zorganizowanej milicji” (*the right of the people to keep and bear arms, shall not be infringed, because a well regulated militia is necessary to the security of a freestate*).

Obie przedstawione powyżej przeciwstawne koncepcje w gruncie rzeczy determinują potencjalną odpowiedź na to samo, zadane na początku niniejszego paragrafu, pytanie. To jednakowoż koncepcja Levy’ego, skutkująca przyznaniem racji zwolennikom indywidualnego prawa do posiadania broni, wydaje się być trafniejsza. Podzielana w ostatnich latach w Stanach Zjednoczonych przez nieco większą część nauczycieli akademickich z amerykańskich szkół prawa, niż koncepcja prawa kolektywnego (tj. statystycznie częściej proponowana w artykułach prawniczych), od zawsze cieszyła się również znakomitą poparciem miejscowych filozofów i historyków²⁷.

ELEMENTY REDAKCYJNE II POPRAWKI DO KONSTYTUCJI USA

Oryginalistyczną wykładnię II Poprawki do Konstytucji Stanów Zjednoczonych należy uzupełnić wreszcie o wyznaczenie zakresów znaczeniowych desygnatów najistotniejszych jej wyrazów (fraz). Nie sposób podjąć się tutaj całościowej ich analizy, ale warto pokrótce przedstawić interpretacje, które zostały podzielone w ostatnich latach przez oryginalistycznie zorientowanych badaczy i sędziów amerykańskiego Sądu Najwyższego (a w tym przede wszystkim sędziego Antonina Scalię) – dając ostatecznie prymat w sprawie *District of Columbia v. Heller* koncepcji indywidualnego prawa do broni²⁸.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ R.E. Shalhope, *The Armed Citizen in the Early Republic*, „Law and Contemporary Problems” 1986, nr 49, s. 125.

²⁸ Orzeczenie dotyczyło „funkcjonującego w Dystrykcie Kolumbii zakazu posiadania krótkiej broni palnej oraz nakazu przechowywania każdego innego dopuszczalnego jej typu w domu, w sposób zabezpieczony i rozładowany. Po zbadaniu wyjątkowo obszernej argumentacji stron, [...] Sąd Najwyższy uznał powyższe ograniczenia za niekonstytucyjne” i w konsekwencji je uchylając, stwierdził II Poprawka gwarantuje nienaruszalne prawo każdej osoby do posiadania i noszenia broni, które ograniczone może być tylko w sposób nienaruszający jego istoty, tj. używania broni w każdy tradycyjny oraz dopuszczalny prawem sposób – w tym, co jest szczególnie doniosłym z jednostkowego punktu widzenia, do legalnej samoobrony we własnym domu”. Zdaniem Sądu Najwyższego za nienaruszające materialnej istoty prawa z II Poprawki, a w następstwie tego zgodne z Konstytucją, uznać można wszelkie regulacje ograniczające handel bronią, zakazy posiadania broni przez osoby karane za ciężkie przestępstwa (*felonies*) i osoby psychicznie chore, a także przepisy zakazujące noszenia broni w szkołach, budynkach rządowych i innych wybranych instytucjach. Ł. Bartosik, *Prawo do posiadania i noszenia broni jako prawo fundamentalne każdego człowieka – systemowe ujęcie II Poprawki do Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki w amerykańskim systemie prawa*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM” 2017, numer specjalny pt. „Rola prawa w życiu jednostki w ujęciu nauk społecznych”, s. 20-21; *vide orzeczenie District of Columbia v. Heller*, 554 U.S. 570 (2008).

O ile nie budzi zasadniczych wątpliwości znaczenie terminu „milicja”, jako denotującego złożone z wolnych mieszkańców kolonii (obecnie: amerykańskich obywateli) zbrojne formacje o charakterze obronnym, o tyle zwrócić należy uwagę na jego przymiotną przydawkę, czyli „dobrze zorganizowana”. Przedimek nieokreślony *a* z anglojęzycznej wersji przepisu (*a well regulated militia*) poprzedzający wyrażenie „dobrze zorganizowana”, wskazuje na to, iż zamysłem Ojców Założycieli nie było sprecyzowanie jakiejś jednej, z góry zarysowanej koncepcji centralnie regulowanej milicji (wtedy prawdopodobnie posłużyliby się przedimkiem określonym *the*), a pozostawienie tej kwestii ludziom ją oddolnie tworzącym, zdolnym do spontanicznego oporu przeciwko tyrańskiej władzy²⁹. „Dobrze zorganizowana” nie znaczy więc w żadnym wypadku: „dobrze zorganizowana przez władzę centralną (Kongres lub Prezydenta) lub stanową (legislatywę lub egzekutywę)”, a po prostu: „dobrze wyszkolona”, „dobrze przygotowana”³⁰. W języku osiemnastowiecznych Amerykanów, w tym Alexandra Hamiltona w 29. *Federaliście*, dobra organizacja milicji oznaczała wewnętrzną jej równowagę, dobre wyposażenie, a także dyscyplinę, opanowanie oraz gotowość do walki z tyranją wchodzących w jej skład obywateli³¹.

W kontekście dalszych rozważań zadać sobie można kolejne, z pozoru proste pytanie – czy milicja niezbędna jest dla bezpieczeństwa „wolnego stanu” czy „wolnego państwa” (*necessary to the security of a freestate*)? Problem ten komplikuje fakt, iż fragment II Poprawki dotyczący milicji, w pierwszej propozycji sporządzonej przez Madisona brzmiał w języku angielskim następująco: „...*well regulated militia being the best security of a free country*”³². Jeśli przyjąć koncepcję pierwszą, oznaczałoby to, że celem funkcjonowania milicji jest jedynie zagwarantowanie wolności od opresji rządu federalnego poszczególnym stanom, natomiast przyjęcie drugiej z nich prowadziłoby do uznania, iż wolne państwo, to innymi słowy zbiór zatamizowanych jednostek wolnych od despotyzmu ze strony władzy w ogólności, tj. zarówno władzy stanowej oraz federalnej. Polskie tłumaczenie z góry wyklucza wszelkie wątpliwości, słusznie kierując nasze myśli na to drugie, szersze rozumienie „wolnego państwa”, które oznacza tyle, co „wolne społeczeństwo” (*free society*) – wolne od politycznego zniewolenia i będące odbiciem ideałów demokratycznej samorządności, dla których realną zaporę przed uzurpacją i najeżdżcą z zewnątrz stanowią wolni i uzbrojeni obywatele. Ten sposób opisywania państwa (*state*), pojawiający się w pismach najznakomitszych uczonych epoki Oświecenia – Blackstone’a, Monteskiusza, Hume’a i wielu innych – zaważył również na nomenklaturze jawnie inspirujących się nimi Ojców

²⁹ Na różnice znaczeniowe pomiędzy przedimkiem określonym (*the*) a nieokreślonym (*a*) powoływał się już wielokrotnie w swych interpretacjach Sąd Najwyższy oraz pozostałe sądy federalne USA. Cf. orzeczenia: *American Bus Ass’n v. Slater*, 231 F.3d 1, 4-5 (D.C. Cir. 2000); *Reid v. Angelone*, 369 F.3d 363, 367 (4th Cir. 2004); *Freytag v. Commissioner*, 501 U.S. 868 (1991).

³⁰ M. Waldman, *The Second Amendment: A Biography*, New York 2014, s. 61.

³¹ *Vide* J. Madison, *Federalist 46* [w:] A. Hamilton, J. Madison, J. Jay (red.), *The Federalist Papers*, Indianapolis 2001, s. 140-145.

³² S. Cornell, *A Well-Regulated Militia: The Founding Fathers and the Origins of Gun Control in America*, Oxford 2006, s. 60.

Założycieli³³. Brak dowodów na poparcie tezy, że wokół przeformułowania w tej kwestii pojawiły się jakiegokolwiek kontrowersje, wskazuje iż użycie w finalnej wersji II Poprawki zamiast wyrazu *country* wyrazu *state*, było ze strony Madisona wyłącznie zabiegiem stylistycznym³⁴.

Analizując tekst II Poprawki stajemy przed kolejnym zagadnieniem – kogo dokładnie oznaczają „ludzie”, którym gwarantuje ona prawo do posiadania broni? W czasach twórców Konstytucji „ludzi” (*the people*), występujących w tekstach prawnych tamtego okresu, konstytuowali wszyscy obywatele – tj. biali, wolni mężczyźni³⁵. Był to więc zbiór węższy niż zbiór wszystkich osób (*persons*), do którego zaliczano także kobiety i niewolników (którzy nie posiadali statusu obywateli oraz prawa do posiadania broni). Bez znaczenia pozostaje tutaj fakt, że charakter określonego konstytucyjnego prawa mógł wiązać się z konieczności z wykonywaniem go w sposób indywidualny albo kolektywny, co wynika z kontekstu poszczególnych przepisów. Według ówczesnych, chociażby Madisona, „ludzie” o których wspomina Konstytucja stanowili obywatele, natomiast ciobywatele, którzy byli do tego zdolni stanowili milicję³⁶ – z pewnymi wszakże wyjątkami. Z klasycznym modelem społeczeństwa obywatelskiego związana była bowiem nierozzerwalnie wielce pożądana republikańska cnota (*virtu*) – obywatelskość³⁷: wolna republika opierać się miała na uzbrojonych obywatelach, gotowych do ochrony lokalnej społeczności przed przestępcami i zdolnych do wszelkich poświęceń (w tym utraty życia), które byłyby niezbędne do stawienia czoła tyrańskim władzom. I pomimo, iż obecnie zgodnie z XIV Poprawką krąg obywateli jest znacznie szerszy, niż w czasach początków Stanów Zjednoczonych, to z przyjęciem takiego założenia wiąże się wniosek, że prawo do posiadania broni nie obejmuje osób, które cnoty tej nie posiadają, tj. tych którzy ją zatracili (np. przestępców) oraz tych którzy nigdy, lub czasowo, nie są do jej osiągnięcia zdolni (np. psychicznie chorych lub dzieci do momentu osiągnięcia pełnoletności)³⁸. I dzisiaj więc, założenie takie nie pozostaje sprzeczne z wykładnią oryginalistyczną – jakkolwiek wykluczanie poszczególnych osób na podstawie tychże kryteriów może się wiązać z rozmaitymi nadużyciami ze strony arbitralnej władzy.

Następnymi wyrazami, wokół których występują liczne kontrowersje są odnoszące się do broni i rozpatrywane koniunkcyjnie: „posiadać” (*keep*) oraz „nosić” (*bear*). Jednym z częściej podnoszonych argumentów na rzecz kolektywnego prawa stanów do tworzenia milicji jest stwierdzenie, że obydwie wyrażenia (a szczególnie *bear arms*) mają w II Poprawce kontekst wyłącznie militarny³⁹. Założenie takie słusznie jednak odrzucał w ostatnich latach amerykański Sąd Najwyższy. „Posiadanie” (*keeping*) broni, o którym mowa w II Poprawce, analogicznie do regulacji występującej na gruncie polskiego Kodeksu cywilnego, oznacza

³³ E. Volokh, „*Necessary To The Security Of A Free State*”, „*Notre Dame Law Review*” 2007, nr 83, s. 104-105.

³⁴ *Ibidem*, s. 103-104.

³⁵ *Vide* orzeczenie *Dred Scott v. Sandford*, 60 US 393 (1857).

³⁶ A.R. Amar, *The Bill of Rights as a Constitution*, „*Yale Law School Faculty Scholarship*” 1992, s. 1166.

³⁷ D.B. Kates Jr., *op. cit.*, s. 146.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ W.J. Vizzard, *Shots in the Dark: The Policy, Politics and Symbolism of Gun Control*, Lanham 2000, s. 55.

faktyczne nad nią władztwo – fizyczne bronią władanie oraz manifestowany tego władania zamiar – przy czym bez znaczenia tutaj pozostaje cel w jakim ten przedmiot się posiada⁴⁰. W istocie, w czasach Ojców Założycieli zwrot ten pojawiał się w niemilitarnym kontekście stosunkowo często – między innymi w regulacjach zakazujących niektórym osobom posiadania broni (np. niewolnikom) oraz w przepisach, które nakazywały pewnym grupom ludzi posiadanie broni w całkowitym oderwaniu od służby w milicji, np. duchownym, mężczyznom powyżej pewnego wieku, marynarzom itd.⁴¹ Przechowywana przez nich broń mogła w razie potrzeby zostać użyta nie tylko w celach wojennych, ale również jako narzędzie samoobrony i wymierzania sprawiedliwości kryminalistom. Nie należy bowiem zapominać, że początki państwa amerykańskiego nie znały jeszcze w pełni zinstytucjonalizowanych oddziałów pełniących funkcję policji, którą sprawować musieli z konieczności sami obywatele⁴².

Pomimo, że trafne jest wskazanie językoznawców na statystycznie dominujące wojskowe zabarwienie frazy „nosić broń” (*bering arms*) – którą można tłumaczyć jako odpowiednik polskiego „chwycić za broń” (w sensie: ruszyć na wojnę) – to należy odnotować, iż fraza ta występuje w tekstach z czasów twórców Konstytucji nierzadko również w oderwaniu od znaczenia militarnego. W osobistych notatkach Jeffersona, jeszcze sprzed uchwalenia Deklaracji Niepodległości, pojawiają się przepisane wprost z dzieł Cesare Beccari słowa: *di portar le armi*, które tłumaczyć można jako synonimiczne traktowane *bearing, carrying* lub *wearing arms*⁴³. Przykładem ich wykorzystania bez jakiegokolwiek konotacji wojskowej może być choćby opracowana dla Zgromadzenia Virginii przez Thomasa Jeffersona i Jamesa Madisona ustawa z 1785 roku dotycząca polowania na zwierzynę płową (*A Bill for Preservation of Deer*), w której omawiane „nosić” (*bear*) występuje jako synonim zwykłego „nosić” (*carry*)⁴⁴. Ten sposób rozumienia wyrazu, przyjmowany również w Kartach Praw poszczególnych stanów oraz innych aktach epoki, a następnie w czasach Rekonstrukcji (zarówno w przepisach zakazujących czarnoskórym Amerykanom noszenia broni, jak i tych które użycie broni do samoobrony uznawały za prawo wolnego człowieka), przetrwał utrzymując się aż do dziś⁴⁵. Co więcej, uwagi te należy uzupełnić o fakt, że „posiadanie” broni samo w sobie implikuje już pewien rodzaj jej „noszenia”. Nie sposób sobie wyobrazić konstrukcję prawną posiadania danego przedmiotu, np. zegarka, która z góry wykluczałaby całkowicie jego noszenie poza domem – choć w przypadku broni, ze względu na jej potencjalnie niebezpieczne właściwości, ograniczenie do niej dostępu w odniesieniu do pewnych osób powinno być dopuszczalne.

⁴⁰ A. Brzozowski, W. J. Kocot, W. Opalski, *Prawo Rzeczowe: Zarys Wykładu*, Warszawa 2016, s. 365.

⁴¹ A. Winkler, *Gunfight: The Battle over the Right to Bear Arms in America*, New York 2011, s. 110.

⁴² *Ibidem*, s. 110.

⁴³ S.P. Halbrook, *What The Framers Intended: A Linguistic Analysis of the Right to „Bear Arms*, „Law and Contemporary Problems” 1986, nr 49, s. 153.

⁴⁴ A.J. Dennis, *Clearing the Smoke From the Right to Bear Arms and the Second Amendment*, „Akron Law Review” 1996, nr 29, s. 30.

⁴⁵ S.P. Halbrook, *op. cit.*, s. 154-157.

Kolejnym z elementów II Poprawki budzącym ogromne kontrowersje jest wyraz denotujący sam przedmiot wokół którego toczy się spór – broń. Problem ten, sprawiający trudności wykładnicze nawet najbardziej zagorzałym zwolennikom indywidualnego prawa do posiadania broni, uniemożliwiając jednoznaczne i wyczerpujące udzielenie odpowiedzi na pryncypialne pytanie – posiadanie i noszenie jakiej broni gwarantuje w zasadzie Konstytucja? Względna zgoda panuje co do tego, iż II Poprawka obejmuje ochroną jedynie te jej rodzaje, które jednostka jest w stanie nosić samodzielnie, co wyklucza spod zakresu jej ochrony (jako urządzenia tradycyjnie militarne) czołgi, ciężkie urządzenia artyleryjskie, broń nuklearną itp.⁴⁶ Czy to oznacza, że wszystkie inne rodzaje broni, takie jak ręczne wyrzutnie pocisków rakietowych (np. *bazooka*), granaty, miny przeciwpancerne i przeciwpiechotne, miotacze ognia itp., którymi władanie przez jednostkę jest w zupełności możliwe, są przez przepis chronione? Trudno ściśle wytyczyć w tej kwestii granice. Nawet niezmiernie liberalny w kwestii dostępu do broni Stephen Halbrook staje na stanowisku, że tego pokroju jej rodzaje, nie należą (ani nigdy nie należały) do typowych, obywatelskich narzędzi samoobrony, jako że ich znacznie mniejsza dokładność, a zarazem ponadprzeciętna siła rażenia, może prowadzić do zagrożenia życia niewinnych osób znajdujących się w pobliżu napastnika wobec którego są używane – co w obecnej, zurbanizowanej Ameryce wiąże się z wyjątkowo dużymi niebezpieczeństwami⁴⁷.

Do „typowej”, osobistej broni w rozumieniu II Poprawki należałoby więc zaliczyć zdecydowanie broń białą (np. noże, w tym noże sprężynowe)⁴⁸, miotającą (np. łuki i kusze), karabiny (w tym tzw. obrzyny) oraz pistolety⁴⁹. Szczególnie posiadanie tych ostatnich nie powinno być ograniczane, gdyż ich poręczność oraz niska cena w porównaniu do broni długiej, gwarantuje urzeczywistnienie konstytucyjnych praw osobom starszym, mniej zamożnym, fizycznie niepełnosprawnym oraz kobietom. Te trzy kategorie broni, znane już dobrze Ojcom Stanów Zjednoczonych, nawet w ich nowocześniejszych formach z pewnością uznane byłyby przez nich za przedmiot gwarancji płynącej z II Poprawki⁵⁰. Bez znaczenia pozostaje tutaj fakt, że z technicznego punktu widzenia występująca obecnie w obrocie większość broni palnej jest o wiele bardziej zaawansowana od tej, którą znali (i z której osobiście korzystali) twórcy Konstytucji w XVIII i na początku XIX wieku.

Ostatni z elementów redakcyjnych II Poprawki, co do którego panują wielce sprzeczne opinie, stanowi nienaruszalność chronionego przez nią prawa. Pomimo, że słowa Konstytucji sygnalizują dobitnie, że „... nie może być naruszone”, to jak każde prawo nie ma ono charakteru absolutnego. Do jakiego stopnia dopuszczalne jest więc jego ograniczanie? Była

⁴⁶ *Ibidem*, s. 159-160.

⁴⁷ *Ibidem*, s.160.

⁴⁸ *Vide* D. B. Kopel, C. E. Cramer, J. E. Olson, *Knives And The Second Amendment*, „University of Michigan Journal of Law Reform” 2013, nr 47, s. 167-215.

⁴⁹ S.P. Halbrook, *op. cit.*, s. 158.

⁵⁰ W istocie, w orzeczeniu *Caetano v. Massachusetts* Sąd Najwyższy USA potwierdził, że zakres ochrony II Poprawki rozciąga się również na te rodzaje broni, które nie były znane jeszcze Ojcom Założycielom Ameryki. *Vide Caetano v. Massachusetts*, 577 U.S. ___ (2016)

już wcześniej mowa o wyłączeniach spod podmiotowego zakresu gwarancji II Poprawki dzieci, osób psychicznie chorych oraz karanych (choć należy tutaj podkreślić, że ograniczenie to powinno dotyczyć wyłącznie ciężkich przestępstw) – które broni mogą, a nawet powinny być pozbawiane – ale powstaje kolejne pytanie: czy za zgodny z Konstytucją uznać można powszechny wymóg uzyskiwania pozwoleń na broń przez praworządnych obywateli lub nakaz rejestracji broni już nabytej?

Zdecydowana większość amerykańskich konstytucjonalistów zgodna jest co do tego, że nie można oczekiwać, aby każdy kto pragnie korzystać z takich konstytucyjnych praw jak wolność wyznania czy wolność słowa, musiał ich wykonywanie poprzedzać wnioskiem o udzielenie mu na to przez organy administracji publicznej stosownego zezwolenia⁵¹. Podobnie traktowana więc powinna być II Poprawka i gwarantowane w niej prawo do posiadania i noszenia broni. Jako wyjątek wskazać tu można jednakże zbrojne przemarsze przez tereny miasta, co do których, ze względu na ograniczoną przestrzeń na forach publicznych, taki wymóg – analogicznie do pozostałych typów zgromadzeń – nie wydaje się być nieusprawiedliwiony⁵². Nawet jeśli zaś restrykcje wprowadzające konieczność uzyskiwania pozwoleń na broń by występowały, to procedura ich udzielania obywatelom powinna odbywać się z jak największym ograniczeniem jej przewlekłości oraz arbitralności, uniemożliwiając pozbawianie poszczególnych, nieprzychylnych władzy grup ludzi ich fundamentalnych praw.

Ewidencjonowanie posiadanej przez obywateli broni w głosach znacznej części amerykańskich konstytucjonalistów było natomiast niekiedy w dziejach historii preludem do jej konfiskaty, a według najradykalniej zorientowanych badaczy niejednokrotnie i ludobójstwa – czego najczęściej wskazywanym przez przeciwników rejestracji posiadanej broni przykładem jest nazistowska III Rzesza Niemiecka⁵³. Co nie mniej ważne, wprowadzanie sankcji za niedochowanie wymogu rejestracji i kreowanie w ten sposób kolejnego przestępstwa bez jawnie występujących ofiar – polegającego w istocie na wykonywaniu konstytucyjnych praw jednostki bez uprzedniej rejestracji przed władzą środków potrzebnych do ewentualnego odparcia zagrożenia ze strony jej samej – prowadzi w najlepszym wypadku do rozbudowy państwa policyjnego, w którym prawomyślni i *de facto* niewinni obywatele zostają niesłusznie skazani za korzystanie z konstytucyjnych gwarancji ustrojowych, pozostając bez realnych narzędzi obrony⁵⁴.

⁵¹ S.P. Halbrook, *op. cit.*, s. 160.

⁵² *Ibidem*, s. 160.

⁵³ Vide S.P. Halbrook, *Arms in the Hands of Jews Are a Danger to Public Safety: Nazism, Firearm Registration, and the Night of the Broken Glass*, „St. Thomas Law Review” 2009, nr 21, s. 109-141.

⁵⁴ A.J. Dennis, *op. cit.*, s. 23.

PODSUMOWANIE

Wykładnia przepisu o tak wysokiej randze społeczno-normatywnej, jak dotycząca podstawowych praw i wolności amerykańskich obywateli II Poprawka, bez wniosków wykładniczych autora byłaby jedynie *ars gratia artis*. Podstawowe wnioski interpretacyjne poczynione zostały już jednak częściowo przy omawianiu poszczególnych, związanych z nią zagadnień i poszczególnych elementów redakcyjnych. Nie wydaje się zatem, aby koniecznym było przytaczanie ich w tym miejscu po raz kolejny. Zdecydowanego podkreślenia wymaga natomiast fakt, że stosowane w czasach Ojców Założycieli rozwiązania prawne, związane z posiadaniem i noszeniem broni oraz rudymenarną rolą milicji, nie tracą dziś wcale na aktualności. Wręcz przeciwnie – ich waga jest tym większa, im bardziej rozległe są kompetencje władz federalnej i stanowych do wkraczania w sferę prawną jednostek w amerykańskim społeczeństwie. Praktyka stosowania II Poprawki doskonale pokazuje, iż ostoją dla tych rozwiązań okazała się doktryna oryginalizmu. Być może bez niej, prawo to, opisywane przez Thomasa Jeffersona i Jamesa Madisona jako fundamentalna gwarancja przed tyrańskimi rządami, nie byłoby w stanie przetrwać w swej tradycyjnej, indywidualistycznie pojmowanej formie w coraz bardziej scentralizowanych Stanach Zjednoczonych XXI wieku.

BIBLIOGRAFIA

- Amar Akhil Reed. 1992, „The Bill of Rights as a Constitution”. Yale Law School FacultyScholarship100 : 1131-1210.
- Amar Akhil Reed. 2005. America’s Constitution: A Biography. New York: Random House Publishing Group.
- Andruszkiewicz Marta, Anetta Breczko, Sławomir Oliwniak. 2015. Filozoficzne i teoretyczne zagadnienia demokratycznego państwa prawa. Białystok: WydawnictwoTemida.
- Balkin Jack M. 2009. Framework Originalism and the Living Constitution. Northwestern University Law Review 103 (2) : 549-614.
- Baron Dennis. 2009. Guns and Grammar: the Linguistics of the Second Amendment. Law and Society Annual Conference Denver.<http://www.english.illinois.edu/-people-/faculty/debaron/essays/guns.pdf>.
- BartosikŁukasz. 2017. Prawo do posiadania i noszenia broni jako prawo fundamentalne każdego człowieka – systemowe ujęcie II Poprawki do Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki w amerykańskim systemie prawa. Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM 2017, numer specjalny pt. “Rola prawa w życiu jednostki w ujęciu nauk społecznych” :9-22.
- Bogus Carl T. 2000. The History and Politics of Second Amendment Scholarship: A Primer. Chicago Kent Law Review 76 (1) Symposium on the Second Amendment: Fresh Looks : 3-25.
- Brzozowski Adam, Wojciech J. Kocot, Wiesław Opalski. 2016., Prawo Rzeczowe: Zarys Wykładu. Warszawa: WoltersKluwer.

- Coan Andrew B. 2009. Talking originalism. *Brigham Young University Law Review* 2009 (4) : 847-873.
- Cornell Saul. 2006. *A Well-Regulated Militia: The Founding Fathers and the Origins of Gun Control in America*. Oxford: Oxford University Press.
- Dennis Anthony J. 1996. Clearing the Smoke From the Right to Bear Arms and the Second Amendment. *Akron Law Review* 29 (1) : 57-92.
- Freedman Adam. 2012. *The Naked Constitution: What the Founders Said and Why It Still Matters*. New York: Broadside Books.
- Halbrook Stephen P. 1986. What The Framers Intended: A Linguistic Analysis of the Right to „Bear Arms”. *Law and Contemporary Problems* 49 (1) : 151-162.
- Halbrook Stephen P. 2009. Arms in the Hands of Jews Are a Danger to Public Safety: Nazism, Firearm Registration, and the Night of the Broken Glass. *St. Thomas Law Review* 21 : 109-141.
- Kates Junior Don Bernard. 1986. The Second Amendment: A Dialogue. *Law and Contemporary Problems* 49 (1): 143-150.
- Kopel David B. 2010. The Right to Arms in the Living Constitution. *Cardozo Law Review* 99: 99-138.
- Kopel David B., Clayton E. Cramer, Joseph Edward Olson. 2013. Knives And The Second Amendment. *University of Michigan Journal of Law Reform* 47 (1) : 167-215.
- Le Bon Gustave. 2015. *Psychologia Rozwoju Narodów*. Kraków: Vis-à-Vis Etiuda.
- Levy Robert A. 2007. The Individual Right to Bear Arms Is Guaranteed by the Second Amendment. *W Gun Control (Opposing Viewpoints Series)*, 61-70. Farmington Hills: Greenhaven Press.
- Madison James. 2001. Federalist 46. *W The Federalist Papers*, 140-145. Indianapolis: Liberty Fund.
- Ostler Rosemarie. 2015. *Founding Grammars: How Early America's War Over Words Shaped Today's Language*. New York: St. Martin's Press.
- Sandoz Ellis. 1999. *The Politics of Truth and Other Timely Essays: The Crisis of Civic Consciousness*. Columbia: University of Missouri Press.
- Scalia Antonin, Bryan A. Garner. 2012. *Reading Law: The Interpretation of Legal Texts*. St. Paul: Thomson/West.
- Vizzard William J. 2000. *Shots in the Dark: The Policy, Politics and Symbolism of Gun Control*. Lanham: Rowman&Littlefield Publishers.
- Volokh Eugene. 2007. „Necessary To The Security Of A FreeState”. *Notre Dame Law Review* 83 (1) : 101-139.
- Waldman Michael. 2014. *The Second Amendment: A Biography*. New York: Simon & Schuster.
- Winkler Adam. 2011. *Gunfight: The Battle over the Right to Bear Arms in America*. New York: W.W. Norton & Company, Inc.
- Yanker Jessica. 2014. "From my Cold Dead Hands": the role of the NRA in the lack of gun reform in the United States from 1996-2014. *University of Colorado Boulder* : 4-73.
- Ziemiński Zygmunt. 2012. *Logika Praktyczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

ORZECZNICTWO SĄDÓW AMERYKAŃSKICH

American Bus Ass'n v. Slater, 231 F.3d 1, 4-5 (D.C. Cir. 2000)

Caetano v. Massachusetts, 577 U.S. ____ (2016)

District of Columbia v. Heller, 554 U.S. 570 (2008)

Dred Scott v. Sandford, 60 US 393 (1857)

Freytag v. Comissioner, 501 U.S. 868 (1991)

Reid v. Angelone, 369 F.3d 363, 367 (4th Cir. 2004)

ŹRÓDŁA

U.S. Constitution amend. II.

Oleksandr BEZRUK¹

Department of Political Science, Sociology and Culturology

G. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

Kharkiv, Ukraine

alex.bezruk@ukr.net

МОБИЛЬНОСТЬ КАК ФАКТОР ГЛОБАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

АННОТАЦИЯ: Рассмотрены процессы мобильности в контексте исследования проблем глобальной безопасности. Отмечено, что нестабильная ситуация в глобальном мире, в условиях высокой степени неопределенности и сложной прогнозируемости, требует концентрации внимания общественно-политических структур на процессах мобильности. Выделены несколько факторов детерминирующих направление и особенности мобильности в пространстве социально-политического взаимодействия. Предложена классификация основных типов мобильностей присущих современному периоду развития социальных и политических систем.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: мобильность, мобильность социальная, мобильность пространственная, мобильность политическая, социально-политические процессы, социальная система, политическая система, безопасность

MOBILITY AS A FACTOR OF GLOBAL SECURITY

ABSTRACT: The article is devoted to the processes of mobility in the context of the study of global security problems. The author indicates that the unstable situation of the globalized world, in the conditions of high uncertainty and complex predictability requires attention of the social and political structures on the processes of mobility. Several factors determine the direction and features of mobility in a space of social and political interaction. The author puts forward a classification of the main types of mobility intrinsic to the modern social and political systems.

KEYWORDS: mobility, social mobility, spatial mobility, the mobility of political processes, socio-political processes, social system, political system, security

MOBILNOŚĆ JAKO CZYNNIK GLOBALNEGO BEZPIECZEŃSTWA

ABSTRAKT: Artykuł poświęcony jest procesom mobilności rozpatrywanym w kontekście badania problemów bezpieczeństwa globalnego. Autor wskazuje, że niestabilna sytuacja, w zglobalizowanym świecie, w warunkach dużej niepewności i przewidywalności, wymaga

¹ Oleksandr Bezruk – Кандидат политических наук, доцент, докторант кафедры политологии, социологии и культурологии Харьковского национального педагогического университета имени Г. С. Сковороды, Украина.

koncentracji uwagi struktur społecznych i politycznych na procesach mobilności. Kilka czynników warunkuje kierunek i funkcje mobilności w przestrzeni interakcji społecznych i politycznych. Autor prezentuje klasyfikację głównych rodzajów mobilności właściwych dla współczesnych systemów społecznych i politycznych.

SŁOWA KLUCZOWE: mobilność, mobilność społeczna, mobilność przestrzenna, mobilność procesów politycznych, procesy społeczno-polityczne, system społeczny, system polityczny, bezpieczeństwo

Динамика изменений в современном мире продолжает размывать основы глобальной безопасности. Вызовы, стоящие перед мировым сообществом, требуют нового осмысления содержания социальных и политических процессов, в особенности прогнозирования их дальнейшего направления и преодоления существующих угроз и учёта возможных рисков, сопровождающих эти процессы. Рост уровня политической нестабильности вместе с очередной волной мирового экономического кризиса на фоне увеличения количества локальных конфликтов свидетельствуют об определенной дисфункции мировых политических структур и институтов, конфигурация которых определяет современный мировой порядок. В первую очередь речь идет о государствах, которые формируют политическую повестку дня (геостратегические субъекты по терминологии З. Бжезинского), и международных организациях². Можно определить это в качестве макроуровня политического процесса. С другой стороны, нестабильность усиливают «периферийные» процессы (на уровне индивид-группа-сообщество – т.е. микроуровне), которые практически неконтролируемые, но их удельный вес становится значимым фактором, влияющим на общую картину.

Важной характеристикой (условным общим знаменателем) процессов на макро- и микроуровнях является мобильность. Изучение мобильности как составляющей социально-политических процессов может стать основой для теоретического анализа динамики развития современных государств, политических систем, общественных движений, различных конфликтов; неравномерности экономического развития; социально-политической дезорганизации и т.д. Внешняя среда становится более подвижной, непредсказуемой, а это, в свою очередь, увеличивает степень неопределенности как для мировой цивилизации в целом, так и для каждого человека в отдельности.

Мобильность стала существенным фактором глобальной безопасности, поскольку размывание политического суверенитета национальных государств и расширение свободы передвижения отдельных индивидов создают как дополнительные возможности, так и угрозы для мирового сообщества. Распространение энтропии в мире актуализирует проблематику изучения динамики систем. С одной стороны, возникает необходимость сосредоточиться на исследовании процессуального аспекта, с другой - невозможно игнорировать структурный аспект, поскольку, перефразируя Р. Мертона, структуры не

² Z. Brzezinski Zbigniew, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic*, 1997, С. 7-14.

только ограничивают процессы собственными пределами, но и создают пространство для них³.

Именно поэтому исследование мобильности позволяет рассмотреть оба вышеупомянутых аспекта в их взаимосвязи, ведь мобильность отображает определенным образом динамику социальных и политических объектов (субъектов) с учётом взаимовлияния их структурных свойств и этой динамики. Британский социолог Дж. Урри указывает, что до недавнего времени «мобильность была черным ящиком для социальных наук и, обычно, считалась абсолютно нейтральным набором процессов, которые позволяют проявляться разнообразным формам экономической, социальной и политической жизни, объясняется совсем другими, более мощными процессами»⁴.

Итак, мобильность является многомерным процессом, и, в свою очередь, может быть частью и характеристикой других процессов разного рода (социальных, политических, экономических и др.) и разного уровня сложности.

В политической повестке дня можно выделить следующие «мега-обстоятельства» (или мега-факторы), которые существенно влияют на состояние протекания современных социально-политических процессов и мобильность. Среди них:

1. Мировой экономический кризис. По мнению украинского экономиста О. Соскина с 2015 года продолжается вторая фаза кризиса. Если в период первой фазы пострадала банковская сфера (кредитный сектор, ипотека), то во второй – кризис проникает в сферу добычи сырья и на фондовые рынки⁵.

Экономисты швейцарского банка Credit Suisse считают, что в ближайшие несколько лет мировую экономику ждет ряд испытаний, но больше всего ей следует опасаться сокращения инвестиций в Китае и возникновения в Соединенных Штатах Северной Америки базовой инфляции⁶.

Таким образом, прогнозы относительно продолжительности кризиса довольно пессимистичны для мирового сообщества. Такая ситуация активизировала дискуссию среди определенных интеллектуальных кругов на тему дальнейшего будущего капитализма и действующей экономической системы. Диапазон мнений достаточно широк. В обобщенном виде можно привести такие точки зрения относительно будущего капитализма:

- кризисный период изменений не является концом капитализма; капитализм не только экономическая система, но и международная иерархия, политическая

³ Р. Мертон, *Социальная теория и социальная структура*, Москва. АСТ, Хранитель, 2006. С. 64-67.

⁴ У. Дж. *Мобильности*. Москва. Праксис, 2012. С. 60.

⁵ О. Соскин, А. Арестович, *В Сирии идёт подготовка к войне против Украины.UkrLife TV*, https://www.youtube.com/watch?v=bNhvqdzX8_I (04.11.2015).

⁶ С. Мануков, *Две главные угрозы для глобальной экономики*. ЭКСПЕРТ ONLINE: <http://expert.ru/2015/11/13/dve-glavnyie-ugrozyi-dlya-globalnoj-ekonomiki-v-2016-godu/> (13.11.2015).

система, конкуренция, циркуляция накопленных капиталов. Капитализм должен обрести новые формы (Д. Голдстоун)⁷;

- капитализм полностью сохранится (М. Манн, К. Калхун)⁸;
- мировой кризис свидетельствует о необходимости реформирования капитализма, перехода к новому социальному устройству, поиску более справедливых форм перераспределения ресурсов (Д. Харви)⁹;
- капитализм переживает кризис, но будущее его не определено окончательно (Л. Туроу)¹⁰;
- капитализм обречен на полный демонтаж, и структурный кризис является началом конца капитализма (И. Валлерстайн, Р. Коллинз)¹¹.

Независимо от дальнейшего сценария, очевидно, что реформирование или более радикальные действия в отношении системы капиталистических отношений не решают вопрос длительности кризиса, поскольку требуют значительного запаса времени для собственно реформирования и дальнейшей адаптации нового варианта. «Капиталистическая система» является контуром для протекания процессов кризиса, поэтому его разрушение не может нейтрализовать кризисные явления, а лишь приведет к непредсказуемым последствиям. Сама же мировая экономическая депрессия актуализирует для руководства развитых стран пакет проблемных вопросов: ограничение трудовой миграции населения из экономически неблагоприятных регионов (мобильность масс); спрос на ограниченный набор высокооплачиваемых профессий при отсутствии необходимости в существовании ряда других, что приводит к увеличению уровня безработицы; на уровне «индивид-группа» - увеличению количества людей, которые «не вписались в рынок» (динамика социальных структур).

Кроме того, экономический кризис сужает перспективы для дальнейшего существования общества потребления. Ограниченность ресурсов и рост численности населения в Азии и Африке вследствие естественного прироста, а в странах развитого капитализма посредством миграционных процессов, возвращают к пессимистическим результатам исследований Римского клуба. Таким образом, перед прогрессивной мировой общественностью возникает необходимость разработки конкретных механизмов «ограничений роста».

⁷ М. Макеева, *Мировые эксперты обсудили, есть ли будущее у капитализма*, 2015. РАНХиГС: <http://www.ranepa.ru/sobytiya/novosti/6315-gf-capitalism> (04.12.2017).

⁸ *Ibidem*.

⁹ Б. Бурашов, *Кризис капитализма: Дэвид Харви о том как прийти к новому социальному порядку*, 2013. Т&Р. <http://theoryandpractice.ru/posts/6968-krizis-kapitalizma-devid-kharvi-o-tom-kak-priyti-k-novomu-sotsialnomu-poryadku> (04.12.2017).

¹⁰ Л. Туроу, *Будущее капитализма : Как сегодняшние экономические силы формируют завтрашний мир* Новосибирск: Сиб. Хронограф, 1999. С. 89-101.

¹¹ М. Макеева, *Мировые эксперты обсудили, есть ли будущее у капитализма*, 2015. РАНХиГС: <http://www.ranepa.ru/sobytiya/novosti/6315-gf-capitalism> (04.12.2017).

2. Военные конфликты и терроризм. Войны и другие типы военных конфликтов являются неотъемлемой частью социально-политических процессов. Согласно информации с сайта Warconflict.ru, на начало 2015 в мире насчитывается 45 войн и конфликтов (начало наиболее продолжительного - 1947 г). Из них 24 происходят в Азии, 15 - в Африке, по 2 - в Европе, Северной и Южной Америках. За этот период общее количество погибших на 2015 г. составляет 2 463 705 человек, из них в 2014 г. погибло 214 986 человек. Основными причинами военных конфликтов являются борьба за власть, сепаратизм, трайбализм, борьба с бандитизмом¹².

Главной войной 2014 г. стал российско-украинский конфликт (так называемая гибридная война), а в 2014-2015 гг. внимание мирового сообщества привлекло обострения ситуации в Сирии, и активизация деятельности радикальной исламской группировки «Исламское государство» (ИГ), которая оформилась в значимого политического актора на международной арене.

Середина XX и начало XXI века ознаменовались широким внедрением в практику борьбы методов ведения партизанской войны («городская герилья»), этнических чисток, террористических актов против гражданского населения.

Профессиональный военный Е. Месснер в 1950-70-х гг. создал концепцию «мятежевойны», согласно которой:

1. «мятежевойна» - новая форма вооруженных конфликтов, в которых воюют не только и не столько войска, сколько народные движения;
2. «мятежевойна» является формой будущей третьей мировой войны, которая начнется через «нашествие разрушительных сил» на мировую цивилизацию;
3. «мятежевойна» характеризуется такими методами борьбы, как: революции, перевороты, восстания, беспорядки, вредительство, шпионаж, подпольный террор, военно-политический бандитизм, психологические войны, провокации, пропаганда и т.д. То есть методами, которые с точки зрения классического ведения войны являются не конвенциональными¹³.

Учитывая эту концепцию, тезис о том, что третья мировая война началась 11 сентября 2001 года, звучит весьма актуально. Действительно, несмотря на глобальную взаимозависимость между всеми регионами мира, количество военных противостояний, число террористических актов с начала XXI века, можно утверждать, что такие знаковые события, как «цветные революции» нулевых годов, теракты в Европе и США (регионах устойчивой демократии и стабильных политических систем), «Арабская весна», российско-грузинский конфликт, «Революция достоинства» и российско-украинский конфликт, возникновение ИГ, конфликт в Сирии, являются составными операциями процесса глобального противостояния, которое полностью коррелирует с концепцией «мятежевойны».

¹² Идущие войны на начало 2015 года Warconflict.ru. <http://www.warconflict.ru/rus/nowwars/> (04.12.2017).

¹³ В. Богданови, и др., *Конфликты и войны после распада СССР*, Киев. Кий 2007, С. 84-93.

Вышеупомянутые события сопровождались совокупностью процессов пространственной, политической и социальной мобильности: передвижением людских масс, уничтожением политических институтов, созданием новых иерархий, сломом социальных структур, мобилизацией неорганизованных масс с использованием средств мобильной коммуникации, оперативным внедрением инновационных методов военно-политической борьбы и тому подобными. Мобильность стала трендом военно-политического противостояния.

Следует заметить, что терроризм (как наиболее широко применяемый метод «разрушительных сил»), в качестве процесса, представляет собой вариант «рационально-иррациональной мобильности» и выступает реальным вызовом для рациональных структур мировой цивилизации, а значит - и для демократии в целом.

3. Кризис институтов демократии. Определенное разочарование институтами демократии в общественно-политическом дискурсе не является новизной. Аналитически это можно выразить в следующих направлениях:

- неэффективность функционирования институтов демократических государств в плане оперативной реакции на вызовы (например, контроль над потоками миграции и интеграции мигрантов);
- кризис демократии как инструмента или механизма управления системами;
- кризис демократии как идеи.

Немецкая исследовательница Ульрике Геро выделяет несколько маркеров, свидетельствующих о кризисе демократических ценностей и противоречивости демократии:

- на практике концепция демократии не дает четкого определения, что является государством (Исламское Государство фактически контролирует определенную территорию, но Запад считает ее террористической организацией);
- с точки зрения демократического подхода, только демократические режимы имеют легитимность, но практически Запад признает и режимы недемократического типа;
- современная тенденция сводит демократию к формальному признаку - голосованию;
- демократия переживает период «эрозии», что приводит к нарушению международных соглашений;
- распространение демократии невозможно из-за отсутствия действенного субъекта распространения;
- результатом доминирования ценностей комфорта становится слабость Европы в плане ответов на внешние вызовы¹⁴.

Следует отметить, что привлекательность и жизнеспособность общественной или политической идеи в значительной степени зависят от личности тех, кто эту идею представляет обществу, и сопровождающего контекста. Демократия начиналась с личности, но сегодня ее представляют институты. Расцвет популярности идеи демократии совпал

¹⁴ А. Романдаш, *Захід переживає ерозію демократії*, ZBRUC.2015, <http://zbruc.eu/node/41749> (04.12.2017).

с экономическим подъемом стран первого мира, а пик пришелся на демонтаж социалистического лагеря. Завершила этот процесс оптимистичная концепция «конца истории». Постмодернистский мир XXI века превратился в потенциальную угрозу для граждан стран со стабильными демократическими режимами и, возможно, что для преодоления экзистенциальных опасностей открытые общества органической солидарности должны усилить контур безопасности.

Безусловно, указанные три мега-обстоятельства не исчерпывают перечня контекстуальных особенностей протекания социальных и политических процессов в целом и мобильности в отдельности. В имеющемся пространстве социально-политического взаимодействия мы можем предложить следующую классификацию видов мобильности:

1) Мобильность индивидов и групп. Включает в себя пространственную, социальную и политическую виды мобильности. На современном этапе распространение этих видов обусловлено наличием перманентных изменений и трансформаций, связанных с процессами человеческого взаимодействия, политической борьбой, поиском экономических активов, бегством от личных проблем и экзистенциальных опасностей, повседневным передвижением, государственным или групповым давлением, стрессовыми состояниями, поисками зоны комфорта и тому подобными.

Трафики мобильности индивидов и групп определяют динамические контуры социального и политического пространства. Эти трафики является свидетельством того, что жизненное пространство уменьшается, а степень неопределенности растет.

2) Мобильность ресурсов. Этот тип мобильности связан с динамикой движений материальных и нематериальных активов, которая способна качественно повлиять на развитие потока событий в области глобального взаимодействия. Следует заметить, что при определенных условиях люди также могут считаться ресурсом.

В нынешних реалиях основным мобильным ресурсом можно считать деньги, поскольку этот универсальный инструмент детерминирует качество реализации программ, направленных на поддержание или дестабилизацию действующих систем.

3) Мобильность идей и смыслов. Постмодернистская реальность тесно связана с производством конструкторов, которые рационализируют внутренний мир человека и становятся регуляторами его деятельности. Даже идея-симулякр способна вывести личность из круга аномического мировосприятия, что является распространенным явлением современного мира. Вместе с содержанием идеи важность приобретает мобильность ее передачи адресату и дальнейшая интериоризация.

События наших дней свидетельствуют о том, что мобильной идеей стал ислам. Возможности средств коммуникации в процессе пропаганды ислама, простота и быстрота обряда принятия ислама, рост числа его сторонников и масштабы деятельности исламских группировок - все это свидетельствует о возникновении нового феномена - «мобильного ислама».

Подводя итоги, следует учитывать, что концентрация негативного содержания социально-политических процессов актуализирует проблематику исследования динамических характеристик их развития с целью выработки алгоритмов упрочнения глобальной безопасности. Мобильность выступает и характеристикой, и составляющей указанных процессов. Учитывая спрессованность и взаимозависимость социальной, политической, экономической и других сфер общественного взаимодействия, исследования мобильности требуют комплексного подхода и анализа в контексте взаимовлияния данных сфер. Текущая ситуация требует конкретизации состояния социальных, политических и экономических систем, выработки механизмов кризисного управления ими и прогнозирования их развития или деградации, поскольку вероятность увеличения уровня энтропии в мире угрожающе возрастает.

ЛИТЕРАТУРА

- Brzezinski Zbigniew. 1997. *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*.
- Bogdanovich Vladimir. 2008. *Konflikty i voiny posle raspada SSSR*. Kiev. Kiy.
- Burashov Boris. 2013. *Krizis kapitalizma: Devid Kharvi o tom kak priyti k novomu sotsialnomu poryadku*. T&P. In <http://theoryandpractice.ru/posts/6968>.
- Idushchie voiny na nachalo 2015 goda. Warconflict.ru/ In <http://www.warconflict.ru/rus/nowwars/>.
- Makeeva Marina. 2015. *Mirovye eksperty obsudili, est li budushchee u kapitalizma*. RANKhiGS. In <http://www.ranepa.ru/sobytiya/novosti/6315-gf-capitalism>.
- Manukov Sergei. 2015. *Две главные угрозы для глобальной экономики [Dve glavnye ugrozy dlia globalnoi ekonomiki]*. EKSPERT ONLINE. In <http://expert.ru/2015/11/13/dve-glavnyie-ugrozyi-dlya-globalnoj-ekonomiki-v-2016-godu/>.
- Merton Robert. 2006. *Sotsialnaia teoriia i sotsialnaia struktura*. Moskva. AST-Khranitel.
- Romandash Anna. 2015. *Zakhid perezhivae eroziiu demokratii*. ZBRUC. 23.09.2015. <http://zbruc.eu/node/41749>.
- Soskin Oleg. Arestovich Aleksei. 2015. *V Sirii idet podgotovka k voine protiv Ukrainy*. UkrLife TV. 04.11.2015. https://www.youtube.com/watch?v=bNhvqdzX8_I.
- Turou Lester. 1999. *Budushchee kapitalizma: kak segodniashnie ekonomicheskie sily formiruiut zavtrashnii mir*. Novosibirsk. Sibirskii khronograf.
- Urri Dzhon. 2012. *Mobilnosti. Praksis*.

Damian JARNICKI¹

Institut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa

Wydział Humanistyczny

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach²

damian_jarnicki@onet.pl

PRZEWARTOŚCIOWANIA I ADAPTACJE. EPILOG NORDYCKIEJ BEZALIANŚCOWOŚCI?

ABSTRAKT: Dowodów świadczących o przebudowie obecnego ładu międzynarodowego ciągle przybywa. Jednym z nich jest fakt „audytu bezpieczeństwa”, przeprowadzanego przez państwa skandynawskie prowadzące dotychczas politykę neutralności. Dyskurs społeczno-polityczny w Szwecji i Finlandii świadczy o tym, iż państwa będące dotychczas pod swoistą powłoką gwarancji międzynarodowych, na podstawie bardziej lub mniej znanych ogółowi powodów skonstatowały, iż być może nie jest to już czas prawa międzynarodowego, a czas realpolitik. To symptomatyczny proces, wymagający szerszego spojrzenia i przeanalizowania. Jest to szczególnie ważne w kontekście czasu, zdiagnozowanego przez autora jako era radykalnych przewartościowań i nieuchronnych adaptacji w materii doktryn i polityk bezpieczeństwa państw we współczesnym świecie. Swoistą rekonkwistę znaczenia w tych przewartościowaniach zalicza aspekt siłowy.

SŁOWA KLUCZOWE: bezpieczeństwo międzynarodowe, polityka neutralności, Szwecja, Finlandia, NATO

REDEFINITIONS AND ADAPTATIONS. THE NORDIC NON-ALLIANCE EPILOGUE?

ABSTRACT: There is more and more evidence for the reconstruction of the current international order. One of them is “the security audit” conducted by the Scandinavian countries which maintain neutrality. Socio-political discourse in Sweden and Finland proves that the countries which so far have been under a kind of shell of the international guarantees, taking into account the arguments which the public opinion is more or less aware of, came to the conclusion on that perhaps this is no longer the time for the rule of international law, but it is the time for realpolitik instead. It is a symptomatic process which requires a broader look and a deeper analysis. This is particularly important in the context of the time, diagnosed by

¹ Damian Jarnicki – magister, doktorant Instytutu Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa w Zakładzie Bezpieczeństwa Międzynarodowego i Studiów Strategicznych Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach. Autor pracy magisterskiej pod tytułem: „Renesans mocarstwowości Federacji Rosyjskiej - bilans i prognozy”. Do zainteresowań badawczych autora należą: polityka zagraniczna i bezpieczeństwa głównych graczy na arenie międzynarodowej oraz ich systemy polityczne, materia siły, potęgi i hierarchii w stosunkach międzynarodowych, geopolityczne determinanty tych relacji, jak również anatomia współczesnych i przyszłych konfliktów.

² Siedlce University of Natural Sciences and Humanities.

the author as an era of radical redefinition and inevitable adaptations as far as the security doctrines and policies of the states in the contemporary world are concerned.

Key words: international security, policy of neutrality, Sweden, Finland, NATO

WPROWADZENIE

Stosunki międzynarodowe, są kompilacją pewnych powtarzalnych postaw, motywowanych określonymi obawami i dostrzeganymi szansami. Czasy pokoju są komfortowe. Często prowadzą do „strategicznej ociążałości”, wynikającej z wiary w dobre zamiary otoczenia. Gdy górę bierze strach, narody muszą dokonywać określonych wyborów. Esencję tych dylematów, w sposób bezpośredni ukazują szeroko opisywane w literaturze przedmiotu wydarzenia związane z wojną peloponeską oraz europejskim równoważeniem sił w XIX wieku. Historyczne doświadczenia, wynikające z zachowań Ateńczyków oraz Spartan, czy przede wszystkim Melijczyków, jak również Wielkiej Brytanii i Francji są przełożeniem tego, co dzieje się na oczach współczesnej społeczności międzynarodowej. Wojna peloponeska to w istocie przykład permanentnej wojny wielkich - których celem są wpływy i ambicję niezależności „mniejszych”. Formułę koncertu mocarstw należy traktować jako wyraz czujności państw. Ale też maksymalizację własnej siły i baczenie, by ktoś z najmocniejszych, nie wybił spoza „równych” i nie zdestabilizował korzystnego *status quo*³. Wielka polityka zatem, szczególnie w ostatnich 200-300 latach⁴, to historia geopolitycznej kalkulacji.

Szczególną odsłoną wyżej wymienionych procesów jest XXI wiek. Choć mechanizmy pozostają podobne, dużą zmianą jest niezwykła dynamika i wzajemne powiązanie procesów cywilizacyjnych. Labilność, tudzież przejściowość obecnego systemu międzynarodowego każe rozpatrywać go przez pryzmat, po pierwsze zagadki i implikacji ładu „post-waszynngtońskiego”⁵. Po drugie, przez pryzmat przesileni dotyczących konwersji polityk (na realistyczną, twardą) symptomatycznych państw, takich, jak Japonia⁶ czy ostatnio Szwecja i Finlandia, które zwracają uwagę na rosnący w ich przypadku „dylemat bezpieczeństwa”: „czyż bowiem nie zrobicie sobie wrogów z państw neutralnych, skoro zobaczą, jak z nami postępujecie, i dojdą do przekonania, że kiedyś także i ich zaatakujecie?”⁷.

W artykule tym samym, autor będzie poszukiwać odpowiedzi na pytanie, czym jest neutralność w świecie zglobalizowanego bezpieczeństwa i czy jest to mechanizm aktualny?

³ A. Gałganek, *Historia teorii stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2009, s. 123-154, 496-501.

⁴ Vide W. Rojek, *Historia nowoczesnych stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010.

⁵ H. Binkowski, *Amerykańskie wizje ładu międzynarodowego* [w:] T. Kubaczyk, M. Żyła (ed.), *Ład międzynarodowy w XXI wieku*, Warszawa 2016, s. 11-25.

⁶ T. Bednarzak, *Japonia stawia na odważniejszą politykę bezpieczeństwa. Ale to nie koniec japońskiego pacyfizmu*, <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Japonia-stawia-na-odwazniejsza-polityke-bezpieczenstwa-Ale-to-nie-koniec-japonskiego-pacyfizmu,wid,17201191,wiadomosc.html?ticaid=118314> (05.03.2017).

⁷ Tukidydes, *Wojna peloponeska*, Ks. V (84-116), tłum. Kazimierz Kumaniecki, Warszawa 1998. <http://www.iphils.uj.edu.pl/~m.kuninski/Tukidydes%20%20WOJNA%20PELOPONESKA%20Dialog%20melijski.pdf>, (03.03.2017).

Przede wszystkim zaś: w jakim stadium znajduje się nordycka neutralność, czy można mówić o jej epilogu?

Zdaniem autora, ożywienie dyskursu na temat polityki bezpieczeństwa w Helsinkach i Sztokholmie jest próbą adaptacji do postępującej nieobliczalności realiów międzynarodowych. Trudno określić, czy jest to pewien zabieg dezinformacyjny, czy chęć zrewolucjonizowania utartego schematu bezaliansowości.

W Polsce tematyka neutralności w stosunkach międzynarodowych na gruncie naukowym dotychczas podejmowana była rzadko, przez nielicznych badaczy. Obecnie społeczność naukowa zaczyna poświęcać temu problemowi coraz więcej uwagi. Dzieje się tak m.in. poprzez działalność think-thanków. Za bardzo ważne pozycje literatury w tej tematyce należy uznać książki autorstwa Dariusza Popławskiego, pt. *Między bezstronnością a solidarnością. Polityka bezpieczeństwa europejskich państw neutralnych i bezaliansowych po zimnej wojnie* oraz Marty Kuźmiak - *Rola unijnych państw neutralnych w kształtowaniu bezpieczeństwa w Europie*.

Ambicją autora, jest zaktualizowanie wiedzy w omawianym temacie, ponieważ problematykę neutralności charakteryzuje ciągła dynamika.

PAŃSTWO W ŚRODOWISKU MIĘDZYNARODOWYM – DOBÓR METOD UCZESTNICTWA I PRZETRWANIA

Uniwersalnym katalogiem potrzeb bezpieczeństwa o proveniencji narodowej, są: ochrona i spełnianie egzystencjalnych potrzeb ludności-narodu; legitymizujące się poparciem społecznym władze, realizujące wewnętrzne (sprawiedliwie i egzekwowalnie-karnie) i (suwerennie) zagraniczne oblicza *raison d'État*. Jest to także korzystna koniunktura interakcji z innymi narodami⁸.

Bezpieczeństwo każdego narodu, podlega sprzężeniu szerszych interakcji systemowych⁹. Doświadczenie historyczne pokazuje, że systemem międzynarodowym rządzą określone meta-prawidłowości. Jednym z nich jest to, że tzw. „niewymagające” systemy dają możliwość przetrwania słabym podmiotom. Inne: mocne podmioty systemu uzyskują wyższość i możliwość rewolucjonizowania sytuacji systemowej. Przyszłość słabych podmiotów może przybrać formę asymetrycznej zależności bądź zmarginalizowania w relacjach z silniejszymi ośrodkami. Dlatego też, obecnie, kultura strategiczna głównych podmiotów ładu międzynarodowego, przekłada się na to, według jakich reguł toczy się międzynarodowa rywalizacja – a finalnie: jak zapewnia się bezpieczeństwo narodowe. Mówiąc obrazowo: poprzez handel międzynarodowy i rozwój, czy poprzez wyścig zbrojeń¹⁰.

⁸ M. Kamiński i inni, *Pojęcie bezpieczeństwa państwa* [w:] I. Oleksiewicz (red.), *Wymiar bezpieczeństwa państwa w dzisiejszym świecie*, Warszawa 2016, s. 23.

⁹ B. Buzan, R. Little, *Systemy międzynarodowe w historii świata*, Warszawa 2011, s. 469-475.

¹⁰ *Ibidem*, s. 524.

Te czynniki tworzą szczelną i synergiczną sieć systemowych wymogów funkcjonowania państwa na arenie międzynarodowej.

Rysunek 1. System międzynarodowy i polityki państw.

Źródło: Pracowanie własne, na podstawie: S. Bieleń, *Polityki bezpieczeństwa państw*, „Teki Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych”, V/2010, Lublin, s. 68-92, <http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/TPol5/Bielen.pdf>, (07.03.2017).

Wspomniane interakcje systemowe, stanowią jednocześnie punkt odniesienia konstruowania i prowadzenia polityki bezpieczeństwa państwa. Te są przeważnie dostosowywane do możliwości danego państwa, które konfrontowane są (często także historycznie) ze strukturą obecnego systemu. Państwa w bilansie przeglądu strategicznego mogą obrać orientację multilateralną – współtworzyć strukturę bezpieczeństwa międzynarodowego wspólnie z innymi, bądź unilateralną, i próbować kreować ją w pojedynkę. Współtworzenie może odbywać się na drodze utrzymywania bilansu sił, kolektywnego odstraszania i sojuszniczych gwarancji. W tym udzielania i egzekwowania gwarancji neutralności. Wariant polityki „zdecydowanej” przyjmują państwa dominujące nad systemem (hegemonizm). Są one w stanie opozycyjnie do konsensusu międzynarodowego użyć siły (interwencjonizm), bądź pozostawać poza systemem (izolacjonizm)¹¹. Szczególnie interesująca płynność zachodzi obecnie między zdolnością odstraszania, aliansami a neutralnością.

W myśl, odzyskującego słusze miejsce w optyce patrzenia na otoczenie międzynarodowe – nurtu realistycznego, państwa mogą obrać kurs maksymalizacji własnego potencjału. Czyniąc to m.in. przez wchodzenie w zwiększające ich znaczenie aliansy. Mogą również współtworzyć hamujące wpływ anarchii międzynarodowej środowiska, struktury i organizacje. Robią to tym

¹¹ S. Bieleń, *Polityki bezpieczeństwa państw*, „Teki Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych”, V/2010, Lublin, s. 68-92, <http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/TPol5/Bielen.pdf>, (07.03.2017).

samym na użytek potrzeb i stabilności wewnętrznej, jak również projekcji zewnętrznej – zacierania luk we własnym potencjale¹².

Spółeczność międzynarodowa na przestrzeni wieków starała się wypracować w stosunku do relacji międzynarodowych prawno-organizacyjne reżimy regulujące i sankcjonujące kwestię implementacji rozwiązań siłowych¹³. Mimo licznych prób nie udało się osiągnąć znacznych sukcesów. Metody siłowe, wracają, mimo zdelegalizowania wojen napastniczych¹⁴.

Państwami neutralnymi w stosunkach międzynarodowych są państwa decydujące się pozostawać bezstronnymi uczestnikami, nierzadkich animozji i konfliktów na świecie. Oznacza to stricte ich absencję w ugrupowaniach militarnych lub brak przyzwolenia na ich przedsięwzięcia na swoim terytorium (bezaliansowość). Formułę wieczystą tej ewentualności przybrały do tej pory rządy w Wiedniu i Bernie. Wśród opcji neutralności pozostaje jeszcze neutralność wojenna (czasowa)¹⁵. Jest także ewentualność będąca de facto wypadkową przyjętej swoistej doktryny państw w postaci polityki neutralności. Potwierdzić ją musi aprobata międzynarodowa w postaci aktu normatywnego. Tą opcją jest polityka neutralności – z którą kojarzy się Helsinki oraz Sztokholm¹⁶, a także mikro-państwa architektury międzynarodowej. Neutralność sama w sobie – nie obezwładnia państwa – nie rozbraja go – wręcz przeciwnie musi posiadać siły zbrojne do obrony neutralności. Co więcej, mimo braku gwarancji automatycznego mechanizmu *casus foederis* ze strony innego państwa, wynikającego z niepartycypowania w jakimś aliansie, pozostawia mu związany z własną armią - atrybut samoobrony. Choć nie może przyjść z pomocą innemu państwu, może prowadzić ono obronę swojego terytorium, bądź wykorzystać ofertę pomocy innego państwa¹⁷.

Marta Kowalicka rekapitułuje to zagadnienie, podkreślając jego dwa aspekty. Takie państwo wiąże „obrona własnej neutralności nawet przy użyciu siły” gdyż „sama niechęć do walki nie pomoże jej uniknąć”. Zastrzega również, iż wspomniana niechęć musi być ugruntowana, bowiem „na status neutralności państwo musi zapracować wiarygodnym dla innych oddaniem idei neutralności zanim jeszcze dojdzie do wybuchu wojny”¹⁸.

BAŁTYK W ASPEKTCIE NORDYCKIEGO BEZPIECZEŃSTWA

Współczesne bezpieczeństwo nordyckie było powiązane ze zmianami systemu międzynarodowego, jakie dokonywały się kolejno: w wyniku drugiej wojny światowej, zimnej wojny oraz jej zakończenia. Na obecny jego kształt wpływ miały zmiany środowiska

¹² A. Dybczyński, *Sojusze międzynarodowe*, Warszawa 2014, s. 127, 136-140.

¹³ M. N. Shaw, *Prawo międzynarodowe*, tłum. J. J. Gojło, S. Sawicki, Warszawa 2011, s. 686-702.

¹⁴ L. Antonowicz, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa 2011, s. 252.

¹⁵ A. Łazowski, A. Zawidzka-Łojek, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2011, s. 302.

¹⁶ *Encyklopedia zagadnień międzynarodowych*, red. E. Cała-Wankiewicz, R. Podgórzńska, D. Wacinkiewicz, Warszawa 2011, s. 797.

¹⁷ K. J. Gruszczyński, C. T. Szyjko, *Prawo międzynarodowe publiczne. Vademecum studenta. Skrypt akademicki. How to beat the exam stress?*, Warszawa 2016, s. 175.

¹⁸ M. Kowalicka, *Polityka neutralności współcześnie*, „International Journal of Management and Economics” 15/2004, Warszawa, s. 174. file:///C:/Users/Marta/Downloads/Zeszyty_Naukowe_SGH-2004-9-15-174-188.pdf, (30.03.2017).

międzynarodowego po zakończeniu międzyblokowej rywalizacji i krystalizowanie się ładu pozimnowojennego. Kluczowe znaczenie ma także, geolokalizacja Bałtyku, centralnego punktu odniesienia bezpieczeństwa państw nordyckich, która spowodowała, że zajęły się one przede wszystkim, kwestiami rozwojowymi, które wypierały instytucjonalizację w dziedzinie bezpieczeństwa¹⁹. Nie można jednak pomijać faktu, że konferencje helsińskie miały swój duży udział w ustalaniu międzynarodowych kanonów pokoju. W latach pięćdziesiątych akwen znalazł się w niemalże całkowite w geopolitycznym okrążeniu przez państwa unijne²⁰, w tym częściowo przez państwa Sojuszu.

Ten stan rzeczy trwał do czasu, kiedy w XXI wieku na Kremlu przypomniano sobie o strategicznej randze akwenu i szeregu geostrategicznych przesłanek istotnych dla tak ważnej dla Rosji kalkulacji dotyczących aktualnego układu sił. Szczególnie we wschodniej części Bałtyku. Wymieć tu należy takie przesłanki, jak wszystkie konsekwencje wynikające z obecności Litwy, Estonii i Łotwy w Sojuszu Transatlantyckim (np. ćwiczenia z państwami zachodnimi, modernizacja ich potencjałów militarnych) lub też ze zmian otoczenia strategicznego rosyjskiej eksklawy - Obwodu Kaliningradzkiego, które jak można obserwować w ostatnich latach, zmusiły Kreml do jego znacznej militaryzacji i instrumentalizowania, jako narzędzie wywierania presji - szczególnie wobec inicjatyw natowskich we wschodniej Europie²¹.

Kolejną cezurą była nagła erupcja współczesnych problemów wokół relacji rosyjsko-ukraińskich. Od tego czasu notuje się powrót Bałtyku, jako akwenu wkalkulowanego w nową rywalizację mocarstw. Wyjątkowo sugestywne scenariusze rosyjskich manewrów, podczas których wykorzystano bombowce strategiczne, nie odzegnując się od ekstrawaganckich i ryzykownych zachowań, mogących w każdej chwili zakończyć się brzemieniem incydentem, zdaniem wielu zbudowały wśród państw nordyckich przeświadczenie o rozpoczęciu poważnej debaty nad aktualnością ich doktryny i systemu bezpieczeństwa²².

Należy ponadto pamiętać, iż o nordyckiej percepcji otoczenia w coraz większym stopniu może decydować geopolityczna roszada, z której dynamizowaniem świat ma do czynienia między równoleżnikami „Dalekiej Północy”²³. Helsinki i Sztokholm są bezpośrednimi, styczniymi

¹⁹ Vide I. Śmigierska-Belczak, *Instytucjonalizacja stosunków międzynarodowych w regionie Morza Bałtyckiego*, Toruń 2014.

²⁰ T. Szubrycht, *Bałtyckie wymiary bezpieczeństwa*, Gdynia 2010, s. 114-115.

²¹ H. Bukowiecka, *Polityka Federacji Rosyjskiej w regionie Morza Bałtyckiego*, Toruń 2012, s. 86-138.

²² J. R. Schindler, *Kremlin provocation and war games risk real war*, <http://observer.com/2016/05/kremlin-provocations-and-war-games-risk-real-war/>, (12.03.2017).

²³ Od początku XXI wieku ma miejsce skokowe (naukowe i polityczne) zainteresowanie regionem arktycznym. Jest to powodowane zmianami klimatycznymi, które otwierają przed społecznością międzynarodową możliwość eksploatacji surowców naturalnych, szacowanych nawet na 30% ogólnych zasobów na ziemi w przypadku gazu i około 15 % w przypadku ropy naftowej. Topniejące lody Arktyki mogą ponadto zrewolucjonizować światowy handel, kończąc prymat południowego szlaku ze Wschodu na Zachód, skracając trasę o kilka tysięcy kilometrów trasą arktyczną. Tym samym, zajęcie dogodnej pozycji w tej rywalizacji jest rywalizacją o randze strategicznej. Obecnie, coraz większa liczba państw włącza się w tą rywalizację. Są to nie tylko państwa „arktycznej piątki” - państw zlokalizowanych geograficznie w sąsiedztwie północnego bieguna ziemi, ale także np. Chin, Indii, czy Japonii, których dotyczy szczególnie aspekt zmian w aspekcie handlowym. Jednak obecnie, to Rosja prezentuje największą determinację na tym obszarze, prowadząc kampanię - odwołującą się do argumentów naukowych i prawnych na rzecz udokumentowania swoich racji do opisywanego obszaru, jednocześnie intensywnie

państwami tych przeobrażeń. Muszą uwzględniać to, że mogą zostać wciągnięte w ewentualną eskalację rywalizacji, jako np. członkowie UE lub właśnie z racji uwarunkowań geostrategicznych. Arktyczna arena jest ważna dla nordyckiego bezpieczeństwa, z punktu widzenia otwarcia kolejnego frontu geopolitycznej ekspansji przez Rosję. Jej determinacja wybiega daleko poza dostępne każdemu państw „arktycznej piątki” instrumenty prawno-naukowe²⁴.

REWIZJA SKUTECZNOŚCI I AKTUALNOŚCI DOTYCHCZASOWYCH ZAŁOŻEŃ POLITYKI BEZPIECZEŃSTWA W SZWECJI I FINLANDII

Sekwencje wymienionych zdarzeń przeformułowały dotychczasowy status najbliższego środowiska strategicznego Szwecji i Finlandii. Spowodowało to włączenie akwenu bałtyckiego do obszarów geostrategicznych głównego nurtu, w pewnym sensie zakłóciło komfort bezpiecznej izolacji. Przyspieszyło reinterpretację założeń polityki neutralności obu państw²⁵. Neutralność ta ma w istocie wspólny mianownik, lecz należy dostrzegać również cechy, które powodują jej nieco inne traktowanie w obu stolicach.

Fińska koncepcja neutralnej polityki zagranicznej powstała i przez większość czasu funkcjonowała w odniesieniu i koincydencji ze stanowiskiem radzieckiego supermocarstwa. Przez cały okres zimnej wojny, pragmatyczna (nieoficjalna) uległość gospodarcza i polityczna, kanalizowała i satysfakcjonowała geopolitycznie Moskwę, neutralizując potrzebę aliansowej przynależności militarnej Helsinek. Umożliwiła m.in. jej mediacyjną i organizacyjną rolę w pertraktacjach KBWE. Krach ZSRR zdezaktualizował „finlandyzację” polityki Helsinek i otworzył furtkę do stopniowego okrajania neutralności do militarnego niestowarzyszenia. Wstępując bowiem, w szeregi UE, postawa neutralności nie byłaby możliwa. Pro integracyjnym tendencjom, krok w krok, towarzyszyło akcentowanie – po pierwsze jednoznacznie autonomicznej („niezależnej”), następnie artykułowanej nieco enigmatycznie – „skutecznej” obrony²⁶. Jednocześnie, kolejne rządowe dokumenty analityczne i strategiczne sygnalizowały geometryczny wzrost zainteresowania opcją aliansowości. Warto podkreślić również, pomnażanie doświadczenia nabytego podczas niekolidującej z istotą bezaliansowości aktywności misyjnej w ramach Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony. W efekcie, wielu ekspertów mówi o Finlandii w kontekście „postneutralności”, choć bliższe prawdy zdaje się spostrzeżenie o pragmatyzmie. Konkretnie

militaryzując północną część swojego terytorium; Zob. szerz. *The future of the Arctic region. Cooperation or confrontation?*, Advisory Council on International Affairs, No. 90, September 2014, <https://aiv-advies.nl/download/1025edd3-bb95-4885-bdd0-5c77daa1cd8f.pdf>, (12.03.2017).

²⁴ zob. szerz. J. Symonides, *Wyznaczanie granic obszarów morskich w Arktyce. Spory delimitacyjne i ich rozwiązywanie* [w:] J. Menkes, E. Cała-Wacinkiewicz (red.), *Państwo i terytorium w prawie międzynarodowym*, Warszawa 2015, s. 467-489.

²⁵ K. Kasprzak, *Szwecja i Finlandia w obliczu planów przystąpienia do NATO* [w:] P.A. Leszczyński, A. Chabasińska (red.), *Z zagadnień bezpieczeństwa Polski i współczesnego świata*, Gorzów Wielkopolski 2016, s. 61-62.

²⁶ K. Dośpiał-Borysiak, *Polityka Szwecji i Finlandii w regionie Morza Bałtyckiego*, Łódź-Toruń 2007, s. 131-144, 156-160.

o polityczno-militarnym operowaniu, między minimalistyczną neutralnością, a jednak przeważającym niezaangażowaniem²⁷.

Rewitalizacja kwestii blokowej Szwecji, powraca po prawie 200 latach. *De facto*, z tego samego powodu (pod wpływem tego samego podmiotu), z którego w 1834 roku zdecydowano się w Sztokholmie na proklamację polityki neutralności. W jednym i drugim przypadku impulsem był i jest gracz ze wschodu – Rosja. Do chwili obecnej, szwedzki profil polityki neutralności (a właściwie jedynie bezaliansowości) miał charakter instrumentalny, by nie rzecz oportunistyczny. Nie zmienia to jednak faktu jego dużej skuteczności. Historia szwedzkiej polityki neutralności to historia neutralności sekwencyjnie przeplatanej m.in. kooperacją z Nazistami w trakcie II wojny światowej czy fasadową neutralnością w okresie zimnej wojny, za którą oprócz dopuszczalnej budowy powiązań gospodarczych, krył się tajemny transfer sprzętu wojskowego. Jednak to również historia antywojennie nastawionego społeczeństwa, które - co realizował rząd (również mediacyjnie), internacjonalistycznie i aprobatywnie odnosiło się do delegowania swojego potencjału w regiony zapalne, gdzie było trzeba budować pokój²⁸. Jednocześnie, wraz z 2002 rokiem, okazyjna polityka neutralności została ostatecznie zredukowana do mniej zobowiązującej bezaliansowości. Na kolejną dekadę zaprogramowano nowy filar bezpieczeństwa. Była to aktywna i czujna bezaliansowość. Przejawiała się w budowaniu potencjału obronnego, ale też produkcji i sprzedaży uzbrojenia. Jawiła się, jako etap międzynarodowego udzielania się Szwecji, przy jednoczesnym obserwowaniu otoczenia – z uwzględnieniem szczególnie niepokojącego kierunku wschodniego²⁹.

Istotnie, nie do pominięcia pozostaje fakt, iż przez swoje działania na europejskim niebie i w akwenach „Starego Kontynentu”, w nie mniejszym stopniu poprzez światowe media, rosyjska działalność nie zanegowała neutralności Austrii, Szwajcarii, czy Irlandii, znajdujących się na mniej eksponowanych geostrategicznych sektorach. Zauważalne jest natomiast, że w rosyjskiej percepcji sytuacji Sztokholm i Helsinki już od dawna nie figurują, jako państwa neutralne³⁰.

Uczciwie należy stwierdzić, że po ponad 20 letniej kooperacji z NATO, nordyckie stolice są najbliżej niż kiedykolwiek w historii ostatecznego zerwania z resztkami neutralności³¹. Czy świadczy to jednak o tym, że tak się stanie i następnym krokiem jest przynależna blokowo przestrzeń nordycka?

W przypadku jednego i drugiego państwa, szalę aliansowości przechylać może charakter interakcji tych państw z NATO, szczególnie w ciągu kilku ostatnich lat. Z oficjalnego komunikatu NATO, który można przeczytać na stronie Organizacji „kamieniami milowymi” dla

²⁷ M. Kuźmiak, *Rola unijnych państw neutralnych w kształtowaniu bezpieczeństwa w Europie*, Łysomice-Toruń 2013, s. 452-505.

²⁸ K. Dośpiał-Borysiak, *Polityka Szwecji i Finlandii...*, op. cit., s. 105-131, 156-160.

²⁹ M. Kuźmiak, *Rola unijnych...*, op. cit., s. 347-419.

³⁰ K. Zuchowicz, *Cena neutralności czyli jak Skandynawia szykuje się do wojny*, <http://natemat.pl/141621,cena-neutralnosci-czyli-jak-skandynawia-szykuje-sie-do-wojny>, dostęp w dniu: 08.03.17.

³¹ J. Pyykönen, *Nordic Partners of NATO: How similar are Finland and Sweden within NATO cooperation?*, Helsinki 2016, s. 125, http://www.fiia.fi/en/publication/616/nordic_partners_of_nato/, (08.03.2017).

relacji Helsinki-NATO było m.in. przystąpienie Finlandii do PdP w 1994 roku, przekazanie fińskiego potencjału na rzecz misji ISAF w 2002 roku, czy rosnąca frekwencja fińskich żołnierzy przy okazji kolejnych misji oraz sojuszniczych manewrów („Steadfast Juncture” 2012, „Steadfast Jazz” 2013). Po kryzysie krymskim, eskalacji konfliktu w Donbasie, podczas szczytu NATO w Walii miała miejsce proklamacja bezprecedensowego dokumentu, jakim jest „Host Nation Support”, zapowiadający ni mniej, ni więcej „taktyczną gościnność” wobec potencjalnych potrzeb cywilno-wojskowych Sojuszu. Dotyczy to także państw nordyckich. Innym aspektem jest wyraźna intensyfikacja bezpośrednich konsultacji, dyskusji oraz briefingów na najwyższym szczeblu NATO z przedstawicielami Finlandii – Sekretarzy Generalnych NATO i np. szefa Komitetu Wojskowego NATO z kolejno prezydentami, ministerstwami obrony i spraw zagranicznych Finlandii³².

W zasadzie analogiczną drogę przebyła Szwecja, której perspektywy dotyczące procedury członkowskiej NATO są nieodłączne z fińskimi. Podobnie jak sąsiad, Szwecja wypełniała zadania związane z Partnerstwem dla Pokoju. „Utrzymywała pokój” w Bośni i Hercegowinie, Kosowie i Afganistanie. Odróżniła się od Finlandii, np. uczestnictwem w misji w Libii, w trakcie Arabskiej Wiosny. Tak jak sąsiad partycypuje w manewrach morskich (m.in. „Brilliant Mariner 2008”) czy rozbudowanych ćwiczeniach „Steadfast Jazz”. Terytorium szwedzkie jest również zadeklarowane, jako arena potencjalnego przemarszu i działań NATO. Tożsamo, mają miejsca intensywne spotkania z m.in. generalicją i decydentami natowskimi³³.

O zmianie fińskiego podejścia wobec problematyki akcesyjnej do NATO świadczą słowa fińskiej analityczki stosunków międzynarodowych - Kristi Raik. Stwierdza ona, iż rzeczywiście, w fińskiej debacie publicznej zostało jasno zarysowana relatywna dezintegracja fińskiego środowiska bezpieczeństwa i pojawiły się głosy, że dotychczasowy status nie może być dłużej gloryfikowany. Jej zdaniem, w Helsinkach rozumie się stanowisko, chociażby Wilna. Jednak dodaje, że w porównaniu z głośnym antyrosyjskim dyskursem litewskim i relatywnie małą konsekwencją w czynach jej administracji, Finlandia choć podziela litewską percepcję, stawia na pragmatyzm. Konstruuje swój potencjał odstraszenia bez zbędnego rezonansu. Cementuje sieć relacji zachodnich, jednakże w swoją politykę wkalkulowuje, antycypując - kontrposunięcia rosyjskie³⁴. Na taką ewentualność Finlandia dysponuje potencjałem rozwinięcia około 250 tysięcy rezerwistów, stale instruując ich i społeczeństwo, np. poprzez instruktaże o procedurach na rzecz realizacji „czarnego scenariusza”³⁵.

³² *Relations with Finland*, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49594.htm, (25.03.2017).

³³ *Relations with Sweden*, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52535.htm, (25.03.2017).

³⁴ K. Popławski, *Wywiad z Kristi Raik: Finlandia buduje swój potencjał obronny bez robienia szumu*, <http://przekladbaltycki.pl/3648,raik-finlandia-buduje-swoj-potencjal-obronny-bez-robienia-szumu.html>, (09.03.2017).

³⁵ T. Bednarzak, *Finlandia odchodzi od militarnej neutralności. Z obawy przed Rosją zacieśnia więzy obronne z resztą Zachodu*, <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Finlandia-odchodzi-od-militarnej-neutralnosci-Z-obawy-przed-Rosja-zaciesnia-wiezy-obronne-z-reszta-Zachodu,wid,18488467,wiadomosc.html?ticaid=11823d>, (09.03.2017).

O podobnej formie przygotowania na widmo ostatecznej dezintegracji bezpieczeństwa bałtyckiego można mówić w przypadku Szwedów. Tam również ogólnie instruuje się, społeczeństwo i administrację, przy użyciu publikowanych broszur, czy komunikatów medialnych na ewentualność wspomnianych scenariuszy³⁶. Wyrazem szwedzkiej refleksji strategicznej jest szeroko (jak na dotychczasową szwedzką specyfikę geopolityczną) projektowany program, dotyczący szwedzkiej obronności. Jego horyzont to 2020 rok. Jednym z jego aspektów jest zmodernizowanie uzbrojenia. Począwszy od militarnego wyposażenia pojedynczego żołnierza, przez jednostki morskie, powietrzne i np. artyleryjskie. Ważnym wektorem bałtyckiego bilansu geostrategicznego będzie również zaakcentowane w dokumencie szwedzkie remilitaryzowanie Gotlandii³⁷. Zabezpieczając swoje państwo na wypadek dalszej eskalacji, szwedzki rząd podjął również kroki w sprawie objęcia rocznika 1999 obowiązkiem odbycia służby wojskowej, wracając tym samym do modelu armii poborowej³⁸.

Echem postępu w relacjach natowsko-nordyckich mogą być ustalenia Szczytu Sojuszu, który odbył się w lipcu 2017 roku w Warszawie. Był on niewątpliwie przełomowy, choć zdaje się, że nie dla Szwecji i Finlandii. Raport końcowy został zogniskowany bowiem wokół realnej militaryzacji wschodniej flanki NATO. Głównie poprzez obecność pancernego potencjału i dowództwa USA w Polsce, poprzez zdecydowaną reakcję na spektrum hybrydowego zagrożenia, czy zapowiedź wypracowania skoordynowanej metodyki odpowiedzi. Przełomem i novum w natowskiej percepcji środowiska międzynarodowego jest uznanie cybersfery, jako obszaru regularnych działań wojennych. Oprócz tego, prolongowano dalszą stabilizację Afganistanu i pracę nad autonomizacją jego personelu bezpieczeństwa. Oficjalnie proklamowano również system finansowego wsparcia dla strukturalnego rozwoju Ukrainy. Zaakcentowano potrzebę włączenia NATO w rozwiązanie kryzysu migracyjnego i rozpoczęcie kampanii „Sea Guardian”, jak również wsparcie szkoleniowe i logistyczne Tunezji oraz Jordanii³⁹. Zauważono, doceniono i w pewnym stopniu zmotywowano ponadto, do dalszego pro-natowskiego wysiłku, w sposób szczególny Tbilisi⁴⁰. Nawiązanie do Helsinek i Sztokholmu pojawia się w punkcie 23 deklaracji i nie można z niego wnioskować nic, ponad utrzymanie obecnej linii kooperacji, która nie powinna wykraczać poza: „(...)

³⁶ Szwedzi szykują się do wojny z Rosją. Władze wydały instrukcje, <https://www.wprost.pl/swiat/10035141/Szwedzi-szykuja-sie-do-wojny-z-Rosja-Wladze-wydaly-instrukcje.html>, (25.03.2017).

³⁷ K. Sobczyk, *Polityka bezpieczeństwa Szwecji - neutralność i bezaliansowość oraz ich perspektywy w obliczu konfliktu rosyjsko-ukraińskiego*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, 4/2015, s. 56-61, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/03/36_KBN_SOBCZYK.pdf, (25.03.2017).

³⁸ A. Chandler, *Why Sweden brought back the draft?*, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/03/sweden-conscription/518571/>, (10.03.2017).

³⁹ P. Maciążek, *10 najważniejszych decyzji podjętych na szczycie NATO w Warszawie*, <http://www.defence24.pl/405893,10-najwazniejszych-decyzji-podjetych-na-szczycie-nato-w-warszawie>, (25.03.2017).

⁴⁰ *13 najważniejszych decyzji szczytu NATO w Warszawie*, <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiatea,2/szczyt-nato-w-warszawie-13-decyzji-sojuszu,659813.html>, (25.03.2017).

regularne konsultacje polityczne, wspólną świadomość sytuacyjną i wspólne ćwiczenia, w celu sprawnego i skutecznego reagowania na wspólne wyzwania”⁴¹.

Czy natowska ostrożność, związana jest z rosyjskim zdecydowanym sprzeciwem, wobec jakiegokolwiek dalszego rozszerzania Sojuszu? Przytaczanej nadaktywności dotyczącej percepcji szwedzkiego i finlandzkiego bezpieczeństwa, towarzyszy niezbyt wysublimowana narracja polityczna, przeradzająca się momentami w ultimatum, jakie daje krajom nordyckim rosyjska dyplomacja. W wypowiedziach rosyjskich dyptomatów, „wyrazom zrozumienia dla kanonów suwerennej polityki” tych państw, towarzyszą przyległe zapewnienia o „konieczności podjęcia odwetowych kroków” służących zapewnieniu rosyjskiego bezpieczeństwa⁴².

Te, zdaniem Jakuba Palowskiego mogą przyjąć niezwykle szeroką formułę. Stopniuje on, iż w pierwszej kolejności – co w zasadzie odbywa się już na oczach społeczności międzynarodowej – Rosja może posunąć się do ukrócenia nordyckich aspiracji i pozostawienia ich w geopolitycznym buforze między Sojuszem a swoimi granicami, przy pomocy bezpiecznego instrumentarium, o intensywności poniżej pułapu wojennego. W istocie, w Sztokholmie już odnotowuje się aktywność pochodzącą z rosyjskich serwerów. Na froncie informacyjnym, stosuje się przez Rosję kontestację polityki migracyjnej lub przede wszystkim hiperbolizację szwedzkich planów związanych z NATO. Na przykład ewentualność objęcia Sztokholmu parasolem nuklearnym przez USA, w czym znaczny udział mogą mieć rosyjskie specsłużby (vide zapisy raportu szwedzkiej specsłużby „SÄPO”⁴³). Rosnące poczucie dyskomfortu percepcji związanej z poczuciem zagrożenia militarnego sugerować może dość pochopna i intensywna modernizacja techniczna szwedzkich sił zbrojnych⁴⁴.

Szwecja i Finlandia biorą od ponad 3 lat udział w nakładaniu sankcji na Rosję. W odniesieniu do reszty Europy, geopolityczny obwód Bałtyku, m.in. Polska, Litwa i właśnie Nordycy byli od początku stanowczy wobec konieczności nałożenia sankcji na Rosję (mimo małej odległości i relatywnie znacznego powiązania ekonomicznego⁴⁵. W przypadku Szwecji nie oznaczających jednak takich reperkusji, jak w przypadku Helsinek⁴⁶, które poza sankcjami rozwijają m.in. swój energetyczny atom w oparciu o rosyjskie zasilenie technologiczne⁴⁷. Już jakiś czas temu o „szwedzkim szpagacie” pisała Justyna Gotkowska. Kilka lat później śmiało

⁴¹ Deklaracja końcowa szczytu NATO w Warszawie. Nieoficjalne tłumaczenie Ministerstwa Spraw Zagranicznych, „Bezpieczeństwo Narodowe”, I-IV 2016, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/03/37-40_KBN_Deklaracja_szczytu.pdf, (26.03.2017).

⁴² G. O'Dwyer, *Russia issues fresh threats against unaligned Nordic States*, <http://www.defensenews.com/story/defense/international/2016/05/05/russia-issues-fresh-threats-against-unaligned-nordic-states/83959852/>, (20.03.2017).

⁴³ D. Niewdana, *Szwecja zmierz ku NATO?*, <http://obronnosc.pl/2016/06/06/szwecja-zmierza-ku-nato/>, (25.03.2017).

⁴⁴ J. Palowski, *Rosja chce utrzymać Szwecję poza NATO. Posunie się do militarnej agresji*, <http://www.defence24.pl/525010,rosja-chce-utrzymac-szwecje-poz-nato-posunie-sie-do-militarnej-agresji>, (20.03.2017).

⁴⁵ J. Ćwiek-Karpowicz, S. Secieru (red.), *Sankcje i Rosja*, „PISM”, Warszawa 2015, s. 33, https://www.pism.pl/files/?id_plik=19044, (28.03.2017).

⁴⁶ S. Steffen, I.D. Metzner, *Szwecja i Finlandia w NATO? Wszystko zależy od Putina*, <http://www.dw.com/pl/szwecja-i-finlandia-w-nato-wszystko-zale%5BC5%BCy-od-putina/a-17522534>, (30.03.2017).

⁴⁷ P. Szymański, *Bliższa współpraca obronna Finlandii i USA w cieniu SU-27*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-10-12/blizsza-wspolpraca-obronna-finlandii-i-usa-w-cieniu-su-27>, (29.03.2017).

można mówić o „nordyckim szpagacie” bezpieczeństwa. Jego fundamentem jest rozdarcie, co do słuszności wyboru obecnego wariantu postępują. Niechybnie zbliża się czas decyzji. W innym przypadku, przedłużająca się labilność, może być dla tych państw niekorzystnie wizerunkowa i wpłynąć na ich pewną izolację. Można oczekiwać też pewnych implikacji realnych, jak ewentualne zapóźnienia w procedurze modernizacyjnej armii.

Tym samym chodzi o decyzję, dostępną z kilku możliwości⁴⁸:

- obronimy się (lub odstraszymy Rosję) wiążąc sojusz z będącym sąsiadem w podobnej do nas sytuacji?;
- forsujemy skandynawsko-nordycki minilateralizm - NORDEFKO?;
- kontynuujemy bezaliansowość, stawiając na asertywne i autonomiczne zbrojenia?;
- twierdzimy - „nie jesteśmy dla Rosji Pribałtiką lat dziewięćdziesiątych, ani współczesną Ukrainą” - wchodzimy do NATO - nie zareagują?;
- czy opieramy nasze bezpieczeństwo o geopolityczno-technologiczną współpracę z Waszyngtonem?

Bardzo ważny zdaje się w całej debacie o nordyckim scenariuszu readaptacyjnym do nowych realiów bezpieczeństwa - głos i percepcja sytuacji w Waszyngtonie - depozytariusza Traktatu Waszyngtońskiego i państwa, stanowiącego fundament NATO. Zdaniem Luke Coffeya i Daniela Kochisa, USA muszą obrać adekwatną do sytuacji postawę. Jak stwierdzają autorzy, amerykańscy politycy i wojskowi muszą wysłać „odpowiednie komunikaty”. Zarówno, uwzględniając wsparcie aliantów, jak i modulowanie napięcia z Moskwą. Waszyngton prowadzi w tym kontekście obecnie strategiczną deliberację, między:

- w trybie przyspieszonym (na modłę zimnowojenną) - dozbroić całe NATO,
- przekonać Nordyków do akcesji sojuszniczej,
- zmobilizować Nordyków do stanowczej postawy, wespół z „Pribałtiką”,
- przygotować plan ochrony najbardziej wysuniętych sojuszników - wschodnich Bałtów przy pomocy Polski,
- bądź założyć, że będą musieli przygotować unilateralne plany ewentualnościowe w tym regionie⁴⁹.

Johan Ellend twierdzi, że status relacji nordycko - natowskich pozostanie przyjazny, ale prawdopodobnie nie skończy się militarnym stowarzyszeniem. Realne natomiast jest to, że pozostanie stowarzyszeniem mentalnym, choć to faktyczne dodatnio zasiliby potencjał (również przemysłu obronnego⁵⁰) geostrategii obrony północno-wschodniego obszaru NATO (wyspy Gotlandia, Aland). W tym także Pribałtiki. W przekonaniu Ellenda, górę

⁴⁸ J. Gotkowska, *Szwedzki szpagat. Polityka obronna Szwecji a region Morza Bałtyckiego*, „OSW”, 33/2013, Warszawa, s. 27-32, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw-33_pl_net.pdf, (18.03.2017).

⁴⁹ L. Coffey, D. Kochis, *The role of Sweden and Finland in natos defense of the Baltic States*, <http://www.heritage.org/research/reports/2016/04/the-role-of-sweden-and-finland-in-natos-defense-of-the-baltic-states>, (28.03.2017).

⁵⁰ T. Walat, *Gólbek wojny. Pokojowa Szwecja sprzedaje najwięcej broni*, <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1525889,1,pokojowa-szwecja-sprzedaje-najwiecej-broni.read>, (19.03.2017).

w rozważaniach państw nordyckich wziąć może konstatacja, iż tradycja bezaliansowości pozwoliła jej na pokojowe, gospodarcze prosperity. Po drugie, ewentualne stowarzyszenie zniweluje, bądź wyeliminuje możliwość realizacji sztandarowych ról na arenie międzynarodowej (np. mediacje, obserwacje). A po trzecie, podminuje Moskwę i sprowokuje realne niebezpieczeństwo⁵¹. W tej sytuacji bezpieczną alternatywą jawi się bądź, co bądź, rozwijanie amerykańskiej przychylności wobec duetu nordyckiego, jaką wyrażają np. manewry w formacie natowsko-nordyckim, nordycko-natowskim i te organizowane przez Nordyków, gdzie zapraszani są Amerykanie⁵².

Osią ewolucji debaty nad przewartościowaniami polistrategii Szwecji i Finlandii są ponadto dwa aspekty ich polityki wewnętrznej. Pisze o nich Maria Savel z „World Politics Review”. Chodzi tu o kwestię symboliki 2% PKB na obronność członków NATO. I tak, niezadowoleni z obecnych pułapów finansowania pozostałych członków Sojuszu – Amerykanie, mogą nie chcieć przyjąć kolejnego beneficjenta bezpieczeństwa. Szczególnie w sytuacji, gdy wyzwania rosną i zapotrzebowanie jest raczej na jego emiterów – czyli państwa więcej wnoszące do Sojuszu, aniżeli otrzymujące. Po drugie karkołomną kampanią lobbystyczną może okazać się przekonanie samych Szwedów i Finów do poparcia idei aliansowości. Mimo upowszechnienia percepcji jakościowej zmiany bezpieczeństwa, jakie odnotowują sondaże, m.in. realizowane w 2015 roku, nie ma konsensusu polityczno-społecznego na tym gruncie. Dostrzegalna jest tu ponadto interesująca prawidłowość.

Kiedy szwedzkie społeczeństwo notuje duży wzrost poparcia (z 17 na 40% porównując z rokiem 2012), o kategorycznym wykluczeniu aspiracji mówi szwedzki establishment polityczny. Fińscy politycy zaś, są nastawieni generalnie entuzjastycznie wobec wstąpienia do NATO, zaś fińskie społeczeństwo jest sceptycznie zorientowana wobec tej modyfikacji strategicznej (40% zdecydowanie na nie, niemalże podwojenie wskaźnika niezdecydowanych)⁵³.

ZAKOŃCZENIE

Reasumując, należy stwierdzić, że neutralność w łaździe międzynarodowym XXI wieku, łaździe mocno zdywersyfikowanym pod kątem ośrodków wpływów, będzie zagadnieniem coraz trudniejszym, lecz wciąż mogącym mieć rację bytu. W konglomeracie interakcji, ścierania się różnych frontów geopolitycznych, potrzebne są bowiem bufory i przynajmniej teoretycznie, bezstronne podmioty realizujące misję koncyliacyjną w stosunkach międzynarodowych.

⁵¹ J. Eellend, *Friends, but not allies. Finland, Sweden and NATO in the Baltic Sea*, <http://www.fpri.org/article/2016/06/friends-not-allies-finland-sweden-nato-baltic-sea/>, (28.03.2017).

⁵² J. Gotkowska, P. Szymański, *Proamerykańska bezaliansowość. Szwecja i Finlandia rozszerzają współpracę wojskową z USA*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2016-04-01/proamerykanska-bezaliansowosc-szwecja-i-finlandia-rozszerzaja>, (18.03.2017).

⁵³ M. Savel, *Finland and Sweden walk a fine line between NATO and Russia*, <https://rusi.org/publication/newsbrief/finland-and-sweden-walk-fine-line-between-nato-and-russia>, (18.03.2017).

Obiektywizując powyższy wywód, warto przyrzeć się potencjalnej reakcji Rosji, która determinuje reorientację bezpieczeństwa państw nordyckich. Ewentualne zawiśnięcie szwedzkiej i fińskiej flagi pod siedzibą główną Sojuszu w Brukseli w sposób oczywisty zmieni rosyjską percepcję sytuacji i bezpieczeństwa narodowego. *Stricte* – układu sił. W sposób oczywisty pogłębi rosyjski kompleks „oblężonej twierdzy” i tak już mocno zasadzony w rosyjskiej kulturze strategicznej. Paradoksalnie, „wrócić” mogą do niej przewartościowania, które sama w pewnym sensie przyspieszyła, zaangażowaniem w euroatlantycko-integracyjną blokadę Ukrainy oraz bliskowschodnią eskalację. Szersze spektrum rosyjskich działań, nie wyklucza jednak wariantu, w myśl którego „adaptacje” innych państw, były przez nią już wcześniej zaprojektowane. Jako inicjator i beneficjent międzynarodowych adaptacji może je paradoksalnie podsycać, w jedynie sobie znanym kierunku. Być może w celu wygrania wojny informacyjnej, w której NATO przedstawione zostanie jako ofensywny i rewizjonistyczny lub co gorsza, do potraktowania tego procesu, jako *casus belli* w kampanii rewanżu za pierwszą zimną wojnę. Obiektywną, choć dla ogółu społeczności międzynarodowej - niezauważalną kwestią - byłoby zasilenie szeregów NATO, państwami o potencjale militarno-geopolitycznym, bynajmniej na papierze, co ukazuje poniższa tabela⁵⁴ - rodem z drugiej dziesiątki sojuszniczej hierarchii.

Państwo	Potencjał militarny na świecie (Global Firepower Index 2016)	NATO powiększone o Finlandię i Szwecję
USA	1	1
Francja	5	2
Wielka Brytania	6	3
Turcja	8	4
Niemcy	9	5
Włochy	10	6
Polska	18	7
Kanada	22	8
Hiszpania	27	9
Grecja	28	10
Szwecja	29	11
Czechy	32	12
Norwegia	38	13
Holandia	39	14
Rumunia	43	15

⁵⁴ *Global Fire Power Index 2016*, <http://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>, (12.03.2017).

Dania	50	16
Finlandia	55	17
Węgry	62	18
Portugalia	63	19
Belgia	65	20
Bułgaria	67	21
Chorwacja	68	22
Słowacja	74	23
Albania	90	24
Litwa	97	25
Łotwa	103	26
Estonia	109	27
Słowenia	111	28
Islandia	<i>Państwo nieuwzględnione w rankingu</i>	29
Luksemburg	<i>Państwo nieuwzględnione w rankingu</i>	30

Tabela 1. NATO bez i z państwami nordyckimi - kryterium hierarchii militarnej.

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie: *Global Fire Power Index 2016*,
<http://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>, (12.03.2017).

Za to, na pewno jakościowa zmiana statusu geostrategicznego, wynikająca z rozpostarcia kolektywnej obrony nad państwami nordyckimi byłaby odnotowana przez Sztaby NATO i Rosji. Zmieniałoby to diametralnie zdolności potencjalnego wpływania na dawną strefę wpływów przez Kreml. Niwelując potencjalne zdolności ofensywne, w pewnym sensie cementując status quo, który dodatkowo utrwala rosyjska strategia antydostępowa. Mocno skomplikowałaby także Rosji rosnący prymat w „Dalekiej Północy”⁵⁵.

Swoistym wróżeniem z kart, pozostają rosyjskie reperkusje w sytuacji osiągnięcia wewnętrznego konsensusu społeczno-politycznego i zaproszenia Szwecji oraz Finlandii do ratyfikacji Traktatu sojuszniczego w Brukseli. W obecnej sytuacji jest to możliwość, która prawdopodobnie zaistnieć może jedynie w pewnym sensie ad hoc. W sytuacji całkowicie niekalkulującej się Rosji ekspansji i powiększania swojego terytorium, kosztem państw nordyckich. Swoją drogą, w dzisiejszym świecie, nie chodzi już o podbój, szczególnie w przypadku tak rozległego geograficznie państwa jak Rosja, a o paraliżowanie inicjatyw prointegracyjnych, powiększających zasięg Zachodu, co ma miejsce chociażby na Ukrainie.

⁵⁵ B. Wszeborowski, *Szwecja i Finlandia w NATO?*, <http://www.stosunkimiedzynarodowe.pl/szwecja-i-finlandia-w-nato>, (18.03.2017).

Nieprzesądzony jest również aspekt dość rzadko poruszany w narracji dotyczącej wstąpienia duetu nordyckiego do NATO, jakim jest aprobata obecnych członków NATO. Można odnieść wrażenie, że w Sojuszu może nie być wystarczającej determinacji by rozszerzać granice terytoriów spornych, a tym bardziej ich potencjalnej obrony⁵⁶.

Epilog nordyckiej bezaliansowości może trwać zatem w nieskończoność, a na pewno do czasu ustabilizowania sytuacji, ostudzenia „neomocarstwowych odruchów” wschodniego sąsiada. Faktyczna neutralność Nordyków już dawno była amorficzna. Obecnie właściwie jest wspomnieniem⁵⁷. Rządy w Helsinkach i Sztokholmie będą jednak uderzać w jej nuty, wszak co pokazała historia neutralności tych państw, specyfiką neutralności jest sprawność we władaniu pozorami, modulowana gra aliansową kartą przetargową, który symbolizuje bądź co bądź błąd dyskursu „współpraca czy członkostwo?”⁵⁸, wypełniający na razie swoją rolę. Choć i ta formuła może okazać się kiedyś nieskuteczna.

BIBLIOGRAFIA

WYDAWNICTWA ZWARTE

- Antonowicz Lech. 2011. Podręcznik prawa międzynarodowego, Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze "LexisNexis".
- Buzan Barry, Little Richard. 2011. Systemy międzynarodowe w historii świata, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bieleń Stanisław. 2010. „Polityki bezpieczeństwa państw”. Teka Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych. V/2010 : 65-93. <http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/TPol5/Bielen.pdf>.
- Bukowiecka Halina. 2012. Polityka Federacji Rosyjskiej w regionie Morza Bałtyckiego, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Dośpiał-Borysiak Katarzyna. 2007. Polityka Szwecji i Finlandii w regionie Morza Bałtyckiego. Łódź-Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Dybczyński Andrzej. 2014. Sojusze międzynarodowe. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Cała-Wankiewicz Ewelina. Podgórska Renata. Wacinkiewicz Daniel (red.) 2011. Encyklopedia zagadnień międzynarodowych. Warszawa: Wydawnictwo C. H. Beck.
- Gałganek Andrzej. 2009. Historia teorii stosunków międzynarodowych. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

⁵⁶ Vide C. Bergqvist, *Determined by history: why Sweden and Finland will not be more than NATO partners*, <http://warontherocks.com/2016/07/determined-by-history-why-sweden-and-finland-will-not-be-more-than-nato-partners/>, (12.03.2017).

⁵⁷ Vide T. Walat, *Neutralność 2.0. Czy Szwecja jest rzeczywiście neutralna?*, <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1566847,1,czy-szwecja-jest-rzeczywiscie-neutralna.read>, (29.03.2017).

⁵⁸ J. Gotkowska, P. Szymański, *Współpraca czy członkostwo? Szwecja i Finlandia wobec NATO*, „Prace OSW” 2017 (62), s. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/prace-osw/2017-03-03/wspolpraca-czy-czlonkostwo-szwecja-i-finlandia-wobec-nato>, (20.03.2017).

- Gruszczyński Krzysztof Jerzy. Szyjko Cezary Tomasz. 2016. Prawo międzynarodowe publiczne. Vademecum studenta. Skrypt akademicki. How to beat the exam stress?, Warszawa: Wydawnictwo AON.
- Kowalicka Marta. 2004. „Polityka neutralności współcześnie”, *International Journal of Management and Economics* 15/2004 : 174-178file:///C:/Users/Marta/Downloads/Zeszyty_Naukowe_SGH-2004-9-15-174-188.pdf.
- Kuźmiak Marta. 2013. Rola unijnych państw neutralnych w kształtowaniu bezpieczeństwa w Europie, Łysomice-Toruń: Dom Wydawniczy DUET.
- Kubaczyk Tadeusz. Żyła Marek (red.) 2016. Ład międzynarodowy w XXI wieku. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej.
- Łazowski Adam. Zawadzka-Łojek Anna. 2011. Prawo międzynarodowe publiczne. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Menkes Jerzy. Cała-Wacinkiewicz Ewelina. 2015. Państwo i terytorium w prawie międzynarodowym. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
- Popławski Dariusz. 2013. Między bezstronnością a solidarnością. Polityka bezpieczeństwa europejskich państw neutralnych i bezaliansowych po zimnej wojnie. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Schola.
- Rojek Wojciech. 2010. Historia nowoczesnych stosunków międzynarodowych. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Shaw Malcolm N. 2011. Prawo międzynarodowe. tłum. Gojło Juliusz J., Sawicki Stefan, Warszawa: Wydawnictwo "Książka i Wiedza".
- Szubrycht Tomasz. 2010. Bałtyckie wymiary bezpieczeństwa. Gdynia: Akademia Marynarki Wojennej.
- Śmigierska-Belczak Iwona. 2014. Instytucjonalizacja stosunków międzynarodowych w regionie Morza Bałtyckiego. Toruń: Wydawnictwo MADO.
- Oleksiewicz Izabela (red.). 2016. Wymiar bezpieczeństwa państwa w dzisiejszym świecie. Warszawa: Rambler Press.
- Leszczyński Paweł A. Chabasińska Anna. 2016. Z zagadnień bezpieczeństwa Polski i współczesnego świata. Gorzów Wielkopolski: Wydawnictwo Naukowe Akademii im. Jakuba z Paradyża.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- 13 najważniejszych decyzji szczytu NATO w Warszawie. 2016. W <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiata,2/szczyt-nato-w-warszawie-13-decyzji-sojuszu,659813.html>.
- Advisory Council on International Affairs. 2014. The future of the Arctic region. Cooperation or confrontation? (No. 90/2014), <https://aiv-advies.nl/download/1025edd3-bb95-4885-bdd0-5c77daa1cd8f.pdf>.
- Bednarzak Tomasz. 2015. Japonia stawia na odważniejszą politykę bezpieczeństwa. Ale to nie koniec japońskiego pacyfizmu W <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Japonia-stawia-na-odwazniejsza-polityke-bezpieczenstwa-Ale-to-nie-koniec-japonskiego-pacyfizmu,wid,17201191,wiadomosc.html?ticaid=118314>.
- Bednarzak Tomasz. 2016. Finlandia odchodzi od militarnej neutralności. Z obawy przed Rosją zacieśnia więzy obronne z resztą Zachodu W <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1356,title,Finlandia-odchodzi-od-militarnej-neutralnosc-Z-obawy-przed-Rosja->

- zaciesnia-wiezy-obronne-z-reszta-Zachodu,wid,18488467,wiadomosc.html?ticaid=11823d.
- Bergqvist Carl. 2016. Determined by history: why Sweden and Finland will not be more than NATO partners W <http://warontherocks.com/2016/07/determined-by-history-why-sweden-and-finland-will-not-be-more-than-nato-partners/>.
- Chandler A., Why Sweden brought back the draft?, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/03/sweden-conscription/518571/>.
- Coffey Luke, Kochis Daniel. 2016. The role of Sweden and Finland in natos defense of the Baltic States W <http://www.heritage.org/research/reports/2016/04/the-role-of-sweden-and-finland-in-natos-defense-of-the-baltic-states>.
- Ćwiek-Karpowicz Jarosław, Secieru Stanislaw (red.). 2015. Sankcje i Rosja. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, https://www.pism.pl/files/?id_plik=19044.
- Deklaracja końcowa szczytu NATO w Warszawie. Nieoficjalne tłumaczenie Ministerstwa Spraw Zagranicznych. 2016. „Bezpieczeństwo Narodowe”, (I-IV/2016) W https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/03/37-40_KBN_Deklaracja_szczytu.pdf.
- Eellend Johan. 2016. Friends, but not allies. Finland, Sweden and NATO in the Baltic Sea W <http://www.fpri.org/article/2016/06/friends-not-allies-finland-sweden-nato-baltic-sea/>.
- Global Fire Power Index 2016 W <http://www.globalfirepower.com/countries-listing.asp>.
- Gotkowska Justyna, Szymański Piotr. 2016. Proamerykańska bezaliansowość. Szwecja i Finlandia rozszerzają współpracę wojskową z USA. Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich. W <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2016-04-01/proamerykanska-bezaliansowosc-szwecja-i-finlandia-rozszerzaja>.
- Gotkowska Justyna. Szymański Piotr. 2017. Współpraca czy członkostwo? Szwecja i Finlandia wobec NATO. „Prace OSW” (62/2017) W <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/prace-osw/2017-03-03/wspolpraca-czy-czlonkostwo-szwecja-i-finlandia-wobec-nato>.
- Gotkowska Justyna. 2013. Szwedzki szpagat. Polityka obronna Szwecji a region Morza Bałtyckiego. (33/2013) Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich W https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw-33_pl_net.pdf.
- Kowalicka Marta. 2004. “Polityka neutralności współcześnie”. International Journal of Management and Economics” (15/2004): 174-178, http://yadda.icm.edu.pl/bazhum/element/bwmeta1.element.dl-catalog-32aec287-2bf4-415c-8663-e8091aa42161/c/Zeszyty_Naukowe_SGH-2004-9-15-174-188.pdf.
- Maciążek Piotr. 2016. 10 najważniejszych decyzji podjętych na szczycie NATO w Warszawie W <http://www.defence24.pl/405893,10-najwazniejszych-decyzji-podjetych-na-szczycie-nato-w-warszawie> (25.03.2017).
- Niewdana Dariusz. 2016. Szwecja zmierz ku NATO? W <http://obronnosc.pl/2016/06/06/szwecja-zmierza-ku-nato/>.
- O'Dwyer Gordon. 2016. Russia issues fresh threats againts unaligned Nordic States W <http://www.defensenews.com/story/defense/international/2016/05/05/russia-issues-fresh-threats-against-unaligned-nordic-states/83959852/>.
- Palowski Jakub. 2017. Rosja chce utrzymać Szwecję poza NATO. Posunie się do militarnej agresji W <http://www.defence24.pl/525010,rosja-chce-utrzymac-szwecje-poz-nato-posunie-sie-do-militarnej-agresji>.

- Popławski Kazimierz. 2016. Wywiad z Kristi Raik: Finlandia buduje swój potencjał obronny bez robienia szumu W <http://przekladbaltycki.pl/3648,raik-finlandia-buduje-swoj-potencjal-obronny-bez-robienia-szumu.html>.
- Pyykönen Juha. 2016. Nordic Partners of NATO: How similar are Finland and Sweden within NATO cooperation? Helsinki: Finnish Institute of International Affairs, http://www.fia.fi/en/publication/616/nordic_partners_of_nato/ (08.03.2017).
- Relations with Finland. 2017. W http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49594.htm.
- Relations with Sweden. 2017. W http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52535.htm.
- Savel Maria. 2016. Finland and Sweden walk a fine line between NATO and Russia W <https://rusi.org/publication/newsbrief/finland-and-sweden-walk-fine-line-between-nato-and-russia>.
- Schindler R. John.. 2016. Kremlin provocation and war games risk real war W <http://observer.com/2016/05/kremlin-provocations-and-war-games-risk-real-war/>.
- Sobczyk Kamil. 2015. „Polityka bezpieczeństwa Szwecji - neutralność i bezaliansowość oraz ich perspektywy w obliczu konfliktu rosyjsko-ukraińskiego”. *Bezpieczeństwo Narodowe* (4/2015): 41-62 W https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/03/36_KBN_SOB_CZYK.pdf.
- Steffen Sarah, Metzner D. Iwona. 2014. Szwecja i Finlandia w NATO? Wszystko zależy od Putina, <http://www.dw.com/pl/szwecja-i-finlandia-w-nato-wszystko-zale%5BCy-od-putina/a-17522534>.
- Szwedzi szykują się do wojny z Rosją. Władze wydały instrukcje. 2016. <https://www.wprost.pl/swiat/10035141/Szwedzi-szykuja-sie-do-wojny-z-Rosja-Wladze-wydaly-instrukcje.html>.
- Szymański Piotr. 2016. Bliższa współpraca obronna Finlandii i USA w cieniu SU-27 W <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-10-12/blizsza-wspolpraca-obronna-finlandii-i-usa-w-cieniu-su-27>.
- Walat Tomasz. 2014. Gołąbek wojny. Pokojowa Szwecja sprzedaje najwięcej broni W <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1525889,1,pokojowa-szwecja-sprzedaje-najwiecej-broni.read>.
- Walat Tomasz. 2014. Neutralność 2.0. Czy Szwecja jest rzeczywiście neutralna? W <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1566847,1,czy-szwecja-jest-rzeczywiscie-neutralna.read>.
- Wszektorowski Bartosz. 2011. Szwecja i Finlandia w NATO? W <http://www.stosunki-miedzynarodowe.pl/szwecja-i-finlandia-w-nato>.
- Zuchowicz Katarzyna. 2015. Cena neutralności czyli jak Skandynawia szykuje się do wojny W <http://natemat.pl/141621,cena-neutralnosci-czyli-jak-skandynawia-szykuje-sie-do-wojny>.

Mirosława KANAR¹

Katedra Pedagogiki Specjalnej

Wydział Pedagogiki, Psychologii i Socjologii

Uniwersytet Zielonogórski²

mir.kanar@gmail.com

POCZUCIE BEZPIECZYSTWA WŚRÓD SPOŁECZEŃSTWA W POLSCE. ZMIANY NA PRZESTRZENI LAT 2002-2014

ABSTRAKT: W artykule podjęto problematykę poczucia bezpieczeństwa w Polsce na przestrzeni lat 2002 - 2014. Składa się on z części metodologicznej, w której przedstawiony jest sposób przeprowadzania badań Europejskiego Sondażu Społecznego (ESS) w Polsce oraz metodologia zastosowana podczas konstruowania opracowania. W dalszej części ukazana jest analiza wyników badań poczucia bezpieczeństwa w oparciu o kryterium: płci, regionu zamieszkania, doświadczenia napadu, zaufania wobec Policji oraz innych ludzi. Blisko połowa osób, które doświadczyły napadu, bądź osoby im bliskie, w przeciągu ostatnich 5 lat czuje zagrożenie w okolicy miejsca swojego zamieszkania. Badania wykazały, że zaufanie do Policji wpływa na poczucie bezpieczeństwa Polaków – respondenci w mniejszym stopniu czują zagrożenie, jeżeli ich poziom zaufania do Policji jest wyższy. Z przeprowadzonych przez ESS badań wynika, że poczucie bezpieczeństwa zwiększyło się na przestrzeni 12 lat, a region zamieszkania warunkuje poczucie bezpieczeństwa. Podsumowaniem artykułu jest ukazanie zgodności założonych hipotez autora opracowania z przedstawionymi wynikami badań.

SŁOWA KLUCZOWE: bezpieczeństwo, dynamika poczucia bezpieczeństwa, Europejski Sondaż Społeczny, Polska

THE SENSE OF SECURITY IN THE POLISH SOCIETY. CHANGES OVER THE PERIOD 2002 - 2014

ABSTRACT: The problem undertaken in this article is the sense of security in Poland over the period 2002 - 2014. The article comprises a methodological part, in which the author presents the way of carrying out the European Social Survey (ESS) in Poland as well as it describes the methodology applied for this study. The subsequent part illustrates the analysis of the results of the research on the sense of security, on the basis of the following criteria: sex, the area of

¹ Mirosława Kanar – magister, doktorantka pedagogiki na Uniwersytecie Zielonogórskim. Nauczyciel-terapeuta w Szkole dla Dzieci ze Spektrum Autyzmu „Dalej Razem?”. Zainteresowania naukowe: funkcjonowanie osób z ASD, psychosocjologia problemów społecznych, metody ilościowe w badaniach społecznych, opracowania statystyczne.

² The University of Zielona Góra.

residence, the experience of being attacked, trust towards the Police and other people. Nearly half of the people who experienced an attack in the last five years or people being close to them, feel threatened in their area of living. Studies show that trust towards the Police influences the sense of security of the Poles – the respondents feel less endangered, if their trust in the Police is higher. The results of the research conducted by ESS show, that the sense of security has increased throughout the last twelve years, and the region of living affects the sense of security. The conclusion of the article reveals that results of the research confirm the hypothesis which the author assumed.

KEYWORDS: security, the dynamics of a sense of security, European Social Survey, Poland

WPROWADZENIE

Bezpieczeństwo to podstawowa potrzeba człowieka³. W języku łacińskim *bezpicherheit* tłumaczy się na słowo „*securitas*”. Etymologia łacińskiej nazwy opiera się na dwóch elementach: *sine* – bez oraz *cura* – obaw, zmartwień. W Polsce w XV wieku zaczęto używać przymiotnika *bezpieczny*, który oznaczał „bez starania, bez troski, bez opieki”. Słowo to ewoluowało do obecnej formy na drodze m.in. zapożyczeń z języka czeskiego. Pojęcie *bezpicherheit* można podzielić w oparciu o aspekt pozytywny, który określa przedmiot zainteresowania i przedstawia kierunek rozwoju oraz w kontekście negatywnym określającym bezpieczeństwo jako przeciwieństwo zagrożenia. Poczucie bezpieczeństwa można postrzegać w kategoriach aksjologicznych. Dostrzega się związek pomiędzy bezpieczeństwem, a pierwotnym instynktem przetrwania każdego gatunku, co nadaje mu cechy biologiczne⁴.

Opracowanie na temat *Poczucia bezpieczeństwa wśród społeczeństwa w Polsce – zmiany na przestrzeni lat 2002-2014* zostało przygotowane na podstawie badań przeprowadzonych w ramach międzynarodowego projektu Europejskiego Sondażu Społecznego (ESS). Europejski Sondaż Społeczny po raz pierwszy został przeprowadzony w 2002 r. i jest realizowany co 2 lata. Pierwsza edycja objęła 22 kraje, natomiast w 2014 r. udział wzięło 30 państw. Projekt ten przede wszystkim zajmuje się zebraniem informacji o kluczowych dla Europy zagadnieniach społecznych i politycznych, postawach oraz wypracowaniem standardów przygotowania i realizacji badań międzykrajowych umożliwiających ścisłą porównywalność wyników. W tym celu powołano Międzynarodowy Komitet Metodologiczny, w skład, którego wchodzi przedstawiciele wiodących europejskich ośrodków naukowych.

Niniejsze opracowanie składa się z dwóch części: metodologicznej oraz analizy wyników. Podsumowaniem jest interpretacja wpływu: płci, regionu zamieszkania, doświadczenia napadu przez badanych lub osób im bliskich, zaufania wobec Policji oraz innych ludzi na poczucie bezpieczeństwa respondentów. Celem głównym niniejszego opracowania jest ukazanie wyników badań dotyczących poczucia bezpieczeństwa w Polsce na przestrzeni lat 2002 - 2014 roku. Celem szczegółowym opracowania jest ukazanie poczucia

³ Vide A. Wadeley, A. Brich, T. Malim, *Wprowadzenie do psychologii*, Warszawa 2000.

⁴ Vide A. Czupryński, *Bezpieczeństwo w ujęciu teoretycznym* [w] A. Czupryński, B. Wiśniewski, J. Zboina, *Bezpieczeństwo Teoria – Badania – Praktyka*, Józefów-2015.

bezpieczeństwa w korelacji z pięcioma zmiennymi: płcią, regionem zamieszkania, doświadczeniem napadu w odstępie 5 lat od przeprowadzonego badania, zaufaniem wobec innych osób oraz zaufaniem wobec Policji. W kontekście tych kategorii wyłonione zostały problemy badawcze oraz sformułowane hipotezy, które zawarte są w części metodologicznej.

Wnioski z badań nad bezpieczeństwem pozwolą przede wszystkim wdrażać pozytywne zmiany w całym kraju na podstawie możliwych korelacji pomiędzy przedmiotem badań, a kryterium wyłonionym w wyniku analizy badań dla ESS.

METODOLOGIA BADAŃ EUROPEJSKIEGO SONDAŻU SPOŁECZNEGO

Europejski Sondaż Społeczny (ESS) jest to projekt obejmujący kilkanaście krajów, mający na celu zaobserwowanie zmian zachodzących w społeczeństwach różnych państwach poprzez rzetelne zebranie danych z dziedzin takich jak: media i zaufanie społeczne, polityka, dobrostan respondentów, dyskryminacja i wykluczenie społeczne, religia, tożsamość narodowa i etniczna, ocena stanu zdrowia, poczucie bezpieczeństwa osobistego, charakterystyka społeczno-demograficzna oraz skala ludzkich wartości. Dodatkowo w każdej edycji dodawane są tematy stanowiące tzw. obszary rotacyjne. Badanie odbywa się cyklicznie od 2002 r. co 2 lata. Obecnie w edycji 8 (2016) uczestniczyło 21 państw: Albania, Australia, Belgia, Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Czechy, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Irlandia, Islandia, Izrael, Kosowo, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Niemcy, Norwegia, Polska, Portugalia, Rosja, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Szwajcaria, Szwecja, Turcja, Ukraina, Węgry, Wielka Brytania oraz Włochy.

Liczebność respondentów osiąga tzw. efektywną wielkość próby, czyli minimum 1700 osób. Założono, iż stosunek liczby wywiadów ukończonych do liczby wylosowanych osób będzie oscylował w okolicy 70%. Dobór próby odbywa się poprzez losowe wyznaczenie odpowiadających za pośrednictwem numeru PESEL. W każdym rejonie losowanie odbywało się osobno, co pozwalało na warstwowy charakter próby. Ankieterzy odbywają całodniowe szkolenie, na którym przekazywane są sztywne zasady przeprowadzania wywiadów z respondentami⁵.

Polska została objęta badaniem Europejskiego Sondażu Społecznego od 2002 roku, czyli od pierwszej rundy badań. Realizatorem badań ESS w Polsce jest Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk. W pierwszym badaniu udział wzięło 2210 osób, mniej niż połowę stanowiły kobiety (48,9%), natomiast ponad połowa respondentów to mężczyźni (51,1%).

⁵ <http://www.europeansocialsurvey.org/methodology/> (09.11.2016).

METODOLOGIA WYKORZYSTANA W OPRACOWANIU

Początkiem każdej pracy badawczej jest postawienie sobie celu, który chcemy osiągnąć podczas analizy teoretycznej i empirycznej. Cel możemy podzielić na dwie kategorie: opisowy oraz wyjaśniający. Cele opisowe są niczym innym jak dokładnym opisem stanu rzeczy, porównaniem uprzednio zdobytych danych z nowymi. Badacz może dzięki temu dokumentować procesy przemian zachodzące w badanej grupie, może tworzyć kategorie i podzbiory w oparciu o zastany kontekst. Cele wyjaśniające mają charakter najbardziej rozbudowany, gdyż odnoszą się do problemów, hipotez czy założeń badającego. Pozwalają poszerzyć perspektywę o nowe teorie lub ją zweryfikować⁶.

Problemy badawcze odnoszą się do pytań o stan rzeczy badanego zjawiska oraz wpływu podzespołów zależności między zmiennymi⁷. Problemy badawcze określają pewien stan naszej niewiedzy, a zatem zawężają pole naszych poszukiwań. Szczególną uwagę należy zwrócić na analizę zależności między zmiennymi, które nas interesują – poprzez to uściślimy zakres badań. O wartości postawionego problemu badawczego stanowi możliwość jego rozstrzygnięcia w procesie badawczym. Istotne jest także, aby badający miał pewien zakres wiedzy o obszarach, zjawiskach lub osobach, którymi się interesuje⁸. Hipoteza jest odpowiedzią na pytanie zawarte w problemie. Ta z kolei może nazywać się naukową, jeśli jest możliwe jej sprawdzenie⁹.

Niniejszy artykuł skupia się na pięciu kategoriach: płci, regionie zamieszkania, doświadczenia napadu w odstępie 5 lat od przeprowadzonego badania, zaufania wobec innych osób oraz zaufania wobec Policji. W kontekście tych kategorii wyłonione zostały problemy badawcze oraz sformułowane hipotezy, które przedstawia poniższa tabela¹⁰.

Lp.	Problemy badawcze	Hipotezy
Kryterium: Płeć		
1.	Czy płeć wpływa na poczucie bezpieczeństwa?	Tak, kobiety mają mniejsze poczucie bezpieczeństwa, niż mężczyźni.
Kryterium: Region zamieszkania		
1.	Czy region zamieszkania respondentów ma wpływ na poczucie bezpieczeństwa?	Tak, region zamieszkania różnicuje poczucie bezpieczeństwa.
Kryterium: Doświadczenie napaści w ciągu ostatnich 5 lat		
1.	Czy na poczucie bezpieczeństwa wpływa doświadczenie napaści w ciągu ostatnich 5 lat?	Tak, osoby, które doświadczyły napaści mają mniejsze poczucie bezpieczeństwa.

⁶ T. Pilch, T. Baumann, *Zasady badań pedagogicznych: strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001, s. 21-23.

⁷ *Ibidem*, s. 43.

⁸ *Ibidem*, s. 43.

⁹ J. Brzeziński, *Metodologia badań psychologicznych*, Warszawa 2004, s. 226.

¹⁰ Opracowanie własne, Tabela 1. *Problemy i hipotezy badawcze*.

Kryterium: Zaufanie do Policji		
1.	Czy zaufanie do Policji ma wpływ na poczucie bezpieczeństwa?	Tak, zaufanie do policji wpływa na poczucie bezpieczeństwa.
Kryterium: Zaufanie do innych osób		
1.	Czy zaufanie do innych osób ma wpływ na poczucie bezpieczeństwa?	Tak, zaufanie do innych osób wpływa na poczucie bezpieczeństwa.

Tabela 1. Problemy i hipotezy badawcze.

Źródło: Opracowanie własne.

Analizując pojęcie zmiennych należy wiedzieć, że są to te prawidłowości, które są powtarzalne i obserwowalne każdorazowo w danym zjawisku lub sytuacji¹¹. Ustalenie zmiennych pozwala analizować czynniki wpływające na dane zjawisko. Zmienne mogą być zależne np. cele życiowe respondenta, jego opinie oraz niezależne np. płeć, wiek¹². Poniższa tabela przedstawia zmienne zależne, niezależne oraz wskaźniki i kategorie przyjęte w poniższym opracowaniu¹³.

Lp.	Zmienne niezależne	Wskaźniki	Kategorie
1.	Płeć	Metryczka	Kobieta
			Mężczyzna
2.	Region zamieszkania	Metryczka	Lubuskie
			Dolnośląskie
			Kujawsko-pomorskie
			Lubelskie
			Łódzkie
			Małopolskie
			Mazowieckie
			Opolskie
			Podkarpackie
			Podlaskie
			Pomorskie
			Śląskie
			Świętokrzyskie
3.	Doświadczenie napadu w ciągu ostatnich 5 lat	Pytanie w kwestionariuszu	Doświadczenie napadu w ciągu ostatnich 5 lat
			Brak doświadczenia napadu w ciągu ostatnich 5 lat

¹¹ T. Pilch, T. Baumann, *Zasady badań pedagogicznych: strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001, s. 50.

¹² *Ibidem*, s. 51 -52.

¹³ Opracowanie własne, Tabela 2. *Zmienne i wskaźniki*.

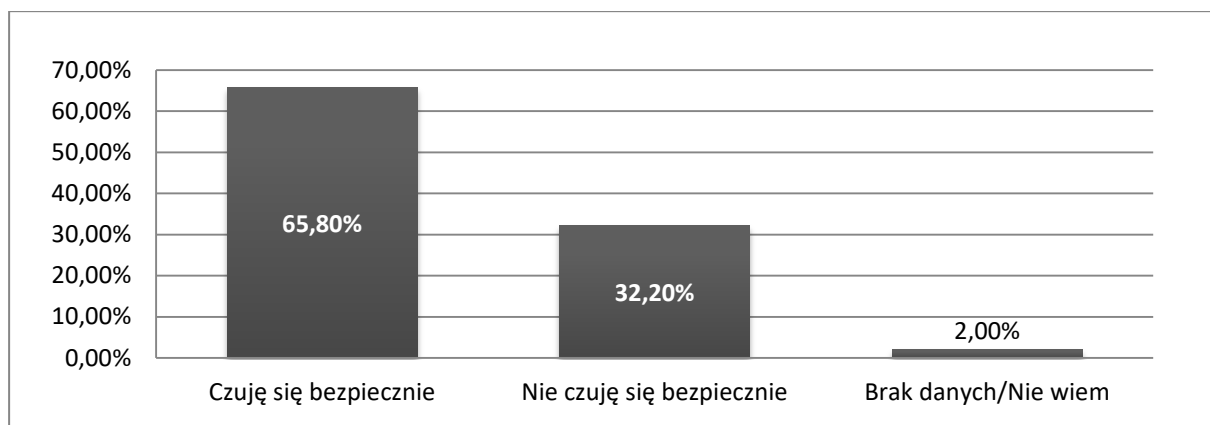
Lp.	Zmienna zależna	Wskaźniki	Kategorie
1.	Zaufanie do ludzi	Pytanie w kwestionariuszu	Można ufać ludziom
			Odpowiedź neutralna
			Nie można ufać ludziom
2.	Zaufanie do Policji	Pytanie w kwestionariuszu	Ufa Policji
			Odpowiedź neutralna
			Nie ufa Policji

Tabela 2. Zmienne i wskaźniki.

Źródło: Opracowanie własne.

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA SPOŁECZEŃSTWA POLSKIEGO – 2002 ROK

Pierwsza edycja badań ESS w Polsce odbywała się od 30 września do 19 grudnia 2002 roku. Ośrodek Realizacji Badań Socjologicznych (ORBS) oraz Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk przeprowadził 2110 wywiadów poprzez kwestionariusz osobisty (PAPI). Dobór grupy odbył się poprzez losowanie PESEL. Z zebranych materiałów statystycznych wynika, że ponad połowa ankietowanych osób czuje się bezpiecznie w okolicy miejsca swojego zamieszkania¹⁴.

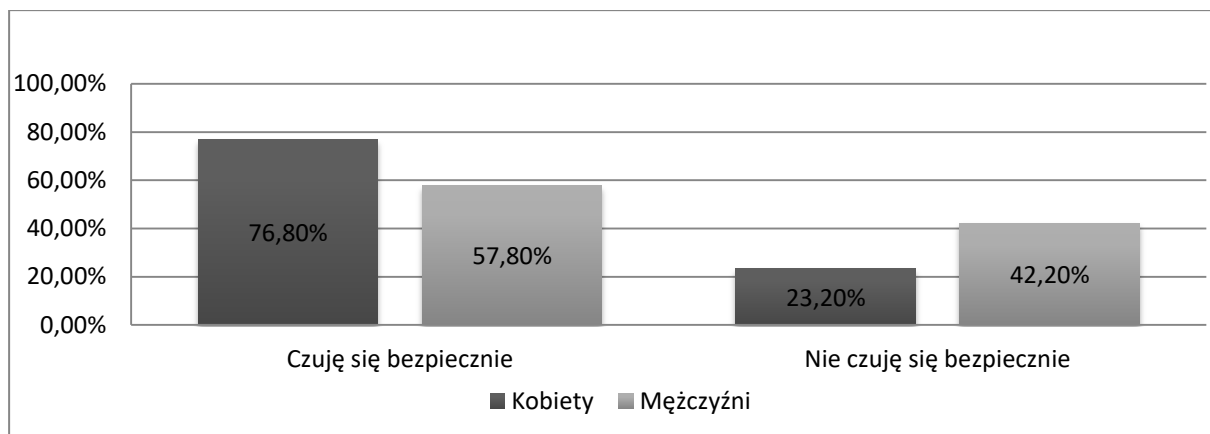
Wykres 1. Poczucie bezpieczeństwa w okolicy miejsca zamieszkania (2002 r.)

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie: <http://www.europeansocialsurvey.org/data/country.html?c=poland>

Liczba badanych kobiet wynosiła 1017, natomiast mężczyzn 1054. W 2002 roku ponad ¾ kobiet odpowiedziało, że czuje się bezpiecznie w okolicy miejsca zamieszkania. Blisko połowa mężczyzn (42%) nie czuje się bezpiecznie na terenie miejsca swojego zamieszkania¹⁵.

¹⁴ Opracowanie własne, Wykres 1. Poczucie bezpieczeństwa w okolicy miejsca swojego zamieszkania w 2002 roku.

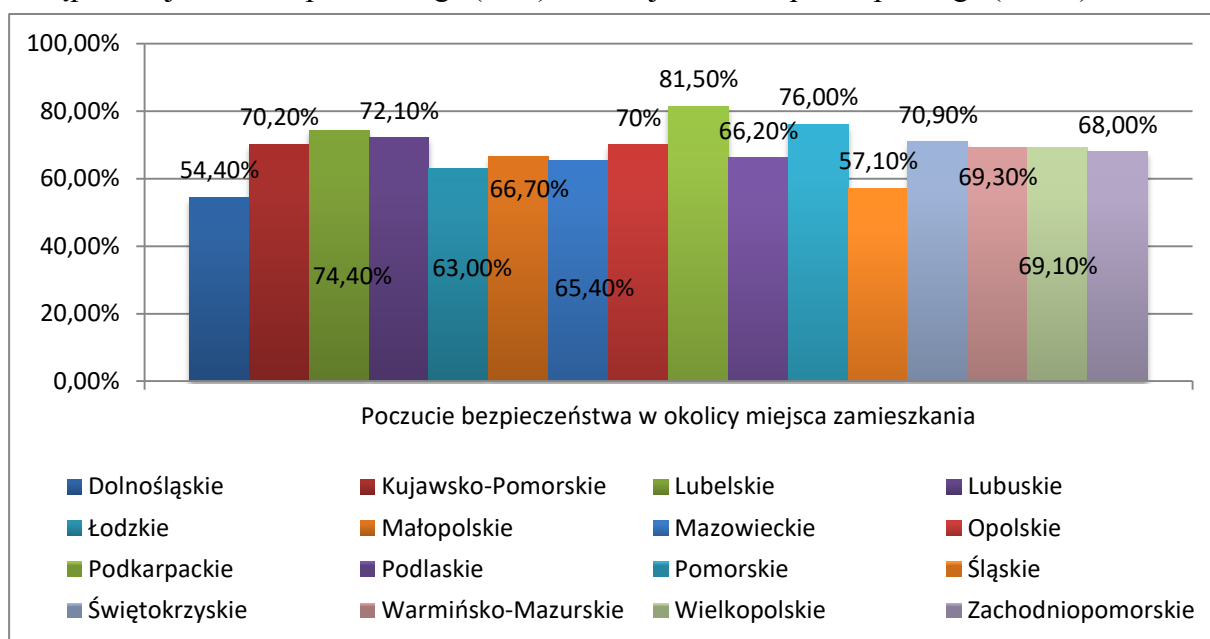
¹⁵ Opracowanie własne, Wykres 2. Poczucie bezpieczeństwa, a płeć respondentów w 2002 roku.

Wykres 2. Poczucie bezpieczeństwa, a płeć respondentów (2002).

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie: <http://www.europeansocialsurvey.org/data/country.html?c=poland>.

W 2002 r. najbardziej bezpiecznie czuli się mieszkańcy województwa lubelskiego (81,5%), następnie województwa pomorskiego (76%) oraz województwa podkarpackiego (74,4%)¹⁶.

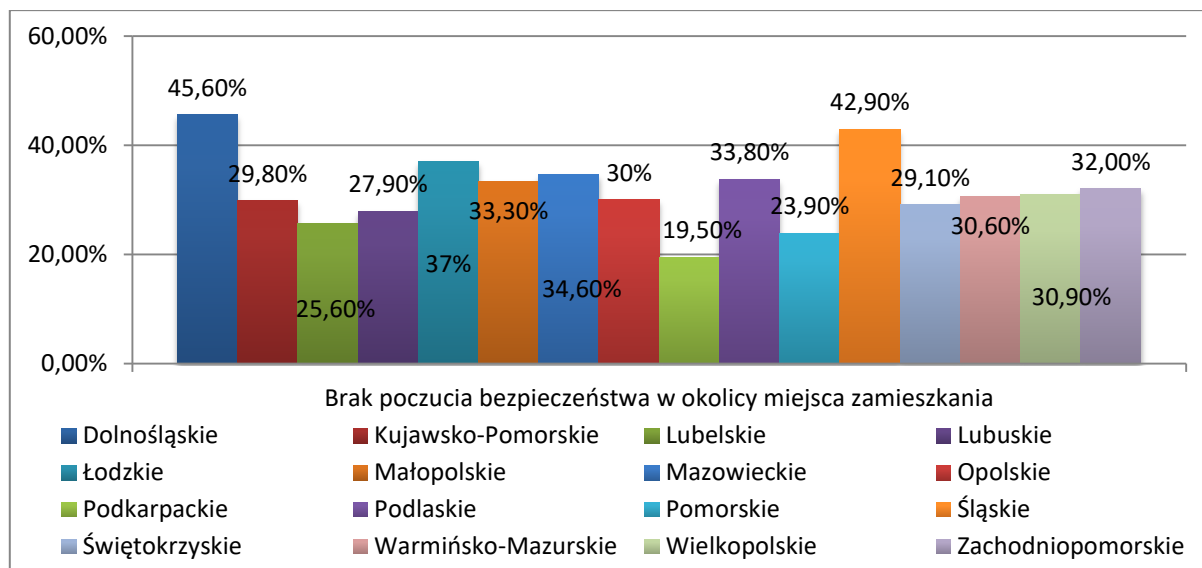
Wykres 3. Poczucie bezpieczeństwa, a miejsce zamieszkania (2002 r.)

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie: <http://www.europeansocialsurvey.org/data/country.html?c=poland>

Niemalże połowa mieszkańców województwa dolnośląskiego w 2002 r. nie czuła się bezpiecznie w okolicy miejsca swojego zamieszkania (45,6%). Następnie najmniej bezpiecznie czuły się osoby z województwa śląskiego (42,9%). Trzecim regionem z najmniejszym wskaźnikiem bezpieczeństwa było województwo łódzkie¹⁷.

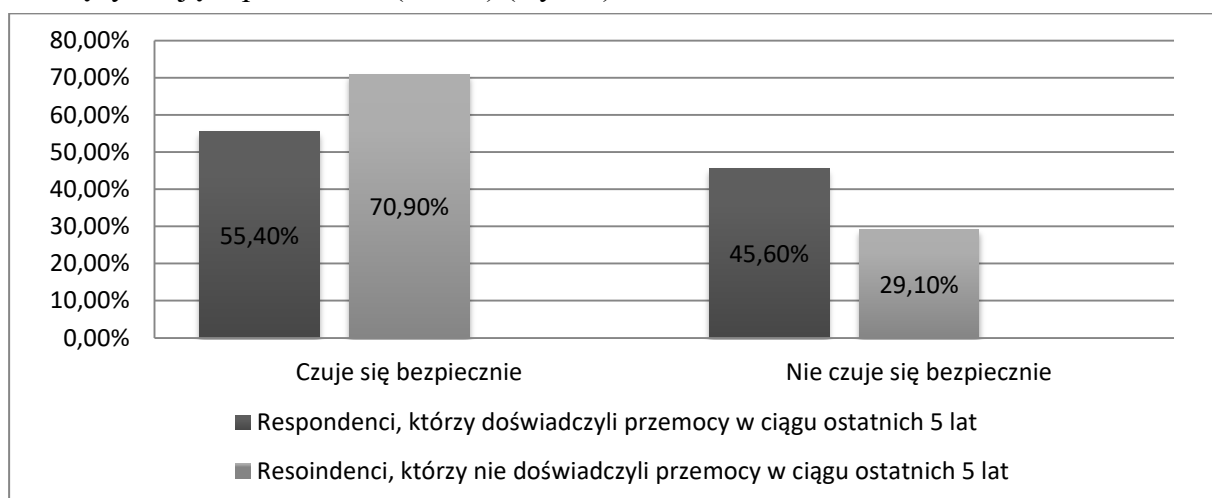
¹⁶ Opracowanie własne, Wykres 3. Poczucie bezpieczeństwa, a miejsce zamieszkania w 2002 roku.

¹⁷ Opracowanie własne, Wykres 4. Poczucie zagrożenia u respondentów w okolicach miejsca swojego zamieszkania w 2002 roku.

Wykres 4. Poczucie zagrożenia u respondentów w okolicach miejsca swojego zamieszkania (2002 r.)
 Źródło: Opracowanie własne, na podstawie: <http://www.europeansocialsurvey.org/data/country.html?c=poland>

Liczba respondentów, która doświadczyła przemocy (bądź doświadczył jej ktoś bliski) w ciągu ostatnich 5 lat od 2002 r. wynosiła 500. Ponad połowa osób, która doświadczyła napadu lub innej formy przemocy w ciągu ostatnich 5 lat czuła się bezpiecznie w okolicy miejsca swojego zamieszkania. Poczucie zagrożenia ma blisko połowa osób doświadczonych trudną sytuacją w przeszłości (45,6%) (wyk. 5).

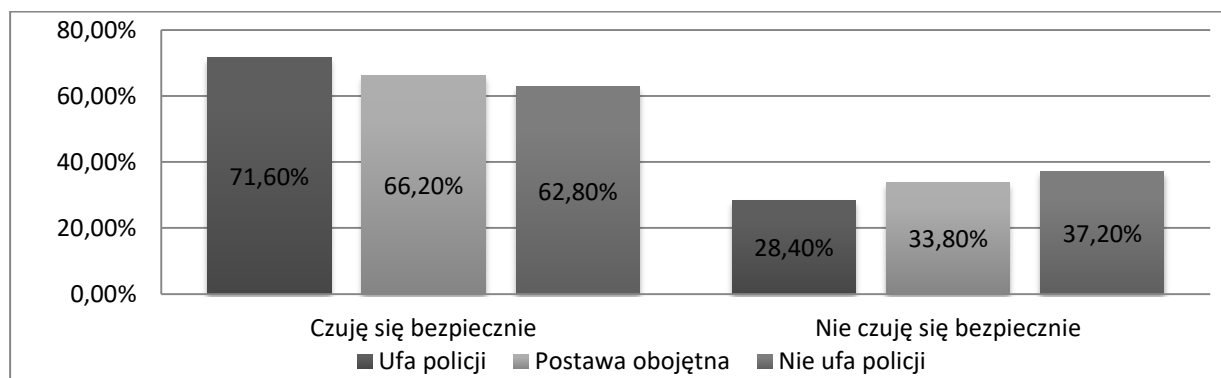

Wykres 5. Poczucie bezpieczeństwa, a doświadczenie napadu lub innej formy przemocy w ciągu ostatnich 5 lat (2002 r.) Źródło: Opracowanie własne, na podstawie: <http://www.europeansocialsurvey.org/data/country.html?c=poland>

W przedstawionej analizie badań dokonano rekodowania wyników dotyczących zaufania do Policji dzieląc odpowiedzi na trzy kategorie: zaufanie do Policji, postawa obojętna, brak zaufania do Policji. Niniejszy podział został określony poprzez proporcjonalne podzielenie szacunkowo przedstawionych wyników oraz odpowiednie zakwalifikowanie ich do danej kategorii¹⁸. Osoby, które w 2002 r. ufały Policji w większym stopniu czuły się bezpiecznie

¹⁸ Opracowanie własne, Wykres 6. Poczucie bezpieczeństwa, a zaufanie do policji w 2002 roku.

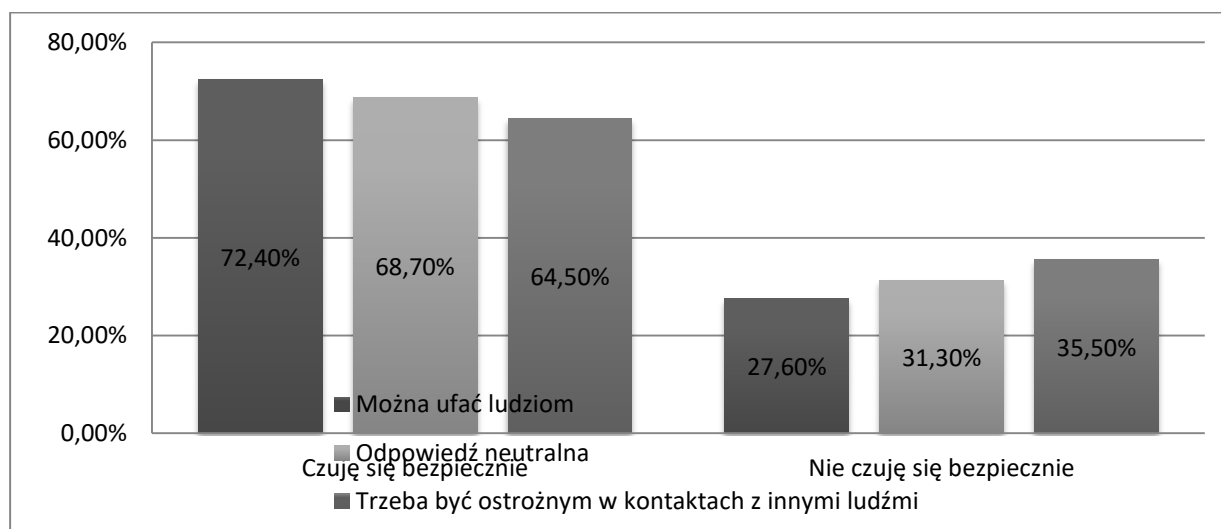
w okolicy miejsca swojego zamieszkania. Ponad 1/3 respondentów z mniejszym poczuciem zaufania do Policji czuła się zagrożona w okolicy miejsca swojego zamieszkania.

Wykres 6. Poczucie bezpieczeństwa, a zaufanie do Policji (2002 r.)

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie: <http://www.europeansocialsurvey.org/data/country.html?c=poland>

W niniejszym opracowaniu dokonano również rekodowania wyników badań dotyczących zaufania innym osobom przez respondentów dzieląc odpowiedzi na trzy kategorie: zaufanie do innych osób, postawa neutralna, brak zaufania do innych osób. Podział ten został opracowany na podstawie proporcjonalnego podzielenia szacunkowo przedstawionych wyników oraz odpowiedniego zakwalifikowania ich do danej kategorii¹⁹. Osoby, które w większym stopniu ufają innym ludziom mają większe poczucie bezpieczeństwa w okolicy miejsca swojego zamieszkania. Podobnie jak w przypadku zaufania do Policji, respondenci, którzy są bardziej ostrożni w kontaktach z innymi osobami wykazują większe poczucie zagrożenia w okolicy miejsca swojego zamieszkania.

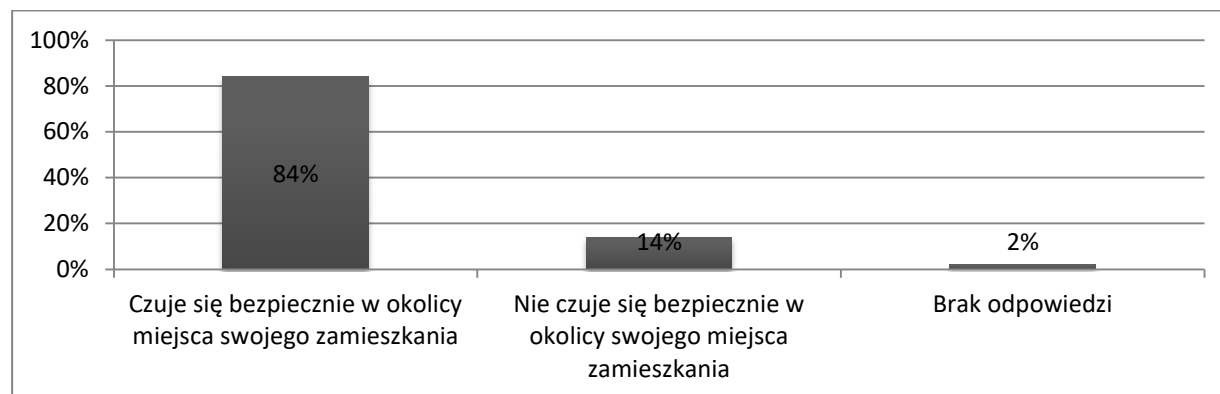
Wykres 7. Poczucie bezpieczeństwa, a zaufanie do innych ludzi (2002 r.)

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie: <http://www.europeansocialsurvey.org/data/country.html?c=poland>

¹⁹ Opracowanie własne, Wykres 7. Poczucie bezpieczeństwa, a zaufanie do innych ludzi w 2002 roku.

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA SPOŁECZEŃSTWA POLSKIEGO – 2014 ROK

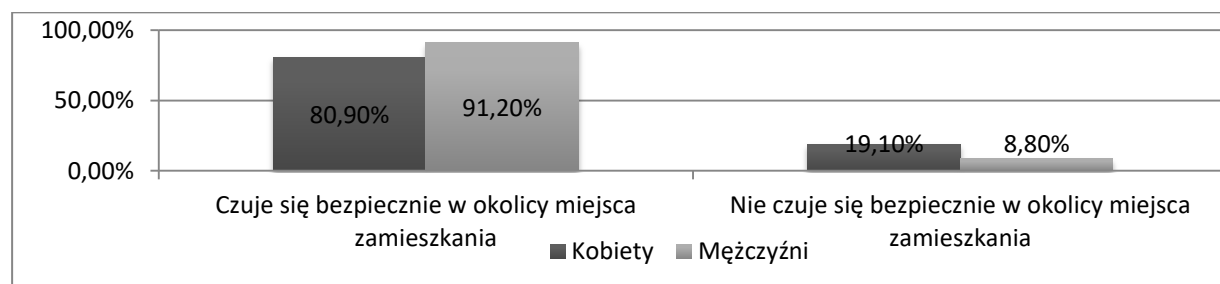
Edycja siódma badań ESS w Polsce odbyła się od 17 kwietnia do 14 września 2015 roku. Podobnie jak w przypadku poprzednich lat realizował je Ośrodek Realizacji Badań Socjologicznych (ORBS) oraz Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk. Ogólna liczba zrealizowanych wywiadów za pomocą wywiadu kwestionariuszowego (PAPI) to 1615. W 2014 roku 84% osób deklarowało poczucie bezpieczeństwa w okolicy miejsca swojego zamieszkania²⁰.

Wykres 8. Poczucie bezpieczeństwa w okolicy miejsca swojego zamieszkania (2014 r.)

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie: <http://www.europeansocialsurvey.org/data/country.html?c=poland>

Poczucie bezpieczeństwa zarówno u kobiet, jak i u mężczyzn w 2014 roku było wysokie. Płeć w 2014 roku nie różnicowała odpowiedzi²¹.

Wykres 9. Poczucie bezpieczeństwa, a płeć (2014 r.)

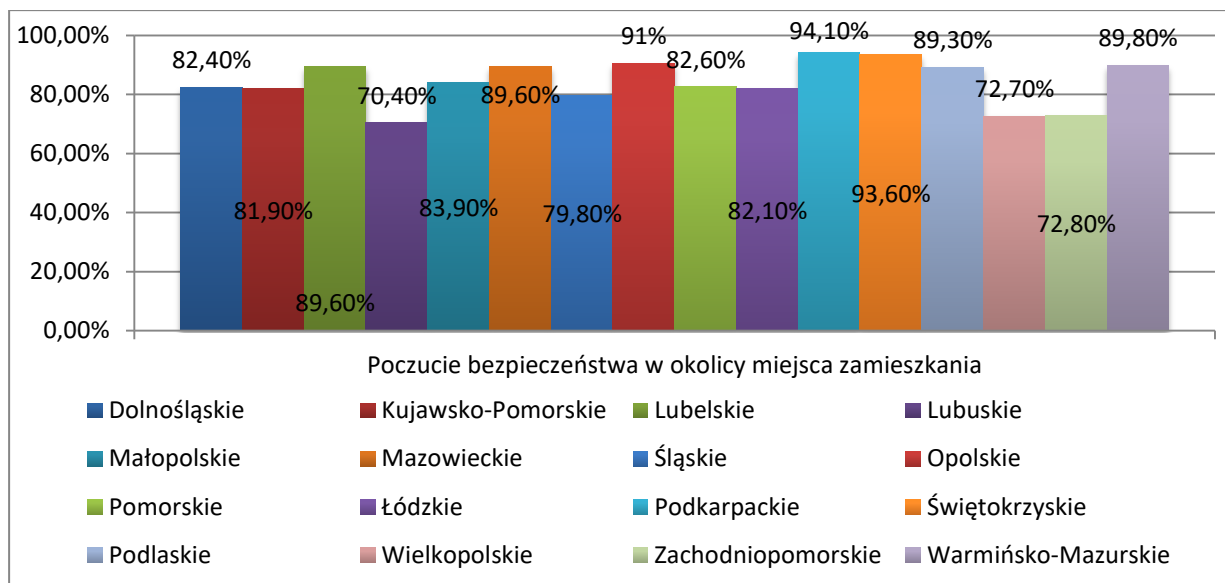
Źródło: Opracowanie własne, na podstawie: <http://www.europeansocialsurvey.org/data/country.html?c=poland>

W 2014 roku najbardziej bezpiecznie czuli się mieszkańcy województwa podkarpackiego (94, 1%), następnie w województwa opolskiego (91%) oraz w województwa warmińsko-mazurskiego (89,8%)²².

²⁰ Opracowanie własne, Wykres 8. Poczucie bezpieczeństwa w okolicy miejsca swojego zamieszkania w 2014 roku.

²¹ Opracowanie własne, Wykres 9. Poczucie bezpieczeństwa, a płeć w 2014 roku.

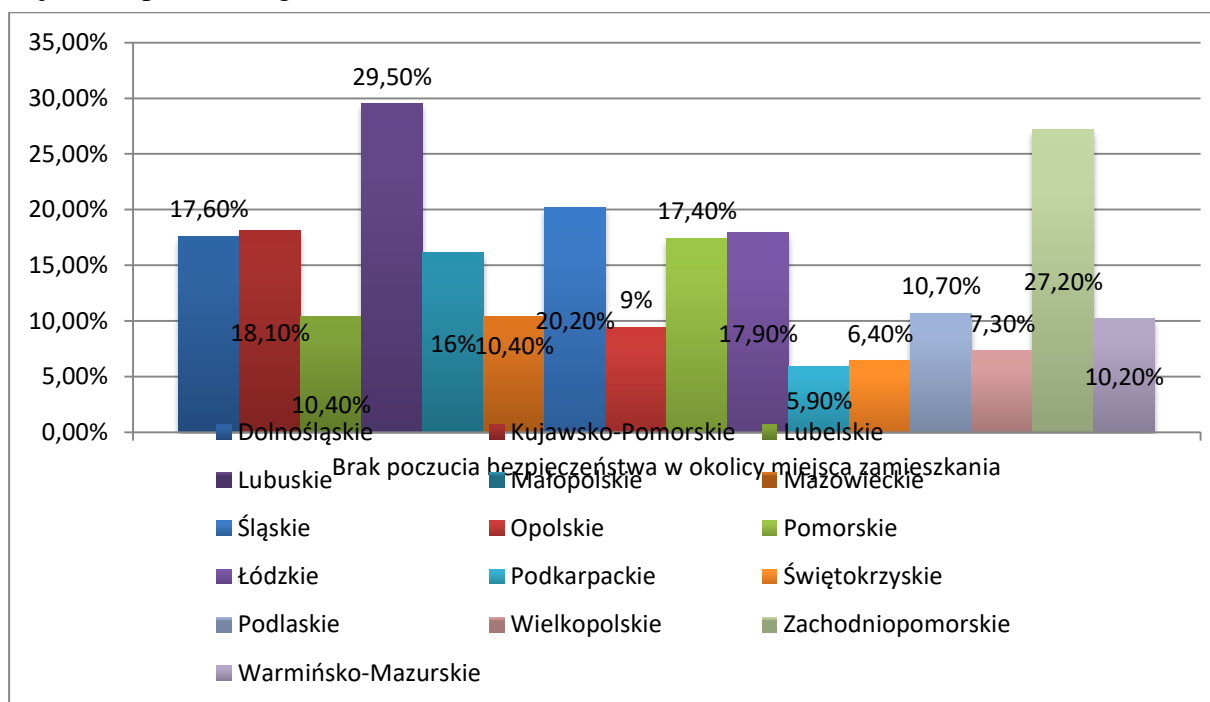
²² Opracowanie własne, Wykres 10. Poczucie bezpieczeństwa, a region zamieszkania w 2014 roku.

Wykres 10. Poczucie bezpieczeństwa, a region zamieszkania (2014 r.)

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie: <http://www.europeansocialsurvey.org/data/country.html?c=poland>

W 7 edycji badań ESS najmniejsze poczucie bezpieczeństwa mieli mieszkańcy województwa lubuskiego (29,5%), województwa zachodniopomorskiego (28,2%) oraz kujawsko-pomorskiego (18,1%)²³.

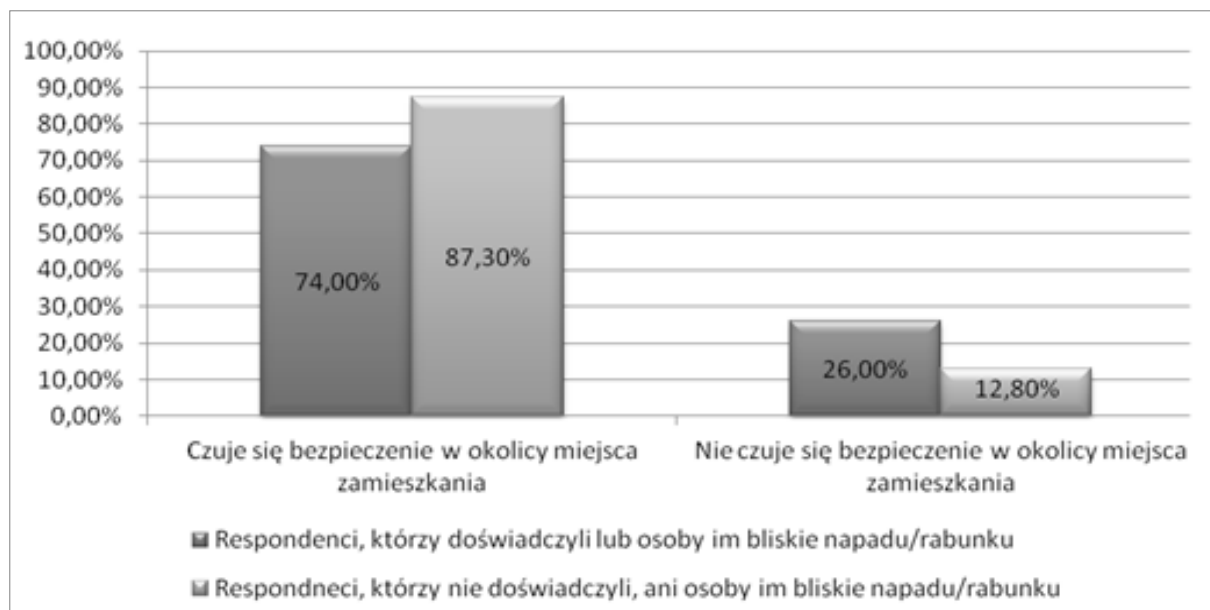

Wykres 11. Poczucie zagrożenia, a region zamieszkania (2014 r.)

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie: <http://www.europeansocialsurvey.org/data/country.html?c=poland>

Ponad ¾ osób, które doświadczyły lub osoby im bliskie doświadczyły napadu czują się bezpiecznie w okolicy miejsca swojego zamieszkania²⁴.

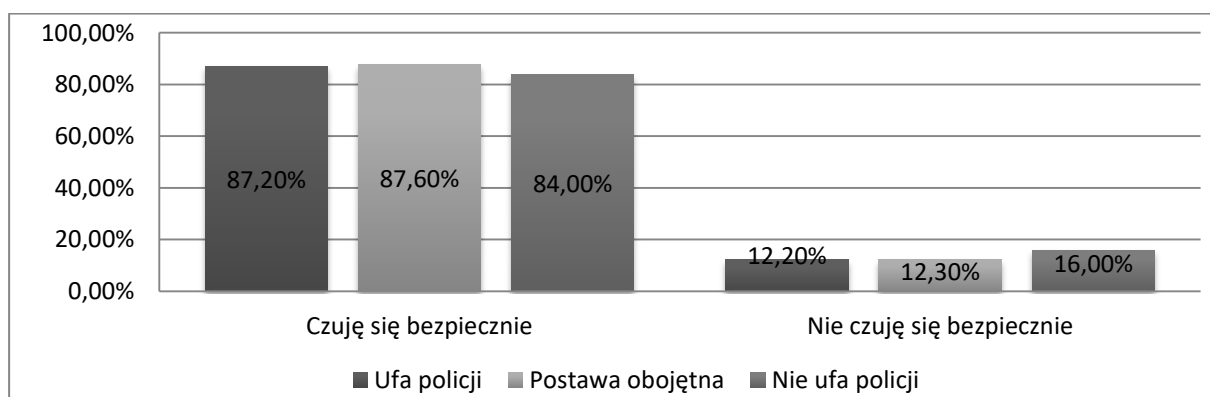
²³ Opracowanie własne, Wykres 11. Poczucie zagrożenia w okolicach miejsca swojego zamieszkania, a region zamieszkania w 2014 roku.

Wykres 12. Poczucie bezpieczeństwa, a doświadczenie napadu w ciągu ostatnich 5 lat (2014 r.)

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie: <http://www.europeansocialsurvey.org/data/country.html?c=poland>.

W 2014 roku zaufanie do Policji w mniejszym stopniu wpływa na poczucie bezpieczeństwa w okolicy miejsca zamieszkania. Większość badanych przejawia wysoki poziom zaufania do Policji²⁵.

Wykres 13. Poczucie bezpieczeństwa, a zaufanie do Policji (2014 r.)

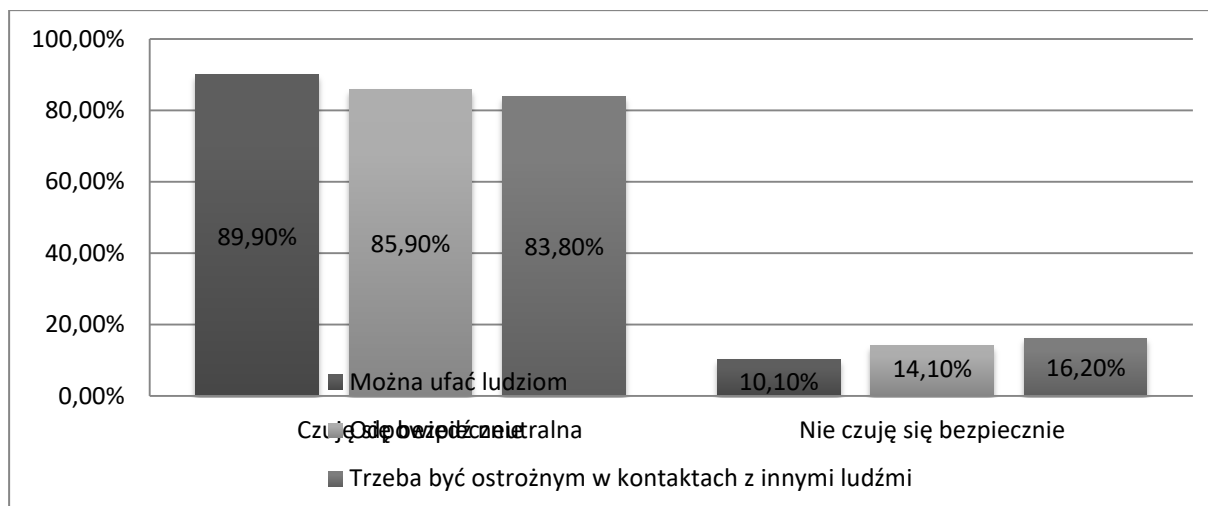
Źródło: Opracowanie własne, na podstawie: <http://www.europeansocialsurvey.org/data/country.html?c=poland>

Zaufanie do innych osób wpływa na poczucie bezpieczeństwa u respondentów, jednakże w mniejszym stopniu niż w 2002 roku. Badani im mniej ufali innym ludziom tym bardziej nie czuli się bezpiecznie w okolicy miejsca swojego zamieszkania²⁶.

²⁴ Opracowanie własne, Wykres 12. Poczucie bezpieczeństwa, a doświadczenie napadu w ciągu ostatnich 5 lat w 2014 roku.

²⁵ Opracowanie własne, Wykres 13. Poczucie bezpieczeństwa, a zaufanie do policji w 2014 roku.

²⁶ Opracowanie własne, Wykres 14. Poczucie bezpieczeństwa, a zaufanie do innych ludzi w 2014 roku.

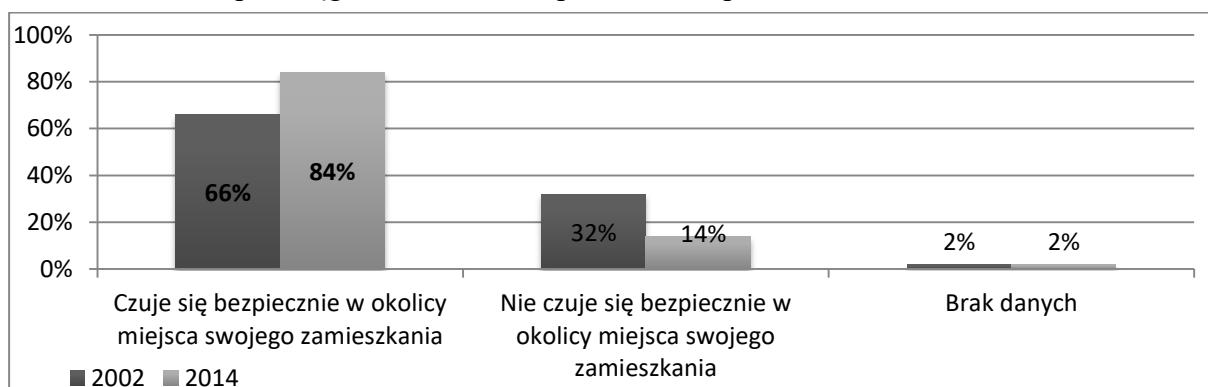

Wykres 14. Poczucie bezpieczeństwa, a zaufanie do innych ludzi (2014 r.)

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie: <http://www.europeansocialsurvey.org/data/country.html?c=poland>

PORÓWNANIE WYNIKÓW BADAŃ Z 2002 I 2014 ROKU

W 2014 roku ponad $\frac{3}{4}$ badanych czuło się bezpiecznie w okolicy miejsca swojego zamieszkania, w 2002 roku ten wskaźnik był mniejszy i wynosił ponad $\frac{1}{2}$ badanych²⁷. Oznacza to, że w przeciągu 12 lat wzrosło poczucie bezpieczeństwa wśród Polaków.

Wykres 15. Poczucie bezpieczeństwa w 2002 roku oraz 2014.

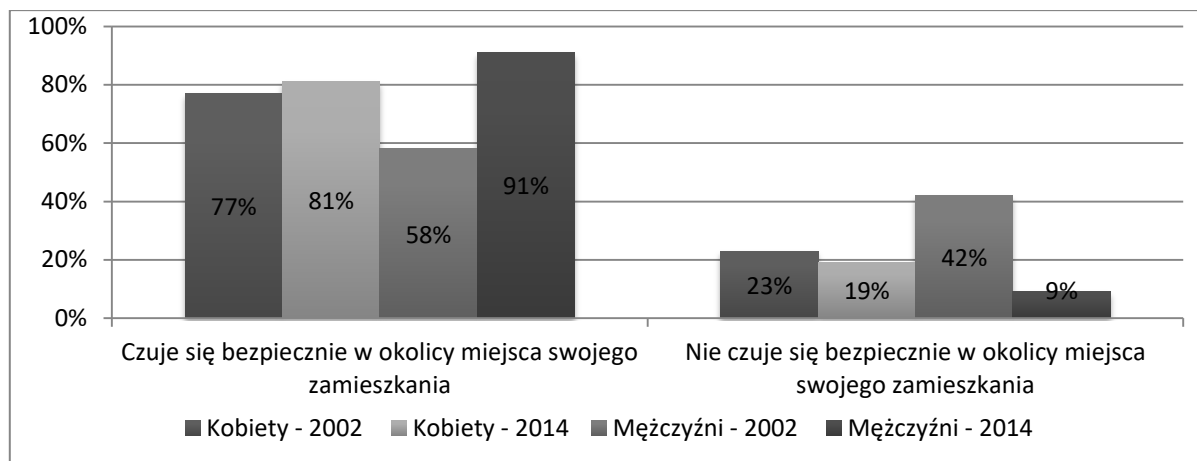
Źródło: Opracowanie własne, na podstawie: <http://www.europeansocialsurvey.org/data/country.html?c=poland>

W 2002 roku kobiety w większym stopniu deklarowały poczucie zagrożenia w okolicy miejsca swojego zamieszkania niż w 2014 r. Świadczy to o wzroście poczuciu bezpieczeństwa wśród kobiet. Niemal połowa mężczyzn w 2002 r. czuła zagrożenie w okolicy miejsca swojego zamieszkania, sytuacja ta uległa zmianie w roku 2014 gdzie niecała 1/10 badanych mężczyzn uznała, że nie czuje się bezpiecznie²⁸.

Przedstawiona hipoteza sprawdziła się jedynie w odniesieniu do 2002 r. – kobiety miały mniejsze poczucie bezpieczeństwa w okolicy miejsca swojego zamieszkania niż mężczyźni.

²⁷ Opracowanie własne, Wykres 15. Poczucie bezpieczeństwa w 2002 i 2014 roku.

²⁸ Opracowanie własne, Wykres 16. Poczucie bezpieczeństwa, a płeć w 2002 i 2014 roku.

Wykres 16. Poczucie bezpieczeństwa, a płeć rok 2002 i 2014.

Źródło: Opracowanie własne, na podstawie: <http://www.europeansocialsurvey.org/data/country.html?c=poland>

Region zamieszkania wpływa na poczucie bezpieczeństwa badanych zarówno w 2002 r., jak i w 2014 r. Województwa z największym poczuciem bezpieczeństwa w 2002 r. to: lubelskie, pomorskie i podkarpackie. Natomiast w 2014 r. były to województwa: opolskie, podkarpackie oraz warmińsko-mazurskie. Województwem, które niezmiennie cieszy się wysokim wskaźnikiem poczucia bezpieczeństwa jest województwo podkarpackie (wzrost poczucia bezpieczeństwa o 1/5)²⁹. Najmniejszy wskaźnik poczucia bezpieczeństwa w 2002 r. wykazywali mieszkańcy województwa dolnośląskiego, śląskiego oraz łódzkiego. W 2014 r. badani zamieszkujący region województwa lubuskiego, kujawsko-pomorskiego oraz zachodniopomorskiego ujawniają największe poczucie zagrożenia w okolicy miejsca swojego zamieszkania.

Blisko połowa osób, które doświadczyły napadu, bądź osoby im bliskie w ciągu ostatnich 5 lat (z badań w 2002 roku) czuła zagrożenie w okolicy miejsca swojego zamieszkania, tym samym potwierdza to hipotezę na temat poczucia bezpieczeństwa u osób doświadczonych napadem. W 2014 r. tendencja ta się ponawia, jednakże w mniejszym stopniu (1/3 osób, która doświadczyła trudnej sytuacji w przeszłości deklaruje niskie poczucie bezpieczeństwa w okolicy miejsca zamieszkania)³⁰.

Zarówno w 2002 r., jak i w 2014 r. zaufanie do Policji wpływa na poczucie bezpieczeństwa badanych. Respondenci w mniejszym stopniu czują zagrożenie, jeżeli ich poziom zaufania do Policji jest większy³¹.

²⁹ Opracowanie własne, Wykres 3. Poczucie bezpieczeństwa, a region zamieszkania w 2002 roku, Wykres 10. Poczucie bezpieczeństwa, a region zamieszkania w 2014 roku.

³⁰ Opracowanie własne, Wykres 5. Poczucie bezpieczeństwa, a doświadczenie napadu lub innej formy przemocy w ciągu ostatnich 5 lat w 2002 roku, Wykres 12. Poczucie bezpieczeństwa, a doświadczenie napadu w ciągu ostatnich 5 lat w 2014 roku.

³¹ Opracowanie własne, Wykres 6. Poczucie bezpieczeństwa, a zaufanie do policji w 2002 roku, Wykres 13. Poczucie bezpieczeństwa, a zaufanie do policji w 2014 roku.

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA POLAKÓW W INNYCH BADANIACH

Edycja VIII badań Europejskiego Sondażu Społecznego przeprowadzona w 2016 r. ukaże się w drugiej połowie 2017 r., co umożliwi porównanie wybranych zmiennych na przełomie ostatnich 14 lat (od 2002 r.). Jednakże oprócz badań ESS w Polsce regularnie prowadzone są badania Centrum Badania Opinii Społecznej w zakresie poczucia bezpieczeństwa Polaków. Metodologia CBOS opiera się na prowadzeniu badań sondażowych za pomocą kwestionariusza ankiety na próbie minimum 1000 osób (0,003% populacji). Tematyka jest kierowana obecnymi trendami np. opinie Polaków na temat emigracji oraz zawiera regularne obszary badań, takie jak: poczucie bezpieczeństwa, stosunek do wybranych partii politycznych i polityków³².

Centrum Badania Opinii Społecznej w kwietniu 2016 roku przedstawił komunikat: *Opinia o bezpieczeństwie i zagrożeniu przestępczością*. Badanie zostało przeprowadzone za pomocą wywiadów *face-to-face* oraz poprzez system CAPI (komputerowo) na grupie 1007 dorosłych Polaków. Zgodnie z przeprowadzonymi badaniami Polacy niezmiennie od 10 lat wykazują się dużym poczuciem bezpieczeństwa w swoim kraju (ponad $\frac{3}{4}$ badanych). Mężczyźni częściej pozytywnie oceniali swoje poczucie bezpieczeństwa (83%) niż kobiety (76%)³³.

Podobnie w przypadku Europejskiego Sondażu Społecznego w *Opinii o bezpieczeństwie i zagrożeniu przestępczością* badani podjęli się tematu poczucia bezpieczeństwa w okolicy miejsca swojego zamieszkania. Ankietowani w 2016 r., aż w 95% wskazywali na wysokie poczucie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania. Prawie połowa respondentów (49%) nie czuła zagrożenia napadem lub innym aktem przestępstwa, jednocześnie blisko połowa (44%) w umiarkowanym stopniu obawiała się niebezpieczeństwa. Lęk przed zagrożeniem ze strony innych osób częściej deklarowany był przez kobiety.

Na przestrzeni lat zmniejszyła się liczba przestępstw wobec respondentów (28%). Najczęstszymi formami sytuacji zagrożenia ze strony innych osób były: kradzieże (12%), włamanie do domu (7%), pobicie (3%), napad rabunkowy (2%)³⁴.

We wrześniu 2016 roku przeprowadzone zostało badanie CBOS dotyczące opinii Polaków na temat działalności Policji. Grupa badanych obejmowała 981 osób dorosłych. Analiza badań wykazała, że $\frac{3}{4}$ Polaków dobrze ocenia Policję, krytycznie odnosi się do niej mniej niż $\frac{1}{5}$ badanych (17%)³⁵.

Analiza najnowszych badań CBOS na temat poczucia bezpieczeństwa Polaków pokazuje tendencję wzrostową w porównaniu z poprzednimi latami. Badanie zostało przeprowadzone od 30 marca 2017 do 6 kwietnia 2017 r., próba badawcza wynosiła 1075 osób. Podobnie jak w poprzednich latach do zgromadzenia danych użyto metody wywiadów

³² http://www.cbos.pl/PL/badania/metody_realizacji.php (10.08.2017)

³³ http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_061_16.PDF (10.08.2017)

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/132403,Blisko-trzy-czwarte-Polakow-dobrze-ocenia-swoja-policje.html> (11.08.2017)

bezpośrednich oraz metodę CAPI. Polacy czują się w Polsce coraz bezpieczniej (89%), natomiast poczucie bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania ma stałą, wysoką tendencję (95%). Ponad połowa badanych (60%) nie czuje zagrożenia przestępczością. Podobnie jak przed rokiem częściej obawiają się niebezpieczeństwa kobiety³⁶.

W stosunku do 2016 roku badani częściej deklaruowali doświadczenie przestępstwa: kradzieży (14%), włamania do domu (7%), pobicia (3%), napadu rabunkowego (2%). Zgodnie z przeprowadzonymi badaniami poczucie bezpieczeństwa jest mniejsze wśród osób, które doświadczyły zagrożenia w przeciągu ostatnich 5 lat³⁷.

PODSUMOWANIE

Badania przeprowadzone przez ESS w 2002 i 2014 roku ukazują pozytywną tendencję wzrostu poczucia bezpieczeństwa w Polsce zarówno u mężczyzn, jak i dla kobiet. Podobna opinia Polaków wyłania się z badań CBOS z 2016 i 2017 roku - w coraz mniejszym stopniu badani wykazywali się poczuciem niebezpieczeństwa.

W celu całkowitego zniwelowania lub zmniejszenia poczucia zagrożenia u osób, które doświadczyły przestępstwa należy zwrócić uwagę na zasoby psychologiczne jednostki. Należą do nich cechy osobowości, umiejętności społeczne, obraz siebie³⁸. Za brak poczucia bezpieczeństwa u osób doświadczonych sytuacją zagrożenia odpowiedzialna jest pamięć autobiograficzna. Istnieją różne strategie radzenia sobie ze stresem po urazie, efekt wprowadzenia ich zależy od indywidualnych cech jednostki³⁹.

W podstawowej formie poczucie bezpieczeństwa odnosi się do braku zagrożeń w życiu jednostki np. brak wojny, epidemii itd. Jednostka określa swoje poczucie bezpieczeństwa pod wpływem zewnętrznych doświadczeń, uczymy się tego, co stanowi zagrożenie i powielamy utarte w kulturze lęki. Zjawisko bezpieczeństwa jednostki jest subiektywne: ukierunkowane jest na jej relację wobec otaczającego ją świata. Zaufanie jest czynnikiem bezpieczeństwa społecznego, które opiera się na tle historycznym. Społeczeństwo, które ma w swoich doświadczeniach wojny, kataklizmy, epidemie może odnosić się do poczucia bezpieczeństwa z większym dystansem, pesymizmem. Kultura zaufania wzmacnia współdziałanie społeczeństwa, aktywność, a tym samym niweluje poczucie zagrożenia jednostek⁴⁰. Brak zaufania jest nietypowym sposobem na ochronę przed zagrożeniami. Osoby, które podejrzewają o niewłaściwe intencje innych ludzi

³⁶ http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_048_17.PDF (11.08.2017)

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ M. Piątek, *Znaczenie zasobów psychologicznych w sytuacji zagrożenia wynikającego z relacji społecznych* [w] P. Maciaszczyk, S. Mazur, *Bezpieczeństwo w świetle uwarunkowań polityki społecznej*, Tarnobrzeg 2015, s. 108-110.

³⁹ *Vide* B. Hołtys, *Bezpieczeństwo jednostki społeczeństwa i gatunku ludzkiego – Bezpieczeństwo jednostki*, Tom 2, Warszawa 2014, s. 180-206.

⁴⁰ P. Szulich, *Kultura zaufania a bezpieczeństwo społeczne* [w] Maciaszczyk P., Mazur S., *Bezpieczeństwo w świetle uwarunkowań polityki społecznej*, Tarnobrzeg 2015, s. 141-149.

podejmują mniej ryzykownych zachowań, są bardziej czujni⁴¹. Zgodnie z przedstawionymi badaniami ESS zaufanie do innych osób wpływa na poczucie bezpieczeństwa respondentów, co potwierdza założoną przez autora artykułu hipotezę⁴².

Współpraca Policji ze społeczeństwem odgrywa ważną rolę w zapobieganiu przestępczości, a tym samym wzmacnia poczucie bezpieczeństwa. Policja ma za zadanie nie tylko chronić społeczeństwo, ale również inicjować działalność społeczną, dzięki której wzmacnia się pozycja i szacunek wobec tej instytucji⁴³.

Analiza niniejszego opracowania wskazuje, że wartym uwagi jest skupienie się na wpływie regionu na poczucie bezpieczeństwa ze względu na wysoki wskaźnik poczucia zagrożenia w poszczególnych województwach oraz możliwość wdrożenia zmian regionalnych w celu poprawy jakości życia mieszkańców.

BIBLIOGRAFIA

- Brzeziński Jerzy. 2004. *Metodologia badań psychologicznych*. Warszawa. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Czupryński Andrzej, 2015. *Bezpieczeństwo w ujęciu teoretycznym*. [w] Czupryński Andrzej, Wiśniewski Bernard, Zboina Jacek, *Bezpieczeństwo Teoria – Badania – Praktyka*. Józefów. Wydawnictwo CNBOP-PIB.
- Hołtys Brunon, 2014. *Bezpieczeństwo jednostki społeczeństwa i gatunku ludzkiego – Bezpieczeństwo jednostki*. Tom 2. Warszawa. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hołtys Brunon, 2017. *Bezpieczeństwo programy promocji*. Tom 5. Warszawa. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Piątek Monika, 2015. *Znaczenie zasobów psychologicznych w sytuacji zagrożenia wynikającego z relacji społecznych* [w] Maciaszczyk P., Mazur S., *Bezpieczeństwo w świetle uwarunkowań polityki społecznej*, Tarnobrzeg, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. prof. Stanisława Tarnowskiego.
- Pilch Tadeusz, Baumann Teresa. 2001. *Zasady badań pedagogicznych: strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa. Wydawnictwo Akademickie ŻAK.
- Szulich Piotr, 2015. *Kultura zaufania a bezpieczeństwo społeczne*. [w] Maciaszczyk Paweł, Mazur Sławomir, *Bezpieczeństwo w świetle uwarunkowań polityki społecznej*. Tarnobrzeg, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. prof. Stanisława Tarnowskiego.
- Wadeley Alison, Brich Ann., Malim Tony. 2000. *Wprowadzenie do psychologii*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.

⁴¹ B. Hołtys, *Bezpieczeństwo jednostki społeczeństwa i gatunku ludzkiego – Bezpieczeństwo jednostki*, Tom 2, Warszawa 2014, s. 482.

⁴² Opracowanie własne, Wykres 7. *Poczucie bezpieczeństwa, a zaufanie do innych ludzi w 2002 roku*, Wykres 14. *Poczucie bezpieczeństwa, a zaufanie do innych ludzi w 2014 roku*.

⁴³ B. Hołtys, *Bezpieczeństwo programy promocji*, Tom 5, Warszawa 2017, s. 450.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

Metodologia European Social Survey <http://www.europeansocialsurvey.org/methodology/>.

Metodologia CBOS http://www.cbos.pl/PL/badania/metody_realizacji.php.

Komunikat CBOS *Opinia o bezpieczeństwie i zagrożeniu przestępczością* 2016
http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_061_16.PDF.

Komunikat CBOS *Opinii o bezpieczeństwie i zagrożeniu przestępczością* 2017
http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_048_17.PDF.

Komunikat Policji <http://www.policja.pl/pol/aktualnosci/132403,Blisko-trzy-czwarte-Polakow-dobrze-ocenia-swoja-policje.html>.

Izabela NICZYPORUK-CHUDECKA¹

Katedra Prawa Konstytucyjnego

Wydział Prawa

Uniwersytet w Białymstoku²

izabela.niczyporuk@wp.pl

INSTYTUCJA NACZELNEGO DOWÓDCY SIŁ ZBROJNYCH W RAMACH STANU WOJENNEGO – HISTORIA I WSPÓŁCZESNOŚĆ

ABSTRAKT: Współcześnie, każde państwo w swoich uregulowaniach powinno przewidywać instytucje będące gwarancją bezpieczeństwa narodowego. W Polsce jedną z takich instytucji jest Naczelny Dowódca Sił Zbrojnych. Powyższa kwestia jest tym bardziej interesująca, gdyż była przedmiotem ostatnich decyzji podjętych przez prezydenta Bronisława Komorowskiego. Dodatkowo opisywane stanowisko posiada długą tradycję. W związku z powyższym artykuł został podzielony na pewne części składowe wyznaczające dany, historyczny czasookres. Celem artykułu jest charakterystyka historyczna przedmiotowej instytucji oraz opis jej współczesnych uregulowań. Mówiąc o Naczelnym Dowódcy Sił Zbrojnych nie można pominąć przepisów dotyczących stanu wojennego. Dlatego też, część artykułu została poświęcona temu rodzajowi stanu nadzwyczajnego.

SŁOWA KLUCZOWE: Naczelny Dowódca Sił Zbrojnych, Prezydent, stan wojenny

THE INSTITUTION OF THE COMMANDER IN CHIEF OF THE ARMED FORCES IN PERIOD OF MARTIAL LAW – THE PAST AND THE PRESENT

ABSTRACT: Today, each state in its legal regulations should provide for the institutions which guarantee national security. In Poland one of such institutions is the Commander in Chief of the Armed Forces. This is all the more interesting because it was the subject of the recent decisions taken by President Bronislaw Komorowski. In addition, this institution has a long tradition. Therefore, the article is divided into certain components that designate a given historical period. The aim of the article is to present the historical characteristics of

¹ Izabela Niczyporuk-Chudecka – magister, doktorantka w Katedrze Prawa Konstytucyjnego Wydziału Prawa Uniwersytet w Białymstoku. W kręgu zainteresowań autorki pozostaje bezpieczeństwo państwa, w szczególności konstytucyjne stany nadzwyczajne oraz problematyka związana z treścią Wstępu do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

² The University of Białystok.

the concerned institution and to describe its modern legal regulations. Speaking of the Commander in Chief of the Armed Forces one should not forget to take into account the rules of martial law. Therefore, a part of the article was devoted to this kind of emergency.

KEYWORDS: The Commander in Chief of the Armed Forces, the President, Martial Law

WPROWADZENIE

Jedną z ostatnich decyzji podjętych przez prezydenta Bronisława Komorowskiego było mianowanie na stanowisko Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych gen. Marka Tomaszewskiego³. Niespodziewana nominacja została oparta o nowelizację ustawy o powszechnym obowiązku obrony⁴. Współcześnie, w państwie będącym w stanie pokoju, na terenie którego nie obowiązuje stan nadzwyczajny instytucja Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych może być marginalizowana, a przecież posiada ona bogatą historię. Dodatkowo, jej podstawą jest szereg współcześnie obowiązujących aktów prawnych. W związku z powyższym celem poniższego tekstu jest przedstawienie oraz przybliżenie na podstawie aktów prawnych i literatury przedmiotu rysu historycznego instytucji NDSZ, działającego w ramach stanu wojennego zaczynając od XIX wieku, kończąc na współczesności. Należy nadmienić, iż omawiając instytucję Naczelnego Dowódcy nie można pominąć przepisów dotyczących samego stanu wojennego. Powyższe również zostało w tekście uwzględnione.

HISTORIA – XIX WIEK

Śledząc historię instytucji Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych (w historii przedmiotowe stanowisko przyjmowało różne nazwy) należy cofnąć się do początku XIX wieku – do 1809 r. Wówczas funkcjonowało Księstwo Warszawskie, którego terytorium zależne podporządkowane było pod Cesarstwo Francuskie i jego władcę, czyli Cesarza Francuzów Napoleona Bonaparte. W przywołanym okresie czasowym istniało stanowisko Naczelnego Wodza⁵. Dnia 21 marca 1809 r. ówczesny minister wojny – książę Józef Poniatowski został nominowany przez samego Napoleona na funkcję Naczelnego Wodza Sił na terenie Księstwa Warszawskiego⁶. Zmiana na

³ Naczelnny Dowódca Sił Zbrojnych – dalej NDSZ.

⁴ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 stycznia 2015 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2015 poz. 144). Dalej jako u.p.o.o.

⁵ Naczelnny Wódz – dalej jako NW.

⁶ Za T. Kośmider, *Rola i miejsce Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych w przygotowaniach obronnych państwa polskiego. Od deskrypcji do ekstrapolacji*, <http://www.klubgeneralow.pl/rola-i-miejsce-nd-sz-w-przygotowaniach-obronnych-panstwa/> (12.11.2015 r.) Szerzej na temat księcia J. Poniatowskiego jako naczelnego wodza w: L. Kania, *Sądy wojskowe w armii Księstwa Warszawskiego (prawo, struktury, praktyka)*, Studia Lubuskie Tom VII, M. Bielawska (red.), Sulechów 2011, s. 15-20.

powyższym stanowisku nastąpiła sześć lat później, gdy książe Konstanty Pawłowicz z mianowania otrzymał funkcję Naczelnego Wodza armii Królestwa Polskiego⁷.

Zaznaczenia wymaga fakt, iż w Konstytucji z 1815 r. nie przewidziano tego stanowiska⁸. Formalne usankcjonowanie instytucji Wodza Naczelnego zostało wypracowane dopiero w trakcie powstania listopadowego. Pojawiła się uchwała o władzy wodza naczelnego z 24 stycznia 1831 r.⁹. Przepisy aktu Naczelnemu Wodzowi powierzały wyłączną władzę nad wojskiem polskim. Wódz mógł np. mianować dowódców oraz oficerów do stopnia pułkownika¹⁰. Jego dodatkowym uprawnieniem była możliwość zawierania układów dotyczących zawieszenia broni. Pomimo tego, iż wódz nie był członkiem rządu jego zdanie było znaczące przede wszystkim w kwestiach wojennych. Niewątpliwym mankamentem omówionego dokumentu był brak przepisów dotyczących procedury powołania oraz odwołania NW¹¹.

XX WIEK – OKRES MIĘDZYWOJENNY

Przedstawiony wyżej stan rzeczy trwał, aż do 1 lipca 1920 r. Wówczas powołano do życia Radę Obrony Państwa¹². Rozpoczęto proces demobilizacji wojska, odbudowywano struktury pokojowe. Marszałek dążył do rozbudowania pozycji Naczelnego Wodza. Pragnął uniezależnić siły zbrojne. Zaznaczenia wymaga, iż Piłsudski sprawując obie wymienione wcześniej funkcje posiadał prawo wydawania prerogatyw. Z uprawnienia skorzystał 7 stycznia 1921 r. Wydano dekret dotyczący kształtu najwyższych władz wojskowych. Przepisy uwzględniły również funkcje NW w trakcie kierowania wojennymi przygotowaniem sił zbrojnych do działań.

Przełom w unormowaniu przepisów dotyczących NW nastąpił w 1921 r., gdy 17 marca uchwalono Konstytucję zwaną Marcową¹³. Artykuł 46 przywołanego aktu wskazywał, iż najwyższym zwierzchnikiem Sił Zbrojnych jest Prezydent Rzeczypospolitej z zastrzeżeniem, iż nie może on sprawować naczelnego dowództwa w przypadku wojny. W czasie wojny kompetencje miał otrzymywać NW. Mianowanie Wodza następowało przez głowę państwa na podstawie wniosku przygotowanego przez Radę Ministrów i przedstawionego przez Ministra Spraw Wojskowych. Dodatkowo przywołany przepis wskazywał na odpowiedzialność ponoszoną przed sejmem za dowództwo oraz wszelkie sprawy związane z kierownictwem.

⁷ Szerzej o rysie historycznym postaci w: S. Ciepłowski, L. Gocel, *Powstanie listopadowe i Wielka Emigracja: katalog zbiorów Ludwika Gocla. Tom 2*, Warszawa 1987, s. 79.

⁸ Ustawa konstytucyjna Królestwa Polskiego z dnia 27 listopada 1815 r., (Dziennik Praw Królestwa Polskiego z 1815, t. I, s. 1-103).

⁹ Uchwała o władzy wodza naczelnego z 24 stycznia 1831 r., https://pl.wikisource.org/wiki/Uchwa%C5%82a_Sejmu_o_bezkr%C3%B3lewiu_i_niepodleg%C5%82o%C5%9Bci_Polski_oraz_o_powo%C5%82aniu_Rz%C4%85du_Narodowego, (07.07.2017).

¹⁰ Za L. Mażewski, *O kształtowaniu się ustroju Królestwa Polskiego w 1831 roku*, „Czasopismo prawno-historyczne” 2014, Tom LXVI, Zeszyt 1, s. 284.

¹¹ Szerzej na temat uchwały o władzy naczelnego wodza 24 stycznia 1831 r. w: W. Rostocki, *Władza Wodźów Naczelnych w powstaniu listopadowym. Studium historycznoprawne*, Wrocław 1955, s. 61-68.

¹² Szerzej na temat Rady Obrony Państwa w P. K. Marszałek, *Rada Obrony Państwa z 1920 r. Studium prawnohistoryczne*, Wrocław 1995.

¹³ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. - Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 1921 nr 44 poz. 267).

Przedstawiony system prawny obowiązywał do 1926 r., gdy po wydarzeniach majowych 6 sierpnia Prezydent Ignacy Mościcki wydał dekret dotyczący sprawowania dowództwa nad siłami zbrojnymi¹⁴. Akt wskazywał Prezydenta RP jako zwierzchnika Sił Zbrojnych, natomiast Ministra Spraw Wojskowych obarczył obowiązkiem dowództwa. Dokument, na Naczelnego Wodza wyznaczył Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych, który miał zastępować ministra. Dodatkowo Inspektor posiadał uprawnienia do opracowywania oraz kontrolowania wszelkich prac o charakterze mobilizacyjnym oraz operacyjnym. Pomimo, iż Inspektor był jedynie zastępcą ministra, w praktyce w swoich działaniach nad nim dominował. Funkcje NW w trakcie stanu wojennego szczegółowo zostały opisane w ustawie o stanie wojennym z 1928 r.¹⁵.

Kolejną, historyczną z dzisiejszego punktu widzenia ustawą zasadniczą była tzw. Konstytucja Kwietniowa z 1935 r.¹⁶. Jej artykuł 13 zezwalał Prezydentowi na mianowanie oraz zwalnianie NW oraz Generalnego Inspektora. Konstytucja uprawniła nowo powołanego wodza do całościowego dysponowania Siłami Zbrojnymi oraz wydawanie aktów niezbędnych w dowodzeniu. Artykuł 63 ust. 4 wskazywał, iż NW za swoje działania odpowiada przed Prezydentem. W tamtejszym okresie funkcję NW oraz Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych powierzono Edwardowi Śmigłemu-Rydzowi. W 1936 roku wydano szereg dekretów rozszerzających uprawnienia wodza. Niniejsze zmiany spowodowały, iż E. Śmigły-Rydz został nazwany „pierwszą osobą” po prezydencie¹⁷.

XX WIEK – OKRES PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

W dniu 1 września 1939 r. rozpoczęto działania obronne związane z II wojną światową. Tego samego dnia Prezydent Rzeczypospolitej uchwalil dekret o sprawowaniu zwierzchnictwa nad Siłami Zbrojnymi¹⁸. Akt ten przypisał Naczelnemu Wodzowi kolejne uprawnienia. Mianowicie chodzi przede wszystkim o prawo udzielania rządowi wytycznych i instrukcji dotyczących kwestii działań wojennych oraz prawo stawiania wiążących postulatów. Działania zbrojne prowadzone na terenie Rzeczypospolitej zmusiły polską elitę do emigracji, ucieczki lub poddania się. Nie przekreśliły one dotąd pierwszoplanowej roli Naczelnego Wodza. Lata 1940-1944 są okresem funkcjonowania RP w układach koalicyjnych francusko-brytyjskich oraz brytyjsko-amerykańskich. Niniejszy stan rzeczy miał niebywały wpływ na Wojsko Polskie np. do końca wojny armia miała być zarządzana przez Naczelnego Wodza Armii Francuskiej.

¹⁴ Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 sierpnia 1926 r. o sprawowaniu dowództwa nad Siłami Zbrojnymi w czasie pokoju i o ustanowieniu Generalnego Inspektora sił zbrojnych (Dz. U. z 1926 r. Nr 79, poz. 445).

¹⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 stycznia 1928 r. o stanie wojennym (Dz.U. 1928 nr 8 poz. 54).

¹⁶ Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r. (Dz.U. 1935 nr 30 poz. 227).

¹⁷ Za: T. Kośmider, *Rola i miejsce Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych...*, op. cit.

¹⁸ Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 1 września 1939 r. o sprawowaniu zwierzchnictwa nad Siłami Zbrojnymi, o organizacji naczelných władz wojskowych i o komisarzach cywilnych - od chwili mianowania Naczelnego Wodza (Dz.U. 1939 nr 86 poz. 543).

Dnia 21 lipca 1944 r. nastąpiła zmiana nazewnictwa. Ustawa Krajowej Rady Narodowej instytucję Naczelnego Wodza zastąpiła Naczelnym Dowódcą Wojska Polskiego. Kolejna ustawa zasadnicza – Konstytucja PRL z 1952 r., nie przewidziała tego stanowiska¹⁹.

Przełom lat 80 i 90 XX wieku wymusiły na ówczesnie panującej władzy konieczność usystematyzowania omawianej instytucji Naczelnego Wodza, Naczelnego Dowódcy. Po raz pierwszy nazwę „Naczelnny Dowódca Sił Zbrojnych” zastosowano w uchwale Komitetu Obrony Kraju z 21 lutego 1990 roku²⁰. Przywołana data stanowi kolejny, przełomowy czas w kwestii poruszanego tematu.

WSPÓLCZESNOŚĆ

STAN WOJENNY – PRZESŁANKI ORAZ ZASADY WPROWADZANIA

Omawiając instytucję Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych nie można pominąć uregulowań dotyczących stanu wojennego, z którym ta funkcja jest nierozzerwalnie związana. Rozdział XI obecnie obowiązującej Konstytucji zatytułowany „Stany Nadzwyczajne” zawiera szereg interesujących nas z punktu widzenia obranej tematyki przepisów²¹.

Artykuł 228 został w całości poświęcony zasadom wprowadzania stanów nadzwyczajnych, a więc jego regulacje odnoszą się nie tylko do stanu wojennego. Przepis określa szereg zasad: ust. 1 – zasada wyjątkowości, ust. 2,3 i 4 – zasada legalności, ust. 5 – zasada proporcjonalności i celowości, ust. 6 – zasada ochrony podstaw systemu prawnego oraz ust. 7 zasada ochrony organów przedstawicielskich²². Zaznaczenia wymaga fakt, iż wprowadzenie stanu wojennego musi być zgodne ze wszystkimi, wyżej wymienionymi zasadami²³.

Zasad wyjątkowości uzależnia wprowadzenie stanu nadzwyczajnego od katalogu przesłanek, które zostały ściśle określone w Konstytucji RP²⁴. Zasad legalności wskazuje na konieczność istnienia danej podstawy prawnej, uprawniającej do wprowadzenia stanu nadzwyczajnego. Dodatkowo ust. 2-4 art. 228. nakłada obowiązek ogłoszenia nowego reżimu prawnego w Dzienniku Ustaw. Z przywołanego przepisu wywodzony jest również obowiązek, a zarazem uprawnienie Sejmu i Senatu do uchwalenia przez obie izby aktów adekwatnych do zaistniałej sytuacji²⁵. Omawiany ustęp uwzględnia również możliwość

¹⁹ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (Dz.U. 1952 nr 33 poz. 232).

²⁰ Uchwała Komitetu Obrony Kraju z dnia 21 lutego 1990 r. w sprawie doktryny obronnej Rzeczypospolitej Polskiej (M.P. 1990 nr 9 poz. 66).

²¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483). Dalej jako Konstytucja RP.

²² Katalog zasad wymieniony za: M. Granat, *Prawo konstytucyjne w pytaniach i odpowiedziach*, Wyd. 5, Warszawa 2012, s. 384-385.

²³ M. Paździor, *Stany nadzwyczajne*, [w:] M. Paździor, B. Szmulik (red.), *Instytucje bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2012, s. 414.

²⁴ Zob. A. Kustra, *Stany nadzwyczajne*, [w:] Z. Witkowski (red.), *Prawo konstytucyjne*, Toruń 2015, s. 698.

²⁵ W. Odrowąż-Sypniewski, Zakres regulacji ustawodawczych w sprawie obrony narodowej wymaganych przez konstytucję, „Ekspertyzy i Opinie Prawne” 1997, nr 2, s. 103.

dochodzenia roszczeń majątkowych wobec Skarbu Państwa oraz organów jednostek samorządu terytorialnego. Kolejny ustęp art. 228. tj. ust. 5. wyraża zasadę proporcjonalności. Zgodnie z nim wszelkie działania podjęte w trakcie stanu nadzwyczajnego muszą być adekwatne do stopnia zagrożenia²⁶. Przywołany ustęp wyznacza także zasadę celowości. Otóż celem wszystkich, podjętych środków oraz działań musi być przywrócenie normalnego funkcjonowania państwa. Kolejna z zasad – ochrony podstaw systemu prawnego w trakcie trwania stanu nadzwyczajnego zabrania zmiany takich aktów jak np. Konstytucja RP, ordynacja wyborcza, czy też ustawy dot. organów przedstawicielskich²⁷. Ustrojodawca w art. 228. ust. 7. wyraził zasadę ochrony organów przedstawicielskich nazywaną również zasadą kadencyjności²⁸. Oznacza ona całkowity zakaz skracania kadencji Sejmu, przeprowadzania referendum ogólnokrajowego, wyborów do Parlamentu, organów przedstawicielskich oraz na stanowisko Prezydenta. W przypadku upływu kadencji w trakcie trwania stanu nadzwyczajnego któregoś w wyżej wymienionych organów, zostaje ona automatycznie wydłużona do czasu przywrócenia „normalnego funkcjonowania państwa”.

PRZESŁANKI WPROWADZENIA STANU WOJENNEGO

Przesłanki wprowadzenia stanu wojennego zostały wymienione enumeratywnie w art. 229. Konstytucji RP. Ustrojodawca przewidział trzy przypadki, w których możliwe jest zastosowanie tego stanu. Jet nimi: zewnętrzne zagrożenie państwa (również te, które zostało spowodowane działaniami terrorystycznymi), zbrojna napaść na terytorium Rzeczypospolitej oraz zobowiązanie do wspólnej agresji wynikające ze zobowiązań zawartych w umowach międzynarodowych.

Należy pamiętać, iż pierwsza z przesłanek tj. zewnętrzne zagrożenie państwa nie jest tożsama z zobowiązaniem do wspólnej obrony przeciwko agresji. Omawiając przesłanki wprowadzenia stanu wojennego niezbędne jest wskazanie definicji bezpieczeństwa. Powyższe pojęcie najczęściej utożsamiane jest ze „stanem pewności, niezagrożenia oraz poczucia zagwarantowania podstawowych praw i wolności”²⁹. Mówiąc o bezpieczeństwie należy także zwrócić uwagę na bezpieczeństwo narodowe oraz bezpieczeństwo państwa. W literaturze przedmiotu możemy spotkać ujęcie, iż przywołane bezpieczeństwo narodowe niekiedy utożsamiane jest z bezpieczeństwem państwa, które kolei składa się z bezpieczeństwa

²⁶ K. Prokop, *Stany nadzwyczajne w Konstytucji RP*, [w:] W. Kitler, M. Czuryk, M. Karpiuk (red.), *Aspekty prawne bezpieczeństwa narodowego RP. Część ogólna*, Warszawa 2013, s. 175.

²⁷ O przedmiotowej zasadzie szerzej w: A. Bałaban, *Źródła prawa w polskiej konstytucji z 2 kwietnia 1997 roku*, „Przegląd Sejmowy” 1997, nr 5, s. 33-45; K. Działocha, „Zamknięcie” systemu źródeł prawa w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, [w:] M. Kudej (red.), *W kręgu zagadnień konstytucyjnych*. Profesorowi Eugeniuszowi Zwierzchowskiemu w darze, Katowice 1999, s. 126 oraz P. Sarnecki, *System źródeł prawa w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2002.

²⁸ Za M. Zubik (red.), *Konstytucja III RP w tezach orzeczniczych Trybunału Konstytucyjnego i wybranych sądów*, Wyd. 2, Warszawa 2011, s. 875-876.

²⁹ Vide A. Żebrowski, *Zarządzanie kryzysowe elementem bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, Kraków 2012, s. 215 oraz A. Deryng, *Prawo w diagramach. Prawo konstytucyjne*, Warszawa-Bielsko-Biała 2009, s. 230.

wewnętrznego oraz zewnętrznego. Zaznaczenia wymaga również fakt, iż pojęcie zagrożenia zewnętrznego jest niedookreślone, ponieważ brakuje jednolitej definicji legalnej lub doktrynalnej. W związku z powyższym dokonując analizy przesłanki zewnętrznego zagrożenia państwa szczególnie istotne są wyżej wymienione zasady szczegółowe z art. 228 Konstytucji RP.

Drugą przesłanką pozwalającą na wprowadzenie stanu wojennego jest zbrojna napaść na terytorium RP. Tutaj również brakuje definicji legalnej przedmiotowej przesłanki. W literaturze przedmiotu możemy odnaleźć jedynie czym charakteryzuje się zbrojna napaść oraz zbrojna agresja. Mianowicie, będzie nią „użycie środków militarnych służących pogwałceniu naruszenia integralności terytorialnej i niezależności politycznej państwa”³⁰. Z punktu widzenia opisywanej przesłanki istotna jest również definicja terytorium państwa. Najczęściej jest ono rozumiane jako „obszar lądowy oddzielony granicami państwa oraz znajdujące się pod nim wewnątrz ziemi, a także wody morskie, które obejmują pas dwunastu mil morskich”³¹.

Ostatnią przesłanką jest wynikające z umów międzynarodowych zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko agresji. Zobowiązanie nie oznacza ani konieczności, ani obowiązku. Zgodnie z art. 51 Karty Narodów Zjednoczonych każde państwo ma prawo bronić swoich interesów. Powyższe uprawnienie może przybrać charakter indywidualny lub zbiorowy³².

TRYB WPROWADZENIA STANU WOJENNEGO

Na samym początku zaznaczenia wymaga fakt, iż ogłoszenie nie jest tożsame z wprowadzeniem stanu nadzwyczajnego. Wprowadzenie cechuje konstytutywność. Z kolei ogłoszenie – deklaratoryjność.

Zgodnie z art. 229 Konstytucji RP organem odpowiedzialnym za wprowadzenie stanu wojennego jest Prezydent. Jak wskazuje art. 126 ust. 2 ustawy zasadniczej to on „stoi na straży suwerenności i bezpieczeństwa oraz nienaruszalności i niepodzielności terytorium kraju. Początkowym etapem procedury wprowadzenia stanu wojennego jest złożenie przez Prezydenta właściwego wniosku skierowanego do Rady Ministrów. Na Prezesie Rady Ministrów ciąży obowiązek przeprowadzenia konsultacji np. z ministrem odpowiedzialnym za obronę państwa, które pomogą zweryfikować czy zagrożenie mieści się w ramach przesłanek pozwalających na wprowadzenie stanu wojennego. Jeżeli cała Rada Ministrów z jakiegoś powodu nie może zebrać się na posiedzenie, właściwą decyzję może podjąć sam Premier. Na Prezesie Rady Ministrów ciąży także obowiązek przygotowania dokumentu zawierającego w swojej treści właściwe podstawy prawne, czas trwania stanu wojennego, obszar obowiązywania, a także planowane ograniczenia w zakresie praw i wolności człowieka i obywatela.

³⁰ Za W. Czaplński, *Skutki prawne nielegalnego użycia siły w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 1993, s. 50.

³¹ Patrz: J. Kaczmarek, W. Łepkowska, B. Zdrojewski (red.), *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego. Wydanie szóste*, Warszawa 2008, s. 153.

³² K. Skubiszewski, *Uprawnienie państwa do samoobrony*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1962, z. 4, s. 116.

Następnie przygotowane dokumenty trafiają w ręce głowy państwa. Na tym etapie prezydent może odrzucić otrzymany wniosek. Należy jednak pamiętać, że w przypadku zagrożenia stan nadzwyczajny powinien zostać wprowadzony jak najszybciej, aby uniknąć strat w ludności i mieniu.

Ostatnim etapem procedury jest wydanie przez Prezydenta odpowiedniego rozporządzenia. Zgodnie z art. 144 ust. 2 Konstytucji RP akt wymaga kontrasygnaty Premiera. Finałem opisywanej procedury jest ogłoszenie stanu wojennego w Dzienniku Ustaw. Dodatkowo informacja musi zostać podana do publicznej wiadomości również za pośrednictwem innych środków np. ogłoszeń w urzędach lub w komunikatach radiowych³³. Możliwość kontroli decyzji o wprowadzeniu stanu wojennego posiada Sejm. Należy pamiętać także, iż innym rodzajem kontroli wprowadzenia stanu jest odpowiedzialność konstytucyjna oraz polityczna głowy państwa³⁴.

ZASIĘG TERYTORIALNY, CZAS TRWANIA ORAZ ZAKOŃCZENIE STANU WOJENNEGO

Jak wskazuje art. 229 Konstytucji RP, Prezydent może wprowadzić stan wojenny na całym lub jedynie pewnej części terytorium państwa. Ustanawiając zasięg terytorialny władza wykonawcza nie może zapomnieć o zasadzie proporcjonalności z art. 228 ustawy zasadniczej. Wprowadzanym, nowym, szczególnym reżimem prawnym może zostać objęty jedynie zagrożony obszar. Literatura przedmiotu wskazuje, iż wybrane terytorium może zostać np. oparte o administracyjny podział kraju.

Omawiając stan wojenny równie istotny jest czas jego trwania. Jest to także istotne z punktu widzenia nieuchronnych ograniczeń w zakresie praw i wolności człowieka i obywatela. Konstytucja oraz ustawa szczegółowa wymieniają szeroki katalog praw i wolności człowieka, tych które mogą zostać ograniczone oraz tych, których ograniczenie jest zakazane np. wolność sumienia. Ze względu jednak na rozwlekłość tematyki powyższa kwestia zostanie pominięta. Ustrojodawca nie wskazał określonego czasu trwania stanu wojennego. Używając jednak określenia „czas” nakreślił, iż stan wojenny musi mieć swój początek, ale i koniec. Jego permanentne trwanie nie jest możliwe. Zatem, ile może trwać wprowadzony stan wojenny? Wszystko zależy od intensywności zagrożenia i charakteru przesłanek, które stanowiły podstawę do jego wprowadzenia.

Zakończenie stanu wojennego zgodnie z art. 8 przedmiotowej ustawy o stanie wojennym jest analogiczne do procedury jego wprowadzenia. Główną przesłanką zaprzestania szczególnych działań jest ustanie zagrożenia. Decyzję o zakończeniu podejmuje Prezydent, jednak rozporządzenie wydane przez głowę państwa może zostać uchylone przez Sejm. Zakończenie stanu wojennego utożsamiane jest z chwilą publikacji rozporządzenia w Dzienniku Ustaw oraz podaniu informacji do wiadomości publicznej.

³³ A. Szmyt, *W sprawie projektu ustawy o stanie wojennym*, „Przegląd Sejmowy” 1998, nr 3, s. 73.

³⁴ R. Mojak, *Pozycja ustrojowa Prezydenta RP w świetle nowej Konstytucji RP*, „Państwo i Prawo” 1997, z. 11-12.

WIEK XXI – INSTYTUCJA NACZELNEGO DOWÓDCY SIŁ ZBROJNYCH

Współczesne funkcjonowanie instytucji Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych opiera się o trzy akty prawne: tj. obowiązującą Konstytucję RP, ustawę o stanie wojennym³⁵ oraz ostatnio znowelizowaną ustawę o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej.

W polskiej ustawie zasadniczej możemy odnaleźć jedynie jeden przepis odnoszący się swoją treścią do instytucji Naczelnego Dowódcy. Artykuł 134 ust. 4 wskazuje, iż na czas wojny, na wniosek Prezesa Rady Ministrów głowa państwa mianuje NDSZ³⁶. Konstytucyjny zapis narzuca analogiczną procedurę odwołania. Ostatnia część przywołanego artykułu odsyła do ustawy szczegółowej. Artykuł 16 u.s.w. powtarza uregulowania z Konstytucji RP. Przejęcie dowodzenia nad Siłami Zbrojnymi może nastąpić już w momencie mianowania NDSZ przez Prezydenta. Przepisy dopuszczają wskazanie innego terminu. Przedstawione rozwiązanie w doktrynie budziło wiele kontrowersji. Główne wątpliwości i problemy budziła skomplikowana procedura dowodzenia Siłami Zbrojnymi³⁷.

ZMIANY W ZAKRESIE KOMPETENCJI INSTYTUCJI NACZELNEGO DOWÓDCY SIŁ ZBROJNYCH WYWOŁANE OSTATNIMI NOWELIZACJAMI

Zgodnie z ostatnimi nowelizacjami przedmiotowej ustawy Naczelnny Dowódca w czasie wojny przejmie dowodzenie nie całymi Siłami Zbrojnymi, lecz jedynie nad ich pewną częścią przeznaczoną do obrony³⁸. Pozostałe zadania armii pozostają w gestii Ministra Obrony Narodowej. Szczegółowe zadania NDSZ zostały wymienione w art. 16 ust. 3 u.s.w. Oprócz dowodzenia Siłami Zbrojnymi, Dowódca w przypadku udziału sił sojuszniczych, musi zapewnić bezwzględne współdziałanie pomiędzy jednostkami uczestniczącymi w obronie danego terytorium. Kolejnym zadaniem jest wyodrębnienie, wskazanie potrzeb w kwestii tzw. pozamilitarnej obrony. Naczelnny Dowódca wyznacza również organy wojskowe, których celem będzie sprawowanie w czasie działań wojennych administracji rządowej, jak i samorządowej. Ustawa wskazuje również, iż Rada Ministrów może przekazać czy też narzucić dane kompetencje wybranym organom wojskowym. Jako uprawnienie NDSZ zostało wskazane także przedstawianie głowie państwa planów operacyjnych dotyczących użycia poszczególnych rodzajów Sił Zbrojnych w trakcie działań zbrojnych. Dowódca przedstawia Prezydentowi wnioski dotyczące uznania danych terenów Rzeczypospolitej za obszary objęte bezpośrednimi działaniami wojennymi.

³⁵ Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2002 nr 156 poz. 1301). Dalej jako u.s.w. Naczelnny Dowódca Sił Zbrojnych dalej jako NDSZ.

³⁶ Za: K. Kubuj, *Opinia prawna na temat wykładni art. 134 ust. 4 Konstytucji RP w zakresie rozumienia zwrotu „na czas wojny”, „Zeszyty prawnicze”* 2015, nr 2(46), s. 103-110 oraz W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. 7 Wydanie*, Warszawa 2013, s. 162-180.

³⁷ A. Biłgorajski, *Stany nadzwyczajne*, [w:] R.M. Małajny (red.), *Polskie prawo konstytucyjne na tle porównawczym*, Warszawa 2013, s. 738.

³⁸ Art. 5a ust. 1 i 2 u.p.o.o.

Przechodząc do uregulowań u.p.o.o. możemy w nich odnaleźć kolejne kompetencje Naczelnego Dowódcy. Artykuł 76 ust. 1 wskazuje, iż w czasie mobilizacji oraz wojny Dowódca będzie organem właściwym w kwestii nadawania wyższych stopni wojskowych. W przypadku nadania np. stopnia generała lub admirała niezbędny jest wniosek skierowany do Prezydenta, pozostałe nadaje Minister Obrony Narodowej lub NDSZ w drodze decyzji lub rozkazu. Jak widać, uprawnienia Naczelnego Dowódcy stanowią szeroki katalog.

W opinii publicznej oraz przedmiotowej doktrynie, do czasu powołania na stanowisko kandydata na NDSZ gen. M. Tomaszycykiego pojawiały się opinie, iż istnieje luka prawna dotycząca braku uregulowań w sytuacji, gdy takowy dowódca nie zostanie powołany³⁹. W związku z nowelizacją u.p.o.o. wydaje się, iż niniejsza kwestia została rozwiązana. Do czasu wprowadzenia nowelizacji przywołanej ustawy pojawiały się również zarzuty odnośnie art. 10 ust. 1 mówiący, iż za działania obronne odpowiada Prezydent, który powinien współdziałać z Radą Ministrów. Zarzut dotyczył konfliktu kompetencji organów.

PODSUMWANIE

Obecnie przepisy mówią, iż Naczelny Dowódca ma przejmować dowodzenie w czasie wojny i podlegać wtedy bezpośrednio Prezydentowi kierującemu obroną państwa wspólnie z rządem. Wydaje się, iż kwestia koordynacji obrony kraju wcale nie została uproszczona. W środowisku związanym z Siłami Zbrojnymi i obroną kraju pojawiają się głosy sugerujące utworzenie odrębnej ustawy, całkowicie poświęconej instytucji Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych, która całościowo zajęłaby się poruszonym problemem i usystematyzowałaby „porozrzucane” przepisy. Biuro Bezpieczeństwa Narodowego oświadczyło, iż trwają prace nad całościowym uregulowaniem instytucji NDSZ⁴⁰. Propozycja ustawy została przedstawiona Sejmowi poprzedniej kadencji. W związku ze zmianą rządu prace zostały wstrzymane.

BIBLIOGRAFIA

- Bałaban Andrzej. 1997. „Źródła prawa w polskiej konstytucji z 2 kwietnia 1997 roku”. Przegląd Sejmowy (nr 5): 33-45.
- Biłgorajski Artur. 2013. Stany nadzwyczajne. Polskie prawo konstytucyjne na tle porównawczym. Warszawa: C.H. Beck.
- Cieplowski Stanisław, Gocel Ludwik. 1987. Powstanie listopadowe i Wielka Emigracja: katalog zbiorów Ludwika Gocla. Tom 2. Gdynia: Inne.

³⁹ Zarzuty zostały przedstawione już w 2002 roku na posiedzeniu Komisji Nadzwyczajnej do rozpatrzenia projektów ustaw dotyczących stanów nadzwyczajnych /nr 14/, <http://orka.sejm.gov.pl/Biuletyn.nsf/31a5e0f7750d0317c1256b2900339858/7dea8ea125a6e19fc1256b9800452cad?OpenDocument> (12.11.2015).

⁴⁰ Niniejszą informację możemy odnaleźć na stronie internetowej Biura Bezpieczeństwa Narodowego w prezentacji multimedialnej przygotowanej w kwietniu 2014 roku przez ówczesnego szefa biura. [w:] S. Koziej, *Kierowanie obroną państwa (potrzeba nowelizacji i regulacji prawnych dotyczących tej problematyki)*, <http://www.bbn.gov.pl/download/1/16027/Kierowanieobronapanstwa-prezentacja.pdf+&cd=5&hl=pl&ct=clnk&gl=pl> (12.11.2015).

- Czapliński Władysław. 1993. Skutki prawne nielegalnego użycia siły w stosunkach międzynarodowych. Warszawa: Agencja Scholar.
- Deryng Anna. 2009. Prawo w diagramach. Prawo konstytucyjne. Warszawa-Bielsko-Biała: Wydawnictwo Szkolne PWN.
- Działocha Kazimierz. 1999. „Zamknięcie” systemu źródeł prawa w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. W W kręgu zagadnień konstytucyjnych. Profesorowi Eugeniuszowi Zwierzchowskiemu w darze, 121-134. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Granat Mirosław. 2012. Prawo konstytucyjne w pytaniach i odpowiedziach. Wydanie 5. Warszawa: LexisNexis.
- Kaczmarek Julian, Łepkowski Wojciech, Zdrojewski Bogdan. 2008. Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego. Wydanie szóste, Warszawa: Akademia Obrony Narodowej Wydział Strategiczno-Obronny.
- Kania Leszek. 2011. „Sądy wojskowe w armii Księstwa Warszawskiego (prawo, struktury, praktyka)”. *Studia Lubuskie* (Tom VII):15-48.
- Kośmider Tadeusz, Rola i miejsce Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych w przygotowaniach obronnych państwa polskiego. Od deskrypcji do ekstrapolacji, <http://www.klubgeneralow.pl/rola-i-miejsce-nd-sz-w-przygotowaniach-obronnych-panstwa/>.
- Kustra Aleksandra. 2015. Stany nadzwyczajne. Prawo konstytucyjne. Toruń: Towarzystwo Naukowe Organizacji.
- Koziej Stanisław. Kierowanie obroną państwa (potrzeba nowelizacji i regulacji prawnych dotyczących tej problematyki), <http://www.bbn.gov.pl/download/1/16027/Kierowanieobronapanstwa-prezentacja.pdf+%&cd=5&hl=pl&ct=clnk&gl=pl>.
- Kubuj Katarzyna. 2015. „Opinia prawna na temat wykładni art. 134 ust. 4 Konstytucji RP w zakresie rozumienia zwrotu „na czas wojny””. *Zeszyty prawnicze* 2 (46): 103-110.
- Marszałek Piotr Krzysztof. 1995. Rada Obrony Państwa z 1920 r. Studium prawnohistoryczne. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Mażewski Lech. 2014. „O kształtowaniu się ustroju Królestwa Polskiego w 1831 roku”. *Czasopismo prawno-historyczne* Tom LXVI (Zeszyt 1): 277-294.
- Mojak Ryszard. 1997. „Pozycja ustrojowa Prezydenta RP w świetle nowej Konstytucji RP”. *Państwo i Prawo* (z. 11-12): 71-85.
- Odrowąż-Sypniewski Wojciech. 1997. „Zakres regulacji ustawodawczych w sprawie obrony narodowej wymaganych przez konstytucję”. *Ekspertyzy i Opinie Prawne* (2): 103.
- Paździor Marek. 2012. Stany nadzwyczajne Instytucje bezpieczeństwa narodowego. Warszawa: C.H. Beck.
- Prokop Krzysztof. 2013. Stany nadzwyczajne w Konstytucji RP. Aspekty prawne bezpieczeństwa narodowego RP. Część ogólna, 169-196. Akademia Obrony Narodowej.
- Rostocki Władysław. 1955. Władza Wodzów Naczelných w powstaniu listopadowym. Studium historycznoprawne. Wrocław: Zakład im. Ossolińskich.
- Sarnecki Paweł. 2002. System źródeł prawa w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Skrzydło Wiesław. 2013. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. 7 Wydanie, Warszawa: Wolters Kluwer Polska.

- Skubiszewski Krzysztof. 1962. Uprawnienie państwa do samoobrony. Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny z. 4: 109-120.
- Szmyt Andrzej. 1988. „W sprawie projektu ustawy o stanie wojennym”. Przegląd Sejmowy nr 3: 70-73.
- Zubik Marek. 2011. Konstytucja III RP w tezach orzeczniczych Trybunału Konstytucyjnego i wybranych sądów. 2. Wydanie, Warszawa: C.H. Beck
- Żebrowski Andrzej. 2012. Zarządzanie kryzysowe elementem bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

*Piotr NOWAK*¹

Instytut Studiów Międzynarodowych

Wydział Nauk Społecznych

*Uniwersytet Wrocławski*²

piotr.nowak@uwr.edu.pl

„ŁAD POSTLIZBOŃSKI” W EUROPIE

ABSTRAKT: Autor w artykule stawia tezę, że okres w stosunkach międzynarodowych, który nastąpił po zimnej wojnie został już zakończony i obecnie znajdujemy się w kolejnym, któremu nadaje nazwę okresu postlizbońskiego. Dotychczas w dyskursie nad stosunkami międzynarodowymi jest on nazywany pozimnowojennym, bez wyraźnego wyznaczenia jego ram czasowych. Autor poprzez teoretyczne wprowadzenie o ładu międzynarodowym, jako sposobie określania relacji między podmiotami międzynarodowymi oraz przedstawienie najważniejszych postanowień Traktatu z Lizbony oraz Nowej Koncepcji Strategicznej NATO (przyjętej w Lizbonie) stawia tezę, że nowy okres należy określać mianem ładu postlizbońskiego. Celem artykułu jest zbadanie prawdziwości tego założenia. Artykuł, dzięki analizie przedstawionych zagadnień stanowi próbę udowodnienia postawionej na początku tezy.

SŁOWA KLUCZOWE: Lizbona, NATO, Unia Europejska, ład międzynarodowy

“POST-LISBON” ORDER IN EUROPE

ABSTRACT: The author of the article puts forward a thesis that the period in the international relations that came after the Cold War has already been completed and we are now in another one, to which he gives the name of the Post-Lisbon order. So far, in the discourse on the international relations it is called the post-Cold War order, without a clear distinction of its timeframe. The author, who presents a theoretical introduction of the definition of the international order which he perceives as a way of determining the relationship between international actors, who also presents the most important provisions of the Treaty of Lisbon and the New NATO Strategic Concept (adopted in Lisbon), called the new period a post-Lisbon order. By analyzing the presented problems the article constitutes an attempt to prove the thesis which was put forward at the beginning.

KEYWORDS: Lisbon, NATO, European Union, international order

¹ Prawnik, doktorant III roku Stacjonarnych Studiów Doktoranckich Nauk o Polityce Uniwersytetu Wrocławskiego, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Studiów Międzynarodowych. Zainteresowania badawcze: NATO, geopolityka, prawo międzynarodowe.

² The University of Wrocław.

WPROWADZENIE

Wiek XIX, Wielka Wojna, okres międzywojenny, II wojna światowa oraz tzw. „zimna wojna”, to okresy w naukach nad stosunkami międzynarodowymi opisane, zdefiniowane i co najważniejsze – z dokładnie określonymi ramami czasowymi. Nauka o stosunkach międzynarodowych wielokrotnie korzysta z dorobku historii i jej periodyzacji dziejów. Współczesnym badaczom wiele problemów przynosi jednak okres po zimnej wojnie, dotyczący końca XX wieku i początku XXI. W literaturze często nazywa się go zbiorczo „okresem pozimnowojennym”, wciąż cierpliwie wyczekując wydarzenia lub zjawiska, które pomoże wyznaczyć nowe ramy czasowe. Wydarzenie takie umożliwiłoby wykreowanie ram czasowych po 1990 roku, a to skutkowałoby być może nadaniem temuż okresowi nazwy własnej.³ Celem niniejszego artykułu jest udowodnienie, że współcześnie można już mówić o nowym etapie w stosunkach międzynarodowych w skali europejskiej. Podstawową tezę poniższego artykułu jest stwierdzenie, że podjęte w Lizbonie decyzje dotyczące zarówno Wspólnot Europejskich jak i Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego stanowią punkt graniczny oddzielający okres pozimnowojenny od obecnego – postlizbońskiego. W pierwszej kolejności autor przedstawi definicje dwóch określeń na porządek międzynarodowy: ład oraz system a następnie analizując decyzje podjęte w Lizbonie w 2007 oraz 2010 roku postara się udowodnić tezę, że obecnie stosunki międzynarodowe znajdują się w okresie postlizbońskim, który jednocześnie wyznacza też granicę okresu pozimnowojennego.

SYSTEMY W STOSUNKACH MIĘDZYNARODOWYCH

Zdefiniowanie pojęcia system jest trudne ze względu na ilość zagadnień badawczych, w których „system” jest wykorzystywany. W związku z tym konkretna definicja zależy od potrzeb (zastosowań) oraz od używanego języka formalizacji. Z uwagi na to, że poruszamy się po zagadnieniu politologicznym oraz stosunków międzynarodowych, w takim kontekście należy uściślić definicję systemu.

Ogólnie należy stwierdzić, że pojęcie systemu budowane jest zazwyczaj wokół następujących trzech podstawowych idei:

- Idea wyodrębnienia systemu od otoczenia; system jest w stosunkach ze swym otoczeniem; dzięki ograniczeniu tych stosunków system zachowuje pewną autonomię;
- Idea budowy systemu z podsystemów, które oddziałują na siebie wzajemnie, przy czym interakcje te mają istotny wpływ na właściwości systemu jako całości;

³ Problematyka określenia czym jest „świat pozimnowojenny” jest niezwykle rozbudowana w naukach o stosunkach międzynarodowych. Niemalże wszystkie teorie stosunków przedstawiają własną wizję przyszłości świata. Liberalowie wieszczą pokój i za Francisem Fukuyamą – „koniec historii”. Realisci ostrzegają o zaburzeniach w systemie bezpieczeństwa i rychłych konfliktach na wzór „zderzenia cywilizacji” Samuela Huntingtona. Przewidywano również nastanie „wieku Ameryki” czy *Pax Americana*, jednak XXI wiek zweryfikował negatywnie te koncepcje.

- Idea ograniczonej zmienności systemu w czasie: system podlega większym lub mniejszym zmianom w czasie, ale zachowuje przy tym pewne właściwości podstawowe, swoją istotę⁴.

Charakterystyczną cechą badań nad systemami stosunków międzynarodowych, co zauważył w swojej książce dotyczącej systemów Barry Buzan, jest to, że dotychczas nie doszło do skonstruowania klasycznej, powszechnie akceptowanej definicji tego zjawiska. Jeszcze bardziej zaskakujący jest fakt, że nie odbyła się dotąd żadna poważna debata na temat koniecznych i zarazem wystarczających warunków istnienia systemu międzynarodowego. Większość badaczy przyjmuje bardzo podstawową formę definicji, mianowicie: „Zbiór oddziałujących na siebie części”. Wielu, wśród których wymienić można T. Łoś-Nowak czy J.E. Dougherty’ego uważa, że konstruowanie definicji byłoby zabiegiem sztucznym i mało przydatnym poznawczo. Nie przyczyniłoby się do faktycznego rozwoju badań w tym obszarze, wywołując jedynie dodatkowe doktrynalne spory. Interesująca jest definicja R. Arona, który sam system międzynarodowy określił jako „grupę państw utrzymujących regularne stosunki, zdolnych do wspólnych działań w przypadku zagrożenia”⁵. Założenie to może być przydatne przy uznaniu zmian jakie wprowadził Traktat Lizboński dla Wspólnot Europejskich czy Nowa Koncepcja Strategiczna dla NATO.

Model teoretyczny zastosowany w podejściu systemowym kształtuje się według schematu: „element + interakcje + struktura”. Państwo, podobnie jak struktura jest stałym elementem systemu międzynarodowego. Systemy międzynarodowe obiektywnie istniejące zawierają w sobie potencjalną dynamikę przekształceń, wynikających z zachowań aktorów, ich możliwości i odgrywanych ról. Struktura systemu międzynarodowego, pojmowana jako wspomniany zespół oddziałujących na siebie części jest stała tylko dla danego systemu. Ma on wprawdzie zdolności regulacyjne o różnej skali i elastyczności, mające zapewnić mu trwałość i efektywność, niemniej jednak istnienie danego systemu międzynarodowego, według T. Łoś-Nowak nie ma charakteru ponadczasowego. Dowodem na słuszność tej tezy jest wielość i różnorodność systemów międzynarodowych, jakie w historii stosunków międzynarodowych można zidentyfikować⁶. Teza ta jednak zdaje się odnosić do wewnętrznej struktury samego systemu, wówczas mechanizmy i zmienne faktycznie doprowadzają do tworzenia nowych cech charakterystycznych danego systemu, jednak on sam, w swojej ontologicznej podstawie, wciąż pozostaje ten sam – stały czasowo.

Kluczowymi elementami do rozważań i analizy jakiegokolwiek układu międzynarodowego w charakterze systemu są dwa elementy, mające wpływ na funkcjonowanie systemu oraz na ilość i jakość interakcji systemowych. Są to tzw. zmienne niezależne oraz zależne. Te pierwsze to: uczestnicy stosunków międzynarodowych, struktury systemu (np. sojusze, układy), cechy środowiskowe (naturalne, wojskowe, polityczne). Te drugie to: pozycje i role uczestników

⁴ W. Findeisen, *Analiza systemowa – podstawy i metodologia*, Warszawa 1985, s. 294-295.

⁵ R. Aron, *War and Peace, A Theory of International Relations*, New York 1966, s. 94.

⁶ T. Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe. Teorie – systemy – uczestnicy*, Wrocław 2006, s. 130.

stosunków międzynarodowych, stabilność bądź niestabilność systemu, zdolność kontrolowania środowiska (wpływania na nie)⁷.

System międzynarodowy znajduje się w stanie równowagi wówczas, gdy państwa postrzegają istniejący w nim ład jako korzystny dla siebie zarówno pod względem ekonomicznym, terytorialnym, politycznym, jak i cywilizacyjnym. Swym zachowaniem wobec systemu i reguł w nim obowiązujących niejako legitymizują one jego kształt, strukturę i rodzaje interakcji wewnątrzsystemowych. Jest to rodzaj równowagi dynamicznej, ponieważ ewentualne zmiany jego struktur wewnętrznych mają na celu utrzymanie ich stabilności. Dla zachowania tej wewnętrznej równowagi każdy system ma określone zdolności obronne, chroniące go przed zakłóceniami zewnętrznymi. W momencie gdy zmiany w strukturze systemu i charakterze interakcji wewnątrz niego są bardzo głębokie, należy mówić o rozpoczęciu przez system fazy ewolucji. M. Kaplan twierdzi, że mówimy wówczas, że „(...) system jako taki się nie zmienił. Zmienił się tylko stan systemu.”⁸.

Można przyjąć, że decydującymi wyznacznikami w procesie powstania, rozwoju i przekształceń, wreszcie ewentualnego upadku każdego systemu międzynarodowego są zmienne niezależne. Obejmują one uczestników stosunków międzynarodowych, strukturę systemu, czynniki środowiskowe systemu, np. ekonomiczne, strategiczne, geopolityczne. Oprócz nich istnieje katalog zmiennych zależnych, których występowanie w systemie międzynarodowym jest pochodną jego efektywności, dynamiki i mobilności aktorów czy skali zróżnicowania ich potencjałów. Należą do nich pozycja i rola aktora w systemie międzynarodowym, stabilność systemu lub jej brak, zdolność kontrolowania środowiska, funkcje, które spełnia system.

ŁAD W STOSUNKACH MIĘDZYNARODOWYCH

Encyklopedyczne pojęcie ładu definiuje go jako ideę polityczno-prawną określającą całokształt porządku społecznego. Ład oznacza porządek prawny i administracyjny zapewniający spokój publiczny i poszanowanie prawa. Takie rozumienie ładu w ujęciu prawo-społecznym znalazło zastosowanie także w naukach o stosunkach międzynarodowych, zwłaszcza w kategoriach dotyczących porządku, hierarchii oraz pewnego rodzaju stabilizacji relacji w stosunkach międzynarodowych⁹.

Bolesław Balcerowicz przyjmuje cztery zasadnicze wyznaczniki zjawiska określanego mianem „ładu międzynarodowego”, którymi są:

- zasady;
- regulacje;

⁷ Vide: T. Łoś-Nowak, *op. cit.*, s. 135.

⁸ M.A. Kaplan, *System Theory*, [w:] *Contemporary Political Analysis*, red. J.C. Charlesworth, New York 1967, s. 152.

⁹ Vide: A. Wielomski, *Ład* [w:] *Encyklopedia polityczna*, (red.) J. Bartyzel, B. Szlachta, A. Wielomski, Radom 2007, s. 211.

- instytucje;
- układ sił (państwa lub koalicje państw).¹⁰

Istnieje wiele różnych rodzajów łaďów międzynarodowych (jak np. równowaga sił czy hegemonia), ale jak stwierdza B. Balcerowicz istnieje jedna podstawowa cecha łaďu międzynarodowego a jest nim jego ciągła zmienność. Według niego „każdy łaď, chroniąc *status quo*, zawiera w sobie zarazem dynamikę, dąŜność do zmienności, i ta dąŜność z zasady zwycięŜa”.¹¹ łaď może ulegać zmianie w wyniku wojny, wstrząsów politycznych lub poprzez procesy ewolucyjne, np. na drodze konsensusu dyplomatycznego.

łaď międzynarodowy naleŜy takŜe utoŜsamiać z zespołem struktur, mechanizmów, rozkładu siły, podmiotów i ich interesów, wartości określających kształt i funkcjonowanie środowiska międzynarodowego w danym okresie. Jest to sposób jego zorganizowania, określający warunki współŜycia uczestników stosunków międzynarodowych, zwłaszcza państw. W związku z tym, jak zauwaŜa Marek Pietraś, między anarchicznym środowiskiem międzynarodowym a łaďem międzynarodowym nie ma sprzeczności.¹²

Oprócz prób definicji łaďu międzynarodowego istnieją równieŜ próby zdefiniowania go poprzez elementy charakterystyczne, składowe elementy struktury i funkcjonowania łaďu w danym okresie. Józef Kukułka zaliczył do nich: stopień instytucjonalizowania środowiska międzynarodowego, wartości preferowane zwłaszcza przez głównych uczestników stosunków międzynarodowych oraz strukturę interesów i dąŜeń państw, zwłaszcza tych będących mocarstwami. Dodatkowa analiza wymaga jeszcze połączenia w spójną całość takich elementów jak biegunowość środowiska międzynarodowego, czyli istnienia rozkładu sił, zespołu preferowanych wartości, norm i wzorców zachowań, więzi instytucjonalnych w postaci organizacji międzynarodowych oraz dominujących tendencji ewolucji.¹³

KaŜdy z dotychczasowych łaďów międzynarodowych opierał się w pewnym zakresie na elementach wymienionych powyŜej. łaď perski zakładał oparcie zasad i regulacji na religijnym uniwersalizmie. Rozpoczął się w okresie Achemenidów, dzięki naukom Zaratusztry w połowie VI w. p.n.e. i trwał do podbojów Aleksandra Wielkiego. łaď zapoczątkowany przez imperium Aleksandra Wielkiego stanowił uniwersalizm ekonomiczno-kulturowy, polegający na połączeniu Azji i Europy. Rozpoczął się od podbojów w latach 336-323 p.n.e. a jego kres nastąpił w pod koniec III w. p.n.e. w wyniku rozwoju Rzymu. Imperium rzymskie (od III w. p.n.e. do II w. n.e.) swój łaď kreowało na podstawie *pax romana*. Wreszcie łaď zimnowojenny, oparty w duŜej mierze na przeciwnych ideologiach i skupiony na „negatywnych” oczekiwaniach – łaď miał jedynie eliminować zagrożenie¹⁴.

¹⁰ B. Balcerowicz, *Pokój i „nie-pokój” na progu XXI wieku*, Warszawa 2002, s. 120.

¹¹ *Vide: Ibidem*, s. 123.

¹² M. Pietraś, *Pozimnowojenny łaď międzynarodowy* [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, (red.) M. Pietraś, Lublin 2007, s. 295.

¹³ *Vide Ibidem*, s. 295.

¹⁴ *Vide* P. Ostaszewski, *Międzynarodowe stosunki polityczne. Zarys wykładów*, Warszawa 2010, s. 87-92.

Obecnie postrzeganie ładu międzynarodowego uległo pewnej zmianie i zmiana ta ma istotne znaczenie dla rozważań w niniejszym artykule. Współcześnie wysoki poziom integracji i współzależności podnosi znaczenie „pozytywnych” funkcji ładu międzynarodowego, postrzeganego jako źródło i gwarancja dostępu do wielu dóbr społecznych. Może on usprawnić przepływ informacji i zasobów gospodarczych, zapewnić przestrzeganie praw człowieka, otwiera dostęp do globalnych ruchów społecznych i organizacji pozarządowych¹⁵.

Różne paradygmaty teorii stosunków międzynarodowych w różny sposób postrzegają współczesny ład międzynarodowy. Szeroko pojęty realizm skupia się na strukturze systemu, a więc na liczbie uczestniczących w nim mocarstw i rozkładu ich zdolności czy potencjału do działania w systemie. Realizm przez ład rozumie funkcjonalną strukturę bezpieczeństwa danego systemu. Uważa więc on, że wraz z odejściem od ładu dwubiegunowego zastąpiony on został wielobiegunowym¹⁶.

Liberalizm podstawowe wizje ładu mieści pomiędzy dwoma modelami, skupiając się na pojęciu reżimu i instytucji. Zgodnie z tym nurtem wszelkie procesy integracyjne i współzależności, znane z okresu zimnej wojny, na tyle mocno zakorzeniły się już w relacjach międzynarodowych, że powrót do wojen i destabilizacji jest już niemożliwy – własna dynamika integracji to uniemożliwia. Rozwój *global governance*, powstający w „realiach realizmu” obecnie pozwala mu przetrwać zmianę ładu światowego¹⁷.

Trzecia droga refleksji nad ładem zakłada duży wpływ globalizacji na stosunki międzynarodowe. Według jednej z teorii, dotyczącej wpływu globalizacji na ład światowy współczesny konglomerat państw Zachodu tworzy zbiorowo wyłaniające się *państwo globalne* pod postacią m.in. funkcjonującej również ponadnarodowo Unii Europejskiej¹⁸.

Podsumowując, przez ład międzynarodowy rozumie się przede wszystkim stabilne i pokojowe relacje między państwami, często związane z równowagą sił. Choć odnosi się zazwyczaj do bezpieczeństwa militarnego nowe próby definicji ładu mogą dotyczyć także kwestii politycznych, ekonomicznych czy społecznych. Jeśli więc zawężymy krąg geograficzny funkcjonowania potencjalnego ładu do obszaru Europy można stwierdzić, że zarówno Unia Europejska jak i NATO są zobrazowaniem pewnego rodzaju ładu międzynarodowego.

ŁAD CZY SYSTEM POSTLIZBOŃSKI W EUROPIE?

Przejsie do dalszych rozważań możliwe jest dopiero po jednoznacznym określeniu, czy sytuację w Europie po zmianach lizbońskich uważać będziemy za powstanie nowego systemu (czy też zmianę stanu systemu) czy też za nowy rodzaj ładu międzynarodowego. Przyrównując powyżej przedstawione definicje do wydarzeń i decyzji podjętych w Lizbonie

¹⁵ I. Clark, *Globalizacja i ład pozimnowojenny*, [w:], J. Baylis(red.), S. Smith *Globalizacja polityki światowej*, Kraków 2008, s. 900.

¹⁶ I. Clark, *op. cit.*, s. 902.

¹⁷ *Vide Ibidem*, s. 903-904.

¹⁸ *Ibidem*, s. 904.

należy uznać, że obecny charakter stosunków międzynarodowych w Europie powinno się zakwalifikować jako pewnego rodzaju ład międzynarodowy, w którym umowy międzynarodowe, rzeczywista współpraca i istniejące instytucje w ramach UE i NATO kreują „porządek i stabilizację” w rejonie europejskim. Utrzymując takie założenie, należy przystąpić do analizy zmian jakie wydarzyły się w obu układach międzynarodowych po Lizbonie, zarówno w 2007 jak i 2010 roku. Analiza ta umożliwi odpowiedź na pytanie, czy obecnie możemy mówić o nowym ładzie międzynarodowym w Europie, który mógłby zostać nazwany ładem postlizbońskim.

ORGANIZACJA TRAKTATU PÓLNOCNOATLANTYCKIEGO PO SZCZYCIE W LIZBONIE W 2010 ROKU

Szczyt NATO w Lizbonie w 2010 roku był istotny w historii organizacji pod wieloma względami. Po pierwsze stanowił pierwsze spotkanie państw członkowskich po ostatnim (na stan 2016 roku) rozszerzeniu NATO o Chorwację i Albanie. Po drugie był szczytem, na którym przyjęto Nową Koncepcję Strategiczną, obowiązującą do dziś. Po trzecie, był to ostatni szczyt NATO kiedy Rosja traktowana była w charakterze realnego partnera. Wydarzenia po 2010 roku zmieniły sytuację międzynarodową w Europie i na Bliskim Wschodzie sprawiając, że dla NATO rozpoczął się kolejny niezwykle trudny etap transformacji zapoczątkowanej po zakończeniu zimnej wojny. Najważniejszym elementem szczytu było przyjęcie Koncepcji Strategicznej i to jej poświęcona będzie dalsza część artykułu.

Prace nad Nową Koncepcją Strategiczną związane były z dynamicznie zmieniającym się środowiskiem międzynarodowym. Przyjęta na jubileuszowym szczyt NATO w 1999 roku koncepcja zwana „*NATO Transformed*” w związku z wydarzeniami 2001 roku, rozpoczęciem wojny z terroryzmem, inwazją na Afganistan, rozpoczęciem wojny z Irakiem oraz przejściem misji ISAF w Afganistanie w 2003 roku przez NATO stała się mocno nieaktualna i niepasująca do rzeczywistych działań podejmowanych przez Sojusz na arenie międzynarodowej. Jednocześnie trwały intensywne rozmowy i negocjacje nad dalszymi rozszerzeniami NATO, które zaowocowały przyjęciem kolejnych państw w 2004 i 2009 r. Sytuacja międzynarodowa wymagała od NATO uaktualnienia całej koncepcji strategicznej.

Zadanie wypracowania wytycznych i podstawowych założeń, które miały stanowić podstawę dla koncepcji strategicznej powierzono grupie ekspertów pod przewodnictwem byłej amerykańskiej Sekretarz Stanu – Madeleine Albright. Efektem pracy grupy był dokument „*NATO 2020. Zapewnione bezpieczeństwo; dynamiczne zaangażowanie*” (*NATO 2020: assured security; dynamic engagement*, zwany również „Raportem Albright”), który stał się później podstawą dla nowej koncepcji strategicznej NATO z 2010 r.

Zgodnie z raportem uzgodniono, że podstawowymi zadaniami Sojuszu są: zbiorowa obrona, zarządzanie kryzysami i podejmowanie działań na rzecz międzynarodowej stabilności. Sojusz, zwłaszcza po zakończeniu zimnej wojny jest obecnie postrzegany jako

struktura bezpieczeństwa zbiorowego, która dodatkowo rozwinęła się pod względem instytucjonalnym: powstało Partnerstwo dla Pokoju, Rada Partnerstwa Euroatlantyckiego, Rada NATO-Rosja, Komisja NATO-Ukraina czy inne¹⁹.

Przyjęta w Lizbonie Koncepcja Strategiczna w pierwszym punkcie stwierdza, że fundamentalnym i trwałym celem NATO jest zagwarantowanie wolności i bezpieczeństwa wszystkich członków z wykorzystaniem politycznych i wojskowych środków²⁰.

Skuteczna realizacja tego celu możliwa jest w związku z realizacją trzech głównych zadań NATO: obrony zbiorowej, zarządzania kryzysowego oraz bezpieczeństwa kooperatywnego. Jednocześnie NATO, zgodnie z art. 4 Traktatu Waszyngtońskiego stanowi unikatowe transatlantyckie forum konsultacji we wszystkich sprawach, które dotyczą terytorialnej integralności, politycznej niezależności i bezpieczeństwa wszystkich jego członków.

Dodatkowo NATO wzmacniać będzie wymianę danych wywiadowczych, aby lepiej przewidywać, kiedy kryzysy mogą się wydarzyć i jak im najlepiej zapobiegać oraz wzmacniać zintegrowane cywilno-wojskowe planowanie w całym spektrum kryzysowym. Drzwi do członkostwa w NATO pozostają w pełni otwarte dla wszystkich europejskich demokracji, które podzielają wartości Sojuszu, które są chętne i zdolne do przyjęcia odpowiedzialności i zobowiązań wynikających z członkostwa, i których włączenie może przyczynić się do wspólnego bezpieczeństwa i stabilności²¹.

WSPÓLNOTY EUROPEJSKIE PO TRAKTACIE LIZBOŃSKIM Z 2007/2009²² ROKU

Traktat Lizboński z 2007 roku, który dokonał reformy i przeobrażeń w ramach Wspólnot Europejskich był przykładem skomplikowanego kompromisu po fiasku idei „Konstytucji dla Europy”. Projekt ten, spisany w 2004 roku i skłaniający się ku federacyjnemu kierunkowi dalszej integracji europejskiej spotkał się z negatywnym przyjęciem we Francji i Holandii²³.

Kolejną próbę koniecznej reformy Wspólnot Europejskich podjęto w trakcie niemieckiej prezydencji w Unii a kontynuowano podczas prezydencji portugalskiej, czego efektem stał się projekt traktatu, zaakceptowany przez Radę Europejską podczas spotkania 18-19 października 2007 r. Następnie został on podpisany 13 grudnia 2007 r. przez prezydentów, premierów i ministrów spraw zagranicznych ówczesnych 27 krajów Wspólnot²⁴. Procedura ratyfikacji

¹⁹ *Vide NATO 2020. Zapewnione bezpieczeństwo, dynamiczne zaangażowanie*, PISM, Warszawa 2010, s. 14-15.

²⁰ Koncepcja Strategiczna NATO z 2010 roku, AJP-01(D), Grudzień 2010.

²¹ *Vide Ibidem*.

²² Traktat podpisany został w roku 2007 r., ale w związku z przedłużającą się procedurą ratyfikacji wszedł w życie w 2009 r.

²³ Procedura ratyfikacyjna postępowała stopniowo, 18 państw członkowskich ratyfikowało traktat, jednak negatywny wynik referendum we Francji i Holandii wstrzymał procedurę ratyfikacyjną m.in. w Polsce.

²⁴ *Vide: A. Chwalba, Historia powszechna. 1989-2011*, Warszawa 2011, s. 226-227.

traktatu przedłużała się w czasie i dopiero 1 grudnia 2009 r., ponad dwa lata po podpisaniu projektu Traktat lizboński wszedł w życie.

Traktat z Lizbony wprowadzał głęboką reformę Unii Europejskiej pod wieloma względami. Doszło do zlikwidowania filarowej struktury Unii w ramach której istniały m.in. Europejska Wspólnota Gospodarcza, Europejska Wspólnota Energii Atomowej czy Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa. Traktat lizboński dokonał istotnej ustrojowej reformy Unii. Najważniejszymi zmianami było:

- Przekształcenie Unii Europejskiej w jednolitą organizację międzynarodową;
- Ujednoczenie mechanizmu decyzyjnego i katalogu źródeł prawa Unii Europejskiej;
- Sprecyzowanie podziału kompetencji między Unię a jej państwa członkowskie (na zadania wyłączne Unii, zadania współdzielone oraz kompetencje wyłączne państw członkowskich);
- Zreformowanie instytucji europejskich, m.in. wprowadzenie w Radzie Unii Europejskiej formuły podejmowania decyzji większością kwalifikowaną;
- Umocnienie ochrony praw podstawowych poprzez nadanie Karcie Praw Podstawowych charakteru prawnego i przystąpienie Unii do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności,
- Wzmocnienie roli parlamentów państw członkowskich (m.in. możliwość monitorowania zasady pomocniczości oraz kontrolowania procesu decyzyjnego w Unii w najważniejszych dziedzinach)²⁵.

Traktat potwierdzał istnienie instytucji Rady Europejskiej, czyli przedstawicieli szefów rządów państw członkowskich, która do tej pory była instytucją nieformalną. Tworzył w jej ramach Przewodniczącego Rady Europejskiej, swoistego prezydenta dla Europy (pozostałość funkcji po projekcie konstytucji dla Europy), którym został były belgijski premier – Herman Van Rompuy. W miejsce konstytucyjnego ministra spraw zagranicznych utworzono Wysokiego przedstawiciela Unii do spraw zagranicznych i polityki bezpieczeństwa. Wiele elementów zostało więc wprost zaczerpniętych z odrzuconej w procesach ratyfikacji Konstytucji dla Europy, zawarte w niej rozwiązania znalazły się obecnie w Traktacie z Lizbony, jedynie pod innymi nazwami.

Zmiany wprowadzone Traktatem z Lizbony w całej historii integracji europejskiej stanowiły krok milowy i jednocześnie pewne podsumowanie dorobku integracji. Oto po latach przemian, traktatów rewizyjnych i ujednoczających różne instytucje Unia Europejska stała się organizacją międzynarodową ze wszystkimi prawami i konsekwencjami tego wyboru a proces integracji znalazł się na kolejnym, po wspólnym rynku, etapie – unii gospodarczej. Ustanowienie Przewodniczącego Rady Europejskiej oraz Wysokiego przedstawiciela stanowiło również krok w stronę integracji politycznej w ramach Unii Europejskiej i miało czynić ją ważnym graczem na arenie międzynarodowej. Głos polityczny i gospodarczy tak

²⁵ Vide: J. Barcz, M. Górka, A. Wyrozumska, *Instytucje i prawo Unii Europejskiej*, Warszawa 2012, s. 45-47.

silnego podmiotu jak Unia Europejska miał być wyraźnie słyszalny w relacjach z USA, Rosją czy resztą świata²⁶.

PODSUMOWANIE

Zarówno system międzynarodowy jak i ład międzynarodowy stanowią próbę opisanie i nadania cech porządku anarchicznym stosunkom międzynarodowym. Jak wspomina cytowany wcześniej Marek Pietraś istnienie ładu międzynarodowego jest możliwe obok teorii o anarchii w stosunkach międzynarodowych. Analizując zmiany jakie do stosunków międzynarodowych w Europie i na świecie wprowadziły dwa dokumenty – oba podpisane w Portugalii należy stwierdzić, że obecnie, po 2010 roku operujemy już w innym układzie relacji międzynarodowych i okres tzw. pozimnowojenny można uznać za zamknięty a jego ramy czasowe wyznaczyć na lata 1990-2010. Pojawia się wówczas pytanie czy należy o czasach nam współczesnych mówić jako o ładzie postlizbońskim czy o systemie postlizbońskim.

W pierwszej części artykułu przytoczone zostały definicje istniejące w nauce o stosunkach międzynarodowych dotyczące obu tych koncepcji. Po ich analizie oraz zmian jakie dokonały się w Europie i na świecie w związku z Lizbońską Koncepcją Strategiczną oraz Traktatem z Lizbony uznać trzeba, że obecnie o stosunkach w Europie należy mówić w kategoriach ładu postlizbońskiego.

Oprócz typowych, występujących w definicji Bolesława Balcerowicza elementów jak zasady czy instytucje obecna sytuacja międzynarodowa w Europie cechuje się też dodatkowymi aspektami, które kwalifikują ją jako rodzaj ładu międzynarodowego. Po pierwsze występuje typowa dla ładu dynamika i tendencja do dostosowywania się do zmieniających realiów. Zarówno Unia Europejska jak i NATO reagują na zmiany w środowisku międzynarodowym ciągłym dostosowywaniem się, czego zwieńczeniem był Traktat Lizboński oraz Nowa Koncepcja Strategiczna. Dokonały one poważnych zmian i ustabilizowały obecny ład na najbliższe lata. Okres po 2010 roku natomiast wyraźnie pokazuje, że zastosowane zmiany i wprowadzone rozwiązania okazały się słuszne. Nie są być może tak efektywne jak zakładano, ale z całą pewnością są skuteczniejsze niż poprzednie, sprzed reform.

Po drugie, cechą dotychczasowych ładów był pewnego rodzaju uniwersalizm. Wspominano już uniwersalizm perski, Aleksandra Wielkiego czy ten z czasów zimnej wojny (polegający na eliminacji zagrożeń). Ład postlizboński również kreuje charakterystyczny dla siebie uniwersalizm – na dwóch osobnych płaszczyznach. W przypadku Unii Europejskiej jest to uniwersalizm gospodarczo-ekonomiczny. Unia, dzięki wprowadzeniu rozwiązań integracyjnych unii celnej i gospodarczo-walutowej oraz istnieniu prawa wspólnotowego, ponadnarodowego skutecznie tworzy fundamenty pod uniwersalne rozwiązania gospodarcze i ekonomiczne w Europie. Nadaje również kierunek rozwoju pozostałych państw kontynentu,

²⁶ Jednym z dowodów uznania działalności Unii w relacjach międzynarodowych może być Pokojowa Nagroda Nobla, przyznana w 2012 roku.

które dążą tak wytyczoną drogą, której zwieńczeniem może być członkostwo w Unii Europejskiej. W przypadku NATO należy natomiast mówić o uniwersalizmie na płaszczyźnie militarno-obronnej. Sojusz wprowadza ujednoczone struktury dowodzenia, kreuje wspólne, jednolite szczeble przywódcze oraz dąży do utworzenia skutecznie działającej, wspólnej armii. Rozwiązania polegające na ujednoczaniu i wzajemnym informowaniu w zakresie wojskowym, obronnym i wywiadowczym prowadzi do kształtowania się uniwersalizmu natowskiego w relacjach wojskowych w Europie i rejonie atlantyckim. Także idea NATO dotycząca zdolności do pełnej kooperacji wszystkich wojsk państw członkowskich stanowi ważny krok w drodze do budowania rzeczono uniwersalizmu.

Podsumowując, można stwierdzić, że obecnie, od 2010 roku w Europie i rejonie atlantyckim panuje nowy ład międzynarodowy, którego cechy wyróżniają go na tle dotychczas istniejącego, pozimowojennego. Jednocześnie dwa ważne wydarzenia, jakimi było podpisanie Traktatu Lizbońskiego i Nowej Koncepcji Strategicznej NATO, stanowią wyraźne punkty na osi czasu, oddzielające poprzedni okres stosunków międzynarodowych od obecnego. Okres postlizboński cechuje się podobnymi elementami jak poprzedni, ale posiada też wiele cech jemu tylko charakterystycznych wśród których należy wymienić m.in. aktywne uczestnictwo w stosunkach międzynarodowych w pełni sformalizowanej organizacji jaką jest Unia Europejska, czy transformacja NATO w stronę organizacji nie tylko o charakterze obronnym, ale i aktywnie działającym w obszarach pozatraktatowych. Efektem reform jakie dokonały się w Lizbonie są podmioty międzynarodowe, które obecnie starają się funkcjonować sprawnie w ciągle dynamicznym środowisku bezpieczeństwa, w którym, w przeciwieństwie do poprzedniego okresu, coraz większą rolę ma powracająca do twardej polityki zagranicznej Rosja oraz rosnąca destabilizacja Bałkanów oraz Bliskiego Wschodu. Powyższe wnioski i przedstawione w artykule informacje pozwalają pozytywnie odpowiedzieć na pytanie badawcze o nowy ład międzynarodowy w stosunkach międzynarodowych. Ukształtował się on po 2009 roku i może być określany ładem postlizbońskim.

BIBLIOGRAFIA

- Aron Raymond. 1966. *War and Peace, A Theory of International Relations*, New York: Transaction Publishers.
- Balcerowicz Bolesław. 2002. *Pokój i „nie-pokój” na progu XXI wieku*, Warszawa: Bellona.
- Barcz Jan, Górka Maciej, Wyrozumska Anna. 2012. *Instytucje i prawo Unii Europejskiej*, Warszawa: Wolters Kluwer.
- Chwalba Andrzej. 2011. *Historia powszechna. 1989-2011*, Warszawa: PWN.
- Clark Ian. 2008. *Globalizacja i ład pozimnowojenny*, W *Globalizacja polityki światowej* Kraków: WUJ.
- Findeisen Władysław. 1985. *Analiza systemowa – podstawy i metodologia*, Warszawa: PWN.
- Kaplan Morton. 1967. *System Theory*, W *Contemporary Political Analysis*, 140-153. Wonder Book.

- Łoś-Nowak Teresa. 2006. Stosunki międzynarodowe. Teorie – systemy – uczestnicy, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Ostaszewski Piotr. 2010. Międzynarodowe stosunki polityczne. Zarys wykładów, Warszawa: Książka i Wiedza.
- Pietraś Marek. 2007. Pozimnowojenny ład międzynarodowy W Międzynarodowe stosunki polityczne, 294-323. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Wielomski Adam. 2007. Ład W Encyklopedia polityczna, 211-212. Radom: POLWEN.
- NATO 2020. 2010. Zapewnione bezpieczeństwo, dynamiczne zaangażowanie, PISM, Warszawa.
- Koncepcja Strategiczna NATO z 2010 roku, AJP-01(D), Grudzień 2010.

Aleksander Ksawery OLECH¹

Akademia Sztuki Wojennej²

Wydział Bezpieczeństwa Narodowego

olech@narkobiznes.pl

PRZEMYT MARIHUANY JAKO ŹRÓDŁO PATOLOGII ORAZ ZAGROŻENIE BEZPIECZEŃSTWA SPOŁECZNEGO I EKONOMICZNEGO W POLSCE

ABSTRAKT: Przemyt narkotyków jest zagrożeniem zarówno dla bezpieczeństwa społecznego, jak i dla rozwoju ekonomicznego. Zapewnianie bezpieczeństwa wewnętrznego wiąże się z likwidowaniem zagrożeń, unikaniem ich i zmniejszaniem prawdopodobieństwa wystąpienia w przyszłości. Niekontrolowana, nieregulowana oraz szkodliwa dla ludzi marihuana, jest transportowana między państwami nielegalnie. Jest to problem, który istnieje od kilkadziesiąt lat na całym świecie, a od początku XX wieku widoczny jest również w Polsce. Działalność międzynarodowych grup przestępczych wymusza na służbach bezpieczeństwa reakcję oraz współpracę na poziomie europejskim. Artykuł ma na celu ukazanie, że współcześnie konopie stanowią znaczący problem dla społeczeństwa oraz poważne wyzwanie dla organów ścigania. Narkotyki są tematem wielu debat i rozważań psychologów, polityków, terapeutów, nauczycieli, funkcjonariuszy służb oraz działaczy środowiskowych. Mimo, iż prawo polskie zakazuje uprawy i dystrybucji marihuany, z roku na rok zwiększa się liczba jej użytkowników. Dla zapewnienia bezpieczeństwa w Polsce powołano organizacje, które powinny przeciwdziałać przemutowi. Reakcja służb bezpieczeństwa powinna być kompatybilna z zaistniałą negatywną sytuacją, w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom narkotykowym.

SŁOWA KLUCZOWE: przemyt, marihuana, narkotyki, bezpieczeństwo

MARIJUANA TRAFFICKING AS A SOURCE OF PATHOLOGY AND A THREAT TO SOCIAL AND ECONOMIC SECURITY IN POLAND

ABSTRACT: Drug trafficking is a threat to both social security and economic development. Ensuring internal security involves eliminating threats, avoiding them and reducing the probability of their occurrence in the future. Marijuana, being uncontrolled, unregulated and

¹ Aleksander Ksawery Olech – magister, doktorant Akademii Sztuki Wojennej i twórca strony internetowej: www.narkobiznes.pl. Główne obszary zainteresowań badawczych to: bezpieczeństwo w Republice Francuskiej, produkcja i przemyt narkotyków z Afryki do Unii Europejskiej, ochrona informacji niejawnych, służby specjalne oraz grupy terrorystyczne. Regularnie wygłasza prelekcje na konferencjach naukowych oraz prowadzi badania we Francji.

² The War Studies Academy.

harmful to people, is transported between countries illegally. This is a problem that has existed for dozens of years around the world, and since the beginning of the twentieth century it is also noticeable in Poland. The activity of international criminal groups forces the security services to react and cooperate at the European level. The article aims to show that cannabis is nowadays a significant problem for society and a major challenge for law enforcement. Drugs are the subject of many debates and deliberations of psychologists, politicians, therapists, teachers, functionaries and environmental activists. Although Polish law prohibits the cultivation and distribution of cannabis, the number of users increases from year to year. To ensure security in Poland, organizations have been established that should counteract the smuggling. The reaction of the security services should be compatible with the existing negative situation in the field of counteracting drug threats.

KEYWORDS: smuggling, marijuana, drugs, security

WPROWADZENIE

Zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa wciąż ewoluują: globalizacja, nowe technologie, swobodny przepływ towarów i ludzi, brak rozwoju europejskich systemów antynarkotykowych oraz powstawanie międzynarodowych grup przestępczych. Nielegalny rynek środków odurzających i substancji psychotropowych w Europie w 2014 roku był warty ok. 26 miliardów euro³. Wzrost zagrożenia narkotykowego wiąże się z działalnością przestępców, którzy uzyskują wysokie korzyści finansowe. Marihuana jest obecnie najczęściej przemycanym środkiem odurzającym na świecie. Jest to również najczęściej zażywany narkotyk w Polsce i Europie.

Od kilkunastu lat istnieje realne zagrożenie dla bezpieczeństwa i równowagi państw. Służby mundurowe w Polsce nie były przygotowane na otwarcie granic Rzeczypospolitej Polskiej, kiedy w 2004 r. przystępowaliśmy do Unii Europejskiej. Napływ ludności z całego świata postawił polską Policję w bardzo trudnej sytuacji, jeśli chodzi o zapewnienie bezpieczeństwa oraz utrzymanie poprawnych stosunków międzynarodowych. Przemysł narkotyków jest problemem, który po roku 2004 stał się jednym z największych zagrożeń dla funkcjonowania państwa ze względu na niekontrolowany, nieregulowany oraz szkodliwy obrót nielegalnym towarem⁴. Raporty służb bezpieczeństwa oraz międzynarodowych organizacji badających użycie konopi alarmują, że z roku na rok wzrasta liczba: grup przestępczych przemycających narkotyki, użytkowników marihuany, uzależnionych przebywających w ośrodkach terapeutycznych oraz skazanych za obrót środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi⁵.

Sytuacja staje się coraz bardziej wymagająca ze względu na obecną skalę problemu. Według Biura Narodów Zjednoczonych ds. narkotyków i przestępczości (*United Nations Office on Drugs and Crime* – UNODC), od 2006 roku Polska jest krajem tranzytowym ze względu na

³ K. Raczkowski, *Narkotyki - organizacja przestępczości i systemy przeciwdziałania*, Warszawa 2009, s. 16.

⁴ *2005 Annual report: the state of the drugs problem in Europe*, Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, Lisbon 2005, s. 14-34.

⁵ *Poland - Country Drug Report 2017*, Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, Luxembourg 2017, s. 1-20.

ilość transportowanych narkotyków. Organizacja uznała, że ryzyko przemytu w Polsce w skali pięciopoziomowej znajduje się na najwyższym stopniu, (wraz z Włochami i Bułgarią)⁶. Początek XX wieku to zmagania rządów państw z wciąż rozrastającym biznesem narkotykowym (produkcja, przemyt, dystrybucja narkotyków oraz pranie pieniędzy nazywamy również: narkobiznesem)⁷. Marihuana stała się obecnie środkiem odurzającym, który jest wszechobecny w Europie, a zwolenników jego legalizacji wciąż przybywa, przez co kolejne kraje depenalizują jego użycie lub nie egzekwują prawa w wystarczającym stopniu (Holandia – marihuana całkowicie legalna, Chorwacja, Czechy, Hiszpania, Macedonia, Słowenia i Włochy – lecznicze wykorzystanie). Aktualną sytuację ze względu na tony narkotyków przechwytywane przez służby bezpieczeństwa, możemy nazwać wojną narkotykową⁸.

W celu zrozumienia i zdefiniowania czym jest marihuana, należy operować specjalistycznym słownictwem. Istotnym dla badań nad rośliną jest określenie jej pochodzenia, użytkowania, produkcji, przemytu oraz handlu. Przyjmuje ona różne nazwy w zależności od okoliczności i miejsca. W celu uniknięcia odpowiedzialności karnej, dokonując zakupów w Internecie, próbując narkotyków za granicą, czy przynależąc do grupy, która stosuje marihuanę, używa się określonego nazewnictwa: „...konopia, ziele, trawka, gandzia, cannabis”⁹.

Celem artykułu jest przedstawienie problemu nielegalnego przemytu marihuany do Polski. Proces ten destabilizuje sytuację społeczną i ekonomiczną prowadząc do powstawania patologii w życiu publicznym. Najważniejszym pytaniem badawczym, na które autor pragnie odpowiedzieć w niniejszej pracy jest: czy służby bezpieczeństwa w Polsce są w stanie przeciwdziałać przemytowi narkotyków? Istotną kwestią jest stan wykszolenia polskiej Policji oraz wiedza funkcjonariuszy w zakresie międzynarodowego obrotu narkotykami. Współcześnie narkotyki są tematem, który często upraszcza się w dyskursie publicznym, dlatego też brakuje zdecydowanych działań podejmowanych przez służby bezpieczeństwa. Problematyka przemytu marihuany nie jest wystarczająco rozbudowana w polskiej literaturze naukowej, w przeciwieństwie do zagranicznych źródeł badających tę tematykę pod względem bezpieczeństwa, ekonomii i socjologii. Istotnym źródłem poznawczym przy badaniu tej problematyki są raporty udostępniane przez Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii. Zawarte w nich informacje prezentują współczesne zagrożenia narkotykowe. Problem, który został ukazany w artykule przedstawia jak rynek sprzedaży marihuany, zmienił się pod wpływem globalizacji i swobodnego przepływu osób wewnątrz Unii Europejskiej. Obrót środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi należy rozpatrywać jako formę patologii społecznej w skali globalnej. Tezy badawcze zaprezentowane w artykule, to wadliwa jurysdykcja Policji w kontroli przemycanych towarów oraz niewystarczająco wyeksponowana problematyka wpływu użytkowania marihuany na aspekty bezpieczeństwa społecznego

⁶ *Trafficking in Persons Global Patterns*, United Nations Office on Drugs and Crime, New York 2006, s. 27, 62.

⁷ Ustawa z dnia 22 czerwca 1923 r. w przedmiocie substancji i przetworów odurzających, Dz.U. Nr 72, poz. 559.

⁸ *Zjawisko nielegalnego handlu narkotykami w Polsce i na świecie*, Narkobiznes.pl, (07.01.2018).

⁹ M. Sulewska, *Zjawisko uzależnienia od narkotyków a przestępczość wśród młodzieży na terenie aglomeracji wielkomiejskich*, Warszawa 2012, s. 26.

i ekonomicznego. Nie będą rozpatrywane zagrożenia użytkowania marihuany na podstawie indywidualnych przypadków, gdyż nie jest to celem pracy, a nauki psychologiczne oraz pedagogiczne w sposób wystarczający prezentują tematykę uzależnień od narkotyków.

UPRAWA MARIHUANY A REGULACJE PRAWNE

Pierwsze konopie rosły na górskich terenach u podnóży łańcucha górskiego Himalajów, rozciągając się na terenach należących obecnie do Bhutanu, Chin, Indii, Nepalu, Pakistanu i Tybetu. Archeologiczne wykopaliska informują, że roślina ta, ze względu na bardzo silne włókna, była wykorzystywana w Chinach już 8500 lat temu, m.in. do wyrobu ubrań, namiotów, lin, dywanów czy flag. Najstarsze rękopisy o uprawie marihuany mają prawie 6000 lat¹⁰.

Do Europy nasiona konopi dotarły około 1000 roku wraz z Maurami, których podbili Hiszpanie. Jako że Europejczycy bardzo długo nie zajmowali się właściwościami odurzającymi marihuany, spełniały one początkowo funkcje przemysłowe: produkcja żagli, płacht, pościeli, ale również medyczne, służąc jako lek uśmierzający ból. Między XVII, a XVIII wiekiem zioła były skutecznym lekiem nasennym, pobudzającym apetyt, a także przeciwbólowym. Pierwsze użycie marihuany jako środka psychoaktywnego było konsekwencją najazdu Napoleona na Egipt oraz ekspansji kolonialnej Anglików na Indie. Powracający naukowcy z Azji i Afryki badali zioła i zastanawiali się nad ich właściwościami leczniczymi. Z czasem spożycie i palenie stało się tak powszechne, że angielski parlament w 1893 r. powołał zespół, który badał nadużycia i wzrost spożycia konopi¹¹.

W społeczeństwie europejskim pod koniec XIX wieku marihuana zaczęła wzbudzać coraz większe emocje. Jej halucynogenne działanie – pojawiające się nieprawdziwe obrazy oraz niezidentyfikowane stany – brak kontroli nad własnym ciałem i umysłem, spowodowały wprowadzenie prawnego zakazu palenia konopi w Wielkiej Brytanii w 1928 r.,¹² a następnie z inicjatywy Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ), państwa sygnatariusze podpisały Jednolitą Konwencję o Środkach Odurzających. Zastępowała ona wszystkie traktaty międzynarodowe i tworzyła system kontroli produkcji i transportu narkotyków¹³.

Opinie na temat konopi dynamicznie się zmieniają. W Polsce wciąż przesuwają się granicę, która określa zasady użytkowania marihuany. Decydującym i przełomowym krokiem w zwalczaniu obrotu środkami odurzającymi, była decyzja o podpisaniu *Ustawy z dnia 31 stycznia 1985 r. o zapobieganiu narkomanii*. Organy państwowe zostały zobowiązane do działań antynarkotykowych oraz tworzenia warunków do leczenia i resocjalizacji osób uzależnionych¹⁴. Następną istotną regulacją z punktu widzenia badanego problemu, była *Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu narkomanii*. Określiła ona cele

¹⁰ R. Palusiński, *Narkotyki - przewodnik*, Kraków 1994, s. 18-19.

¹¹ *Ibidem*, s. 4-12.

¹² I. Niewiadomska, P. Stanisławczyk, *Narkotyki*, Lublin 2004, s. 81-85.

¹³ Diya Bouchédid, *Le système de contrôle international des drogues et les Droits de l'homme: Cohésion ou confrontation?*, McGill, Montréal 2014, nr. 4, s. 7-10.

¹⁴ *Ustawa z dnia 31 stycznia 1985 r. o zapobieganiu narkomanii*, Dz.U. Nr 4, poz. 15.

i uprawnienia dla organów administracji rządowej oraz jednostek samorządu terytorialnego, wyznaczając zadania w zakresie przeciwdziałania narkomanii realizowane przez służby bezpieczeństwa takie jak Wojsko Polskie, Policja, Straż Graniczna, Służby Specjalne, które będą wspierane przez organy celne oraz Służbę Więzienną¹⁵.

Nadzór nad działalnością w ramach ustawy prowadzi Krajowe Biuro do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii (KBPN). Utworzono je 29 czerwca 1993 roku na podstawie zarządzenia, które wydał ówczesny Minister Zdrowia i Opieki Społecznej. W ramach działań KBPN utworzono Centrum Informacji o Narkotykach i Narkomanii (CINN), które zajmuje się opracowywaniem danych dotyczących problemów narkotykowych w kraju oraz opracowuje sprawozdania z realizowanych działań profilaktycznych¹⁶.

Wartym uwagi jest też fakt, że z biegiem lat zwiększa się społeczna tolerancja dla konopi, między innymi poprzez jej szersze zastosowanie. Coraz częściej zaczyna się stosować marihuanę jako lek na padaczkę, stwardnienie rozsiane, Alzheimer, choroby układu oddechowego i pokarmowego. Zawarte w konopi wiązania kannabidiol (CBD) nie są psychoaktywne, przez co nie oddziałują na psychikę pacjenta. Powodują rozluźnienie oraz mają właściwości przeciwzapalne. Największym sukcesem polskiej medycyny naturalnej, była terapia stosowana na pięcioletnim Maksie, którego napady padaczki spadły z około 200 dziennie do zaledwie kilkunastu. Obecnie leczenie za pomocą marihuany jest prowadzone na kilkudziesięciu pacjentach w Polsce i 2000 na całym świecie¹⁷.

Zmiany w Polsce w zakresie użytkowania konopi miały miejsce 22 czerwca 2017 r., kiedy to Sejm przyjął Ustawę o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii i zalegalizował używanie marihuany do celów medycznych. Całość reguluje *Ustawa z dnia 7 lipca 2017 roku o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o refundacji leków, środków spożywczych specjalnego przeznaczenia żywieniowego oraz wyrobów medycznych*. Ziele konopi innych niż włókniste, wyciągi, nalewki farmaceutyczne, żywica konopi, mogą stanowić surowiec farmaceutyczny, czyli są zgodne z normami i wymogami Farmakopei Polskiej, stanowiąc produkt leczniczy po uzyskaniu pozwolenia na dopuszczenie do obrotu, które jest wydawane przez Prezesa Urzędu Rejestracji Produktów Leczniczych, Wyrobów Medycznych i Produktów Biobójczych. Osoby, które są leczone za pomocą przetworów marihuany otrzymują receptę na lek recepturowy i są leczone z użyciem ziela konopi innego niż włókniste¹⁸.

Uprawa, produkcja, przemysł oraz handel marihuaną jest prawnie zakazany w Polsce. Mimo tego, poprzez innowacyjne terapie sytuacja zaczyna się zmieniać. Medyczne wykorzystanie marihuany może stać się przełomem na skalę światową. Kluczowym jest tutaj,

¹⁵ *Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii*, Dz.U. Nr 179, poz. 1485.

¹⁶ K. Łucarz, A. Muszyńska, *Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii*. Komentarz, Kraków 2008, s. 66-67.

¹⁷ *Rozczarowanie marihuaną*, „Newsweek”, <http://nauka.newsweek.pl/marihuana-medyczna-leczenie-marihuana,artykuly,358886,1.html>, (08.01.2018.)

¹⁸ *Ustawa z dnia 7 lipca 2017 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o refundacji leków, środków spożywczych specjalnego przeznaczenia żywieniowego oraz wyrobów medycznych*, Dz.U. 2017 poz. 1458.

aby zadać sobie pytanie, dlaczego 8500 lat temu ludy pierwotne korzystały z jej właściwości, a następnie zakazano jej stosowania. Wątpliwym, z punktu widzenia bezpieczeństwa państwa wydaje się całkowita depenalizacja użytkowania marihuany. Może to doprowadzić do upowszechnienia stosowania kolejnych narkotyków, takich jak kokaina czy LSD, w celu legalizacji ich użycia.

UPRAWA I WYTWARZANIE MARIHUANY

Konopie posiadają wiele odmian. Każda z nich ma inną budowę morfologiczną, kształt, gęstość, barwę, kwiatostan. Podobnie jest z nasionami, które są różnej wielkości, kształtów, kolorów. Konopie, które są przemywane dzielimy na włókniste i narkotyczne, a kryterium i głównym wyznacznikiem jest zawartość substancji chemicznych o właściwościach psychoaktywnych. Najsilniej działającym na organizm człowieka jest związek chemiczny tetrahydrokannabinol (THC)¹⁹.

Podział konopi ze względu na ich położenie geograficzne:

- konopie „Colombian” – pochodzi z Kolumbii; charakteryzuje się jasnozielonym kolorem, gęstością i niską zawartością THC.
- konopie indyjskie „Ganja” – głównie uprawiane w Indiach oraz Afganistanie; jest silnie psychoaktywna i pewnie ze względu na to jest to najpopularniejszy gatunek.
- konopie „Jamajka” – pochodzi z wyspy na Morzu Karaibskim o tej samej nazwie; również wykazuje silne działanie psychoaktywne; gatunek ten został spopularyzowany ze względu na wiele akcentów w piosenkach reggae oraz filmach.
- konopie „Meksykańskie” – jest najwyższym ze wszystkich wymienionych tutaj gatunków; cechuje się świetną jakością, dlatego pozostaje głównym towarem eksportowym karteli narkotykowych.
- konopie „Dagga” – charakteryzują się słodkawym smakiem; jest uprawiana w Afryce (Kenia, Zambia, Republika Południowej Afryki).
- konopie „Maroko” – głównie wykorzystywane przy mieszankach narkotycznych, ze względu na to, że są małe i średniej jakości²⁰.

Jeśli ktoś decyduje się na uprawę konopi w Europie to jednym z najważniejszych aspektów uprawy jest miejsce. Roślinę można uprawiać w pomieszczeniach zamkniętych (tzw. „*indoor*”) lub na wolnym powietrzu: w ogrodach, na polach, balkonach (tzw. „*outdoor*”). Kluczem jest zapewnienie odpowiednich warunków – wody, światła, składników odżywczych, powietrza (czyste, bogate w dwutlenek węgla), nawozu i ciepła. W Polsce głównie hodowane są dwa

¹⁹ M. Sulewska, *op. cit.*, s. 32.

²⁰ J. Wrona, *Przestępczość narkotykowa, poradnik dla funkcjonariuszy jednostek terenowych Policji*, Szczytno 2008, s. 33.

rodzaje: konopia indyjska (*cannabis indica*) oraz konopia sativa (*cannabis sativa*), która ma mniejszą zawartości THC²¹.

Przy uprawie domowej (*indoor*) wszystkie czynniki wpływające na rozwój konopi mogą być kontrolowane. Światło jest dostarczane przez wysokiej jakości halogenowe oświetlenie, dzięki czemu można kontrolować uprawę imitując naturalne światło słoneczne. Sztucznie utrzymywane ciepło pozwala potencjalnemu hodowcy na kilkukrotne zwiększenie plonów, a co za tym idzie, także i zysków²².

W przypadku uprawy na powietrzu (*outdoor*) nasiona wysiewane są wiosną, rosną przez całe lato i kwitną wraz z końcem jesieni. Jeśli pojawią się przymrozki, roślina obumiera. Ważne znaczenie ma również powietrze, które powinno być świeże i zawierać od 3 do 6% dwutlenku węgla. Często stosowano szklarnie, ale przyciągają one zbyt dużą uwagę. Hodowcy preferują wolne uprawy, zazwyczaj pomiędzy polami zbóż, aby zakamuflować swoje rośliny²³.

Kolejnym istotnym czynnikiem jest regulacja wentylacji. Ma to duży wpływ na rozwijanie się grzybów i owadów. Na wolnym powietrzu hodowca nie jest w stanie skontrolować całej gleby dokładnie i zapewnić odpowiedniej wilgotności każdego dnia. Dlatego w Polsce wykształciła się przede wszystkim hodowla domowa (*indoor*). Wszelkie materiały do wyhodowania własnej marihuany, takie jak ziemię, nawozy, lampy czy nasiona, można nabyć przez internet²⁴.

Aby odpowiednio zdefiniować problem, kluczowym jest prześledzić proces wytwarzania marihuany. Istnieje kilka podstawowych kroków, które podejmuje potencjalny hodowca:

1. Wybór odpowiedniego miejsca. Bardzo istotne znaczenie ma wysokość i szerokość pomieszczenia. Rośliny osiągają wysokość między 50 a 200 cm.
2. Zamknięcie pomieszczenia na kłódkę lub alarm, co daje kontrolę nad tym kto do niego wchodzi i kto z niego wychodzi.
3. Zamontowanie wentylatora. Zapach, który unosi się w powietrzu, na pewno zwróci uwagę osób postronnych. Niektórzy stosują również odświeżacze powietrza, imitując inne zapachy (kwiatów, mięty czy oleju).
4. Odpowiedni dostęp do wody oraz utrzymanie wymaganego poziomu wilgotności w pomieszczeniu. Na przykład: ogród 3 na 3 metry potrzebuje tygodniowo 140 litrów.
5. Zakup odpowiedniego sprzętu: doniczek, termometru, miernika wilgotności, miarki wzrostu, nożyczek, ziemi, nawozów i składników odżywczych dla roślin²⁵.

W zależności od dbałości o rośliny i sposobu uprawy, konopie są dojrzałe po około trzech miesiącach. Oczywiście jest to proces czysto teoretyczny. Przy obecnej technologii, wszystko dzieje się szybciej, aby w możliwie jak najkrótszym czasie osiągnąć pożądany efekt w postaci gotowego produktu na sprzedaż. Hodowcy na tyle opanowali technologię, że są w stanie założyć uprawę nawet w budynkach wielorodzinnych. Wymaga to pokonania wielu problemów

²¹ Gazeta Konopna [w:] "SPLIFF", *Sativa czy Indica*, Warszawa 2013, artykuł z numeru 46, s. 7-8.

²² B. Wyjadłowski, *Wszelka wiedza o Mary Jane*, Wrocław 2000, s. 23-26.

²³ *Ibidem*, s. 27-30.

²⁴ M. Staniaszek, *Zwalczanie Narkomanii w Polsce i na świecie*, Wrocław 1993, s.16.

²⁵ *Ibidem*, s. 30-41.

technicznych, takich jak: wydajnej i sprawnej wentylacji, filtrów emitujących zapachy, zamkniętego systemu chłodzenia, sprawnej oraz zabezpieczonej instalacji elektrycznej. Ponadto, aby nie wzbudzać niczyich podejrzeń związanych z częstymi wizytami w miejscu uprawy, część procesów jest sterowana zdalnie (specjalne zegary i tempomaty) i nie wymaga stałego, aktywnego udziału hodowcy²⁶.

Obecnie uprawa konopi nie jest czymś nieosiągalnym. Internet oferuje dziesiątki artykułów i publikacji dla początkujących hodowców opisując krok po kroku czynności wymagane do otrzymania dorosłej rośliny, posiadającej wysoką zawartość THC. Współcześnie każdy z nas może podjąć się produkcji marihuany, uzyskując nielegalne korzyści majątkowe. Proceder uprawy wciąż się rozwija i ewoluje, a wraz z nim wzrasta zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa.

HANDEL I PRZEMYT MARIHUANY

Handel narkotykami w Polsce nie różni się od tego w Niemczech czy Rosji. Oferowane towary są coraz bardziej wyszukane i urozmaicone. Hodowcy i handlarze mieszają gatunki oraz dodają różnych chemicznych substancji, aby zwiększyć doznania osób zażywających ten narkotyk. Im mocniejsza i bardziej różnorodna dawka, tym więcej potencjalnych klientów. Marihuana dobrej jakości jest droga, dlatego wiele osób zadowala się towarem z przydomowych ogródków, piwnic, czy z przemytu, który trafia na polski czarny rynek²⁷.

Można wyróżnić cztery typy handlarzy:

1. Importerzy – osoby, które same przywożą towar, zazwyczaj z Holandii lub Czech.
2. Hurtowi sprzedawcy – posiadają własne uprawy marihuany i sprzedają tylko większe ilości.
3. Dilerzy – jedynie handlują narkotykami, zarabiając na zysku ze sprzedaży.
4. Młodzież i osoby niezwiązane z narkotykowym biznesem – jest to często dodatkowa forma zarobku, częściej określana jako „udostępnianie narkotyku”.

Handlarze opracowują system sprzedaży oraz w przemyślany sposób rozbudowują sieć klientów. Kiedy kupujący zaczyna się uzależniać od środka odurzającego, wstrzymują dostarczanie narkotyku i oczekują bardzo wysokich opłat. Często wciągają w swoją „piramidę” handlową klientów, aby kolejna z osób sprzedawała narkotyki.

Werbowanie dilerów jest jednym z podstawowych czynników tego prężnie rozwijającego się narkotykowego biznesu. Im większa ilość sprzedawców, tym szersze grono odbiorców. Istnieją różne metody rekrutacji, ale najskuteczniejszymi oraz najbardziej opłacalnymi dla tzw. bossów narkotykowego świata, są te brutalne, nakłaniające siłą i przemocą do pracy na rzecz organizacji przestępczej²⁸. W 2016 r. ustalono, że 2.138 nieletnich popełniło przestępstwa narkotykowe. Stanowili oni 7,3% wszystkich przestępców narkotykowych. Bardzo interesujący

²⁶ K. Wiciak, J. Wrona, *Metody działania sprawców zajmujących się produkcją i obrotem narkotykami syntetycznymi*, Szczytno 2007, s. 8.

²⁷ *Raport w sprawie „dopalaczy” – nowych narkotyków*, Główny Inspektorat Sanitarny, Warszawa 2011, s. 5-7.

²⁸ K. Laskowska, *Nielegalny handel narkotykami w Polsce*, Kraków 1999, s. 51.

jest fakt, że podejrzanych było aż 29.434. Analogicznie, w 2010 r., podejrzanych było 26 865 osób, a zatrzymanych nieletnich 4.119²⁹.

Położenie geograficzne Polski sprawia, że znajduje się na trasie najważniejszych szlaków przemytniczych narkotykowych:

- Holandia – Niemcy – Polska – Węgry – Czechy;
- Maroko – Polska;
- Rosja – Ukraina, Białoruś – Polska;
- Kolumbia, Peru, Boliwia – Gwinea, Benin, Burkina Faso, Ghana, Gambia, Liberia, Mali, Mauretania, Niger, Nigeria, Senegal, Sierra Leone, Togo, Wybrzeże Kości Słoniowej, Wyspy Zielonego Przylądka – Polska;
- Chiny, Indie – Hiszpania, Francja, Niemcy – Polska;
- Afganistan – Turkmenistan – Azerbejdżan – Rosja – Białoruś – Ukraina – Polska – kraje Europy Zachodniej (tzw. „szlak jedwabny”);
- Afganistan – Turcja – Grecja – Bułgaria – Rumunia – Ukraina – Polska – kraje Europy Zachodniej (Hiszpania, Francja, Portugalia, Włochy);
- Czechy – Polska – Niemcy – kraje Europy Zachodniej;
- Polska – kraje skandynawskie;
- Polska – Wielka Brytania, Irlandia³⁰.

Wejście Polski do Unii Europejskiej i związane z tym otwarcie granic (regulacje Układu z Schengen), sprawiły, że przez nasz kraj przebiegają istotne lądowe szlaki tranzytowe. Te bardzo sprzyjające warunki wykorzystują grupy przestępcze. Główne czynniki, które wpływają na handel narkotykami w Polsce:

- dogodne położenie geograficzne;
- centrum Europy – granica między wschodem i zachodem;
- dobra infrastruktura kraju zapewniająca szybki transport narkotyków;
- brak wzmożonych kontroli (otwarte granice);
- słabe wyposażenia do walki z przestępczością narkotykową;
- łatwość wprowadzania do obiegu pieniędzy zarobionych z handlu narkotykami;
- sąsiedztwo biednych państw (Białoruś, Ukraina), których gangi działają na naszym terytorium;
- legalizacja marihuany na własny użytek w kilku państwach Europejskich (np. Holandia, Czechy), co powoduje ich przemyt do Polski³¹.

Jest kilka form przemycania narkotyków. W zależności od funduszy posiadanych przez organizacje przestępcze, wyboru trasy przemycanego towaru oraz sposobu ukrycia. Główne sposoby przemytu marihuany to połykanie oraz ukrywanie w zakamarkach ciała, skrytki

²⁹ *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2016 roku*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2017, s. 130.

³⁰ *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2012 roku*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Warszawa 2013, s. 153.

³¹ K. Laskowska, *op. cit.*, s. 65-70.

w bagażach i walizkach, przewożenie w środkach transportu (samochody osobowe i ciężarowe, samoloty i śmigłowce, statki i jachty oraz pociągi międzynarodowe), ukrywanie narkotyków w przesyłkach pocztowych lub za pośrednictwem firm kurierskich.

Nielegalny rynek środków odurzających i substancji psychotropowych w Europie w 2014 r. był warty między 21 a 31 miliardów euro. Produkty na bazie konopi stanowiły od 8,4 do 12,9 miliarda euro, czyli około 40% całej sprzedaży narkotyków w Europie. Są to jednak tylko i wyłącznie dane szacunkowe, które nie oddają całości badanego problemu³².

Konopie indyjskie są najczęściej konfiskowanym narkotykiem w Europie. W 2014 roku dokonano łącznie 744.000 konfiskat, co wiązało się z przejęciem 838 ton narkotyków. Dane do analizy przekazało jednak tylko kilka państw, a zabrakło tych, które w latach wcześniejszych przekazywały raporty zawierające informacje o dużych przemytach: Francji, Hiszpanii i Holandii oraz tych najbardziej zagrożonych, jak Polska, czy państwa skandynawskie³³.

Raporty Europejskie ze względu na brak danych nie obrazują sytuacji panującej w Polsce. Mimo informacji, które posiadają nasze służby, istotna jest analiza w państwach sąsiednich. Według raportów otrzymanych od niemieckiego rządu, liczbę konfiskat konopi i jej pochodnych w Niemczech szacuje się na poziomie 40 ton. Na Litwie średnia roczna przechwyconej marihuany przez służby to 700 kg³⁴, ale nie wlicza się w to narkotyków, które zatrzymano w portach, a ostatni przemyt był równy 600 kilogramom³⁵. Republika Czeska nie podlega analizie ze względu na depenalizację posiadania oraz zażywania marihuany (w graniczącej z nią Austrii konfiskaty utrzymują się na poziomie 11 ton)³⁶.

Porównując konfiskaty konopi w Europie w 2002 r. oraz w 2014 r., wzrosły one dwukrotnie³⁷. Jeśli potraktujemy przejęte narkotyki, jako wskaźniki produkcji i dystrybucji, to uzyskane dane dają podstawę do stwierdzenia, że problem narkotykowy w Europie wciąż rośnie. Nie jesteśmy w stanie ocenić skali przemytu do Polski ze względu na wiele transportów, których nie udało się skontrolować. Oceniając statystyki europejskie i traktując Polskę jako kraj tranzytowy, można stwierdzić, iż jest ona narażona na zwiększone przemyty środków odurzających i substancji psychotropowych, a zwłaszcza marihuany.

Nie sposób określić jak wiele osób zajmuje się handlem i przemytem marihuany, ponieważ nie można ustalić jednoznacznej typologii przestępcy. Są w to zaangażowane grupy przestępcze, osoby z przeszłością kryminalną, ale także młodzież i studenci. Handlem bardzo często zajmują się również osoby na stanowiskach kierowniczych, a nawet z immunitetem

³² *Europejski raport narkotykowy - Tendencje i osiągnięcia 2016*, Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, Luksemburg 2016, s. 19.

³³ *Ibidem*, s. 19-21.

³⁴ *Lithuania - Country Drug Report 2017*, Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, Luxembourg 2017, s. 16.

³⁵ The baltic times, *Lithuanian customs bust 600 kg of cocaine in port city*, https://www.baltictimes.com/lithuanian_customs_bust_600_kg_of_cocaine_in_port_city/, dostęp: 09.01.2018.

³⁶ *Europejski raport narkotykowy - Tendencje i osiągnięcia 2016*, Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, Luksemburg 2016, s. 20.

³⁷ *Ibidem*, s. 21.

dypłomatycznym. Liczba osób zajmujących się obrotem środkami odurzającymi z roku na rok wzrasta, ponieważ jest to bardzo intratny sposób zarabiania.

Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na zagrożenie, jakim jest nielegalna uprawa i przemyt marihuany w Polsce. Brak kontroli służb na wielu granicach i w największych miastach, ma wpływ nie tylko na pogłębiający się stan patologii w społeczeństwie, ale również na gospodarkę kraju. Dziesiątki milionów złotych są inwestowane w uprawę i przemyt nielegalnego narkotyku, który bez żadnej jurysdykcji napływa do naszego państwa. Może się to w przyszłości wiązać nie tylko z zagrożeniami dla bezpieczeństwa państwa, ale dla jego stabilności wewnętrznej, politycznej, społecznej, finansowej, a także bezpieczeństwa międzynarodowego. Wydaje się, że w ciągu najbliższych kilkadziesiąt lat nie znajdziemy się w podobnej sytuacji, jaka panuje na Filipinach (w 2016 roku prezydent Rodrigo Duterte rozpoczął wojnę narkotykową, która od lipca pochłonęła 13.000 ofiar)³⁸, jednakże zagrożeniom dla bezpieczeństwa trzeba przeciwdziałać w początkowej fazie. Angażując siły i środki służby antynarkotykowe powinny być w stanie zatrzymać rozrost narkobiznesu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

ASPEKTY SPOŁECZNE

Negatywne sytuacje i zmiany, które powstają ze względu na zażywanie oraz handel narkotykami, oddziałują na całe społeczeństwo. Zachowania obywateli, którzy nie dostosowują się do obowiązującego prawa mają wpływ na całe państwo. Wszelkie nieprawidłowości zaburzają system i prowadzą do patologii.

Na rozrastającą się narkomanię w Polsce ma wpływ szereg elementów, które zmieniają się wraz z rozwojem cywilizacyjnym. Są to poszczególne cechy danej klasy społecznej, uwarunkowania biologiczne oraz brak odpowiednich środków wychowawczych. Wzrost podaży narkotykowej jest zależny również od czynników kulturowych, geograficznych i ekonomicznych. Problem narkotykowy pojawia się w Polsce około lat 80. i 90. XX w. Był on bezpośrednio powiązany ze wzrostem znaczenia społecznego subkultury hippisowskiej oraz rozwojem środowisk przestępczych po 1989 roku³⁹.

Wraz z rozwojem technologicznym Internet stał się jednym z narzędzi, które promuje zażywanie i legalizację marihuany. Łatwo jest odnaleźć instruktaże jak palić, hodować, użytkować, a także informacje jak wiele pozytywnych skutków niesie ze sobą jej użytkowanie. Jednym z narzędzi są portale społecznościowe, gdzie ludzie manipulują swoją tożsamością, kreując nieautentyczny wizerunek, co pozwala na kontakt i nawiązywanie relacji z innymi użytkownikami konopi. Wyrażanie tych samych poglądów zbliża zwolenników legalizacji. Powstaje sytuacja, w której spotykają oni rówieśników walczących o wspólny cel. Palenie i nakłanianie do zażywania konopi, jest walką z systemem, wsparciem przyjaciół, ale przede wszystkim formą identyfikacji z grupą. Z socjologicznego punktu widzenia, jest to

³⁸ *Filipińska Policja rozpoczyna testy narkotykowe w biednych dzielnicach*, Narkobiznes.pl, <http://narkobiznes.pl/?p=798>, (30.10.2017).

³⁹ M. Jędrzejko, *Narkomania - spojrzenie wielowymiarowe*, Warszawa 2009, s.141.

często potrzeba akceptacji ze strony rówieśników. Używanie marihuany wpływa na tworzenie się osobistej i społecznej tożsamości jej użytkownika⁴⁰.

W Europejskim Raporcie Narkotykowym z 2016 r. internet został uznany za nowe zagrożenie ze względu na rolę jaką pełni w komunikacji międzyludzkiej. Przemycnicy i handlarze posługują się specjalnym oprogramowaniem, które służy do obsługi platformy „darknet” – jest to m.in. przekazywanie szyfrowanych wiadomości i dokonywanie nielegalnych zakupów. Korzystają oni również z technologii anonimizacyjnej – próby ukrycia adresu protokołu internetowego (IP) – w celu zatajenia swoich działań. Zjawisko sprzedaży i zakupu środków odurzających oraz substancji psychotropowych przez internet jest procesem dynamicznym i wciąż ewoluującym, dlatego nie jest możliwe dokładne zdefiniowanie rynku narkotykowego w sieci⁴¹.

Najczęściej po narkotyki sięgają osoby, które przechodzą kryzys. Słabe psychicznie jednostki są zazwyczaj podatne na ewentualne uzależnienie. Tracą pewne wzorce i wartości, które motywowały je na co dzień, a przy tym pojawia się stres, napięcie emocjonalne, najczęściej również lęk oraz zachwianie pewnej równowagi psychicznej. Jeśli osoba nie potrafi w właściwy sposób radzić sobie z problemem, nie ma odpowiedniej strategii oraz brakuje jej wsparcia bliskich czy motywacji, to zacznie działać w sposób destrukcyjny dla samej siebie – szukając środków kojących ból – na przykład narkotyków. Na początku sięgnie po ten najłatwiej dostępny, a jednocześnie jakże popularny – marihuanę.

Wyodrębnia się trzy rodzaje uzależnienia:

- fizyczne (fizjologiczne) – powstaje potrzeba biologiczna – cykl przemian tkankowych z powodu systematycznego użytkowania. Objawia się przymusem brania, deformuje procesy myślowe;
- psychiczne – stan psychiczny, który powstał w wyniku branych środków. Przejawia się pragnieniem ich ponownego wzięcia. Staje się to dominującą myślą;
- społeczne (socjologiczne) – uzależnienie od grupy, a wtórnie od środków odurzających. Będąc członkiem grupy, trzeba przyjąć zasady w niej panujące. Wspólne branie narkotyków jest wówczas imitacją przyjaźni i bliskości⁴².

Kolejnym bardzo ważnym społecznie problemem jest szeroko rozumiana wolność ludzka i otwarte granice. Większość krajów odchodzi od restrykcyjnego karania koncentrując się na redukcji szkód. Coraz więcej europejskich państw dekryminalizuje marihuanę: Belgia, Chorwacja, Czechy, Estonia, Francja, Hiszpania, Holandia, Portugalia. Poszczególne modele różnią się w zależności od ilości posiadanego narkotyku oraz prawnych regulacji⁴³. W 2012 r.

⁴⁰M. Motyka, J. Marcinkowski, *Dlaczego będą zażywać? Część III. Uwarunkowania sprzyjające dynamice zjawiska narkomanii*, Żurawica 2014, s. 246.

⁴¹ *Europejski raport narkotykowy - Tendencje i osiągnięcia 2016*, Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, Luksemburg 2016, s. 15.

⁴² A. Zwoliński, *W świecie używek*, Warszawa 2010, s. 90-92.

⁴³ *Cicha rewolucja: dekryminalizacja posiadania narkotyków na świecie*, Politykanarkotykowa.pl, Wielka Brytania 2014, s. 3-4.

pod względem przynajmniej jednokrotnego użycia konopi indyjskich w populacji od 15 do 64 roku życia, Polska plasowała się na 12. miejscu wśród klasyfikowanych krajów Europy (17,3% dorosłej populacji)⁴⁴. W 2014 roku w tej samej grupie wiekowej Polska utrzymała 12 miejsce⁴⁵.

W Polsce zażywanie marihuany utrzymuje się na tym samym poziomie od 2014 roku. Kluczowym elementem w badaniu zjawiska zażywania środków odurzających przez polskie społeczeństwo, jest analiza dostępności narkotyku w celu jego zakupu. Przeprowadzone sondaże dotyczą osób, które zostały zatrzymane pod wpływem narkotyku lub dobrowolnie odpowiedziały twierdząco na pytanie czy zażywają konopie. Istotą zagrożeń, które wiążą się z przemytem marihuany do Polski, jest stosunkowo łatwy i niekontrolowany zakup (miejsca sprzedaży: ulice, bloki mieszkalne, placówki edukacyjne, tereny przyległe do centrów handlowych, przystanki komunikacji miejskiej, lokale rozrywkowe, dyskoteki, pustostany oraz miejsca odosobnione takie jak parki, boiska i przedmieścia). Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji we współpracy z organami bezpieczeństwa, określiło w 2016 r. dostępność narkotyków w celu ich nabycia jako wysoką⁴⁶. Ilość osób zażywających narkotyki rośnie z roku na rok. W 2014 roku użytkowników marihuany na świecie było o 700 tysięcy więcej⁴⁷ niż w roku 2013⁴⁸. Użytkowanie konopi ściśle związane jest z liczbą osób uzależnionych, podejmujących terapie i zajmujących się procederem przemytu, który destabilizuje funkcjonowanie społeczeństwa⁴⁹. Obecnie podejmowane działania przez organy państwowe nie są wystarczające, aby zapewnić bezpieczeństwo społeczeństwu polskiemu, które jest narażone na negatywny wpływ osób zajmujących się przemytem i wprowadzaniem marihuany na rynek Polski.

STATYSTYKI POLSKICH SŁUŻB ANTYNARKOTYKOWYCH

Wzrost przestępczości narkotykowej, zwłaszcza tej zagrażającej ludzkiemu życiu, powoduje konieczność szukania nowatorskich rozwiązań, niekiedy całkowicie obcych dla polskich służb i regulacji prawnych. Rozwijanie nowych sposobów przeciwdziałania narkotynom wiąże się z wykorzystywaniem czynności operacyjnych w różnych, często nowych formach. W różnym stopniu zaangażowania przeciwko przestępczości narkotykowej w Polsce działają służby takie jak: Policja, Centralne Biuro Śledcze Policji, Żandarmeria Wojskowa, Straż Graniczna, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencja Wywiadu,

⁴⁴ *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2012 roku*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Warszawa 2013, s. 143.

⁴⁵ *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2016 roku*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2017, s. 125.

⁴⁶ *Ibidem*, s. 125-140.

⁴⁷ *World Drug Report 2016*, United Nations Office on Drugs and Crime, United Nations s. 43.

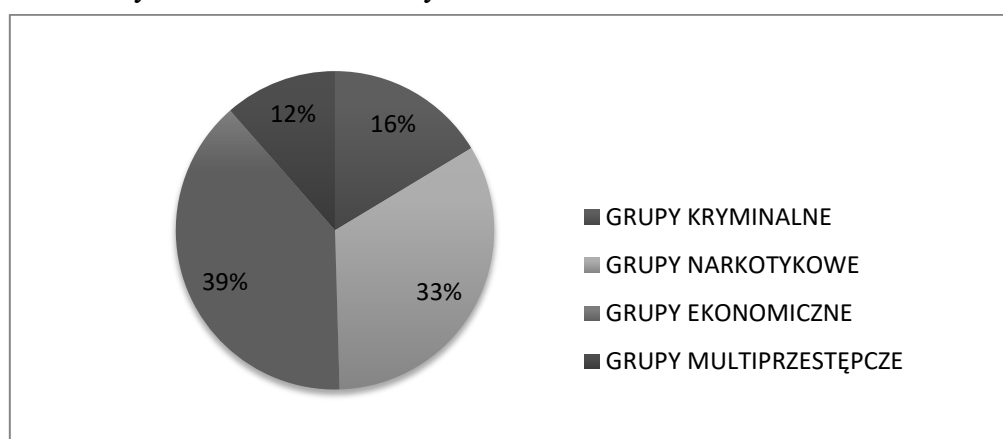
⁴⁸ *World Drug Report 2015*, United Nations Office on Drugs and Crime, United Nations s. 57.

⁴⁹ *Europejski raport narkotykowy - Tendencje i osiągnięcia 2016*, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, Luksemburg 2016, s. 39.

Służba Wywiadu Wojskowego, Służba Kontrwywiadu Wojskowego, Służba Więzienna oraz Krajowa Administracja Skarbowa (część byłej Służby Celnej).

W ogólnoświatowym raporcie *World Drug Report 2016* ujawniono, że 247 mln osób spróbowało narkotyków w 2016 roku. Populacja światowa za rok 2016 była równa 7.466.964.280. Oznacza to, że jedna na trzydzieści osób używała środków odurzających lub substancji psychotropowych⁵⁰.

Według danych Europejskiego Raportu Narkotykowego z 2016 r., aż 83,2 miliona osób (w wieku 15-64 lata) w Unii Europejskiej, spróbowało chociaż raz konopi indyjskich, a 22,1 miliona użytkowników w minionym roku⁵¹.

Wykres nr 1. Grupy przestępcze pozostające w zainteresowaniu CBŚP w 2016 roku
Źródło: Opracowanie własne.

Według raportów Centralnego Biura Śledczego Policji w obszarze przestępstw narkotykowych organizacji polskich i międzynarodowych, pozostawało 237 grup w 2015 r. i 290 grup przestępczych w 2016 r. Widać wzrost aktywności zarówno organizacji przestępczych, jak i zainteresowania obrotem (produkcja, przemyt, handel) narkotykami. Dodatkowo, aż 100 grup prowadziło działalność multiprzestępczą (kryminalną, ekonomiczną i narkotykową)⁵². Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego przeciwdziałała 9 grupom, a Straż Graniczna przeciwko 42 organizacjom przestępczym o charakterze narkotykowym⁵³.

Dla porównania raportów Centralnego Biura Śledczego Policji dekadę wcześniej, w obszarze przestępstw narkotykowych pozostawały w 2005 r. 84 grupy, a w 2006 r. 85 grup. Jest to ponad trzykrotny wzrost ilości grup przestępczych zajmujących się obrotem narkotyków. Problem wyraźnie eskaluje, co jest wyraźnym sygnałem ostrzegawczym dla polskich służb bezpieczeństwa⁵⁴.

⁵⁰ *World Drug Report 2016*, United Nations Office on Drugs and Crime, United Nations s.10.

⁵¹ *Europejski raport narkotykowy - Tendencje i osiągnięcia 2016*, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, Luksemburg 2016, s. 15.

⁵² *Raporty z działalności CBŚP - Raport statystyczny za 2016*, Centralne Biuro Śledcze Policji, <http://cbbsp.policja.pl/cbs/do-pobrania/raporty-z-dzialalnosci/9890,Raporty-z-dzialalnosci.html>, (05.10.2017).

⁵³ *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2016 roku*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2017, s. 88.

⁵⁴ *Raporty z działalności CBŚ KGP - Raport statystyczny za 2006*, Centralne Biuro Śledcze KGP, <http://cbbsp.policja.pl/cbs/do-pobrania/raporty-z-dzialalnosci/9890,Raporty-z-dzialalnosci.html>, (08.10.2017).

W 2016 roku zarzuty popełnienia przestępstw narkotykowych przedstawiono 29.434 podejrzanym, co oznacza wzrost ich liczby o 9,4% w porównaniu z rokiem 2015, kiedy to ustalono 26.907 podejrzanych o przestępstwa narkotykowe⁵⁵.

Tylko w 2016 r. Policja we współpracy z Państwową Inspekcją Sanitarną doprowadziła do zamknięcia 449 sklepów stacjonarnych sprzedających dopalacze na bazie konopi indyjskich⁵⁶. Ponadto Policja wykryła 60.400 przestępstw narkotykowych i jest to o 10,3% więcej niż w 2015 r. Aż 61,8% z nich dotyczyło posiadania narkotyków⁵⁷.

	Policja + cbśp	Straż Ganiczna	Służba Celna	Żandarmeria Wojskowa	Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrzne
marihuana	2486,5 kg	82, 94 kg	357,14 kg	2,30 kg	4,95 kg
konopie indyjskie	107 240 szt.	1276,4 szt.	9688 szt.	69 szt.	0,4 kg
żywica konopi	b.d.	b.d.	4,18 kg	b.d.	b.d.
haszysz	18,3 kg	14,59 kg	3,93 kg	3,87 kg	b.d.
olej haszyszowy	b.d.	b.d.	0,27 l	b.d.	b.d.
ciastka haszyszowe	b.d.	b.d.	0,14 kg	b.d.	b.d.

Tabela 1. Narkotyki zabezpieczone przez polskie służby w 2016 roku

Źródło: Opracowanie własne.

Służby bezpieczeństwa przeciwdziałały nielegalnym uprawom oraz produkcji. Policja zlikwidowała 1.403 nielegalne plantacje konopi (nie wliczając konopi włóknistych), zabezpieczyła 107.240 krzewów oraz ujawniła 18 laboratoriów. Według Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Straż Graniczna ujawniła 20 nielegalnych upraw, przechwyciła 6.994 krzaki i zamknęła 4 laboratoria⁵⁸. Oficjalne dane Straży Granicznej informują o przejęciu: 201,44 kilogramów marihuany, 3.884 sztuk roślin, 5 kg haszyszu, o łącznej wartości 6.871.104 złotych⁵⁹.

Centralne Biuro Śledcze Policji w 2016 r. zabezpieczyło łącznie 3,2 tony różnych narkotyków, w tym 2.061 kilogramów konopi i jej pochodnych. Funkcjonariusze przejęli 20.461 krzewów konopi indyjskich oraz odnaleźli 108 plantacji⁶⁰.

Warto zaznaczyć, że funkcjonariusze Policji brali udział w międzynarodowych szkoleniach w zakresie przeciwdziałania narkotykom. Byli obecni na seminarium w Antwerpii (Belgia) poświęconemu współpracy międzynarodowej w zakresie ścigania oraz zwalczania przemytu

⁵⁵ *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2016 roku*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2017, s. 130.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 126.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 129.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 134.

⁵⁹ *Biuletyn statystyczny Straży Granicznej za 2016 rok*, Komenda Główna Straży Granicznej, Warszawa 2016, s. 38.

⁶⁰ *Sprawozdanie z działalności Centralnego Biura Śledczego Policji za 2016 rok*, Centralne Biuro Śledcze Policji, Warszawa 2017, s. 7-8.

środków odurzających i substancji psychotropowych. Podnosili swoją wiedzę na konferencji dotyczącej narkotyków syntetycznych w Bratysławie (Słowacja). Brali również udział w szkoleniu zorganizowanym przez Europejską Akademię Policyjną (CEPOL), która specjalizuje się w dostarczaniu kursów oraz szkoli wyższych funkcjonariuszy w kwestiach istotnych dla bezpieczeństwa Unii Europejskiej i jej obywateli⁶¹. CEPOL prowadzi platformę szkoleniową dotyczącą zwalczania przemytu w internecie⁶².

W Polsce grupy przestępcze charakteryzują się mnogością działań na różnych płaszczyznach. Przemyt narkotyków jest częścią przestępstw ekonomicznych oraz kryminalnych. Przestępcy tworzą organizację, w której każda z osób ma wyznaczoną rolę i szereg zadań do wykonania, aby zapewnić odpowiednio wysoki zysk. Kluczowym w ramach działań zapobiegawczych oraz operacyjnych, jest wyznaczenie odpowiednich formacji, które zintensyfikują środki przeciwko jednemu z przestępstw, np. przemytowi narkotyków.

Analizując raporty Biura Narodów Zjednoczonych ds. narkotyków i przestępczości, Europejskiego Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii, Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Centralnego Biura Śledczego Policji, można było zauważyć wyraźny wzrost aktywności osób i grup, które zajmują się obrotem substancjami odurzającymi i środkami psychotropowymi. Wyniki służb bezpieczeństwa pozostają na stabilnym poziomie, co może cieszyć. Jednakże powinniśmy wziąć pod uwagę, że pojawia się coraz więcej zagrożeń narkotykowych, szczególnie tych płynących zza granic Polski.

PODSUMOWANIE

Postępująca globalizacja, problemy społeczne (w tym patologie), migracja ludności, brak politycznej woli do walki z narkotykami, są czynnikami, które napędzają działalność organizacji przestępczych, zajmujących się nielegalnym handlem środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi. Łączy się to również z tym, że grupy popełniają groźniejsze przestępstwa w celu ochrony własnych interesów. Międzynarodowy przemyt narkotyków stymuluje popełnianie czynów zabronionych na tle ekonomicznym, kryminalnym i terrorystycznym⁶³.

Przeciwdziałanie przestępczości narkotykowej jest to proces, który ze względu na próby dopasowania się do poszczególnych sytuacji zagrażających bezpieczeństwu państwa, możemy określić jako płynny. W zależności od miejsca, czasu, osób oraz podmiotów, określane są sposoby i środki, które stosuje się w neutralizowaniu potencjalnych zagrożeń. Reakcja służb bezpieczeństwa winna być kompatybilna z zaistniałą negatywną sytuacją, a co za tym idzie, będzie płynna w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom dopasowując się do obecnego poziomu i stanu bezpieczeństwa. Przestępcy podczas każdej nielegalnej działalności, korzystają z wcześniej nabytej wiedzy o systemach bezpieczeństwa. Wzrost świadomości oraz wiedzy pozwala na udoskonalenie

⁶¹ *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2016 roku*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2017, s. 140.

⁶² *The EU justice and home affairs agencies*, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2014, s. 17.

⁶³ K. Raczkowski, *Narkotyki - organizacja przestępczości i systemy przeciwdziałania*, Warszawa 2009, s. 16.

działalności służb bezpieczeństwa państwa oraz reakcję, zanim pojawi się realne zagrożenie. Tylko i wyłącznie elastyczne – płynne zaangażowanie, doprowadzi do zmniejszenia, a w przyszłości eliminacji organizacji przestępczych związanych z obrotem narkotykami.

Hierarchizacja narkotyków oraz grup przestępczych jest niemożliwa jeśli nie zdołamy w sposób etymologiczny i kodyfikacyjny zdefiniować osób i grup zajmujących się produkcją, przemyceniem oraz sprzedażą środków odurzających i substancji psychotropowych. Działalność międzynarodowych grup przestępczych wymusza na służbach bezpieczeństwa reakcję oraz współpracę na poziomie kontynentalnym. W akcje przemytu angażowały się również organizacje terrorystyczne z Algierii, Nigerii, Mauretanii oraz Mali. Największe z nich to: Al-Kaida Islamskiego Maghrebu (AQIM), Boko Haram, czy Ruch na rzecz Jedności i Dżihadu w Afryce Zachodniej (MUJAO)⁶⁴. Obecne zagrożenie środkami odurzającymi oraz substancjami psychotropowymi dla bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej, daje podstawę do dalszej analizy funkcjonowania aparatu przeciwdziałania przestępczości narkotykowej.

BIBLIOGRAFIA

MONOGRAFIE

- Bouchededid Diya. 2014. "Le système de contrôle international des drogues et les Droits de l'homme: Cohésion ou confrontation?", McGill (4): 7-10.
- Jędrzejko Mariusz. 2009. Narkomania - spojrzenie wielowymiarowe, Warszawa: ASPRA-JR.
- Laskowska Katarzyna. 1999. Nielegalny handel narkotykami w Polsce. Kraków: Temida 2.
- Łucarz Katarzyna, Muszyńska Anna. 2008. Ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii. Komentarz, Kraków: Wolters Kluwer Polska.
- Marcinkowski Jerzy, Marek Motyka. 2014. Dlaczego będą zażywać? Uwarunkowania sprzyjające dynamice zjawiska narkomanii. Żurawica: Probl Hig Epidemiol.
- Niewiadomska Iwona Stanisławczyk Piotr. 2004. Narkotyki. Lublin: KUL.
- Pałusiński Robert. 1994. Narkotyki – przewodnik. Kraków: IKTUS.
- Raczkowski Konrad. 2009. Narkotyki - organizacja przestępczości i systemy przeciwdziałania. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Staniaszek Marek. 1993. Zwalczanie Narkomanii w Polsce i na świecie. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Sulewska Monika. 2012. Zjawisko uzależnienia od narkotyków a przestępczość wśród młodzieży na terenie aglomeracji wielkomiejskich, Kraków: Promotor.
- Wiciak Krzysztof, Wrona Jacek. 2007. Metody działania sprawców zajmujących się produkcją i obrotem narkotykami syntetycznymi. Szczytno: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji.
- Wrona Jacek. 2008. Przestępczość narkotykowa, poradnik dla funkcjonariuszy jednostek terenowych Policji. Szczytno: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji.
- Wyjadłowski Bernard. 2000. Wszelka wiedza o Mary Jane. Wrocław.
- Zwoliński Andrzej. 2010. W świecie używek. Warszawa: Wydawnictwo Sióstr Loretanek.

⁶⁴ CMAIS - Compagnie Méditerranéenne d'Analyse et d'Intelligence Stratégique, *Les sources du financement des bandes armées au Sahel*, Rabat-Agdal 2013, s. 4 - 5.

ARTYKULY

Brak autora. 2013. „Sativa czy Indica” Gazeta Konopna "SPLIFF" (46) :7-8.

DOKUMENTY

Compagnie Méditerranéenne d'Analyse et d'Intelligence Stratégique. 2013. Les sources du financement des bandes armées au Sahel. Rabat-Agdal: CMAIS.

Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii. 2016. Europejski raport narkotykowy - Tendencje i osiągnięcia 2016. Luksemburg: EMCDDA.

Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii. 2005. Annual report: the state of the drugs problem in Europe. Lisbon 2005: EMCDDA.

Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii. 2017. Poland - Country Drug Report 2017. Luxembourg: EMCDDA.

Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii. 2017. Lithuania - Country Drug Report 2017. Luxembourg: EMCDDA

Główny Inspektorat Sanitarny. 2011. Raport w sprawie „dopalaczy” – nowych narkotyków. Warszawa: GIS.

Komenda Główna Straży Granicznej. 2016. Biuletyn statystyczny Straży Granicznej za 2016 rok. Warszawa: Komenda Główna Straży Granicznej.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. 2013. Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2012 roku. Warszawa: MSW.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji. 2017. Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2016 roku. Warszawa: MSWiA.

Polska sieć polityki narkotykowej. 2014. Cicha rewolucja: dekryminalizacja posiadania narkotyków na świecie, Wielka Brytania: RELEASE.

Publications Office of the European Union. 2014. The EU justice and home affairs agencies, Luxembourg: Publications Office.

Ustawa z dnia 22 czerwca 1923 r. w przedmiocie substancji i przetworów odurzających, Dz.U. Nr 72, poz. 559

Ustawa z dnia 31 stycznia 1985 r. o zapobieganiu narkomanii, Dz.U. Nr 4, poz. 15.

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii, Dz.U. Nr 179, poz. 1485.

Ustawa z dnia 7 lipca 2017 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii oraz ustawy o refundacji leków, środków spożywczych specjalnego przeznaczenia żywieniowego oraz wyrobów medycznych, Dz.U. z 2017 r. poz. 783.

United Nations Office on Drugs and Crime. 2006. Trafficking in Persons Global Patterns. New York: UNODC.

United Nations Office on Drugs and Crime. 2016. World Drug Report 2015, New York: United Nations.

United Nations Office on Drugs and Crime. 2017. World Drug Report 2016, New York: United Nations.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

Centralne Biuro Śledcze KGP. 2007. Raporty z działalności CBS KGP - Raport statystyczny za 2006. <http://cbbsp.policja.pl/cbs/do-pobrania/raporty-z-dzialalnosci/9890,Raporty-z-dzialalnosci.html>.

Centralne Biuro Śledcze Policji. 2017. Raporty z działalności CBŚP - Raport statystyczny za 2016. <http://cbsp.policja.pl/cbs/do-pobrania/raporty-z-dzialalnosci/9890,Raporty-z-dzialalnosci.html>.

Narkobiznes.pl. 2017. Filipińska Policja rozpoczyna testy narkotykowe w biednych dzielnicach. <http://narkobiznes.pl/?p=798>.

Newsweek. 2013. Rozczarowanie marihuaną, <http://nauka.newsweek.pl/marihuana-medyczna-leczenie-marihuana,artykuly,358886,1.html>.

Maxim RATNIKOV¹

Educational and Scientific Institute of History and Philosophy

The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

Cherkasy, Ukraine

max_ratnikov@mail.ru

ВЛИЯНИЕ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА ФОРМИРОВАНИЕ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ США

АННОТАЦИЯ: Цель настоящей работы заключается в определении влияния энергетических факторов на внешнюю политику США. В рамках материала описывается современная энергетическая система и энергетическая составляющая безопасности. Показано как контроль над энергетикой дает США политические преимущества.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: внешняя политика США, энергетическая политика, Ближний Восток, международная энергетическая система, проблемы Персидского залива

THE IMPACT OF ENERGY FACTORS ON THE US FOREIGN POLICY DEVELOPMENT

ABSTRACT: The aim of this article is to determine the impact of the energy factors on the US foreign policy. The article raises the issues of the modern energy system and energy security. The author demonstrates how the control over energy resources ensures the US political benefits.

KEYWORDS: US foreign policy, energy policy, Middle East, international energy system, problems of the Persian Gulf

WPLYW CZYNNIKÓW ENERGETYCZNYCH NA KSZTAŁTOWANIE POLITYKI ZAGRANICZNEJ USA

ABSTRAKT: Celem niniejszej pracy jest określenie wpływu czynników energetycznych na amerykańską politykę zagraniczną. W artykule omawiane są kwestie współczesnego systemu energetycznego oraz bezpieczeństwa energetycznego. Autor wykazuje w jaki sposób kontrola nad surowcami energetycznymi przynosi Stanom Zjednoczonym polityczne korzyści.

SŁOWA KLUCZOWE: polityka zagraniczna USA, polityka energetyczna, Środkowy Wschód, międzynarodowy system energetyczny, problemy w Zatoce Perskiej

¹ Максим Ратников – Старший преподаватель учебно-научного института истории и философии Черкасского национального университета имени Б. Хмельницкого.

ВВЕДЕНИЕ

В данной работе мы исходим из предположения, что современные международные отношения – система, которая характеризуется состоянием анархии, при которой целью государства является стремление выжить среди ненадежных союзников, а также условиях непредсказуемых событий и ограниченного количества ресурсов. В рамках данного состояния существуют разнообразные политические системы, начиная от демократии и заканчивая религиозными теократическими образованиями. При этом все они ставят перед собой одну функциональную цель – продолжить свое существование². Так как в мире отсутствует единый центр принятия решений, страны прилагают усилия чтобы обеспечивать свою безопасность самостоятельно. Государство может достигнуть этого двумя путями: повышением своего уровня безопасности за счет увеличения своей военной и экономической мощи (внутреннее усиление), или за счёт компенсации своей слабости путём формирования альянсов с другими государствами (внешнее усиление). В условиях такой системы отношения нестабильны, политика государства характеризуется изменчивостью с перепадами из одного состояния в другое, что, с учётом прочего, значительно уменьшает возможность сотрудничества³.

Вместе с тем развитие экономических связей уменьшило возможность проведения лидерами стран самостоятельной внешней политики. Расширение торговых потоков и рост значимости рыночных отношений не позволяют государству действовать без оглядки на своих партнёров и конкурентов⁴. Это приводит к появлению новых форм государственной безопасности, носящих частный характер, которые обеспечиваются вливаниями частного капитала и технологическим прогрессом. В результате государства лишаются однозначного примата государственных интересов, в пользу интересов конкретной группы лиц⁵. Это способствует уменьшению непредсказуемости и закреплению определённых норм поведения в практике государственного управления.

Характерным для современной системы международных отношений является и то, что помимо выживания, главными целями государства стали также богатство и суверенитет.

Среди участников международного сообщества никогда не было единого мнения по поводу того как эта система будет развиваться. В конце XX века некоторые считали, что формирование нового баланса сил будет проходить посредством гонки вооружений и построения альянсов⁶. Другие авторы выражали мнение, что великие державы будут

² R.O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton 2005.

³ J.M. Grieco, *Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism*, "International Organization" 42 (3) 1988, p. 485–507.

⁴ R. Beardsworth, *From Moral to Political Responsibility in a Globalized Age*, "Ethics & International Affairs" 29 (1) 2015, p. 71–92.

⁵ S. Krasner, *Declining American Leadership in the World Economy*, "The International Spectator" 50 (4) 2015, p. 172–93.

⁶ J. Snyder, *Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in*, "International Organization" 44 (2) 1990, p. 137–68.

делать акцент на максимизации богатства за счёт разрешение конфликтов путём переговоров и компромиссов⁷.

Практика международных отношений в XXI веке заставила ученых скорректировать свои предположения и признать возможность мультивариантности. То есть в рамках одной системы может существовать политическая реальность, которая приводится в движение множеством причинно-следственных связей, где ценности выступают посредником в получении выводов, а политические события - результатом их взаимодействия.

После событий вокруг Афганистана, Ирака и Ливии страны развитой демократии поняли насколько дорого могут обходиться такие авантюры для их национальной безопасности. Вследствие чего они стали избегать применения военных инструментов, как средства разрешения проблем. Это не значит, что мир стал более спокойным. Это лишь означает, что способы обеспечения национальных интересов претерпели трансформацию таким образом, чтобы уменьшить риск военного поражения. Мир стал глобальным и уже нельзя вести боевые действия без оглядки на последствия, затрагивающие также собственную территорию. Асимметричность угроз не позволяет последствиям их исполнения приобрести линейный характер.

Последнее является базовым утверждением для наших дальнейших размышлений. Если представить, что страны больше не могут обеспечивать свои национальные интересы только за счет своей военной или экономической мощи, следует предположить, что великие державы будут искать иные способы давления на остальные государства. Мы полагаем, что распределение власти строится в настоящее время не только на контроле военных и финансовых ресурсов, но и контроле над полезными ископаемыми, такими как нефть.

Во избежание упрощения картины, следует оговориться, что только один контроль над потоками нефти не может привести к установлению качественно новой парадигмы внешней политики. Власть в современной системе международных отношений обеспечивается различными комбинациями рыночных, политических и технологических факторов. Контроль над энергетикой - лишь один из факторов, сдерживающих конкурентов. Следовательно, государство должно стремиться к контролю над энергетической сферой. Государство может делать все возможное, чтобы сохранить свой доступ к энергетическим потокам. Как государство может прибегнуть к войне ради сохранения союзников⁸, точно также государство может вступить в войну, чтобы сохранить свое положение в международной системе энергетической безопасности.

⁷ J.M. Goldgeier, M. McFaul, *A Tale of Two Worlds: Core and Periphery in the Post-Cold War Era*, "International Organization" 46 (2) 1992, p. 467-91.

⁸ R.M. Siverson, M.D. Ward, *The Long Peace: A Reconsideration*, "International Organization" 56 (3) 2002, p. 679-91.

Необходимо обратить внимание на следующие аспекты: во-первых, следует дать краткое описание современной энергетической системы. Во-вторых, мы исследуем, энергетическую составляющую безопасности. В-третьих, мы продемонстрируем как контроль над энергетикой дает США политические преимущества.

ПОЛОЖЕНИЕ США В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Соединенные Штаты Америки - крупнейший в мире потребитель нефти. Каждый пятый потребляемый в сутки баррель в 2012 году пришёлся на США. Устойчивый поток нефти жизненно важен для национальной безопасности Соединенных Штатов. Эффективность американского военного контингента за рубежом основывается на бесперебойном снабжении огромным количеством нефти. Следовательно, предварительным условием для становления американской гегемонии в мире было наличие бесперебойного потока нефти, ставшее основой энергетической безопасности.

Исторически вопрос об энергетической безопасности на национальном уровне был впервые поднят У. Черчиллем, когда в 1914 году произошел переход с угля на нефть, которая стала источником энергии для кораблей британского флота⁹. С тех пор парадигма энергетической безопасности охватила большое количество новых форм.

Изначально под определением энергетической безопасности понималось простое наличие достаточного числа поставок по доступной цене. Однако со временем понимание термина трансформировалось таким образом, что вопросы энергетической безопасности стали неотъемлемой частью современной глобальной повестки дня.

Значимость энергетической безопасности обуславливается тем, что без стабильной энергетики нельзя обеспечить производство и удержать сколь-либо высокий уровень жизни населения. Доступность дешевой энергии стала жизненно необходимым условием для функционирования современной экономики. Даже кратковременное аварийное отключение способно причинить серьезный ущерб потребителям.

Для лучшего понимания всей серьезности вопроса приведем пример: 14 августа 2003 года в штатах Нью-Йорк, Огайо, Мичиган, Пенсильвания, Коннектикут, Нью-Джерси произошло каскадное отключение перегруженных линий электропередач. В общей сложности отключение затронуло 263 электростанции (531 энергоблок), включая 7 АЭС. Без электроснабжения оказались 50 миллионов человек, проживающих на территории около 24 тысяч квадратных километров. Энергоснабжение Нью-Йорка было восстановлено за 24 часа, а в течение 44 часов было подано энергопитание всем оставшимся потребителям. Несмотря на то, что отключение продолжалось максимум два дня, сумма причинённого ущерба составила не менее 6 миллиардов долларов.

⁹ D. Yergin, *Ensuring Energy Security*, "Foreign Affairs-New York" 85 (2) 2006, p. 69.

Приведённый пример показывает весь разрушительный масштаб аварий. Масштабные отключения приводят к остановке работы банков и больниц, останавливаются некоторые виды транспорта (не работают светофоры), приостанавливается подача воды, что может привести к массовым беспорядкам и мародерству (как это имело место в Нью-Йорке в 1977 году). В особой зоне риска находятся все островные территории, так как ремонт на них проводить сложнее и дороже. Есть и другая закономерность: чем суровей климат, тем выше ущерб. Таким образом, вопросы энергетической безопасности - важная составляющая безопасности всех национальных субъектов международных отношений. Это глобальная проблема, о чем свидетельствует факт, что более миллиарда человек в мире не имеют доступа к электричеству.

Построение и поддержание работоспособности надежной системы безопасности требует затрат большого количества ресурсов и высокого уровня сплочённости и международного сотрудничества, что обусловлено двумя факторами.

Во-первых, энергетическая безопасность требует постоянного строительства новой инфраструктуры электроснабжения и замены оборудования, с целью снижения нагрузки на устаревающие перегруженные системы и обеспечения более качественного и бесперебойного энергоснабжения, что, в свою очередь, станет дополнительной опорой для сохранения темпов развития.

Во-вторых, разные источники энергии не могут быстро замещать друг друга, и их качество играет важную роль. Именно неравномерное распределение энергоресурсов между странами привело к возникновению значительных рисков в международных отношениях. Таким образом, энергетическая безопасность США не может, во всяком случае в нынешних условиях технологического развития, быть оторвана от энергетической безопасности других государств.

Данная практическая сложность приводит к тому, что отсутствует единое принятое определение энергетической безопасности, а сам термин приобретает черты комплексного понятия, затрагивающего несколько вопросов: политику поставки, политику потребления и политику технической организации. Так, Жак Сапиро предлагает следующее определение: «Энергетическая безопасность подразумевает такие условия, при которых потребитель имеет надежный доступ к необходимой ему энергии, а поставщик — к её потребителям. То есть речь идет не только о бесперебойных потоках, но и о стабильных и разумных ценах»¹⁰. Однако для стран-членов ОПЕК энергетическая безопасность - скорее наличие устойчивого спроса на продукт их экспорта и сохранение контроля над своими стратегическими ресурсами. Существует ряд работ, где энергетическая безопасность рассматривается в качестве

¹⁰ Ж. Сапир, Энергобезопасность как всеобщее благо. 2006, URL: http://www.globalaffairs.ru/number/n_7780.

традиционной сферы безопасности¹¹. Существует также ряд трудов, посвященных энергетической безопасности, воспринимаемой как особое измерение геополитики¹². При изучении энергетического фактора во внешней политике США «геополитические» подходы могут быть полезны при демонстрации последовательности взаимодействия между странами. Проблема в том, что политическая реальность США охватывает большое множество причинно-следственных связей, поэтому необходимо воспользоваться казуистичными доводами, которые, на самом деле, описывают одно и то же явление с разных сторон.

В политике США на повестку выдвигается термин «энергетическая независимость», который вывел Ричард Никсон в 1973 году¹³. В течение последующих 10 лет сформировалась современная система международной энергетической безопасности, включающую в себя подсистему потребителей и подсистему поставщиков.

Основной составляющей первой являются стратегические запасы каждой конкретной страны. Тогда как основой второй являются страны, поставляющие на рынок энергоресурсы.

Подсистема потребителей по своей структуре достаточно проста, и для ее успешного функционирования необходимо соблюдение нескольких принципов, самым главным из которых является диверсификация источников и наличие стратегических запасов.

С подсистемой поставщиков все намного сложнее. В настоящее время неизвестно точное количество запасов энергоносителей на нашей планете. Экспортеры нефти долгое время завышали количество имеющихся у них ресурсов с целью увеличения квоты добычи и экспорта. Вообще всех экспортеров энергоносителей характеризует общая черта – спекулятивность, объясняемая несколькими причинами.

Во-первых, разработка месторождений – это задача, которая решается годами. В таких проектах принимают участие несколько стран, где одни предоставляют технологии, вторые – финансирование, третьи – участки добычи. Данные обстоятельства и долгосрочный характер подобных проектов формируют «особые отношения» между государствами-участниками, примером чего является оценка Белого Дома состояния демократии и соблюдения прав человека в Саудовской Аравии.

Во-вторых, отсутствуют достаточные транспортные мощности, позволяющие обеспечить быструю доставку энергоносителей потребителям. Если где-то имеются неразрабатываемые залежи нефти и газа, это не означает, что существует возможность

¹¹ T. Balzacq, *The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context*, “European Journal of International Relations” 11 (2), 2005, p. 171–201; F. Ciuta, *Security and the Problem of Context: A Hermeneutical Critique of Securitization Theory*, “Review of International Studies” 35 (2) 2009, p. 301–26; M. McDonald, *Securitization and the Construction of Security*, “European Journal of International Relations” 14 (4) 2008, p. 563–87.

¹² Vide T.N. Marketos, *China’s Energy Geopolitics: The Shanghai Cooperation Organization and Central Asia*. Routledge; S.K. Verma, *Energy Geopolitics and Iran–Pakistan–India Gas Pipeline*, “Energy Policy” 35 (6) 2007, p. 3280–3301.

¹³ D. Yergin, *op. cit.*, p. 69.

их добычи в течение необходимого отрезка времени в достаточном объеме. Подобная ситуация характерна для всех энергоносителей. Если рассматривать пример рудников, возникает вопрос: имеется ли на существующих рудниках или горно-обогатительных комбинатах (ГОК) возможность нарастить объемы добычи. Строительство нового ГОКа, по оптимистическим прогнозам, занимает 5 лет, тогда как в действительности на это уходит 7-8 лет.

В-третьих, нет уверенности, что нефтяные терминалы в мире справятся с увеличенным объемом.

В-четвертых, увеличение поставок нефти, например, из Ирана – это уменьшение доли углеводородов остальных арабских государств. Между экспортерами по этому поводу ведутся настоящие газовые войны. К примеру, Катар хотел поставлять газ в Турцию при условии, что Анкара не сможет прийти к консенсусу с Ираном в вопросе приемлемых цен на газ. Экспортеры готовы пойти на многое, лишь бы не расширить географию энергетического экспорта своего конкурента.

Четвертую особенность подтверждает известный российский специалист Мусорина А.Д., которая анализируя данные ОПЕК Annual Statistical Bulletin за 2008 и 2014 года, пришла к выводу, что фактическая добыча нефти странами ОПЕК превышала установленные квоты, а решения изменения квот не влияли на уровень добычи. Это указывает на влияние политических факторов, которые в условиях политической нестабильности на Ближнем Востоке приводит к тому, что страны не могут позволить себе снизить уровень дохода от экспорта углеводородов.

Из особенностей структуры экономики экспортеров вытекает другая трудность для потребителей: нефтяные экспортеры зависят от мировых цен на нефть. К примеру, экспорт нефти в Королевстве Саудовская Аравия обеспечивает 90-95% поступлений в бюджет от общего дохода от экспорта, что составляет около 40% всего ВВП страны. Несмотря на все попытки диверсификации, экономика Саудовской Аравии остается сильно зависимой от экспорта сырой нефти. Как правило политическая власть в таких странах держится на социальной стабильности, которая обеспечивается высоким уровнем социальных стандартов. Власть создает видимость роста уровня жизни, за счет экспорта нефти, доход от которого обеспечивает выполнение социальных обязательств. Стоимость национальной валюты в таких странах привязана к цене бочки нефти. Доходы самого бюджета пересчитываются в местной валюте, и для государства принципиально важно именно то, какова стоимость барреля в местной валюте, а не в долларах. Нефть может стоить 150 долларов за баррель, но при невыгодном обменном курсе доход будет незначительным. Именно поэтому, если цены на мировом рынке падают, мировые экспортеры искусственно понижают стоимость своей валюты (Нигерия, Норвегия, РФ). Понижения курса приводит к понижению уровня социальных стандартов, что является недопустимым с точки зрения обеспечения политической стабильности. Социальный взрыв приводит к тому, что страны-потребители начинают

испытывать на себе влияние иммиграционных потоков. Также падение цен может привести к появлению протестных настроений, которые власти пытаются гасить повышением уровня социального обеспечения, что и без того является тяжело выполнимым. Так из-за высокого уровня безработицы Иран выплачивал денежные субсидии на хлеб в связи с постоянным повышением цен. Подобные «подачки» создают видимость временной стабильности, а вырваться из этого замкнутого круга нелегко. Если раньше последствия «голландской болезни» препятствовали улучшению состояния других сфер экономики, то теперь низкие цены на нефть не позволяют инвестировать в геологическую разведку и разработку новых месторождений, а также поиск нетрадиционных источников углеводородов, как сланцевая нефть¹⁴.

Обойти на мировом рынке энергоресурсов такие страны также становится затруднительным. К примеру, в Королевстве Саудовской Аравии, включая половину саудовско-кувейтской «нейтральной зоны», расположено нефтяное месторождение, запасы которого оцениваются в 2.642 трлн баррелей, что превышает 1/4 разрабатываемых мировых залежей извлекаемой нефти.

Экспортеры нефти также принимают дополнительные меры, в целях сохранения монопольного положения на рынке. Так в Саудовской Аравии в период с 1980 по 2014 годы не отмечено ни одного случая продажи государственных активов в частные руки. Эр-Рияд последовательно препятствует частным компаниям в приобретении долей в обслуживании бюджета страны. Единственное на что Саудиты согласились - это уменьшение ставки налогообложения для иностранных инвесторов с 45% до 30%, а также введение правового режима обеспечения защиты инвестиций от экспроприации. Однако, что касается ключевых отраслей экономики, включая добычу нефти, строительство трубопроводов, деятельность в сфере СМИ, страхования, телекоммуникации, здравоохранения, оптовой и розничной торговли, государство закрыло возможность получения над ними 100% контроля со стороны иностранных субъектов. Таким образом, экономическое давление на эти страны очень ограничено, что предрасполагает США к применению силовых решений.

Следующая особенность мировой энергетической системы состоит в том, что энергетический рынок – спекулятивный рынок, где цена формируется на основе ожиданий. Любая негативная информация о странах-экспортерах влияет на цены, следовательно, нефтяным странам выгодно создавать искусственный ажиотаж различного рода с применением всякой грозной риторики и вступать в негласные сговоры.

Так Иран во время угрозы введения новых санкций систематически прибегал к упреждающим мерам, вызывающим озабоченность, особенно среди соседних стран Персидского залива. Иран не единожды угрожал перекрыть доступ в Ормузский

¹⁴ Б. Всемирный, Замедление темпов экономического роста в странах с развивающимися рынками Европы и Центральной Азии 2015, URL: <http://www.worldbank.org/ru/news/press-release/2015/04/17/stalling-economic-growth-in-emerging-europe-and-central-asia>.

пролив, что дестабилизировало мировые нефтяные рынки¹⁵. Причём Иран, как правило, нагоняет панику на рынки официальными высказываниями, смысл которых полярно противоположный. Иран также перманентно усиливает свои военные силы, и не только в Персидском заливе. В 2013 году впервые в истории Исламской Республики Иран (ИРИ) в Каспийском море появился иранский эсминец «Джамаран-2». Сделано это было с целью не допустить присутствия в водах Каспия держав, которые не омываются водами этого моря, прежде всего, США.

Эр-Рияд отвечает на такие действия: саудиты вывели на орбиту спутник связи французского производства, чтобы следить за происходящим в ИРИ. Другие страны Персидского залива постоянно приобретают военную технику на случай военных действий. Все страны Персидского залива регулярно проводят маневры вблизи от нефтяных районов. В СМИ идёт постоянный обмен угрозами. Страны готовятся к войне на всех фронтах: от войн с использованием беспилотных летательных аппаратов до кибератак. Мест для подобных конфликтов также не мало. Существуют «совместные» месторождения, которые одни государства вынуждены делить со своими соседями. Так месторождение Фоузан (Fogouzan) Иран делит с Саудовской Аравией¹⁶. Подобные месторождения причина обвинений в адрес соседей, с которыми у Тегерана совместные нефтегазовые месторождения, в фактической краже у иранцев ресурсов. Предполагается и обратное: каждая добытая иранцами бочка нефти, добытая на таких полях, ослабляет оппонентов Ирана. Такая подача новостей влияет на настроения на биржах, где цена начинает расти.

Подобный информационный обмен приводит к осложнению экономических отношений. Так Кувейт резко увеличил добычу нефти. Тем же путём пошел Оман, передав Ирану просьбу вернуть три арендованных у Омана танкера. Отметим, что до этого Оман был согласен передать Ирану в аренду семь дополнительных танкеров.

Подобного рода нагнетание обстановки влияет на цены на мировом рынке, где отчётливо прослеживается связь с ситуацией на Ближнем Востоке. Поскольку развитие новых источников энергии требует времени и значительных денежных вложений, прогнозируемость является важным фактором. Колебания цен мешают правительству США оценить, куда именно стоит направить инвестиции. Некоторые источники энергии, считавшиеся слишком дорогими, могут в одночасье стать дешевыми, а затем в течение одного дня снова утратить ценовую привлекательность.

Экспортёрам выгодно создавать политическую напряженность, влияющую на мировые цены на энергоносители. Так правительство США в 2013 году решило бойкотировать конференцию ООН по разоружению из-за несогласия с председательством

¹⁵ В. Месамед, *Страны Персидского Залива: угроза реальна 2011*, URL: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2011/28-12-11.htm>

¹⁶ Н. Кожанов, *Социально-экономическая ситуация в Иране: май 2012 г.* URL: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2012/25-06-12.htm>

на ней Ирана, что отразилось в цене нефти. Иран - одна из первых стран, которая отказалась при расчётах от американского доллара, перейдя на национальную валюту других стран и золото, что также отразилось в цене на нефть. При этом в разгар санкций 2012 года руководство ИРИ провернуло самую большую сделку за всю историю двусторонних отношений США и Ирана: в США было закуплено 120 тысяч тонн пшеницы, причём отключение от международной системы межбанковских переводов SWIFT 17 марта 2012 года никак этому не помешало.

Политику двойных стандартов можно объяснить взаимозависимостью. Современная экономическая политика США строится на расширении рынков потребления. Страны уже не могут развиваться исключительно за счет внутренних рынков. США покупает за доллары нефть, а в обмен страны-экспортеры покупают кока-колу. Многие компании в США не смогут обойтись без сокращения рабочих мест, если не будут поставлять товары на высоко ликвидные рынки. В существующих реалиях едва ли это будет способствовать решению проблемы безработицы. Это вынуждает правительство США быть осторожным по отношению к нефтяным экспортерам.

Ситуация складывается таким образом в том числе потому, что государства экспортеры нефти - важные финансовые центры, проблемы которых затрагивают весь регион. Так страны кавказского региона, Восточной Европы и Центральной Азии испытали на себе серьезное как непосредственное, так и косвенное воздействие экономического спада в России, а также шока, обусловленного падением цен на нефть. Это проявилось, прежде всего, в виде сокращения числа денежных переводов наёмных работников, а также падением объемов торговли¹⁷. Всё это последствия того, что российское правительство откладывает реализацию крупных инфраструктурных проектов, а частные инвесторы сворачивают свои инвестиционные программы в условиях сохраняющейся высокой стоимости заемного капитала и неопределенности спроса. Это ведёт к дестабилизации внутригосударственного положения в слабых странах региона, чего примером являются события на подобие волнений в Ереване в 2016 году. В долгосрочной перспективе это может привести к возникновению т.н. «несостоявшихся» государств, являющихся оплотом терроризма или проводящих политику наподобие КНДР.

Отдельным вопросом является факт, что различные страны диаметрально противоположно подходят к оценке ценовой политики на энергоносители. Так, если для Ирана увеличение цен на нефть привело к образованию и дальнейшему пополнению стабилизационного фонда, то в США на рост цен списывают падение темпа развития экономики.

¹⁷ Б. Всемирный, *Падение цен на нефть выгодно большинству развивающихся стран*, 2015 URL: <http://www.worldbank.org/ru/news/press-release/2015/01/07/most-developing-countries-benefit-oil-price-slump-world-bank-group>.

Одновременно с этим для многих государств-импортеров нефти снижение цен на неё будет способствовать экономическому росту и уменьшению инфляционной, внешней и бюджетной нагрузки.

Кроме того, стоит отметить, что угрозы энергетической безопасности США могут принимать самые разнообразные формы, при этом уязвимости не ограничиваются угрозами терроризма, политических беспорядков, вооруженных конфликтов и пиратства. Среди прочего к ним относятся поставки из мест, которые только начали разрабатывать, например, месторождения нефти и природного газа на шельфе в Западной Африке или Каспийском море. Угрозы исходят от таких природных явлений как ураганы (печальный пример урагана Катрина) или цунами, которые могут привести к катастрофам наподобие аварии на АЭС Фукусима. Также система энергетики сама может быть использована в качестве оружия¹⁸, а перебои в поставках электроэнергии, ведущие к её дефициту, рассматривается как главная причина войн¹⁹.

В США главная проблема энергетической безопасности выражается в том, что Северная Америка более не в состоянии обеспечивать полную энергетическую независимость, необходимую для устойчивого экономического роста.

Дополнительным затруднением для анализа является факт, что энергетическая безопасность США пронизывает все уровни деятельности и привлекает самых разных участников²⁰. Также можно однозначно констатировать, что энергетическая безопасность проявляется как результат постоянного и многопланового взаимодействия внутригосударственных и международных факторов²¹, что порождает противоречия и непоследовательность политического курса страны. Эта идея находит своё подтверждение также в отмене правительственных льгот²², или их введении²³. Во внешней политике это проявляется в том, что политический курс США меняется от страны к стране. Само положение США в системе энергетической безопасности определяется не тем, в которой её части они находятся – в подсистеме поставщиков или потребителей (США активно поставляют и приобретают энергоресурсы), а тем что они пытаются за счет политического воздействия регулировать международное разделение труда.

¹⁸ R. Lugar n.d., *Energy and NATO*, Senator Lugar's Keynote Speech to the German Marshall Fund Conference on Monday, November 27, 2006 in Riga, Latvia, in *Advance of the NATO Summit*; Winstone, Ruth, Paul Bolton, and Donna Gore. 2007. *Energy Security*. House of Commons Library.

¹⁹ Vide D.W. Hamon, A.C. Dupuy, *Security of Energy: The Conflict After Next?*, "Strategic Insights" 7 (1) 2008; M.T.Klare, *The New Geopolitics of Energy*, "The Nation" 19: 2008.

²⁰ F. Ciută, *Conceptual Notes on Energy Security: Total or Banal Security?*, "Security Dialogue" 41 (2) 2010, p. 123–44.

²¹ R.J.Lieber, *Oil and Power after the Gulf War*, "International Security" 17 (1) 1992, p. 155–76.

²² *Fact Sheet: Energy Independence and Security Act of 2007*, White House, Press Release, December 19: 2007 p. 1211–19.

²³ R.J.Woolsey, B.L. Amory, L. Hunter, *Energy Security: It Takes More than Drilling*, "Christian Science Monitor" 2002, p. 29.

Очевидно, что энергетический компонент внешней политики США является следствием противоречия между общей тенденцией к повышению потребления электроэнергии и снижения количества энергетических запасов²⁴.

Таким образом, возникает зависимость стран друг от друга, которая характеризуется сложным нелинейным характером. Это приводит к формированию запутанного клубка из экономических, экологических, социальных и политических проблем в энергетической безопасности, который находит своё прямое отражение во внешней политике США.

ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ВОЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Энергетическая система - это совокупность взаимосвязанных общественных, технологических и инфраструктурных компонентов, которые преобразуют природные источники энергии в энергетические услуги и товары по ценам, приемлемым с социальной и экономической точки зрения²⁵. Соответственно, с помощью воздействия на международные энергетические каналы, можно оказывать политическое и экономическое давление.

Кризис 1986 года продемонстрировал, что энергетика может быть оружием, которое за счет резкого роста цен может привести к увеличению количества банкротств²⁶. Роста цен можно добиться только двумя способами: сокращением количества разрабатываемых месторождений либо увеличением числа потребителей. Таким образом, если искусственно ограничить рынок, можно добиться политических результатов. Именно поэтому США так резко выступили против Саддама Хусейна, так как его действия создавали угрозу роста цен на нефть и появления нового крупного игрока на мировом рынке энергоносителей. Нефть в то время была важна для США, потому что в 1988 году более 97% от общего объёма потребления энергии в транспортной отрасли было получено из нефти²⁷. Это означает, что в случае кризиса огромное количество людей ощутило бы его последствия, что отразится на результатах президентских выборах. Кроме того, проблемы в сфере транспорта отражаются на всей инфраструктуре.

Экономическая безопасность США зависит от доступа к достаточному количеству энергетических ресурсов. Высокая степень продовольственной безопасности во многом была достигнута за счет использования искусственных удобрений, производство

²⁴ P. Gallis, *NATO and Energy Security*, In . DTIC Document 2006.

²⁵ J.Kucharski, U. Hironobu, *A Policy-Oriented Approach to Energy Security*, *Procedia Environmental Sciences* 28 2015, p.27–36.

²⁶ R.L.Hirsch, Robert, *Impending United States Energy Crisis*, " *Science*" 235 (4795) 1987, p. 1467–73.

²⁷ I. Sohn, *US Energy Security: Problems and Prospects*, "Energy Policy" 18 (2) 1990, p. 149–61.

которых основано на переработке углеводородов²⁸. В западных странах в условиях демократических выборов обеспечение легитимности правящими элитами зависит от уровня жизни их избирателей. Соответственно все ТНК, обладающие своими представителями в государственных органах, заинтересованы сохранением состояния энергетической безопасности. Поскольку страны Ближнего Востока стали играть роль поставщиков нефти, угрозы энергетической безопасности вышли за пределы внутренней и региональной проблемы.

Кроме того, военная безопасность государства напрямую зависит от наличия достаточного количества топлива для военных кораблей, самолетов, танков и другой военной техники. В 2008 году потребление ископаемых видов топлива стало основной статьей рабочего бюджета канадских вооруженных сил²⁹. Таким образом, управление нефтяными потоками - это ещё и управление контролем над военной безопасностью других государств³⁰. По нашему мнению, это и стало причиной, почему США так решительно вступили в войну в Персидском заливе.

США не сразу перешли к силовым решениям энергетических проблем. В начале 70-х годов XX века Совет национальной безопасности опубликовал документ, в котором указано, что растущая зависимость от нефти с Ближнего Востока создает серьезную угрозу для безопасности США и НАТО. Одновременно контроль за импортом нефти может дать США новые рычаги контроля над партнерами по НАТО, что позволит США приобрести функцию арбитра в Европе³¹. Так, в появившейся доктрине Картера, Соединенные Штаты оценивали любую попытку изменить сложившейся баланс сил в Персидском заливе, как атаку на жизненно важные интересы США³².

На современном этапе в США складывается такая ситуация, когда военная отрасль начинает проникать в большинство сфер энергетики³³, что используется финансовыми элитами США для достижения инструментальных целей. Так Соединенные Штаты Америки воспользовались информацией о ядерной программе Ирака, с целью политической изоляции Багдада перед вторжением в Ирак³⁴. Военная оккупация принесла американскому ВПК стратегический успех, так как это способствовало получению доступа

²⁸ R.Graf, *Between "National" and "Human Security": Energy Security in the United States and Western Europe in the 1970s/Zwischen Sicherheit Und Human Security: Energiesicherheit in Den USA Und Westeuropa in Den 1970er Jahren*, Historical Social Research/Historische Sozialforschung. JSTOR 2010, p. 329–48.

²⁹ Vide Ch.H.Breede, *Security and Energy Capture: The Military Perspective*, "International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis" 2010.

³⁰ Vide M.B. Stoff, *Oil, War, and American Security: The Search for a National Policy on Foreign Oil, 1941-1947*, New Haven, CT 1980.

³¹ R. Graf, *op. cit.*, p. 329–48.

³² Vide J. Hakes, *A Declaration of Energy Independence: How Freedom from Foreign Oil Can Improve National Security, Our Economy, and the Environment* 2008.

³³ Ch.H. Breede, *op. cit.*; S.M. Velandy, *Green Arms Race: Reorienting the Discussions on Climate Change, Energy Policy, and National Security, The*, Harv. Nat'l Sec. J. 3 2011, p. 309.

³⁴ N. Chatterjee, *Mutual Economic Interdependence and Military Occupation: Evidences of United States Passive and Active Strategies in Iraq for Oil Security*, "Vision: The Journal of Business Perspective" 18 (1) 2014, p. 47–54.

американскими нефтяными компаниями к нефтяным ресурсам Ирака и дало им возможность заключить крупные сделки на разведку и разработку недр. Статистические данные и финансовые обоснования демонстрируют, что после второй американо-иракской войны экспорт сырой нефти из Ирака в США увеличился вдвое³⁵. США стали основным потребителем иракской нефти³⁶, а американские нефтяные компании выиграли тендеры на разведочные работы и поставку сырой нефти (до 2003 года, там не было американских нефтяных компаний)³⁷.

Некоторые авторы³⁸ считают, что прослеживается связь между продажей оружия и продажей энергоресурсов. Чем больше нефти продается, тем чаще покупается оружие. С 2001 по 2008 годы из общей суммы в 377,5 миллиардов долларов, 116,9 было направлено на приобретение оружия теми странами, которые либо уже обладают, либо хотят начать ядерно-энергетические программы³⁹. Из них четыре страны (Саудовская Аравия, Египет, Израиль, ОАЭ) являются государствами-экспортерами, либо транзитными государствам, через территорию которых проложены нефтепроводы. Руководство всех этих стран находится в хороших отношениях с США, что позволяет Вашингтону получить устойчивую позицию на Ближнем Востоке не только за счет силового воздействия, но также за счет привязки к своим технологическим циклам.

Почему именно нефть с Ближнего Востока имеет столь большое значение? Ответ заключается в том, что она обладает высоким качеством, а себестоимость её добычи ниже чем в других регионах мира. Финансовый аспект особенно важен, учитывая, что стоимость строительства новых АЭС с каждым годом увеличивается на 15%⁴⁰. Конечно мы не берем в расчет военную инфраструктуру внутри самих США, где военные объекты зависят от коммерческой атомной электроэнергии в 99 процентах⁴¹. Более того, хотя на территории Соединенных Штатов имеются собственные месторождения урана (около 11 процентов мировых запасов добываемого сырья), все равно большая часть урана импортируется из 12 стран, что можно рассматривать как пример политического контроля распределения труда.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Vide* A. Juhasz, *The Tyranny of Oil*, New York 2009.

³⁷ *Vide* A.Y. Zalloum, *Oil Crusades: America through Arab Eyes*, Pluto Pr. 2009.

³⁸ Ch.D. Ferguson, *Next Customer, Please: The Risk in Conventional Arms Sales along with Nuclear Energy Deals*, "Bulletin of the Atomic Scientists" 66 (6) 2010, p. 36–42.

³⁹ *Vide* R.F. Grimmett, *Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 2001* 2008. September 4, Washington DC: Congressional Research Service 2009.

⁴⁰ *Vide* S. Ansolabehere, J. Deutch, M. Driscoll, P.E. Gray, J.P. Holdren, P.L. Joskow, R.K. Lester, and E.J. Moniz, *The Future of Nuclear Power: An Interdisciplinary MIT Study* 2008.

⁴¹ S. Squassoni, *The Limited National Security Implications of Civilian Nuclear Decline*, "Bulletin of the Atomic Scientists" 69 (2). 2013, p.22–33.

ФОРМА ПОЛИТИЧЕСКОГО КОНТРОЛЯ НАД ЭНЕРГЕТИКОЙ В США

На основании вышесказанного можно сделать вывод, что действия США в области влияния на международную энергетическую систему – попытка создать дополнительный механизм контроля над мировым распределением труда.

Потребление энергии увеличивается вместе с ростом ВВП. Кто контролирует энергию, тот контролирует рост экономики, и, как следствие, международное распределение труда, что приносит прямую политическую выгоду, так как распределяющий центр за счёт обладания полнотой информации может добиться наиболее выгодных условий при заключении сделок, стороной которых он будет являться в будущем.

Некоторые исследователи полагают, что роль США на Ближнем Востоке скорее сводится к функциям полицейского, чем руководителя⁴², однако, по нашему мнению, в действиях США просматривается именно способ мышления руководителя.

Это позволяет взять под контроль риски перебоев в энергоснабжении, в результате чего в течение длительного периода США могут пользоваться ресурсами без страха перед высокими ценами на нефть или ценовым шоком⁴³.

Присутствие в данном регионе позволяет Белому дому контролировать другие ключевые регионы, как, например, Каспийское море, где особенно активно стал действовать Китай. Китайское правительство спонсирует строительство энергетической инфраструктуры в Центральной Азии. Темпы строительства трубопровода говорят о потенциале Китая достигнуть большего в сжатые сроки, по сравнению с американскими и европейскими энергетическими компаниями⁴⁴, что обязательно приведет к перераспределению сфер влияния на мировом газовом рынке.

Тезис, что США используют свои ТНК для контроля над мировым распределением труда, подтверждает то, как они защищают свои компании. В 2005 году Китайская национальная оффшорная нефтяная корпорация (CNOOC) вышла с предложением приобрести энергетическую компанию Unocal (США), экономически это было обосновано, однако, именно политические препятствия вынудили CNOOC отозвать предложение⁴⁵, потому что действия в сфере международной энергетической безопасности описываются правилами игры с нулевой суммой – то есть чем больше выигрывает США, тем значительнее проигрыш партнёра⁴⁶. В политических кругах США было принято решение, что продажа девятой по величине энергетической компании несёт угрозу американским позициям в мировом разделении труда. Это позволит КНР оказывать экономическое влияние на чисто политические решения.

⁴² P. Noël, *New US Middle East Policy and Energy Security Challenges*, The? Int'l J. 62, 2006, p.43.

⁴³ P. Le Billon, F. El Khatib, *From Free Oil to "freedom Oil": Terrorism, War and US Geopolitics in the Persian Gulf*, "Geopolitics" 9 (1) 2004, p.109–37.

⁴⁴ Vide A.S. Weiss, S. Larrabee, J.T. Bartis, A. Sawak, *Promoting International Energy Security*, Vol. 2: Turkey and the Caspian?. Santa Monica, Calif.: RAND Corporation 2012.

⁴⁵ J. Nyman, *Red Storm Ahead?: Securitisation of Energy in US–China Relations*, "Millennium-Journal of International Studies" 43 (1) 2014, p. 43–65.

⁴⁶ R. Dannreuther, *Energy Security*, The Routledge Handbook of New Security Studies. London 2010, p. 144–53.

Поэтому Палата представителей выступила против продажи компании, которая поставляла на рынок США 0,2% от всего объёма нефти. Представители ТНК в законодательных органах США пошли еще дальше, и 29 июля 2005 года была принята поправка Помбо к Закону об энергетической политике 2005 года, которая устанавливала ограничения на продажу энергетических компаний. Можно констатировать, что в соответствии с концепцией политического реализма, пример Upocal демонстрирует естественную реакцию состояния в анархичной международной системы с ограниченным количеством природных ресурсов. Такой подход поощряет борьбу за энергию в важных со стратегической перспективы точках.

Кроме того, присутствие в этом регионе позволяет Вашингтону контролировать также трубопроводы, которые еще только находятся на стадии проектирования строительства. Это, например, все трубопроводы, которые будут проложены по территории Турции. На практике это выльется в форму контроля над попытками Европейского Союза диверсифицировать собственные каналы поставок. Трудность состоит в том, что согласно концепции политического реализма, у США не хватает ресурсов для установления контроля над всеми энергетическими регионами. Например, в Каспийском регионе страны считают коммерческие связи с Соединенными Штатами инструментом укрепления их независимости, но они не готовы ради этого жертвовать отношениями с ведущими державами региона. Другим фактором, является неспособность США мобилизовать инвестиционные ресурсы частного сектора для таких сложных регионов, как Каспий. Это связано с тем, что размер отдачи от вложенных средств выше в Персидском заливе, чем на Каспии. К тому же Ираком легче управлять, так как иракцы не требуют, как в Нигерии, больше инвестиций и рабочих мест, что может обернуться захватом нефтяных вышек в знак протеста⁴⁷.

В таких местах как Каспий, деятельность в области энергетической безопасности со стороны США является потенциальным побочным продуктом таких инициатив, как пограничный контроль, морской патруль и береговая оборона, борьба с терроризмом и наркотрафиком⁴⁸. Таким образом, там, где США не могут установить непосредственный контроль над энергоресурсами, Вашингтон усиливает свое влияние либо через посредническую деятельность, либо через помощь в создании инфраструктуры для стран, которые разделяют американские взгляды, с целью повысить надежность поставок, которые при этом не будут угрожать положению США на мировой арене.

Альтернативным способом воздействия на мировые энергетические потоки является военное присутствие. Если взглянуть на карту, то можно отметить, что в своём большинстве действующие военные базы функционируют либо на транспортных путях танкеров, либо в районах нефтяных месторождений. Более того,

⁴⁷ Vide P.M.Lubeck, M.J. Watts, R.D. Lipschutz., *Convergent Interests: US Energy Security and the 'Securing' of Nigerian Democracy*. Center for International Policy Washington, DC 2007.

⁴⁸ Vide A.S. Weiss, *et al*, *op. cit.*

для более оперативного и гибкого реагирования нефтяной регион Персидского залива и Каспия выделен в одно особое управление USCENTCOM. Это может свидетельствовать о том, что, США, в случае невозможности отстоять свои национальные интересы дипломатическим образом, готовы к применению силовых методов. Таким образом, США причисляют энергетические факторы к более широкому публичному порядку («public-goods order») в рамках стратегии американской гегемонии. В этом смысле США выступают в качестве «гегемона-стабилизатора» для такого глобального нефтяного порядка, где они играют ключевую роль⁴⁹.

Поэтому США продолжают управлять свободным потоком дополнительной нефти на международных рынках, прибегая к нему в качестве основного элемента интересов национальной безопасности Соединенных Штатов. США стремятся также работать с другими ключевыми потребителями для создания и поддержания условий для своей мировой гегемонии⁵⁰. Для того чтобы удержать свою гегемонию США нужно гарантировать своему частному капиталу безопасность и прибыль. Там, где они не могут сформировать эксклюзивные возможности с применением силы, они меняют политическую риторику на либеральную.

В основу либеральной политики Вашингтон закладывает действия, направленные на демонтаж существующих монополий по добыче и транспортировке энергоресурсов. Это даст возможность укрепить американское влияние, предоставив доступ частным американским инвесторам, которые будут стимулировать ориентацию на США. В обмен Вашингтон предоставляет партнёрам предсказуемый инвестиционный режим.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Главный вывод работы состоит в том, что США укрепляет свое преимущество над потенциальными соперниками, стимулируя остальные государства играть по правилам установленной системы. Одновременно, любой из потенциальных соперников США для того, чтобы реализовать свои возможности, должен получить доступ к надежным источникам углеводородов, а предотвращение возникновения подобной структурной возможности является основой американской внешней политики⁵¹. Таким образом, энергетическая составляющая внешней политике США приводит к тому, что США выполняют функции контролера в международном распределении труда.

Поскольку нефть является «кровью» современной индустриальной экономики, существует прямая корреляция между ценами на нефть и ценами на основные потребительские товары. Это ведёт к эффекту «снежного кома», так как с ростом цен

⁴⁹ S. Raphael, D. Stokes, *US Oil Strategy in the Caspian Basin: Hegemony through Interdependence*. "International Relations" 28 (2) 2014, p. 183–206.

⁵⁰ Vide D. Stokes, S. Raphael, *Global Energy Security and American Hegemony*. JHU Press 2010.

⁵¹ S. Raphael, D. Stokes, *US Oil...*, *op. cit.*, p.183–206.

на нефть, цены на потребительские товары также увеличиваются, и поэтому люди вынуждены платить больше за продукты данной категории, лишаясь возможности приобрести другие товары и услуги, и даже сделать сбережения⁵².

Военное вмешательство США и Великобритании в Ирак в 2003 году можно рассматривать как попытку получить доступ к иракской нефти, чтобы избавиться от зависимости от Саудовской Аравии, доверие к которой после 11 сентября было подорвано.

ЛИТЕРАТУРА

- Всемирный банк. 2015. 'Падение цен на нефть выгодно большинству развивающихся стран'. In <http://www.worldbank.org/ru/news/press-release/2015/01/07/most-developing-countries-benefit-oil-price-slump-world-bank-group>. [Vsemirnyĭ bank. 2015. „Padenie tsen na neft' vygodnogo bol'shinstvu razvivayushchikhsya stran” W <http://www.worldbank.org/ru/news/press-release/2015/01/07/most-developing-countries-benefit-oil-price-slump-world-bank-group>].
- Всемирный банк. 2015. 'Замедление темпов экономического роста в странах с развивающимися рынками Европы и Центральной Азии'. In <http://www.worldbank.org/ru/news/press-release/2015/04/17/stalling-economic-growth-in-emerging-europe-and-central-asia>. [Vsemirnyĭ bank. 2015. „Zamedlenie tempov ekonomicheskogo rosta w stranakh s razvivayushchimisyа rynkami Evropy i Tsentral'noy Azii” W <http://www.worldbank.org/ru/news/press-release/2015/04/17/stalling-economic-growth-in-emerging-europe-and-central-asia>].
- Месамед Виктор. 2011. 'Страны Персидского Залива: угроза реальна'. In <http://www.iimes.ru/rus/stat/2011/28-12-11.htm>. [Mesamed Viktor. 2011. „Strany Percidskogo Zaliva: ugroza real'na”. W <http://www.iimes.ru/rus/stat/2011/28-12-11.htm>].
- Сапир Жак. 2006. 'Энергобезопасность как всеобщее благо'. In http://www.globalaffairs.ru/number/n_7780. [Sapir Zhak. 2006. „Energobezopasnosnost' kak vseobshche blago” W http://www.globalaffairs.ru/number/n_7780].
- Кожанов Николай. 2012. 'Социально-экономическая ситуация в Иране: май 2012 г.' URL: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2012/25-06-12.htm>. [Kozhanov Nikolai. 2012. „Sotsial'no-ekonomicheskaya situatsiya w Irane: may 2012 g.” W <http://www.iimes.ru/rus/stat/2012/25-06-12.htm>].
- Ansolabehere Stephen, John Deutch, Michael Driscoll, Paul E Gray, John P Holdren, Paul L. Joskow, Richard K. Lester, and Ernest J Moniz. 2008. 'The Future of Nuclear Power: An Interdisciplinary MIT Study'.
- Balzacq Thierry. 2005. 'The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context'. *European Journal of International Relations* 11 (2) : 171–201.
- Beardsworth Richard. 2015. 'From Moral to Political Responsibility in a Globalized Age'. *Ethics & International Affairs* 29 (1) : 71–92.
- Breede H. Christian. 2010. 'Security and Energy Capture: The Military Perspective'. *International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis*. SAGE Publications.

⁵² M-F.Popescu, *The Economics and Finance of Energy Security*, "Procedia Economics and Finance" 27 2015, p. 467–73.

- Chatterjee Neeladri. 2014. 'Mutual Economic Interdependence and Military Occupation: Evidences of United States Passive and Active Strategies in Iraq for Oil Security'. *Vision: The Journal of Business Perspective* 18 (1) : 47–54.
- Ciuta Felix. 2009. 'Security and the Problem of Context: A Hermeneutical Critique of Securitization Theory'. *Review of International Studies* 35 (2) : 301–26.
- Ciută Felix. 2010. 'Conceptual Notes on Energy Security: Total or Banal Security?' *Security Dialogue* 41 (2) : 123–44.
- Dannreuther Roland. 2010. 'Energy Security'. *The Routledge Handbook of New Security Studies*. London: Routledge, 144–53.
- Ferguson Charles D. 2010. 'Next Customer, Please: The Risk in Conventional Arms Sales along with Nuclear Energy Deals'. *Bulletin of the Atomic Scientists* 66 (6) : 36–42.
- Gallis Paul. 2006. 'NATO and Energy Security'. In . DTIC Document.
- Goldgeier James M., McFaul Michael. 1992. 'A Tale of Two Worlds: Core and Periphery in the Post-Cold War Era'. *International Organization* 46 (2). Cambridge Univ Press: 467–91.
- Graf Rüdiger. 2010. 'Between“ National” and“ Human Security”': Energy Security in the United States and Western Europe in the 1970s/Zwischen Sicherheit Und Human Security: Energiesicherheit in Den USA Und Westeuropa in Den 1970er Jahren'. *Historical Social Research/Historische Sozialforschung* :329–48.
- Grieco Joseph M. 1988. 'Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism'. *International Organization* 42 (3) : 485–507.
- Grimmett R.F. 2009. 'Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 2001' 2008. September 4, Washington DC: Congressional Research Service'.
- Hakes Jay. 2008. *A Declaration of Energy Independence: How Freedom from Foreign Oil Can Improve National Security, Our Economy, and the Environment*. John Wiley & Sons.
- Hamon David W, and Arnold C Dupuy. 2008. 'Security of Energy: The Conflict After Next?' *Strategic Insights* 7 (1).
- Hirsch Robert L. 1987. 'Impending United States Energy Crisis'. *Science* 235 (4795). American Association for the Advancement of Science: 1467–73.
- White House. 2007. 'Fact Sheet: Energy Independence and Security Act of 2007'. Press Release, December 19: 20071211–19.
- Juhasz Antonia. 2009. *The Tyranny of Oil*. Harper Collins New York.
- Keohane Robert O. 2005. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton University Press.
- Klare Michael T. 2008. 'The New Geopolitics of Energy'. *The Nation* 19.
- Krasner Stephen. 2015. 'Declining American Leadership in the World Economy'. *The International Spectator* 50 (4) : 172–93.
- Kucharski Jeffrey, Hironobu Unesaki. 2015. 'A Policy-Oriented Approach to Energy Security'. *Procedia Environmental Sciences* 28 : 27–36.
- Le Billon Philippe, El Khatib Fouad. 2004. 'From Free Oil to “freedom Oil”: Terrorism, War and US Geopolitics in the Persian Gulf'. *Geopolitics* 9 (1) : 109–37.
- Lieber Robert J. 1992. 'Oil and Power after the Gulf War'. *International Security* 17 (1) : 155–76.
- Lubeck Paul M., Watts Michael J., Lipschutz Ronnie D. 2007. *Convergent Interests: US Energy Security and the ‘Securing’ of Nigerian Democracy*. Center for International

- Policy Washington, DC.
- Lugar Richard. n.d. 'Energy and NATO', Senator Lugar's Keynote Speech to the German Marshall Fund Conference on Monday, November 27, 2006 in Riga, Latvia, in Advance of the NATO Summit'.
- Marketos Thrassy N. 2008. *China's Energy Geopolitics: The Shanghai Cooperation Organization and Central Asia*. Routledge.
- McDonald Matt. 2008. 'Securitization and the Construction of Security'. *European Journal of International Relations* 14 (4) : 563–87.
- Noël Pierre. 2006. 'New US Middle East Policy and Energy Security Challenges, The'. *Int'l J.* 62. HeinOnline: 43.
- Nyman Jonna. 2014. "'Red Storm Ahead": Securitisation of Energy in US–China Relations'. *Millennium-Journal of International Studies* 43 (1) : 43–65.
- Popescu Maria-Floriana. 2015. 'The Economics and Finance of Energy Security'. *Procedia Economics and Finance* 27 : 467–73.
- Raphael Sam, Stokes Doug. 2014. 'US Oil Strategy in the Caspian Basin: Hegemony through Interdependence'. *International Relations* 28 (2) : 183–206.
- Siverson Randolph M., Ward Michael D. 2002. 'The Long Peace: A Reconsideration'. *International Organization* 56 (3) : 679–91.
- Snyder Jack. 1990. 'Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in'. *International Organization* 44 (2) : 137–68.
- Sohn Ira. 1990. 'US Energy Security: Problems and Prospects'. *Energy Policy* 18 (2) : 149–61.
- Squassoni Sharon. 2013. 'The Limited National Security Implications of Civilian Nuclear Decline'. *Bulletin of the Atomic Scientists* 69 (2) : 22–33.
- Stoff Michael B. 1980. *'Oil, War, and American Security: The Search for a National Policy on Foreign Oil, 1941-1947'*. Yale University Press, New Haven, CT.
- Stokes Doug, Raphael Sam. 2010. *Global Energy Security and American Hegemony*. JHU Press.
- Velandy Siddhartha M. 2011. 'Green Arms Race: Reorienting the Discussions on Climate Change, Energy Policy, and National Security, The'. *Harv. Nat'l Sec. J.* 3. HeinOnline.
- Verma Shiv Kumar. 2007. 'Energy Geopolitics and Iran–Pakistan–India Gas Pipeline'. *Energy Policy* 35 (6) : 3280–3301.
- Weiss Andrew S., Larrabee Stephen F., Bartis James T., Camille Sawak A. 2012. *'Promoting International Energy Security, Vol. 2: Turkey and the Caspian'*. Santa Monica, Calif.
- Winstone Ruth, Bolton Paul, Gore Donna. 2007. *Energy Security*. House of Commons Library.
- Woolsey James R., Lovins Amory B., Lovins Hunter L.. 2002. 'Energy Security: It Takes More than Drilling'. *Christian Science Monitor* 29.
- Yergin Daniel. 2006. 'Ensuring Energy Security'. *Foreign Affairs-New York-* 85 (2). Council on Foreign Relations: 69.
- Zalloum Abdulhay Y. 2007. *Oil Crusades: America through Arab Eyes*. Pluto Pr.

Daniel SMAGA¹

Wydział Bezpieczeństwa Narodowego

Akademia Sztuki Wojennej²

daniel_smaga@interia.pl

SPECYFIKA ZADAŃ STRAŻY GRANICZNEJ I SŁUŻBY CELNEJ JAKO FORMACJI ZWALCZAJĄCYCH TERRORYZM

ABSTRAKT: Artykuł prezentuje zagadnienia związane ze zwalczaniem terroryzmu. Naukowej refleksji poddaje się dwie formacje: Straż Graniczną oraz Służbę Celną, które poprzez swoje ustawowe zadania, samodzielnie oraz współpracując z innymi podmiotami, mają za cel przeciwdziałanie atakom terrorystycznym na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, głównie śledząc przepływ osób i towarów przez granicę.

SŁOWA KLUCZOWE: Straż Graniczna, Służba Celna, zagrożenie, bezpieczeństwo, terroryzm

THE SPECIFICS OF THE TASKS OF THE BORDER GUARD AND THE CUSTOMS SERVICE AS THE AUTHORITIES THAT FIGHT TERRORISM

ABSTRACT: The article presents the issues related to the fight against terrorism. The author takes into a scientific consideration the role of two formations: the Border Guard and the Customs Service, which, through their statutory tasks, independently and in cooperation with other entities, counteract terrorist attacks in Poland, mainly tracking the movement of people and goods across the border.

KEYWORDS: The Border Guard, the Customs Service, threat, security, terrorism

*Nie można też nie dostrzegać innej bolesnej plagi
dzisiejszego świata: zjawiska terroryzmu, nastawionego na zabijanie
i niszczenie bez różnicy ludzi i dóbr, na tworzenie klimatu strachu
i niepewności, często również poprzez więzienie zakładników.
(...), akty terroryzmu nigdy nie mogą być usprawiedliwione.
Tym bardziej, gdy — jak to się dzisiaj zdarza — te decyzje*

¹ Daniel Smaga – magister, doktorant na Akademii Sztuki Wojennej. Ukończył studia licencjackie (bezpieczeństwo wewnętrzne) oraz studia magisterskie (administracja) na Akademii Obrony Narodowej. W ramach swojej działalności brał czynny udział w konferencjach naukowych organizowanych na uczelniach krajowych (Akademia Obrony Narodowej w Warszawie, Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie, Uniwersytet Wrocławski). Ponadto opublikowanych zostało kilka artykułów, których jest autorem i współautorem (zbiory pokonferencyjne, Zeszyty Naukowe WBN AON, ArchaeGraph, Political Preferences, Akademia Ignatianum). Jego zainteresowania naukowe skupiają się na zagrożeniach dla bezpieczeństwa wewnętrznego Polski.

² The War Studies Academy.

*i akty przybierające niekiedy rozmiary prawdziwej masakry, porywanie osób niewinnych i nie zamieszanych w konflikty, mają na celu propagandę własnej sprawy albo też, co gorsze, są celem samym w sobie, gdy zabija się tylko dla zabijania*³

WPROWADZENIE

Współcześnie, do największych zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa zaliczany jest terroryzm. Zjawisko to, zwalczane jest przez wiele instytucji, aczkolwiek w niniejszym opracowaniu przeanalizowane zostało zwalczanie terroryzmu przez dwa podmioty: Straż Graniczną oraz Służbę Celną. Wybór tych dwóch podmiotów nie jest przypadkowy. Mając na uwadze złożoność problemu, skupiono się na istotnych zagadnieniach z punktu widzenia Straży Granicznej i Służby Cywilnej. Te instytucje działają głównie na obszarach granicznych, zatem są pierwszymi służbami, mającymi zapobiegać rozprzestrzenianiu się tego typu zagrożeniu na terytorium Polski. Dodatkowo zjawisko terroryzmu jest problemem złożonym i wieloaspektowym, dlatego skupiono się tylko na zagadnieniach istotnych z punktu widzenia funkcjonariuszy Straży Granicznej i Służby Celnej.

Zjawisko terroryzmu, jest zagrożeniem zarówno dla życia i mienia indywidualnych jednostek, jak i wielkim problemem świata współczesnego. Jest zagrożeniem nie tylko dla porządku społecznego, ale również ładu międzynarodowego. Można śmiało stwierdzić, że terroryzm jest zjawiskiem, który może zagrozić nawet przetrwaniu ludzkości, o ile zostaną zastosowane środki masowej zagłady.

Celem autora artykułu jest przybliżenie zagadnienia terroryzmu jako zagrożenia dla bezpieczeństwa oraz przedstawiania roli i zadań Straży Granicznej i Służby Celnej w zakresie zwalczania terroryzmu.

TERRORYZM JAKO ZAGROŻENIE DLA BEZPIECZEŃSTWA – CHARAKTERYSTYKA PODSTAWOWYCH POJEŃ

Dbłość o zapewnienie bezpieczeństwa państwa jak i obywateli, w związku z zagrożeniami terrorystycznymi jest aspektem złożonym. W związku z tym, przeciwdziałanie temu zjawisku zasadniczo odbywa się na wielu płaszczyznach. Działanie te obejmują obszar przedsięwzięć:

- w sferze politycznej;
- w obszarze prawnym – legislacja regulacji prawnych, mających za zadanie ochronę podstawowych praw oraz wartości państwowych, a zarazem zwiększając efektywność działania organów (państwowych);
- pomiędzy płaszczyzną policyjną, a Strażą Graniczną oraz Służby Celnej – współpraca wymienionych służb w zakresie wykonujących ustawowo zadań (w kraju jak i za granicą);

³ Jan Paweł II, *Encyklika Sollicitudo Rei Socialis*, wyd. Libreria Editrice Vaticana, Watykan 1989, s.17.

- w obszarze wywiadu – działania wywiadowcze skuteczniają przeciwdziałanie atakom terrorystycznym ze względu na możliwość jego przewidzenia;
- w sferze militarnej – pomoc służbom (m. in. Policji, Straży Granicznej) w przypadku większego ataku terrorystycznego⁴.

W literaturze przedmiotu, doszukać się można wielu interpretacji zjawiska terroryzmu. Jednakże, poprzez wieloaspektowość terroryzmu, nie ustalono uniwersalnej definicji. Definicje kreują naukowcy, poprzez swój obszar i kierunek zainteresowań. Szacuje się, że w oficjalnym obiegu międzynarodowym jest ich blisko dwieście⁵.

Terroryzm jest blisko związany z takimi terminami jak bezpieczeństwo i zagrożenie. Terroryzm właściwie jest zagrożeniem dla bezpieczeństwa.

Analizując literaturę przedmiotu, mając na względzie poszczególne terminy: terroryzm, zagrożenie, bezpieczeństwo, z trudem wskazać jedno uniwersalne znaczenie, aczkolwiek autor niniejszego artykułu, starał się dostosować do opisywanego obszaru.

Według „Słownika terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego”:

- *terroryzm (ang. terrorism) – teoria i praktyka określająca różnie umotywowane ideologicznie, planowane i zorganizowane działania pojedynczych osób lub grup, skutkujące naruszeniem istniejącego porządku prawnego, podjęte w celu wymuszenia od władz, państw i społeczeństw określonych zachowań i świadczeń, często naruszające dobra osób postronnych. Działania te są realizowane z całą bezwzględnością za pomocą różnych środków (naciski psychologiczne, przemoc fizyczna, użycie broni i ładunków wybuchowych) w warunkach specjalnie nadanego im rozgłosu i celowo wytworzonego w społeczeństwie lęku*⁶;
- *zagrożenia (ang. threast hazards) – sytuacja, w której pojawia się prawdopodobieństwo powstania stanu niebezpiecznego dla otoczenia. Przyjmując za podstawę dziedzinę, w których może wystąpić zagrożenie*⁷.

Natomiast definiując bezpieczeństwo należy wskazać trzy płaszczyzny: bezpieczeństwo jako stan, bezpieczeństwo jako proces oraz bezpieczeństwo jak stan i proces. Bezpieczeństwo jako stan „niezagrożenia, spokoju, pewności; stan pewności, wolność od zagrożeń; strachu lub ataku”⁸. Bezpieczeństwo jako proces jest to „nieustanna działalność jednostek, społeczności, państw czy organizacji międzynarodowych w tworzeniu pożądanego stanu bezpieczeństwa”⁹. Zatem, bezpieczeństwo jest stanem niezagrożenia, które jest tworzone za pomocą procesu.

⁴ K. Liedel, *Zwalczanie terroryzmu międzynarodowego w polskiej polityce bezpieczeństwa*, Warszawa 2010, s. 35-50.

⁵ T. Aleksandrowicz, *Terroryzm międzynarodowy*, Warszawa 2008, s. 20.

⁶ J. Kaczmarek, W. Łepkowski, B. Zdrodowski (red.), *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2008, s.147.

⁷ *Ibidem*, s.172.

⁸ P. Sztompka, *Socjologia. Aanaliza społeczeństwa*, Kraków 2002, s.34.

⁹ R. Jakubczak, J. Flis (red.), *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie*, Warszawa 2006, s.15.

Z powyższych definicji wynika, iż terroryzm oddziałuje zarówno na państwo, jak i na społeczeństwo w nim zamieszkujące¹⁰.

STRAŻ GRANICZNA I SŁUŻBA CELNA W SYSTEMIE ANTYTERRORYSTYCZNYM RP

Walka z terroryzmem odbywa się na czterech płaszczyznach. Według specjalisty od stosunków międzynarodowych, Marka Madeja wyróżnia się

*(...) zapobieganie terroryzmowi (prewencja), także dzięki należytemu rozpoznaniu charakteru zagrożenia; ochronę potencjalnych celów zamachów (fizyczne zabezpieczanie ludności i mienia); ściganie (aktywne tropienie i eliminacja podmiotów prowadzących działania terrorystyczne lub je wspierających); opanowywanie konsekwencji ataków terrorystycznych (minimalizowania ich skutków)*¹¹.

Podobne elementy walki z terroryzmem wymienia Krzysztof Liedel: rozpoznanie, profilaktykę, zwalczanie oraz minimalizację i likwidację skutków ataków terrorystycznych¹².

Z kolei Narodowy Program Antyterrorystyczny na lata 2015-2019, wyróżnia trzy poziomy systemu antyterrorystycznego (Rys.1): strategiczny, operacyjny oraz taktyczny. Dodatkowym poziomem jest poziom terenowy, w którym główną rolę odgrywa wojewoda¹³.

POZIOM STRATEGICZNY	POZIOM OPERACYJNY	POZIOM TAKTYCZNY
Prezes Rady Ministrów, Rada Ministrów, Międzyresortowy Zespół do Spraw Zagrożeń Terrorystycznych, Kolegium do Spraw Służb Specjalnych, Rządowy Zespół Zarządzania Kryzysowego, Minister właściwy do spraw wewnętrznych	Centrum Antyterrorystyczne Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Rządowe Centrum Bezpieczeństwa	Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Policja, Straż Graniczna , Agencja Wywiadu, Służba Kontrwywiadu Wojskowego, Służba Wywiadu Wojskowego, Żandarmeria Wojskowa, Biuro Ochrony Rządu, Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, Państwowa Straż Pożarna, Ministerstwo Obrony Narodowej, Generalny Inspektor Informacji Finansowej, Międzyresortowy Komitet Bezpieczeństwa Finansowego, Służba Celna , Ministerstwo Spraw Zagranicznych

Rys. 1. Straż Graniczna i Służba Celna w systemie antyterrorystycznym RP

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Narodowego Programu Antyterrorystycznego na lata 2015–2019.

¹⁰ J. Szafranski, J. Kosiński (red.), *Współczesne zagrożenia terrorystyczne oraz metody ich zwalczania*, Szczytno 2007, s. 246–247.

¹¹ M. Madej, *Międzynarodowa walka z terroryzmem*, [w:] E. Kuźniar (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, Warszawa 2012, s. 240-258.

¹² K. Liedel, *op. cit.*, s. 50.

¹³ *Narodowy Program Antyterrorystyczny na lata 2015–2019*, s. 16-24.

Powyższe uporządkowanie wskazuje na znaczącą rolę na poziomie taktycznym Straży Granicznej i Służby Celnej w zwalczaniu terroryzmu. Co więcej, Straż Graniczna ustawowo ma przypisane to zadanie, co jest formułowane kilkakrotnie w akcie prawnym (Ustawa o Straży Granicznej). Natomiast Służba Celna nie ma jasno określonego zadania w tym zakresie. Nie ma w ustawie o Służbie Celnej wprost wymienionych zadań zwalczania terroryzmu. Aczkolwiek, można ją zakwalifikować jako instytucję odpowiedzialną za zwalczanie tego zjawiska, ponieważ realizuje zadania w zakresie polityki celnej, co za tym idzie – nielegalny przepływ towarów, który jest mocno związany z przestępstwem terroryzmu (m. in substancje chemiczne i ich mieszaniny, materiały jądrowe i promieniotwórcze, broń, amunicja, materiały wybuchowe).

ROLA STRAŻY GRANICZNEJ W ZWALCZANIU TERRORYZMU

Zgodnie z ustawą o Straży Granicznej, definiuje się jako „jednolitą, umundurowaną i uzbrojoną formację przeznaczoną do ochrony granicy państwowej, kontroli ruchu granicznego oraz zapobiegania i przeciwdziałania nielegalnej migracji”¹⁴.

Straż Graniczna funkcjonuje nie tylko na podstawie jednej ustawy (Ustawy z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej). Jest szereg krajowych aktów prawnych, w których umiejscowione są czynności, przypisujące działalność tej służby w zakresie ochrony granic. Najważniejsze z nich to:

- Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej;
- Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. Prawo lotnicze;
- Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach;
- Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium RP;
- Ustawa z dnia 4 września 2008 r. o ochronie żeglugi i portów morskich.

Interesującym faktem jest to, że Straż Graniczna jako jedna z niewielu służb (obok służb specjalnych), ma za zadanie podejmowanie działań *stricte* z obszaru walki z terroryzmem: „Do zadań Straży Granicznej należy współdziałanie z innymi organami i służbami w zakresie rozpoznawania zagrożeń terroryzmem i przeciwdziałania tym zagrożeniom”¹⁵.

Co więcej, Straż Graniczna posiada zapis w ustawie kompetencyjnej o realizacji zadań, które korelują w sposób znaczący z zagrożeniami terrorystycznymi:

- *rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw i wykroczeń oraz ściganie ich sprawców, a w szczególności przestępstw pozostających w związku z przekraczaniem granicy państwowej lub przemieszczaniem przez tę granicę towarów oraz przedmiotów określonych w przepisach o broni, amunicji i materiałach wybuchowych;*

¹⁴ Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (Dz.U. 1990 Nr 78 poz. 462), art. 1 ust. 1.

¹⁵ *Ibidem*, art. 1 ust. 2 pkt 5d.

- zapewnienie bezpieczeństwa w międzynarodowej komunikacji lotniczej, przez prowadzenie kontroli bezpieczeństwa pasażerów, bagaży, ładunków i statków powietrznych realizujących loty wysokiego ryzyka, oraz prowadzenie działań minersko-pirotechnicznych;
- utrzymanie ładu i porządku publicznego w zasięgu terytorialnym przejść granicznych, w tym ochrona obiektów należących lub użytkowanych przez Straż Graniczną przed aktami terrorystycznymi;
- zapobieganie przekroczeniu granicy przez osoby niepożądane w RP oraz zatrzymywanie osób poszukiwanych przez organa ścigania;
- zapewnienie bezpieczeństwa w portach lotniczych i morskich — ze względu na ich znaczenie strategiczne;
- gromadzenie i analizowanie informacji dotyczących obywateli państw tzw. podwyższonego ryzyka, przekraczających granicę państwową na przejściach granicznych lub usiłujących przekroczyć ją nielegalnie poza przejściami,
- monitorowanie środowisk i skupisk osób pochodzących z państw tzw. podwyższonego ryzyka, powiązanych z przestępczością graniczną;
- kontrolowanie skali przewozów dużych sum pieniędzy przez granicę państwową;
- współdziałanie i prowadzenie wymiany oraz weryfikacji informacji w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom terrorystycznym z Agencją Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencją Wywiadu, Służbą Kontrwywiadu Wojskowego, Służbą Wywiadu Wojskowego, Policją, Biurem Ochrony Rządu, Ministerstwem Finansów, Ministerstwem Spraw Zagranicznych, Żandarmerią Wojskową oraz z organami ochrony granicy państw sąsiednich, jak również innymi służbami i instytucjami krajowymi i międzynarodowymi oraz uczestnictwo w różnych gremiach międzyresortowych związanych z tematyką;
- podejmowanie działań zmierzających do przeciwdziałania wykorzystywaniu różnych instytucji do legalizowania pobytu na terytorium RP, w szczególności pozornych małżeństw.
- *Inne – niejawne działania*¹⁶.

Straż Graniczna, ponadto ma prawo do kontroli osobistej, przeglądu zawartości bagaży, skontrolowania ładunków w portach i na dworcach, a także w środkach komunikacji na wszystkich płaszczyznach (lotnicza, drogowa, wodna), mając na uwadze wyeliminowanie prawdopodobieństwa popełnienia przestępstw bądź wykroczeń¹⁷ związanych ze zjawiskiem terroryzmu.

Ze względu na rozgałęzioną strukturę organizacyjną Straży Granicznej, zasadne wydaje się wyodrębnienie poszczególnych zadań na wybrane komórki. Do najbardziej odpowiadających za rozpoznanie, przeciwdziałanie i zwalczanie terroryzmu zalicza się Zarząd Operacyjno-Śledczy

¹⁶ *Straż Graniczna*, http://www.antyterroryzm.gov.pl/CAT/antyterroryzm/instytucje-i-sluzby/straz-graniczna/552_Straz-Graniczna.html, (25.03.2017).

¹⁷ *Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej* (Dz.U. 1990 Nr 78 poz. 462), art. 11 ust. 1 pkt. 2 i 2a.

Komendy Głównej Straży Granicznej, który poprzez czynności operacyjno-rozpoznawcze, wykonuje następujące czynności:

- analiza przypadających na daną chwilę sytuacji oraz informacji o charakterze operacyjnym, a także innych zagrożeń w zakresie terroryzmu, jak również monitoring narażonych na tego typu zagrożenia obszarów działania Straży Granicznej;
- rozpoznawanie społeczności cudzoziemców z tzw. państw podwyższonego ryzyka, którzy przebywają na terytorium RP w danym momencie oraz cudzoziemców migrujących przez polskie granice;
- wzajemne przekazywanie informacji pomiędzy Strażą Graniczną, a polskimi służbami specjalnymi, Żandarmerią Wojskową, Policją, Generalnym Inspektorem Informacji Finansowej, a ponadto z administracją państwową i samorządową oraz partnerami zagranicznymi;
- koordynacja czynności antyterrorystycznych, które są podejmowane przez jednostki organizacyjne Straży Granicznej oraz inne, które współpracują z nimi w danym momencie;
- inicjacja prac legislacyjnych, mających na celu podnieść poziom skuteczności metod i form rozpoznawania, przeciwdziałania i zwalczania z zakresu zagrożeń o charakterze terrorystycznym oraz organizacja i uczestnictwo w specjalistycznych warsztatach szkoleniowych w tym obszarze;
- inne – niejawnie działania¹⁸.

Dodatkowo, Zarząd Graniczny Komendy Głównej Straży Granicznej wraz z Zarządem Operacyjno-Śledczym Komendy Głównej Straży Granicznej zapobiegają bezprawnemu przemieszczaniu się przez państwową granicę materiałów wybuchowych i innych substancji niebezpiecznych, pojazdów oraz osób, jak również zajmują się zatrzymywaniem osób poszukiwanych przez organy ścigania, bazując na danych z Systemu Informacyjnego Schengen¹⁹.

Straż Graniczna podzielona jest na więcej komórek organizacyjnych²⁰, aczkolwiek w tekście przybliżono funkcjonowanie i zadania tych najważniejszych, które mają w swych zadaniach również walkę ze zjawiskiem terroryzmu.

Co więcej, Straż Graniczna współpracuje z innymi instytucjami i służbami, w celu zwiększenia efektywności walki z terroryzmem. Bierze udział również w pracach stałej Grupy Ekspertkiej przy Międzyresortowym Zespole ds. Zagrożeń Terrorystycznych²¹, jak również wymienia się doświadczeniami i informacjami z Interpolem, Europolem i Europejską

¹⁸ *Straż Graniczna*, http://www.antyterroryzm.gov.pl/CAT/antyterroryzm/instytucje-i-sluzby/straz-graniczna/552_Straż-Graniczna.html, (25.03.2017).

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Komórki organizacyjne KGSG*, <https://www.strazgraniczna.pl/pl/straz-graniczna/struktura-sg/komenda-glowna-sg/komorki-organizacyjne-k>, (25.03.2017).

²¹ *Zarządzenie nr 162 Prezesa Rady Ministrów z dnia 25 października 2006 r. w sprawie utworzenia Międzyresortowego Zespołu do Spraw Zagrożeń Terrorystycznych*.

Agencją Zarządzania Współpracą Operacyjną na Granicach Zewnętrznych Państw Członkowskich Unii Europejskiej – FRONTEX-em²².

SPECYFIKACJA ZADAŃ SŁUŻBY CELNEJ W ZWALCZANIU TERRORYZMU

Zgodnie z Ustawą z dnia 27 sierpnia 2009 roku o Służbie Celnej, definiuje się tą służbę jako „jednolitą umundurowaną formację, utworzoną w celu zapewnienia ochrony i bezpieczeństwa obszaru celnego Unii Europejskiej, w tym zgodności z prawem przywozu towarów na ten obszar oraz wywozu towarów z tego obszaru, a także wykonywania obowiązków określonych w przepisach odrębnych (...)”²³.

Jak już zostało wspomniane, Służba Celna w swojej ustawie nie ma słów dotyczących *stricte* terroryzmu, aczkolwiek są przesłanki, by ją zaliczać do formacji państwowych w celach zwalczania tego zjawiska. Do zadań w tym zakresie należy:

realizacja polityki celnej w części dotyczącej przywozu i wywozu towarów oraz wykonywanie innych zadań wynikających z przepisów odrębnych, a w szczególności:

- (...) rozpoznawanie, wykrywanie, zapobieganie i zwalczanie przestępstw i wykroczeń związanych z naruszeniem przepisów dotyczących wprowadzania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz wyprowadzania z jej terytorium towarów objętych ograniczeniami lub zakazami obrotu ze względu na bezpieczeństwo i porządek publiczny lub bezpieczeństwo międzynarodowe, w szczególności takich jak odpady, substancje chemiczne i ich mieszaniny, materiały jądrowe i promieniotwórcze, środki odurzające i substancje psychotropowe, broń, amunicja, materiały wybuchowe, prekursorzy materiałów wybuchowych podlegające ograniczeniom oraz towary i technologie o znaczeniu strategicznym;
- rozpoznawanie, wykrywanie, zapobieganie i zwalczanie przestępstw i wykroczeń przeciwko:
 - ograniczeniom obrotu towarami i technologiami o znaczeniu strategicznym, określonym w art. 33 ust. 1, 2 i 3 ustawy z dnia 29 listopada 2000 r. o obrocie z zagranicą towarami, technologiami i usługami o znaczeniu strategicznym dla bezpieczeństwa państwa, a także dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa (Dz. U. z 2013 r. poz. 194 oraz z 2016 r. poz. 1228);
 - - oraz ściganie ich sprawców, jeżeli zostały ujawnione przez Służbę Celną²⁴.

Jak zostało wyżej wymienione, Służba Celna w walce z terroryzmem, skupia się głównie na bezprawnemu przenikaniu przez naszą granicę towarów, które mogą służyć potencjalnym terrorystom w dokonywaniu zamachów.

²² Straż Graniczna, http://www.antyterrorizm.gov.pl/CAT/antyterrorizm/institucje-i-sluzby/straz-graniczna/552_Straz-Graniczna.html, (25.03.2017).

²³ Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o Służbie Celnej (Dz.U. 2009 Nr 168 poz. 1323), art. 1 ust. 1.

²⁴ *Ibidem*, art. 2 ust. 1.

PODSUMOWANIE

Terroryzm, jest coraz częstszym zjawiskiem występującym we współczesnym świecie. Co więcej, poprzez jego międzynarodowy aspekt, a także nieprzewidywalność terrorystów, zasadne jest, że trzeba liczyć się z eskalacją tego zjawiska. Należy zwrócić uwagę, że działania terrorystów są zróżnicowane i wykorzystują do tych celów m. in. korupcję, handel narkotykami, nielegalny przepływ broni oraz materiałów wybuchowych, nielegalny transfer kapitału oraz handel ludźmi.

Podsumowując, pomimo tego, że Polska nie znajduje się jak na razie w obszarze zainteresowań zjawiska terroryzmu, to winna mieć na uwadze to, co dzieje się obecnie w Europie Zachodniej. Dla Straży Granicznej i Służby Celnej, zagrożenie terroryzmem jest wyzwaniem, które należy zwalczać w sposób konsekwentny, nie tylko wykonując zadania samodzielnie, ale również współpracując z innymi organami i formacjami krajowymi jak i międzynarodowymi.

Co więcej, cel polityki antyterrorystycznej winien wskazywać na jasno określone zadania wszystkich formacji i organów zajmujących się zwalczaniem terroryzmu, tak, by przy realizacji zapobiegających i zwalczających działań nie powielaty się.

Reasumując, Straż Graniczna oraz Służba Celna, poprzez swoje ustawowe zadania, jak i współpracę z najważniejszymi organami i formacjami w państwie, służbami i instytucjami, na dzień dzisiejszy odgrywa znaczącą rolę w zabezpieczeniu Polski przed zagrożeniami terrorystycznymi.

BIBLIOGRAFIA

PUBLIKACJE ZWARTE

- Aleksandrowicz Tomasz. 2008. Terroryzm międzynarodowy. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Jakubczak Ryszard, Flis Jan. 2006. Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie. Warszawa: Wydawnictwo Bellona.
- Jan Paweł II. 1989. Encyklika Sollicitudo Rei Socialis. Watykan: Wydawnictwo Libreria Editrice Vaticana.
- Kaczmarek Julian, Łepkowski Wojciech, Zdrodowski Bogdan. 2008. Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej – Wydział Strategiczno-Obronny.
- Liedel Krzysztof. 2010. Zwalczanie terroryzmu międzynarodowego w polskiej polityce bezpieczeństwa. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Marzena Madej, Międzynarodowa walka z terroryzmem. 2012. W: Bezpieczeństwo międzynarodowe, 240-258. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Szafrański Jerzy, Kosiński Jerzy. 2007. Współczesne zagrożenia terrorystyczne oraz metody ich zwalczania. Szczytno: Wydawnictwo Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie.

Sztompka Piotr. 2002. Socjologia. Analiza społeczeństwa. Kraków: Wydawnictwo ZNAK.

AKTY PRAWNE

Narodowy Program Antyterrorystyczny na lata 2015–2019.

Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (Dz.U. 1990 Nr 78 poz. 462).

Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 r. o Służbie Celnej (Dz.U. 2009 Nr 168 poz. 1323).

Zarządzenie nr 162 Prezesa Rady Ministrów z dnia 25 października 2006 r. w sprawie utworzenia Międzyresortowego Zespołu do Spraw Zagrożeń Terrorystycznych.

STRONY INTERNETOWE

Komórki organizacyjne KGSG, <https://www.strazgraniczna.pl/pl/straz-graniczna/struktura-sg/komenda-glowna-sg/komorki-organizacyjne-k>, dn. 25.03.2017r.

Straż Graniczna, <http://www.antyterroryzm.gov.pl/CAT/antyterroryzm/institucje-i-sluzby/straz-graniczna/552,Straz-Graniczna.html>, dn. 25.03.2017r.

Jakub SIEMIĄTKOWSKI¹

Wydział Bezpieczeństwa Narodowego

Akademia Sztuki Wojennej²

kuba_siemiatkowski@o2.pl

OBRONNOŚĆ POLSKI W MYŚLI ŚRODOWISK REPUBLICAŃSKICH W ŚWIETLE PUBLICYSTYKI PISM „RZECZY WSPÓLNE” I „NOWA KONFEDERACJA”

ABSTRAKT: Artykuł koncentruje się na aktywności publicystycznej polskich środowisk republikańskich w odniesieniu do zagadnień powiązanych z szeroko pojętą obronnością państwa. Analizie poddane zostały artykuły ukazujące się na łamach pism „Rzeczy Wspólne” i „Nowa Konfederacja”. Ich autorzy koncentrowali się na sprawach takich jak powszechny pobór, obrona terytorialna, reformy armii, zewnętrzne zagrożenia dla Polski. W enuncjacjach tych bardzo wyraźny jest wątek służby wspólnocie, co wyrażać się musi także w zapewnieniu jej bezpieczeństwa. Wielu z autorów stanowi zaplecze Prawa i Sprawiedliwości, stąd można domniemywać, że tworzona w tych środowiskach myśl ma wpływ na posunięcia rządu sformowanego przez tę partię, w odniesieniu do spraw obronnych.

SŁOWA KLUCZOWE: obronność, republikanizm, obrona terytorialna, przemysł zbrojeniowy, pobór

DEFENSE OF POLAND IN THE VIEW OF POLISH REPUBLICANS BASED ON MAGAZINES “RZECZY WSPÓLNE” (*COMMON THINGS*) AND “NOWA KONFEDERACJA” (*NEW CONFEDERACY*)

ABSTRACT: The article focuses on the journalistic activity of the Polish republican milieu on the issues related to broadly defined defense of the state. The articles which were analyzed were published in the magazines "Common Things" and "New Confederacy". Their authors focused on the issues such as general conscription, territorial defense, army reform, external threats to Poland. In these enunciations the theme of the service to the community which must also be expressed in the security of a community is very clear. Many of the authors are the backbone of the Law and Justice party, so it can be presumed that the thought created in these environments influences the government's moves in defense matters.

KEYWORDS: defense, republicanism, territorial defense, armaments industry, conscription

¹ A. Tomaszewski, *Obronność w teorii i praktyce* [w:] A. Polak, K. Krakowski (red.), *Obronność jako dyscyplina naukowa*, Warszawa 2015, s. 40.

² The War Studies Academy.

WPROWADZENIE

Jednym z odczuwalnych w Polsce skutków aneksji Krymu i wojny w Donbasie jest wzrost zainteresowania zagadnieniami związanymi z obronnością. Widać to szczególnie po 2015 r., kiedy to nowo sformowany rząd Beaty Szydło poświęca znaczną część uwagi reformom wojska. Abstrahując od kontrowersji z nimi związanych, za istotne dla ich zrozumienia należy uznać zgłębienie intelektualnego podłoża dla forsowanych postulatów. W niemałej mierze odnajdziemy je w publicystyce środowisk republikańskich, której analizie poświęcony został poniższy artykuł.

Obronność państwa będziemy tu definiować za prof. Adamem Tomaszewskim, jako „odpowiednio zorganizowane i przygotowane zasoby oraz podejmowane działania w kraju i na arenie międzynarodowej (w tym zawieranie układów i sojuszy) w celu uzyskania określonej zdolności do monitorowania zagrożeń, głównie zewnętrznych o charakterze militarnym oraz skutecznego przeciwdziałania im”³. W praktyce zagadnienie to łączy się z szeregiem aspektów funkcjonowania sił zbrojnych.

Czym jest republikanizm? Jeden z przedstawicieli tego nurtu, Jan Filip Staniłko definiował to pojęcie w następujący sposób:

*Republikanizm jest zatem teorią wolności równoważącą uprawnienia i obowiązki obywatelskie. Wolność ta rozumiana jest jako wolność polityczna – indywidualna wolność każdego obywatela do uczestniczenia w polityce i gwarantowana jest ona przez wspólnotę polityczną. Każdy obywatel ma naturalne (jako człowiek) i polityczne (jako obywatel) uprawnienie do uczestniczenia w procesie politycznym i jednocześnie moralny obowiązek korzystania z tego prawa dla ochrony swojej wolności i interesów. Rolą państwa jest stać na straży tej wolności i gwarantować mu korzystanie z niej*⁴.

Mianem republikańskich określać będziemy środowiska skupione wokół takich organizacji i inicjatyw jak Fundacja Republikańska, pisma „Rzeczy Wspólne” i „Nowa Konfederacja”, do pewnego stopnia Klub Jagielloński.

Interesujące nas w niniejszym artykule środowiska wykazują od lat duże zainteresowanie zagadnieniami związanymi z obronnością. Nie dziwi to jeśli zważyć na fakt, że służba wspólnocie politycznej, a więc i jej obrona, stanowi dla republikanów priorytet. W jednym z artykułów opublikowanych w „Rzeczach Wspólnych” analizując zagadnienie państwowotwórczej roli wojska, sięgano do historii średniowiecza i nowożytności, snując wizję budowy nowej armii:

Mężowie i ojcowie działający w organizacjach proobronnych przyczynialiby się też do popularyzowania wzorców pozytywnego poświęcenia, męstwa i odwagi. Stawaliby się rodzinnymi, a z czasem nawet lokalnymi autorytetami – nowymi elitami IV RP”.

³ A. Tomaszewski, *Obronność w teorii i praktyce* [w:] A. Polak, K. Krakowski (red.), *Obronność jako dyscyplina naukowa*, Warszawa 2015, s. 40.

⁴ J.F. Staniłko, *Czym jest polski republikanizm?*, <http://polskawielkiprojekt.pl/republikanizm/> (2.08.2017).

*Koniecznością staje się więc budowa wojska obywatelskiego, w duchu zasad republikańskich – zasad służby wspólnocie*⁵.

Za kluczowe dla zrozumienia idei głoszonych przez nurt republikański uznaliśmy dwa pisma: wydawane od 2010 r. „Rzeczy Wspólne” oraz internetowy magazyn „Nowa Konfederacja”, ukazujący się od 2013 r., tworzony przez część dawnej redakcji „Rzeczy Wspólnych”⁶. Pisma, które zostaną poddane analizie są reprezentatywne dla tego nurtu ideowego, dość płodnego intelektualnie, a co równie istotne mającego wpływ na życie polityczne Polski. Mówimy bowiem o środowiskach stanowiących zaplecze intelektualne dla wielu polityków polskiej prawicy. Innymi słowy, publikowane na przestrzeni ostatnich lat artykuły dotyczące tematyki wojskowej od jesieni 2015 r. mogły stanowić inspirację dla posunięć rządu Rzeczypospolitej. Dodajmy przy tym, że autorami części z nich są osoby zajmujące wysokie stanowiska w państwie jak Tomasz Szatkowski, podsekretarz stanu w Ministerstwie Obrony Narodowej, czy Krzysztof Szczerski, od 2015 sekretarz stanu w Kancelarii Prezydenta RP, od 2017 szef Gabinetu Prezydenta RP⁷.

Analiza powstałego w tych środowiskach materiału może więc przyczynić się do zrozumienia motywów stojących za posunięciami obozu sprawującego władzę od 2015 r., a także zgłębienia podstaw doktryny obronnej, która – jak się wydaje – będzie wcielana w życie.

POLSKA W OBLICZU ZAGROŻENIA ZEWNĘTRZNEGO

Jak można się spodziewać, głównego zagrożenia dla RP upatrywali publicyści interesujących nas tytułów w Federacji Rosyjskiej, która od momentu dojścia Władimira Putina do władzy sukcesywnie dąży do odbudowy dawnej potęgi. Siłą rzeczy musiałoby się to wiązać z zagrożeniem dla żywotnych interesów Polski, nawet gdyby nierealną była bezpośrednia agresja Rosji na terytoria Rzeczypospolitej⁸. To odpowiedzi na pytanie o skuteczne przeciwstawienie się imperialnym zakusom Moskwy poświęcona jest znaczna część wojskowej publicystyki omawianego środowiska. Co interesujące, często potęga Rosji uznawana była za przecenianą, co zresztą miało nie umniejszać zagrożenia z tej strony. Zdaniem Romualda Szeremietiewa, Rosja, ze względu na kryzys demograficzny, będzie starała się możliwie jak najszybciej uzyskać silniejszą pozycję na arenie międzynarodowej, co niesie ze sobą zagrożenie agresją z jej strony⁹. „Potencjalny agresor – Rosja – jest bowiem dużo słabszym militarnie krajem niż się to wydaje. Zdrowe państwo dałoby sobie radę

⁵ R. Żydok, *Obywatelskie Wojsko Polskie*, „Rzeczy Wspólne” nr 23/2016, s. 24-36.

⁶ Analizie poddano artykuły, które ukazały się na łamach obu pism, pomiędzy 2010 a czerwcem 2017 r.

⁷ Gwoli ścisłości dodajmy, że część pojawiających się w artykule autorów od pewnego momentu dystansuje się od poczynań rządu PiS vide Romuald Szeremietiew czy Bartłomiej Radziejewski. Z kolei Anna Siarkowska, aktywnie działająca na rzecz budowy Obrony Terytorialnej posłanka wybrana z listy Kukiz'15, przystąpiła do klubu parlamentarnego PiS dopiero we wrześniu 2017.

⁸ P. Rojek, *Przekleństwo imperium. Źródła rosyjskiego zachowania*, Wydawnictwo M, Kraków 2014.

⁹ R. Szeremietiew, *Clausewitz, Mackinder, Piłsudski i... sojusze, czyli polski dylemat*, „Rzeczy Wspólne” nr 23/2016, s. 14-23.

z unieszkodliwieniem zagrożenia agresją rosyjską. Obecne państwo polskie nie jest jednak w stanie spełnić tej roli”, stwierdzał Przemysław Żurawski vel Grajewski. Jego zdaniem, Wojsko Polskie nie obroniłoby kraju samodzielnie¹⁰.

Wobec relatywnej słabości Rosji, która nie jest w stanie podporządkować sobie nawet wschodniej Ukrainy, to raczej Polska potrzebna jest Amerykanom niż na odwrót. Ze względu na swój niewielki potencjał, Jacek Bartosiak przestrzegał przed aktywnym angażowaniem się w konflikt ukraińsko-rosyjski, o ile nie włączą się w niego aktywnie Amerykanie. Polska postrzegana jest jako kraj zdolny do odgrywania znaczącej roli w przyszłości, obecnie jednak nie dysponująca odpowiednim potencjałem by rywalizować z mocarstwami¹¹. W tym kontekście jeden z autorów pesymistycznie określił perspektywy obronne RP: „Przy obecnym stanie armii jesteśmy w stanie bronić zaledwie 10-15 proc. naszej wschodniej granicy”¹².

OCENA OBECNEGO STANU POLSKIEJ OBRONNOŚCI

Druzgocząca jest ocena aktualnego stanu polskiej obronności, formułowana w omawianych pismach. Romuald Szeremietiew opisał ten problem słowami:

(...) siły zbrojne RP, poza pewnymi wyjątkami, mają przestarzałe uzbrojenie i ograniczone możliwości mobilizacyjne. Jeśli do tego dodamy dziurawą obronę przestrzeni powietrznej (brak nowoczesnych systemów raketowych plot.) i równie nikłą obronę na morzu (głęboka zapaść Marynarki Wojennej), to szanse obrony Polski na lądzie, morzu i w powietrzu nie wyglądają dobrze¹³.

Grzegorz Kwaśniak krytykował brak fachowych think-tanków (te, które istnieją miały prowadzić bardzo ograniczoną, specjalistyczną działalność, a efekty ich pracy mają skromne zastosowanie), działania Sztabu Generalnego czy uczelnie takie jak Akademia Obrony Narodowej, nie potrafiące jego zdaniem wykorzystać należycie swego potencjału. Sytuację, w którym *de facto* nie istnieje System Bezpieczeństwa Narodowego (nie ma źródeł prawa, które sankcjonowałyby jego istnienie i funkcjonowanie), określił jako stan chaosu. Sprzyjać mu miał brak więzi systemowych pomiędzy poszczególnymi potencjalnymi elementami systemu¹⁴. Wśród patologii wymienione były także: niska kultura organizacyjna najwyższego kierownictwa Sił Zbrojnych, trwanie przy starych normach i postawach, wywodzących się jeszcze z czasów PRL, konformizm, postsowieckie myślenie i mentalność, brak samodzielnego myślenia, strach (mają one paraliżować wszelkie przejawy samodzielności i inicjatywy), słabość doboru i selekcji kadr, małe zainteresowanie poszukiwaniem

¹⁰ Na równi pochylej. Z Przemysławem Żurawskim vel Grajewskim rozmawia Stanisław Żaryn, „Rzeczy Wspólne” nr 2/2010, s. 66-79.

¹¹ J. Bartosiak, *Kto kogo? Rzecz o sojuszu polsko-amerykańskim w obliczu kryzysu ukraińskiego*, „Rzeczy Wspólne” nr 17/2014, s. 76-88.

¹² G. Kwaśniak, *System (nie)bezpieczeństwa narodowego*, „Rzeczy Wspólne” nr 2/2010, s. 80- 89.

¹³ R. Szeremietiew, *Siła słabych – pytania o istotę przygotowań obronnych*, „Rzeczy Wspólne” nr 16/2014, s. 30-37.

¹⁴ G. Kwaśniak, *System...*, *op. cit.*

i rozwijaniem nowych zdolności operacyjnych, takich jak działania w cyberprzestrzeni, w przestrzeni informacyjnej, zdolności do działań nieregularnych, asymetrycznych. Z krytyką spotkał się brak patriotyzmu i nepotyzm wśród żołnierzy. Patriotyzm miał być traktowany jako przeżytek, służba wojskowa jedynie jako zawód. Czynnikiem sprzyjającym tym tendencjom miał być liberalizm¹⁵.

Zdaniem Romana Polko, którego redakcja „Rzeczy Wspólnych” poprosiła o zabranie głosu w sprawie oceny stanu polskiej armii, jedynie część Sił Zbrojnych RP zachowuje należyty poziom: „Okolo 20 tys. żołnierzy ze 100-tysięcznej armii spełnia standardy i wymogi NATO-wskie. Mają doświadczenie bojowe. Reszta to jednostki niedoinwestowane, bez bazy szkoleniowej i systematycznych ćwiczeń prowadzonych z dużym rozmachem. Mówiąc wprost, pod względem zdolności bojowej prezentują kiepski poziom”. Jak stwierdził Polko, nowoczesna armia musi mieć 1/3 lub chociaż 1/4 sprzętu najnowszej generacji, przy założeniu stałej wymiany przestarzałego uzbrojenia. Postulował by 5% armii stale było zaangażowane w misje bojowe. Problem stanowiło też rozmieszczenie jednostek, stąd postulat przesunięcia ich szczególnie w te rejony, które są zagrożone najbardziej *vide* przesmyk suwalski. Według Polko, to przybycie wojsk USA do Polski mogłoby zmobilizować polskie jednostki do odbywania manewrów według wyższych niż do tej pory standardów¹⁶.

Zdaniem Jana Przybylskiego, „cała dekada 1990-2000 była dla obronności czasem straconym”, punkt wyjściowy też niekorzystny, ponieważ armia PRL, choć liczna, miała być bardzo przestarzała¹⁷. Skrytykować należałoby również same struktury armii, gdzie na niecały 1000 żołnierzy przypada 1 generał.

Nie każdy aspekt interesującego nas zagadnienia spotykał się jednak z krytyką. Tomasz Szatkowski nie bez pewnego uznania wypowiadał się o finansowaniu zbrojeń na poziomie 1,95% PKB, wprowadzonym w 2001 roku (dzięki staraniom Bronisława Komorowskiego, czego autor nie pominął), choć zaznaczał, że jest to wysoki pułap głównie na tle rozbrojonych często państw UE¹⁸. Często pojawiała się opinia, że środki przeznaczone na obronność są trwonione: „Polska ma potężny budżet obronny, tylko o ok. 1/3 mniejszy niż Izrael, większy od północnokoreańskiego, pakistańskiego, irańskiego czy indonezyjskiego. Te środki nie są należycie wykorzystywane”, pisał Bartłomiej Radziejewski¹⁹. W omawianej publicystyce znajdziemy także głosy bardziej śmiałe. Jan Przybylski nie tylko pisał, że ustawy obowiązek przeznaczania 1,95% ma być nie wykonywany przez państwo, ale stwierdził, że w celu zapewnienia odpowiedniego wyposażenia armii tej wielkości konieczne byłoby przeznaczanie aż 3% PKB²⁰. Wobec potrzeby modernizacji marynarki, zakupu nowego

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ R. Polko, *Armia bez planu*, „Rzeczy Wspólne” nr 23/2016, s. 6-13.

¹⁷ J. Przybylski, *Kto obroni wojsko*, „Rzeczy Wspólne” nr 2/2010, s. 58-64.

¹⁸ T. Szatkowski, *Zbroimy się bez strategii*, „Nowa Konfederacja” nr 14/2014, <https://nowakonfederacja.pl/zbroimy-sie-bez-strategii/> (20.10.2017).

¹⁹ B. Radziejewski, *Kryzys NATO i Polska między wielkością a niebytem*, „Nowa Konfederacja” nr 74/2016, <https://nowakonfederacja.pl/kryzys-nato-i-polska-miedzy-wielkoscia-a-niebytem/> (20.10.2017).

²⁰ J. Przybylski, *Kto obroni...*, *op. cit.*

śmigłowca wielozadaniowego aktualnie przeznaczane środki miały być niewystarczające: „W budżecie na lata 2009-2018 na modernizację obrony przeciwlotniczej zapreliminowano bowiem raptem 2,5 miliarda złotych, tymczasem ocenia się, że realne potrzeby wynoszą... przynajmniej 15 miliardów!”. Pozorne reformy porównywał autor do budowy wiosek potiomkinowskich²¹.

Obiektem krytyki bardzo często była nieumiejętność sformułowania strategicznych celów przez rządzące w III RP ekipy.

*W zasadzie nie wiadomo, na czym ma się opierać nasza doktryna obronna. Czy chcemy ją oprzeć na manewrowości, przewadze informacyjnej i precyzyjnym ataku, czy też rozwiniemy nasze wojska w bardziej tradycyjny sposób, inwestując w siłę ognia, pancierz i wojska obrony terytorialnej?*²² pisał Szatkowski.

Publicyście wtórował Szeremietiew, uważający, że najpierw należy opracować nową strategię jako „fundament działania w obronności kraju”²³. Pojawiał się postulat konieczności położenia nacisku na kształcenie elit wojskowych²⁴. Gen. Stanisław Koziej, nie będący w związku z omawianymi środowiskami (politycznie wręcz od nich daleki), wymieniał na łamach „Rzeczy Wspólnych” trzy priorytety rozwoju sił zbrojnych: 1) obrona powietrzna, przede wszystkim przeciwrakietowa; 2) zapewnienie mobilności sił lądowych; 3) z informatyzowanie systemów walki i wsparcia – rozpoznania, dowodzenia, łączności, sterowania środkami walki²⁵.

W dobie aneksji Krymu i eskalacji wojny w Donbasie Radziejewski nawoływał do konceptualizacji założeń polskiej doktryny obronnej:

*Teraz jest czas na przyspieszenie prac nad modernizacją wojska, w tym zwłaszcza nad polską tarczą antyrakietową. Teraz jest czas na intensyfikację współpracy militarnej z krajami morza bałtyckiego, a także na kierunku południowym – z państwami wyszehradzkimi, i zwłaszcza z niedocenianą Rumunią. Teraz jest czas na ciśnięcie Ameryki, żeby pomogła nam się uzbroić, a zwłaszcza podzieliła się z nami unikalnymi technologiami wojskowymi – skoro do bezpośredniej pomocy jest tak nieskora*²⁶.

Warto odnotować, że bardzo pozytywną była opublikowana w „Nowej Konfederacji” ocena wyników prac nad Strategicznym Przeglądem Obronnym. Jacek Bartosiak ocenił, że autorzy planu wyciągnęli konstruktywne wnioski z wojny w Gruzji i Donbasie²⁷.

²¹ *Ibidem*.

²² T. Szatkowski, *Zbroimy się...*, *op. cit.*

²³ R. Szeremietiew, *Clausewitz...*, *op. cit.*

²⁴ T. Szatkowski, *Skąd wziąć strategów*, „Rzeczy Wspólne” nr 10/2012, s. 132-139.

²⁵ S. Koziej, *Po pierwsze: uchronić się przed lokalnym konfliktem*, „Rzeczy Wspólne” nr 13/2013, s. 60-67.

²⁶ B. Radziejewski, *Kijów zdeptany a sprawa polska*, „Nowa Konfederacja” nr 22/2014, <https://nowakonfederacja.pl/kijow-zdeptany-a-sprawa-polska/> (20.10.2017).

²⁷ J. Bartosiak, *Armia nowego wzoru – znakomity początek*, „Nowa Konfederacja” nr 84/2017, <https://nowakonfederacja.pl/armia-nowego-wzoru-znakomity-poczatek/> (20.10.2017).

BEZPIECZEŃSTWO POLSKI A NATO

Stosunek opisywanych środowisk do NATO był dość sceptyczny, mimo wyrażanego na ogół przeświadczenia, że sojusz przyczynia się do podniesienia poziomu bezpieczeństwa Polski. Zdaniem niektórych, po 1989 r. dyskusja nad zmianami w Systemie Obronnym Państwa zastąpiona została przez polityczną debatę nad wstąpieniem do NATO, które traktowano jako cel sam w sobie²⁸. Mimo to, według Żurawskiego vel Grajewskiego, bezpieczeństwo Polski zależy w dużej mierze od gwarancji amerykańskich. Dodatkowo, NATO przyczynia się do wygaszania konfliktów pomiędzy państwami członkowskimi jak Węgry i Rumunia²⁹. Zdaniem Szatkowskiego, mimo wad, NATO miało być „jedyną sformalizowaną strukturą sojuszniczą z adekwatnym zapleczem instytucjonalnym i logistycznym, procedurami i kulturą wykutą w próbach Zimnej Wojny, a więc korespondującą z wyzwaniem, z jakimi musi się wciąż liczyć Polska”³⁰. Z jednej strony, sojusz miał pozostawać dla RP wielką wartością, z drugiej widać wyraźnie, że przestaje nadążać za coraz gwałtowniej przebiegającymi zmianami na świecie³¹. Zagrożenia dla Polski upatrywał Szatkowski głównie w amerykańskim zwrocie na Pacyfik, i wynikającemu z tego coraz mniejszemu zainteresowaniu Waszyngtonu sprawami Europy Środkowo-Wschodniej. NATO jest coraz mniej spójne, a państwa członkowskie dzieli stosunek do współpracy z Rosją³². Zdaniem Radziejewskiego, w świetle wydarzeń w Turcji (mającej drugą armię sojuszu) NATO *de facto* wygląda na strukturę przestarzałą, nie potrafiącą sprostać potrzebom współczesnego świata³³. Jeszcze bardziej surowy był Jacek Bartosiak, który skonstatował, że „Sojusz Północnoatlantycki jest słaby i szarpany różnicami interesów, w europejskim wydaniu dodatkowo bezzębny”³⁴.

Co interesujące, w republikańskich pismach w ogóle panował negatywny stosunek do bezgranicznej wiary w zapewnienia sojusznicze. „Nie należy żadnych aktualnych, czy przyszłych sojuszy ani porozumień międzynarodowych (obojętnie z kim) traktować statycznie i jako celu samego w sobie, lecz traktować je jedynie jako doraźny środek realizacji interesu państwa polskiego”, pisał Bartosiak³⁵. Szatkowski oceniał, że w razie zagrożenia Polska mogłaby liczyć na militarne wsparcie ze strony USA, Wielkiej Brytanii, ewentualnie Holandii i Niemiec. Ze względu na położenie, decydująca byłaby tu rola Niemiec, co samo w sobie ma być niepokojące, zważywszy na ich aktywny udział w projektach ignorujących bezpieczeństwo Polski, takich jak Nord Stream. Maksymilian Dura zwracał uwagę, że sama

²⁸ G. Kwaśniak, *System...*, *op. cit.*

²⁹ *Na równi pochylej...*, *op. cit.*

³⁰ T. Szatkowski, *Czy powrót do Międzymorza?*, „Rzeczy Wspólne” nr 5/2013, s. 86-103.

³¹ *Idem*, *Manewry NATO i koniec geopolitycznych złudzeń*, „Nowa Konfederacja” nr 5/2013, <https://nowakonfederacja.pl/manewry-nato-koniec-geopolitycznych-zludzen/> (18.10.2017).

³² *Idem*, *Czy powrót...*, *op. cit.*

³³ B. Radziejewski, *Kryzys NATO...*, *op. cit.*

³⁴ J. Bartosiak, *Zachód nas nie obroni*, „Nowa Konfederacja” nr 50-51/2014, <https://nowakonfederacja.pl/zachod-nas-nie-obroni/> (11.10.2017).

³⁵ *Idem*, *Amerykańsko-chińska wojna hegemoniczna i nowa Jalta*, „Rzeczy Wspólne” nr 8/2012, s. 106-115.

RP powinna patrzeć na zobowiązania sojusznicze przez pryzmat własnego interesu, tak by nie zahamowały one modernizacji polskich sił zbrojonych³⁶. Także niezrealizowanie przez Zachód zobowiązań wobec Ukrainy traktowano jako argument za budowaniem pozycji Polski w oparciu raczej o własną siłę niż sojusze³⁷.

Dużo uwagi poświęcono niezależności militarnej Polski. Według Bartosiaka priorytetem jest stworzenie Sił Zbrojnych, które będą przygotowane do wojny samodzielnej, być może bez udziału sojuszników. W tym kontekście pozytywnie ocenił prace nad Strategicznym Przeglądem Obronnym z 2017 r.³⁸

(...) musimy opracować nową wielką strategię – pisał Bartosiak – Powinniśmy budować własne siły zbrojne, autonomiczne, niezależne od NATO, Stanów Zjednoczonych, z naszym dowodzeniem i zdolnościami operacyjnymi. Musimy tworzyć własne systemy rozpoznawcze i samodzielnie operować, nie licząc na NATO, bo możemy się przeliczyć. Musimy w zakresie tej wielkiej strategii badać nieustannie stan linii komunikacyjnych z państwami morskimi, czyli USA i Wielką Brytanią, które są naszymi sojusznikami. Bo może się okazać, że nie będą w stanie przyjść nam z pomocą, a innych sojuszników, patrząc realistycznie, nie mamy, może z wyjątkiem państw skandynawskich, które nie licząc Norwegii i Danii, są poza NATO³⁹.

Koncepcje budowy sił zbrojnych UE uznawano za mało zasadne⁴⁰. Wspólna Polityka Bezpieczeństwa i Obrony UE niosłaby ze sobą ryzyko osłabienia spójności NATO⁴¹. Alternatywy szukano w zacieśnianiu współpracy militarnej z państwami regionu. Szatkowski pisał wręcz o „modyfikacji koncepcji Międzymorza⁴². W 2012 r. wysuwał propozycję zacieśniania stosunków z krajami Grupy Wyszehradzkiej, także na niwie militarnej – choć tu niewielki potencjał Czech, Słowacji i Węgier musiałaby rekompensować Polska, poprzez swoje zaangażowanie w tworzenie bezpieczeństwa tych państw. W zamian za to mogłaby liczyć na ich wsparcie na innych polach. Dość duże znaczenie powinna mieć w tym układzie Rumunia, dysponująca największymi, zaraz po Polsce, siłami zbrojnymi na południe od Bałtyku i sprawnymi służbami specjalnymi⁴³. Podobnie Żurawski vel Grajewski głosił konieczność współpracy wojskowej z państwami regionu – bałtyckimi i Rumunią, ale także „starymi krajami” NATO (skandynawskimi) – zwiększałoby to spoistość sojuszu, przyczyniało się do zwiększenia potencjału obronnego najbardziej wrażliwych na zagrożenie rosyjskie państw bałtyckich. Żurawski vel Grajewski mówił również o potrzebie organizacji i rozmieszczenia międzynarodowych (np. polsko-łotewsko-estońskich) oddziałów na tych

³⁶ M. Dura, *Rakiet nie zasypiać w popiele*, „Nowa Konfederacja” nr 38/2014, <https://nowakonfederacja.pl/rakiet-nie-zasypiac-w-popiele/> (20.09.2017).

³⁷ M. Staniszewski, *Czas dorosnąć do własnych ambicji*, „Rzeczy Wspólne” nr 16/2014, s. 6-17.

³⁸ J. Bartosiak, *Armia nowego...*, *op. cit.*

³⁹ *Idem*, *NATO na krawędzi*, „Nowa Konfederacja” nr 73/2016, <https://nowakonfederacja.pl/nato-na-krawedzi/> (18.10.2017).

⁴⁰ T. Szatkowski, *Czy powrót...*, *op. cit.*

⁴¹ *Idem*, *O bezpieczeństwo musimy zadbać sami*, „Rzeczy Wspólne” nr 8/2012, s. 66-71.

⁴² *Idem*, *Czy powrót...*, *op. cit.*

⁴³ *Ibidem*.

terenach⁴⁴. Pojawił się nawet pomysł rozpoczęcia prac nad polską bombą atomową, w kooperacji z sąsiednimi krajami⁴⁵.

Dużą uwagę poświęcono krajom skandynawskim (w tym Szwecji i Finlandii, oficjalnie niebędącym w NATO), upatrując w nich naturalnego sojusznika wojskowego Polski. I tu czynnikiem istotnym było zagrożenie rosyjskie. Zacieśnianie współpracy tych krajów z Wielką Brytanią i państwami bałtyckimi miałyby być tu dodatkowym argumentem na rzecz włączenia się w te procesy Rzeczypospolitej. Co istotne, Szwecja, Finlandia i Norwegia dysponują istotnym potencjałem militarnym, który – zdaniem Szatkowskiego – mógłby uzupełnić się z polskim. Skandynawowie mogliby zaoferować Polsce także pomoc w zakresie uzbrojenia (np. w formie transferu technologii do polskiego przemysłu)⁴⁶.

Wskazywano na konieczność prowadzenie polityki realizmu wobec USA. Oznaczałaby ona poparcie dla tych zmian, które z NATO uczynią instrument obrony państw członkowskich, a nie realizacji interesów Waszyngtonu⁴⁷. Koniec hegemonii USA byłby dla Polski niekorzystny, ale realizm wymaga przygotowania się i na taki scenariusz⁴⁸. Samo rozlokowanie czterech batalionów na wschodniej flance NATO oceniano w kategoriach znaczenia wyłącznie symbolicznego⁴⁹. Bartosiak uznawał, że „bardziej niż o rozmieszczenie w Polsce sił NATO powinniśmy zadbać o pozyskanie zachodnich technologii wojskowych. Na podzielenie się nimi naszych sojuszników stać. To raczej kwestia woli politycznej”⁵⁰. Wcześniej pisał, że w wyniku zwrotu USA ku Pacyfikowi i uznaniu Chin za głównego rywala, prawdopodobnie zaangażowanie wojskowe USA w Europie Środkowo-Wschodniej nie mogłoby mieć odpowiedniego wymiaru. Polska winna więc wymóc na USA pomoc w stworzeniu własnego systemu *battle network*, tj. wojskowego systemu świadomości sytuacyjnej. Celem negocjacji z Waszyngtonem powinien być transfer odpowiednich technologii. Wynik takich zabiegów byłoby testem amerykańskich intencji⁵¹.

STOSUNEK DO POBORU I UZAWODOWIENIA WOJSKA

Szeroko omawianym tematem było odbierane raczej negatywnie uzawodowienie armii i ewentualne przywrócenie zawieszonoego w 2009 r. poboru. Co interesujące, rezygnacja z niego miała być, zdaniem jednego z autorów, nieopłacalna ekonomicznie: „Żołnierz

⁴⁴ *Na równi pochylej...*, *op. cit.*

⁴⁵ M. Kuź, *Dlaczego potrzebujemy broni jądrowej*, „Nowa Konfederacja” nr 9/2014, <https://nowakonfederacja.pl/dlaczego-potrzebujemy-broni-jadrowej/> (18.10.2017).

⁴⁶ T. Szatkowski, *Czy powrót...*, *op. cit.*

⁴⁷ A. Bilski, *NATO rusza na wschód*, „Rzeczy Wspólne” nr 17/2014, s. 90-98.

⁴⁸ J. Bartosiak, *NATO na krawędzi*, „Nowa Konfederacja” nr 73/2016, <https://nowakonfederacja.pl/nato-na-krawedzi/> (5.09.2017).

⁴⁹ A. Rybińska, *Niezgodne NATO patrzy na Rosję*, „Nowa Konfederacja” nr 73/2016, <https://nowakonfederacja.pl/niezgodne-nato-patrzy-na-rosje/> (5.09.2017).

⁵⁰ J. Bartosiak, *Projekty zamiast pocisków*, „Nowa Konfederacja” nr 28-29/2014, <https://nowakonfederacja.pl/projekty-zamiast-pociskow-2/> (1.10.2017).

⁵¹ *Idem*, *Nie przez bazy NATO droga*, „Nowa Konfederacja” nr 64/2015, <https://nowakonfederacja.pl/nie-przez-bazy-nato-droga/> (15.10.2017).

zawodowy jest po prostu droższy. Armia musi konkurować na równych prawach z cywilnym rynkiem pracy, a ponadto, koszty kumulują się na przyszłość, w postaci zwiększonej liczby emerytur mundurowych, przy czym w tej branży akurat perspektywy podnoszenia wieku emerytalnego nie są szczególnie⁵². Przybylski pisał, że uzawodowienie armii wiązać miałyby się także z obniżeniem ogólnego stopnia gotowości społeczeństwa do uczestnictwa w konflikcie zbrojnym. Zaniechanie przeszkolenia szerokich rzesz ludności skutkuje znacznie większą trudnością w przystosowaniu jej np. do walki partyzanckiej. Odbić to musi się także na skuteczności armii w wykonywaniu zadań niemilitarnych, takich jak pomoc ludności w wypadku klęsk żywiołowych⁵³.

Przybylski podkreślał także „wyobcowanie” żołnierzy zawodowych ze społeczeństwa, zaniknięcie środka edukacji patriotycznej oraz społecznej integracji. Autor starał się również obalić mit jakoby obsługa nowoczesnego uzbrojenia była niewykonalna w przypadku słabiej wyszkolonych żołnierzy z poboru. Armia z poboru nie musi być odbierana jako relikwium komunizmu, skoro kraje takie jak Niemcy, Szwecja, Finlandia czy Szwajcaria ją utrzymują (powoływanie się na przykłady armii poborowych w wymienionych krajach w ogóle występuje w omawianym materiale dość często). Stanowczo jednak – jak chciał autor – należałoby ukrócić rozmaite patologie związane z funkcjonowaniem wojska doby postkomunizmu, utrwalonych w popkulturze (szczególnie w kinie). Autor wiąże to z koniecznością wykształcenia kultury obywatelskiej, podobnej do tej znanej z państw skandynawskich czy Szwajcarii⁵⁴.

Jak zakładał Żurawski vel Grajewski, to, że armia z poboru w Polsce była „zła” nie znaczy, że taka być musi. Jako przykład „dobrego” wojska poborowego Żurawski vel Grajewski podał wojska izraelskie, szwedzkie, fińskie. Polska zmieniła „złą” armię z poboru na „złą” armię zawodową”. Z doświadczeń z wojskiem poborowym wynikać miała również niechęć Polaków do inwestycji w wojsko⁵⁵.

Żurawski vel Grajewski dodawał: „Uważam, że przejście w Polsce na armię zawodową przy jednoczesnym osłabieniu związków sojuszniczych ze Stanami Zjednoczonymi oraz wycofywaniem się z misji wojskowych nie ma żadnego sensu, ani militarnego, ani politycznego. W obecnej sytuacji należałoby budować raczej armię obronną, a nie interwencyjną”, choć dodaje że opinia publiczna nie zgodziłaby się na powrót poboru⁵⁶. Według Żurawskiego vel Grajewskiego, Polacy są narodem nastawionym pokojowo, nie rozumiejącym zagrożeń natury militarnej. Samo zresztą uzawodowienie armii przeprowadzone zostało wyjątkowo nieudolnie: „[Armii zawodowej] My jej nie budujemy, my to tylko deklarujemy. Jeśli obcinamy o 5 miliardów wydatki na MON, trudno powiedzieć, byśmy byli w stanie zbudować jakiegokolwiek wojsko”.

⁵² J. Przybylski, *Kto obroni...*, op. cit.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Na równi pochylej...*, op. cit.

⁵⁶ *Ibidem*.

Po aneksji Krymu w 2014 r. Szatkowski pisał w „Nowej Konfederacji”, że należy podjąć decyzję o odwieszeniu poboru:

Oprócz jakości liczy się bowiem ilość, w tym potencjał ludzki i możliwość uzyskania szybkich uzupełnień”. Szatkowski sugerował również, że trudno oczekiwać od USA by w razie zagrożenia Polski udzieliły nam one wsparcia z całą swoją mocą. Biorąc pod uwagę czynniki geograficzne, jest to nierealne⁵⁷.

Nieco później, w artykule o dość wymownym tytule „Trzeba nas wziąć w kamasze” Aleksandra Rybińska broniła idei poboru negując uniwersalność stosowanych przed 2009 rokiem w Polsce rozwiązań: „Służba w wojsku nie musi być jednak długa i nudna. Świadczy o tym choćby przykład Finlandii. Tam przeszkolenie trwa zaledwie kilka miesięcy, a poborowi uczą się bardzo konkretnych rzeczy. Takie rozwiązanie byłoby także możliwe w przypadku Polski”⁵⁸.

BUDOWA OBRONY TERYTORIALNEJ

Z racji braku odpowiednich warunków naturalnych oraz położenia geopolitycznego pomiędzy Rosją a Niemcami, stworzenie silnej obrony terytorialnej jawić się musi jako konieczność⁵⁹. Jak stwierdzał Przemysław Żurawski vel Grajewski, „biorąc pod uwagę liczbę batalionów polskiej armii, okazuje się, że na 312 tysięcy kilometrów kwadratowych polskiego terytorium wojsko jest w stanie obronić 12 tysięcy. Pozostałe 300 tysięcy jest zdane na łaskę Opatrzności”⁶⁰. W związku z tym, z większości artykułów przebija postulat budowy „kilkusettyśięczonej” obrony terytorialnej, która mogłaby – w razie konieczności – kontynuować opór w formie partyzanckiej⁶¹. Kraj średniej wielkości jest w stanie zastosować metody odstraszania na tyle skuteczne by zniechęcić potencjalnego agresora do aktywnych działań⁶². Powoływano się również na argumenty natury ekonomicznej – ze sporządzonych w latach 90-tych kalkulacji Sztabu Generalnego wynikało, że budżet obrotny terytorialnej wyniósłby ok. 6% wydatków przeznaczanych na obronę⁶³.

Pochwała idei budowy obrony terytorialnej bazuje również na odwołaniu do formacji historycznych. Jeden z autorów przypominał, że szwajcarska obrona terytorialna inspirowała się m.in. doświadczeniami polskiego Powstania Styczniowego. Inspiracją winny być też doświadczenia Armii Krajowej⁶⁴. Wzorem winny być również formacje funkcjonujące współcześnie w innych państwach. Anna Siarkowska szeroko powołała się tu na Gwardię

⁵⁷ T. Szatkowski, *Szczepionka na Krym*, „Nowa Konfederacja” nr 23/2014, <https://nowakonfederacja.pl/szczepionka-na-krym/> (20.10.2017).

⁵⁸ A. Rybińska, *Trzeba nas wziąć w kamasze*, „Nowa Konfederacja” nr 26/2014, <https://nowakonfederacja.pl/trzeba-nas-wziac-w-kamasze/> (20.10.2017).

⁵⁹ A.M. Siarkowska, *Obrona terytorialna – naprawdę pilna potrzeba*, „Rzeczy Wspólne” nr 20/2015, s. 126-139.

⁶⁰ *Na równi pochylej...*, *op. cit.*

⁶¹ R. Szeremietiew, *Clausewitz...*, *op. cit.*

⁶² M. Staniszewski, *Czas dorosnąć do własnych ambicji*, „Rzeczy Wspólne” nr 16/2014, s. 6-17.

⁶³ A. M. Siarkowska, *Obrona terytorialna...*, *op. cit.*

⁶⁴ R. Szeremietiew, *Sila słabych...*, *op. cit.*

Narodową w USA, szwedzką Gwardię Krajową czy izraelskie Dowództwo Obrony Wewnętrznej⁶⁵. Inny autor szeroko powołując się na badania Gene'a Sharpa dotyczące wieloaspektowości obrony obywatelskiej, głosił konieczność wyciągnięcia wniosków m.in. z niedawnych doświadczeń ukraińskich. Społeczeństwo ukraińskie, mimo początkowej nieporadności, dość szybko zaczęło organizować bataliony ochotnicze oraz zaopatrzenie dla nich, szeroko zafunkcjonowało także przeświadczenie o konieczności upowszechniania edukacji patriotycznej czy wiedzy o wojskowości. Sytuacja znana z Ukrainy pokazuje również, że wieloletnie zaniedbania na tym polu mogą mieć tragiczne skutki⁶⁶.

Pozytywnie wypowiadała się Anna Siarkowska o powstaniu Federacji Organizacji Proobronnych (*notabene* sama dzieła w Stowarzyszeniu Obrona Narodowa.pl – Ruch na Rzecz Obrony Terytorialnej), w której widzi szanse na pogłębienie współpracy różnych środowisk obywatelskich. Budowa obrony terytorialnej wymaga jednak znacznie większego zaangażowania państwa. Koniecznym wydaje się powszechne przeszkolenie wojskowe, zaczynając od opracowania jego standardów, dostosowanych do potrzeb formacji tego typu (a nie wojska zawodowego). Winno się to odbyć w porozumieniu MON lub Sztabu Generalnego z organizacjami proobronnymi. Wojsko winno udostępnić nieruchomości i sprzęt do celów szkoleniowych. Osoby odpowiednio przeszkolone winny już w czasie pokoju mieć nadawane przydziały mobilizacyjne do struktur obrony terytorialnej, odpowiadające ich miejscu zamieszkania. Obrona terytorialna tworzona byłaby na bazie organizacji pozarządowych, po odpowiedniej certyfikacji⁶⁷.

W omawianych pismach dominował afirmatywny stosunek do budowy obrony terytorialnej przez ekipę ministra Macierewicza⁶⁸. Jeden z autorów pisał, że jest zbyt wcześnie by oceniać, choć na początki organizacji obrony terytorialnej autor patrzy pozytywnie⁶⁹. Szczególnie pozytywna była ocena pomysłów powiększenia armii do 200-250 tys. (wraz z obroną terytorialną)⁷⁰. Dość pozytywny stosunek do wprowadzanych obecnie zmian kontrastował z oceną rozwiązań wprowadzanych przez wcześniejsze rządy Rzeczypospolitej. Bardzo mocno krytykowano np. koncepcję Narodowych Sił Rezerwowych – NSR, postrzegane były jako „właściwie mini-armia ekspedycyjna”, zaprojektowana w skali zupełnie nieadekwatnej do potrzeb⁷¹. 20 tys. żołnierzy NSR miałyby pozwolić na zabezpieczenie co najwyżej jednego województwa⁷².

Interesujące, że stosunkowo niewiele miejsca poświęcano popularnym przecież na prawicy postulatом liberalizacji prawa o dostępie broni. Zdaniem Łukasza Warzechy,

⁶⁵ A. M. Siarkowska, *Obrona terytorialna...*, *op. cit.*

⁶⁶ M. Maszkiewicz, *Obrona obywatelska vs obrona cywilna*, „Rzeczy Wspólne” nr 19/2015, s. 142-161.

⁶⁷ A. M. Siarkowska, *Obrona...*, *op. cit.*

⁶⁸ T. Wójtowicz, *Naprzód marsz*, „Nowa Konfederacja” nr 77/2016, <https://nowakonfederacja.pl/naprzod-marsz/>.

⁶⁹ P. Mazur, *Obrona terytorialna – pierwsze koty za płoty*, „Nowa Konfederacja” nr 83/2017, <https://nowakonfederacja.pl/obrona-terytorialna-pierwsze-koty-za-ploty/> (15.10.2017).

⁷⁰ J. Bartosiak, *Armia nowego...*, *op. cit.*

⁷¹ A. M. Siarkowska, *Obrona...*, *op. cit.*

⁷² *Na równi pochylej...*, *op. cit.*

obywatelowi powinno przysługiwać prawo do posiadania broni – bardziej niż o kopiowanie prawa amerykańskiego chodziłoby o zmianę sposobu myślenia o dostępie do niej. Należy wytworzyć poczucie partnerstwa między obywatelem a państwem, a nie podległości obywatela wobec państwa – służyć miałyby temu ułatwienie mu samoobrony w warunkach zagrożenia⁷³. Rys republikański jest tu bardzo silny.

MARYNARKA WOJENNA

Raczej niewiele uwagi poświęcono również zagadnieniom związanym z marynarką wojenną, uznawaną najpewniej za drugorzędny rodzaj sił zbrojnych państwa takiego jak Polska. Przemysław Żurawski vel Grajewski uznał budowę dużej floty wojennej za zbyt kosztowną w zestawieniu z korzyściami, jakie mogłyby płynąć z jej posiadania. Obecne warunki technologiczne doprowadziły do sytuacji, w której przy wykorzystaniu lotnictwa czy pocisków raketowych można zniszczyć każdy okręt na Bałtyku⁷⁴. Według Bartosiaka, Bałtyk mógłby spełniać rolę sanktuarium – w geopolityce pod tym określeniem rozumie się przestrzeń, z której można bez obaw uderzać na obiekty położone nawet w głębi terytorium przeciwnika. Dzieje się tak ze względu na dość duże możliwości wyeliminowania zagrożenia rosyjskiego na wodach Morza Bałtyckiego, oczywiście w wypadku kooperacji z państwami regionu. Drastycznie maleją tu rażące dysproporcje jakie zachodzą pomiędzy ich lądowymi potencjałami a potencjałem Rosji⁷⁵. Rosja – w zestawieniu z potencjalną koalicją sprzymierzonych przeciw niej państw regionu – ma bowiem bardzo ograniczony dostęp do Morza Bałtyckiego.

Z kolei komandor rezerwy Marynarki Wojennej Maksymilian Dura⁷⁶, wypowiadając się w podobnym tonie odnośnie do perspektyw konfliktu, w który zamieszane byłoby wiele nadbałtyckich państw, zakładał że może zdarzyć się sytuacja, w której przez krótszy lub dłuższy czas polska flota wojenna musiałaby operować samodzielnie. Znamienne, że i on podnosił (w 2013 r.) zarzut braku wypracowania spójnej i długofalowej doktryny morskiej, takiej jaka charakteryzuje np. działania kolejnych rządów Norwegii, zachowujących continuum zakrojonych na długie lata strategicznych przedsięwzięć⁷⁷.

PRZEMYSŁ ZBROJENIOWY

Jednym z pojawiających się w omawianej publicystyce tematów związanych z obronnością jest zagadnienie przemysłu zbrojeniowego. Szczególnie celował w nim Tomasz Szatkowski, w latach 2006–2008 zasiadający w Radzie Nadzorczej Bumaru. Szatkowski zauważał, że polityka

⁷³ Ł. Warzecha, *Pistolet to wolność i suwerenność*, „Rzeczy Wspólne” nr 23/2016, s. 38-51.

⁷⁴ *Na równi pochyłej...*, op. cit.

⁷⁵ J. Bartosiak, *Bałtyk jako strefa wojny*, „Nowa Konfederacja” nr 10/2013, <https://nowakonfederacja.pl/baltyk-jako-strefa-wojny/> (16.10.2017).

⁷⁶ Obecnie ekspert portalu Defence24.pl i pisma „Nowa Technika Wojskowa”.

⁷⁷ *Musimy odbudować flotę*. Z Maksymilianem Durą rozmawia Aleksandra Rybińska, „Nowa Konfederacja” nr 10/2013, <https://nowakonfederacja.pl/musimy-odbudowac-flote/> (16.10.2017).

przemysłowo-zbrojeniowa powinna polegać na „moderowaniu przez rząd interesów motywowanych bezpieczeństwem narodowym i interesów gospodarczych”. Krytyka braku strategii, nieumiejętności artykułowania interesów obronności w sferze zbrojeniowej. Według Szatkowskiego, „należałoby podkreślić potrzebę posiadania własnej wytwórczości amunicji, wyposażenia broni indywidualnej i zespołowej, broni przeciwpancernej i przeciwlotniczej, a także remontu i serwisu całych platform uzbrojenia (czołgi, samoloty, śmigłowce)”. Pisał także o konieczności posiadania technologii kryptografii, łączności, dowodzenia, zarządzania polem walki oraz sensorycznych (radary, optoelektronika)⁷⁸.

Kilka lat później Krzysztof Krystowski uznawał branżę lotniczo-obronną za jeden z potencjalnych motorów rozwoju gospodarki (40 tys. miejsc pracy, kilkanaście mld złotych obrotu). Pisał także o potrzebie polonizacji całości procesu produkcji (a nie tylko montażu) jako koniecznego standardu postępowania⁷⁹.

PODSUMOWANIE

Stwierdzić należy, iż tematyka militarna zajmowała stosunkowo dużo miejsca na łamach pism republikańskiej prawicy, którą można uznać za zaplecze intelektualne Prawa i Sprawiedliwości. Poziom merytoryczny publikowanych artykułów na ogół jest wysoki, środowiska republikańskie dysponują zespołem eksperckim zdolnym wypowiadać się o wojskowości w sposób fachowy. Ich wizja armii jest ściśle powiązana z poglądami politycznymi, zakładającymi budowę społeczeństwa obywatelskiego, w którym jednostka aktywnie działa na rzecz wspólnoty.

Najsilniej widać to w postulatach budowy obrony terytorialnej, które od 2015 r. stara się wdrażać rząd Beaty Szydło. W tworzeniu armii w pewnym sensie miałyby brać udział całe społeczeństwo, realizujące swój patriotyczny obowiązek na polu obronności Rzeczypospolitej. Podobnie rzecz ma się z dość popularnymi w tych środowiskach postulatami przywrócenia poboru do wojska.

Trzeba nadmienić, że są również płaszczyzny, na których polityka rządu PiS nie pokrywa się z postulatami proponowanymi przez środowiska republikańskie. Widać to np. na polu stosunku do NATO, które przez wielu publicystów „Rzeczy Wspólnych” i „Nowej Konfederacji” traktowane jest jako sojusz w pewnej mierze nieprzystosowany do dzisiejszych zagrożeń, niewystarczająco sprawny by zapewnić bezpieczeństwo Polski.

Niezależnie od wyznawanych poglądów, zauważyć należy, iż publicystyka środowisk republikańskich stanowi dość istotny wkład w popularyzowanie tematów związanych z obronnością w społeczeństwie, a od czasu dojścia do władzy PiS można mówić o pośrednim jej wpływie na sprawy obronne kraju.

⁷⁸ T. Szatkowski, *I armaty, i masło*, „Rzeczy Wspólne” nr 6/2011, s. 52-61.

⁷⁹ K. Krystowski, *Wzmacniamy armię, budujemy własny przemysł*, „Rzeczy Wspólne” nr 19/2015, s. 58-65.

BIBLIOGRAFIA

OPRACOWANIA

- Balcerowicz Bolesław. 2006. Siły zbrojne w państwie i stosunkach międzynarodowych. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Dworecki Stanisław. 1994. Zagrożenia bezpieczeństwa państwa. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Narodowej.
- Grygolec Władysław. Kościuch Lech. 1998. Bezpieczeństwo militarne państwa. Pojęcie. Uwarunkowania. Polityka. Warszawa: MON.
- Huzarski Michał. 2009. Zmienne podstawy bezpieczeństwa i obronności państwa. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej.
- Jakubczak Ryszard, Marczak Józef (red.). 2011. Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej.
- Karpowicz Janusz. 2016. Bezpieczeństwo militarne Polski. Dęblin : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Oficerskiej Sił Powietrznych.
- Kitler Waldemar. 2011. Bezpieczeństwo Narodowe RP. Podstawowe kategorie. Uwarunkowania. System. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej.
- Kubiak Mariusz. Turek Andrzej (red.). 2012. Współczesne bezpieczeństwo militarne. Siedlce: Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego.
- Kuźniar Roman. 2001. Polska polityka bezpieczeństwa 1989-2000. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Majchrzak Dariusz. 2015. Bezpieczeństwo militarne Polski. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej.
- Marczak Józef (red.). 2013. Doświadczenia organizacji bezpieczeństwa narodowego Polski od X do XX wieku: wnioski dla Polski w XXI wieku. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Narodowej.
- Merta Tomasz. 2010. Nieodzowność konserwatyzmu. Warszawa: Teologia Polityczna.
- Polak Andrzej, Krakowski Krzysztof (red.). 2015. Obronność jako dyscyplina naukowa. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej.
- Rojek Paweł. 2014. Przekleństwo imperium. Źródła rosyjskiego zachowania, Kraków: Wydawnictwo M.
- Szpyra Ryszard. 2012. Bezpieczeństwo militarne państwa. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Narodowej.
- Szpyra Ryszard. 2014. Podstawy bezpieczeństwa militarnego państwa. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Narodowej.
- Targowski Andrzej. 1993. Obrona Polski dziś i jutro. Warszawa: Bellona.
- Wojnarowski Jan. 2011. System obronności państwa: materiały do studiowania. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej
- Żyro Tomasz. 2008. Wola polityczna. Siedem prób z filozofii praktycznej. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.

ARTYKUŁY

- Bartosiak Jacek. 2012. „Amerykańsko-chińska wojna hegemoniczna i nowa Jałta”. Rzeczy Wspólne Nr 8: 106-115.

- Bartosiak Jacek. 2014. „Kto kogo? Rzecz o sojuszu polsko-amerykańskim w obliczu kryzysu ukraińskiego”, *Rzeczy Wspólne* Nr 17: 76-88.
- Bilski Artur. 2014. „NATO rusza na wschód”. *Rzeczy Wspólne* Nr 17: 90-98.
- „Na równi pochyłej”. Z Przemysławem Żurawskim vel Grajewskim rozmawia Stanisław Żaryn, 2010. *Rzeczy Wspólne* Nr 2: 66-79.
- Koziej Stanisław. 2013. „Po pierwsze: uchronić się przed lokalnym konfliktem”. *Rzeczy Wspólne* Nr 13: 60-67.
- Krystowski Krystowski. 2015. „Wzmacniamy armię, budujemy własny przemysł”. *Rzeczy Wspólne* Nr 19: 58-65.
- Kwaśniak Grzegorz. 2010. „System (nie)bezpieczeństwa narodowego”, *Rzeczy Wspólne* nr 2: 80- 89.
- Maszkiewicz Mariusz. 2015. „Obrona obywatelska vs obrona cywilna”. *Rzeczy Wspólne* nr 19: 142-161.
- Polko Roman. 2016. „Armia bez planu”. *Rzeczy Wspólne* Nr 23: 6-13.
- Przybylski Jan. 2010. „Kto obroni wojsko”. *Rzeczy Wspólne* Nr 2: 58-64.
- Siarkowska Anna Maria. 2015. „Obrona terytorialna – naprawdę pilna potrzeba”, *Rzeczy Wspólne* Nr 20: 126-139.
- Staniszewski Mariusz. 2014. „Czas dorosnąć do własnych ambicji”. *Rzeczy Wspólne* Nr 16: 6-17.
- Szatkowski Tomasz. 2011. „I armaty, i masło”. *Rzeczy Wspólne* Nr 6: 52-61.
- Szatkowski Tomasz, 2012. „O bezpieczeństwo musimy zadbać sami”. *Rzeczy Wspólne* Nr 8: 66-71.
- Szatkowski Tomasz. 2013. „Czy powrót do Międzymorza?”. *Rzeczy Wspólne* Nr 5: 86-103.
- Szeremietiew Romuald, „Siła słabych – pytania o istotę przygotowań obronnych”. *Rzeczy Wspólne* Nr 16/2014, s. 30-37.
- Szeremietiew Romuald, 2016. „Clausewitz, Mackinder, Piłsudski i... sojusze, czyli polski dylemat”. *Rzeczy Wspólne* Nr 23: 14-23.
- Warzecha Łukasz. 2016. „Pistolet to wolność i suwerenność”. *Rzeczy Wspólne* Nr 23: 38-51.
- Żydok Radosław, 2016. „Obywatelskie Wojsko Polskie”, *Rzeczy Wspólne* Nr 23: 24-36.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

- Bartosiak Jacek. 2013. „Bałtyk jako strefa wojny”. *Nowa Konfederacja* Nr 10
W <https://nowakonfederacja.pl/baltyk-jako-strefa-wojny/>.
- Bartosiak Jacek. 2014. „Projekty zamiast pocisków”. *Nowa Konfederacja* Nr 28-29
W <https://nowakonfederacja.pl/projekty-zamiast-pociskow-2/>.
- Bartosiak Jacek. 2014. „Zachód nas nie obroni”. *Nowa Konfederacja* Nr 50-51
W <https://nowakonfederacja.pl/zachod-nas-nie-obroni/>.
- Bartosiak Jacek. 2015. „Nie przez bazy NATO droga”. *Nowa Konfederacja* Nr 64
W <https://nowakonfederacja.pl/nie-przez-bazy-nato-droga/>.
- Bartosiak Jacek. 2016. „NATO na krawędzi”. *Nowa Konfederacja* Nr 73
W <https://nowakonfederacja.pl/nato-na-krawedzi/>.
- Bartosiak Jacek. 2016. „NATO na krawędzi”, *Nowa Konfederacja* Nr 73
W <https://nowakonfederacja.pl/nato-na-krawedzi/>.
- Bartosiak Jacek. 2017. „Armia nowego wzoru – znakomity początek”, *Nowa Konfederacja* Nr 84
W <https://nowakonfederacja.pl/armia-nowego-wzoru-znakomity-poczatek/>.

- Dura Maksymilian. 2014. „Rakiet nie zasypiać w popiele”. Nowa Konfederacja Nr 38
W <https://nowakonfederacja.pl/rakiet-nie-zasypiac-w-popiele/>.
- Kuź Michał. 2014. „Dlaczego potrzebujemy broni jądrowej”, Nowa Konfederacja Nr 9
W <https://nowakonfederacja.pl/dlaczego-potrzebujemy-broni-jadrowej/>.
- Mazur Piotr. 2017. „Obrona terytorialna – pierwsze koty za płoty”. Nowa Konfederacja Nr 83
W <https://nowakonfederacja.pl/obrona-terytorialna-pierwsze-koty-za-ploty/>.
- „Musimy odbudować flotę”. Z Maksymilianem Durą rozmawia Aleksandra Rybińska, 2013.
Nowa Konfederacja Nr 10 W <https://nowakonfederacja.pl/musimy-odbudowac-flote/>.
- Radziejewski Bartłomiej, 2014. „Kijów zdeptany a sprawa polska”, Nowa Konfederacja Nr 22
W <https://nowakonfederacja.pl/kijow-zdeptany-a-sprawa-polska/>.
- Radziejewski Bartłomiej, 2016. „Kryzys NATO i Polska między wielkością a niebytem”,
Nowa Konfederacja Nr 74 W <https://nowakonfederacja.pl/kryzys-nato-i-polska-miedzy-wielkoscia-a-niebytem/>.
- Rybińska Aleksandra. 2014. „Trzeba nas wziąć w kamasze”. Nowa Konfederacja Nr 26
W <https://nowakonfederacja.pl/trzeba-nas-wziac-w-kamasze/>.
- Rybińska Aleksandra. 2016. „Niezdane NATO patrzy na Rosję”. Nowa Konfederacja Nr 73
W <https://nowakonfederacja.pl/niezdane-nato-patrzy-na-rosje/>.
- Staniłko Jan Filip. 2013. Czym jest polski republikanizm? W <http://polskawielkiprojekt.pl/republikanizm/>
- Szatkowski Tomasz. 2013. „Manewry NATO i koniec geopolitycznych złudzeń”, Nowa Konfederacja Nr 5
W <https://nowakonfederacja.pl/manewry-nato-koniec-geopolitycznych-zludzen/>.
- Szatkowski Tomasz. 2014. „Szczepionka na Krym”. Nowa Konfederacja Nr 23
W <https://nowakonfederacja.pl/szczepionka-na-krym/>.
- Szatkowski Tomasz, 2014. „Zbroimy się bez strategii”, Nowa Konfederacja Nr 14
W <https://nowakonfederacja.pl/zbroimy-sie-bez-strategii/>.
- Wójtowicz Tomasz. 2016. „Naprzód marsz”, Nowa Konfederacja Nr 77
W <https://nowakonfederacja.pl/naprzod-marsz/>.

Adrian SZYDLIK¹

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet Gdański²

adrianszydlik@gmail.com

KARNOPRAWNY ASPEKT PRZESTĘPSTW PRZECIWKO OBRONNOŚCI I BEPIECZEŃSTWU

ABSTRAKT: Karnoprawna ochrona obronności i bezpieczeństwa znajduje swoje źródło nie tylko w Konstytucji Rzeczypospolitej, ale także w aktach prawa międzynarodowego. Także polski Kodeks karny penalizuje przestępstwa związane z Siłami Zbrojnymi RP, obowiązkiem służby wojskowej albo służby zastępczej, spowodowania zdarzeń powszechnie niebezpiecznych, finansowania przestępstw o charakterze terrorystycznym, piractwa, rozbójnictwa morskiego, obrotu substancjami niebezpiecznymi czy też powodowania niebezpieczeństwa w szeroko rozumianej komunikacji. Uregulowania te mają na celu zapewnienie odpowiedniego porządku w państwie, prawidłowe funkcjonowanie służby wojskowej oraz dotyczą wielu płaszczyzn życia codziennego.

SŁOWA KLUCZOWE: obronność, bezpieczeństwo, służba wojskowa, terroryzm

A CRIMINAL-LAW ASPECT OF CRIMES AGAINST DEFENSE AND SECURITY

ABSTRACT: A criminal-law protection of defense and security has its source not only in the Polish Constitution, but also in the laws of international rank. Also Polish Penal Code penalizes crimes connected with the Polish Armed Forces, military service or substitute service, causing commonly dangerous events, financing terrorist crimes, piracy, maritime offspring, trade in dangerous substances or causing danger in communication. These regulations are aimed at ensuring proper order in the State, right functioning of the military service and they refer to a variety of spheres everyday life.

KEYWORDS: defense, security, military service, terrorism

¹ Adrian Szydlik – student IV roku prawa, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Gdański.

² University of Gdańsk.

WPROWADZENIE

Problematyka przestępstw przeciwko obronności i bezpieczeństwu znajduje swoje uzasadnienie w zasadach określonych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej³. Warto tutaj wskazać przede wszystkim na art. 26 Konstytucji RP. Stanowi on o Siłach Zbrojnych RP, które służą ochronie niepodległości państwa, niepodzielności jego terytorium, zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic. Kolejne regulacje można powiązać z katalogiem obowiązków obywatela RP. W artykule 85 zawarty jest bowiem obowiązek obrony Ojczyzny, a zakres obowiązku służby wojskowej określa ustawa⁴. Obowiązek ten może być wykonywany w różny sposób, w tym również poprzez świadczenia osobiste w czasie pokoju⁵. Ustęp trzeci artykułu 85 stanowi natomiast o obywatelu, któremu przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne nie pozwalają na odbywanie służby wojskowej, wówczas może być on obowiązany do służby zastępczej. Jak wynika z utrwalonej linii orzeczniczej – obrona kraju, czy też świadczenia na rzecz obronności kraju są obowiązkiem nie tylko Sił Zbrojnych RP, osób fizycznych, czy też podmiotów państwowych, ale również i podmiotów prywatnych. Obowiązek ten wynika wprost z Konstytucji⁶.

Penalizacja tego typu przestępstw znajduje swoje źródło także w konwencjach międzynarodowych. Przykładem może być tutaj Konwencja w sprawie przeciwdziałania bezprawnym czynom przeciwko bezpieczeństwu żeglugi morskiej⁷, a także inne akty rangi międzynarodowej wymienione w dalszej części artykułu. Celem niniejszego pokazanie, że przestępstwa przewidziane w polskim Kodeksie karnym mają szerokie zastosowanie, związane z obronnością Państwa, a także, że sankcje za nie przewidziane są wystarczające i pełnią odpowiednią funkcję prewencyjną.

PRZESTĘPSTWA PRZECIWKO OBRONNOŚCI

W rozdziale XVIII Kodeksu karnego⁸ (zwany dalej kk) ustawodawca uregulował problematykę przestępstw związanych z obronnością państwa. Związane są one przede wszystkim z osobami, które nie są żołnierzami ani osobami pełniącymi służbę w obronie cywilnej, ani w jednostkach zmilitaryzowanych⁹. Osobom, które znajdują się w tych jednostkach poświęcona jest bowiem ostatnia z części Kodeksu karnego, czyli część wojskowa.

Art. 140 kk dotyczy zamachu na jednostkę Sił Zbrojnych RP. Artykuł ten ma na celu ochronę bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej przez wprowadzenie sankcji za popełnienie

³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz. U. 1997 Nr 78 poz. 483).

⁴ Ustawa o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 21 listopada 1967 roku (Dz. U. 1967 Nr 44 poz. 220).

⁵ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 21 października 2005 roku, sygn. akt II SA/Wa 1216/05.

⁶ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 20 kwietnia 2007 roku, sygn. akt IV SA/Wa 68/07.

⁷ Sporządzona w Rzymie dnia 10 marca 1988 roku (Dz. U. 1994 Nr 129 poz. 635).

⁸ Kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 roku (Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553).

⁹ T. Dukiet-Nagórska, *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, Warszawa 2016, s. 366.

przestępstwa na rzecz Sił Zbrojnych RP oraz jej obiektów. Do znamion tego czynu w typie podstawowym należy dopuszczenie się gwałtownego zamachu na jednostkę Sił Zbrojnych RP, a także niszczenie lub uszkodzenie jej obiektu bądź urządzenia o znaczeniu obronnym. Dodatkowo, przestępstwo to musi zostać dokonane w celu osłabienia mocy obronnej RP. Ma ono charakter powszechny, zatem jego sprawcą może być każdy. Za to przestępstwo grozi kara pozbawienia wolności od roku do 10 lat. Przewidywany jest także kwalifikowany typ tego czynu, który wywołuje skutek w postaci śmierci człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób. Wówczas zagrożenie karne zaostrza się do kary pozbawienia wolności od lat 2 do 12. Jako jedno z nielicznych przestępstw w polskim prawie karnym, karalna jest także sama forma stadialna przygotowania popełnienia powyższego przestępstwa¹⁰, która to według §3 powyższego artykułu sankcjonowana jest karą pozbawienia wolności do lat trzech. Często wobec tego przestępstwa sąd orzeka także przepadek rzeczy, które były wykorzystane do jego popełnienia, a w tym przypadku przepadek może dotyczyć także przedmiotów, które nie stanowiły własności sprawcy. W literaturze jest ono podawane jako jedno z przestępstw, wobec którego występuje zezwolenie na przesłuchanie osoby zobowiązanej np. do zachowania tajemnicy dziennikarskiej, ze względu na szczególny charakter sprawy i wagę informacji¹¹.

Celem artykułu 141 kk jest ochrona zagwarantowanego prawem stanu osobowego armii. W tym przypadku karalne jest przyjęcie bez zgody właściwego organu obowiązków wojskowych w obcej armii lub w obcej organizacji wojskowej. Zagadnienie związane ze zgodą właściwego organu zostało uregulowane w dziale VIa Ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej¹². Wymagana jest zgoda ministra właściwego do spraw wewnętrznych, udzielana na pisemny wniosek obywatela. Co więcej, sprawcą tego przestępstwa może być wyłącznie obywatel Polski. Wyjątkiem jest sytuacja, gdy chodzi o przyjęcie obowiązków w zakazanej przez prawo międzynarodowe służbie najemnej, wówczas może je popełnić każdy¹³. Sankcja karna w pierwszym przypadku to pozbawienie wolności od 3 miesięcy do 5 lat, w drugim natomiast od 6 miesięcy do lat 8. W §3 znajduje się wyłączenie odpowiedzialności za powyższe zachowanie, w przypadku obywatela polskiego, który jest równocześnie obywatelem innego państwa, zamieszkuje jego terytorium i tam pewni służbę wojskową¹⁴. Przestępstwo to ma charakter formalny, jego byt nie jest uzależniony od wystąpienia określonych skutków¹⁵.

W kolejnym z artykułów penalizowane jest prowadzenie zaciągu obywateli polskich lub przebywających w RP cudzoziemców do służby wojskowej w obcym wojsku lub obcej organizacji wojskowej, wbrew przepisom ustawy. Artykuł 142 kk wprowadzony został, aby polska armia nie mogła być osłabiana przez zaciąg obywateli polskich do obcego wojska.. Samo

¹⁰ M. Błaszczyk, A. Zientara, *Prawo karne. Diagramy*, Warszawa 2013, s. 60.

¹¹ P. Hofmański, *Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, Warszawa 2011, s. 435.

¹² Ustawa z dnia 21 listopada 1967 roku (Dz. U. 1967 Nr 44 poz. 220).

¹³ M. Bojarski, *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, Warszawa 2012, s. 487.

¹⁴ S. Małecki, *Podwójne obywatelstwo a służba w obcym wojsku*, *Wojskowy Przegląd Prawniczy* 1993, nr 3-4, s. 83.

¹⁵ S. Hoc, *O penalizacji służby w obcym wojsku*, *Roczniki nauk prawnych*, T. XV, numer 1 – 2005, s. 183.

określenie „zaciąg” polega na zjednywaniu, namawianiu lub pozyskiwaniu osób do służby wojskowej¹⁶ i może być zastępowane przez termin „werbować”. W §2 określone jest natomiast prowadzenie zaciągu do służby w zakazanej przez prawo międzynarodowe wojskowej służbie najemnej, a także jej opłacanie, organizowanie, szkolenie lub wykorzystywanie. Czyn ten może być popełniony wyłącznie z winy umyślnej i w zamiarze bezpośrednim.

Przedmiotem ochrony w artykule 143 kk jest prawidłowe wykonywanie obowiązku służby wojskowej albo innej, która ją zastępuje. Czyn sprawczy w tym przypadku polega na wypełnieniu znamion z art. 156 i 157 kk przez osobę zobowiązaną lub dopuszczeniu do ich wykonania przez inną osobę (ta czynność mimo pomocniczego charakteru także jest penalizowana w §2) albo na używaniu podstępów w celu wprowadzenia w błąd właściwego organu, np. komisji poborowej. Podstęp ten polegać może na symulowaniu choroby czy też przedłużeniu fałszywych dokumentów dotyczących nauki, zdrowia, obywatelstwa czy kwalifikacji zawodowych¹⁷. Polega także na działaniach przebiegłych, których wykrycie wymaga uwagi wychodzącej ponad miarę przeciętną, by nie paść ofiarą błędu¹⁸. Dodatkowo, czyn ten musi być popełniony w celu uzyskania zwolnienia ze służby wojskowej lub jej odroczenia. W §1 sprawcą może być zatem tylko osoba, która jest zobowiązana do służby wojskowej albo służby zastępczej, natomiast w §2 może być nim każdy. W obu przypadkach przewidziana jest kara pozbawienia wolności do lat trzech. Jeśli natomiast obowiązek dotyczy służby zastępującej służbę wojskową, dana osoba podlega grzywnie, ograniczeniu wolności albo pozbawienia wolności do lat dwóch.

W artykule 144 Kodeksu karnego określone jest niezgłoszenie się do odbywania służby wojskowej. Do popełnienia tego przestępstwa wymagane jest powołanie do pełnienia czynnej służby wojskowej w określonym czasie i miejscu. Zgodnie z orzeczeniem Sądu Najwyższego¹⁹ stawienie się w jednostce wojskowej celem spełnienia tego obowiązku, ale w innym terminie, nie powinno pociągać za sobą stosowania powyższych środków, które uniemożliwiają odbycie tej służby w nieprzerwany sposób. Typ podstawowy tego przestępstwa podlega karze pozbawienia wolności do lat trzech. W wypadku mniejszej wagi, sprawca podlega grzywnie, ograniczeniu wolności lub pozbawieniu wolności do roku. Tylko grzywnie albo karze ograniczenia wolności podlega natomiast osoba, która nie zgłasza się do pełnienia służby, ale w służbie zastępującej służbę wojskową. W żadnym z tych przypadków nie jest wymagany określony szczegółowy cel działania sprawcy²⁰.

Ostatnim z przestępstw zawartym w XVIII rozdziale Kodeksu karnego jest uchylanie się od pełnienia służby zastępczej. Artykuł 145 kk ma na celu ochronę obronności państwa w zakresie odbycia służby zastępującej służbę wojskową. Do wypełnienia znamion tego czynu zabronionego potrzebne jest odmawianie pełnienia tej służby, na złośliwym lub

¹⁶ T. Dukiet-Nagórska, *Prawo...*, s. 368.

¹⁷ *Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 czerwca 1980 roku*, sygn. akt Rw 198/80.

¹⁸ *Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 8 marca 2001 roku*, sygn. akt II AKa 33/01.

¹⁹ *Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 marca 1978 roku*, sygn. akt Rw 92/78.

²⁰ M. Bojarski, *Prawo...*, s. 489.

uporczywym odmawianiu wykonywania tego obowiązku. O kwalifikacji tego przestępstwa może decydować też spowodowanie u odbywającego służbę zastępczą skutku określonego w art. 156 albo 157 kk przez niego samego lub na dopuszczeniu dokonania u niego tego samego skutku przez inną osobę. Także decyduje o tym używanie podstępów dla wprowadzenia w błąd przełożonego, samowolne opuszczenie wyznaczonego miejsca wykonywania obowiązków służbowych albo na samowolnym pozostawaniu poza nim. Ustawodawca przewidział w tym przypadku grzywnę, ograniczenie wolności albo pozbawienie wolności do lat dwóch. Jeśli opuszczenie wyznaczonego miejsca albo pozostawanie poza nim popełnione jest w celu trwałego uchylecia się od służby, wyznaczona jest kara pozbawienia wolności do lat trzech. Jest to przestępstwo indywidualne, popełnione może być tylko z winy umyślnej, konieczny jest także bezpośredni zamiar (czyli gdy sprawca chce je popełnić – *dolus directus*²¹). Dodatkowo w artykule 146 kk określono, że jeśli sprawca tego przestępstwa dobrowolnie powrócił, a dodatkowo jego obecność trwała mniej niż 14 dni, wówczas sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a także odstąpienie od niej.

Na końcu wyżej wspomnianego rozdziału znajduje się jeszcze artykuł 147, który przewiduje nadzwyczajne złagodzenie kary albo odstąpienie od niej. Dotyczy on osób, które w chwili czynu były niezdolne do pełnienia służby wojskowej i związany jest z przestępstwami z artykułów art. 143 § 1 lub w art. 144 lub 145 kk.

PRZESTĘPSTWA PRZECIWKO BEZPIECZEŃSTWU POWSZECHNEMU

Kolejna grupa omawianych czynów dotyczy rozdziału XX Kodeksu karnego i są to przestępstwa dotyczące bezpieczeństwa powszechnego. Zagrożają one wielu osobom albo mieniu w dużych rozmiarach, jak podkreślono w uzasadnieniu kodeksu karnego z 1997 roku. Przestępstwa spowodowania niebezpieczeństwa czerpią ujemny sens nie tylko z tego, co już się zdarzyło, ale także z tego, co z tego, co może z tej sytuacji ujemnego wynikać²². Zawarte w tym rozdziale są nie tylko typowe zagrożenia bezpieczeństwa powszechnego, ale także te związane z postępowaniem technicznym, terroryzmem i wynikające z mocy umów międzynarodowych podpisanych przez Polskę²³.

Pierwszym z artykułów jest art. 163 kk dotyczący spowodowania zdarzenia powszechnie niebezpiecznego. Sprawcą tego przestępstwa może być każdy. Zachowanie sprawcy w tym przypadku musi polegać na spowodowaniu zdarzenia, które zagraża życiu lub zdrowiu wielu osób albo mieniu w wielkich rozmiarach. Może przybrać wiele postaci, m.in. pożaru, zawalenia się budowli, obsunięcia ziemi, eksplozji materiałów wybuchowych, rozprzestrzenienia się substancji trujących czy gwałtownego wyzwolenia energii jądrowej. Problematyczna pozostaje kwestia „wielu osób”, gdzie w literaturze przyjmuje się, że mamy z nią do czynienia w przypadku

²¹ J. Warylewski, *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa 2015, s. 329.

²² A. Zoll, *Kodeks karny. Część szczególna*, T.2, Komentarz do art. 117-277, Warszawa 1999, s. 327.

²³ O. Górniok, *Kodeks karny. Komentarz*, T.3, Gdańsk 1999, s. 113.

kilkunastu osób²⁴, a także problem „mienia w wielkich rozmiarach”, którego nie można utożsamiać z mieniem wielkiej wartości²⁵. W orzecznictwie²⁶ znajduje się pogląd, że „znamieństwo wielości osób, którym posługuje się art. 163 § 1 k.k., jest pojęciem ocennym i winno być postrzegane w kontekście okoliczności konkretnego zdarzenia stanowiącego przedmiot zarzutu”.

Zgodnie zaś z orzeczeniem Sądu Apelacyjnego w Katowicach²⁷: „Przepis art. 163 § 3 k.k. dotyczy przestępstwa kwalifikowanego przez następstwo w postaci śmierci człowieka lub ciężkiego uszczerbku na zdrowiu wielu osób, czyli przestępstwa umyślnie-nieumyślnego i nie może pozostawać w zbiegu z przepisem art. 148 § 3 k.k., którego cechą jest umyślność działania, to jest obejmowanie zamiarem również skutku tego działania w postaci pozbawienia życia.” Mniejsze zagrożenie karne ustawodawca przewiduje w przypadku działania nieumyślnego, natomiast wyższe, jeśli następstwem jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób. Jest to przestępstwo skutkowe, które można popełnić w wyniku działania oraz zaniechania.

Kolejny artykuł przewiduje karalność fazy poprzedzającej zdarzenie opisane we wcześniejszym artykule. Chodzi mianowicie o spowodowanie bezpośredniego niebezpieczeństwa zdarzenia z art. 163 kk. Regulacja ta ma charakter prewencyjny, a czyn z art. 164 kk jest przestępstwem skutkowym. Podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 8 lat, a w przypadku nieumyślnego działania – do lat trzech. Pojawia się kolejny problem interpretacyjny, tym razem z określeniem „bezpośredniego niebezpieczeństwa”. Według Sądu Najwyższego²⁸ „bezpośrednie niebezpieczeństwo w rozumieniu art. 164 kk to niebezpieczeństwo grożące wprost, bez konieczności włączenia się dalszego impulsu ze strony sprawcy, bądź dodatkowej przyczyny, co oznacza tak zaawansowaną sytuację, że można w zasadzie mówić o bliskim skutku.” Ponadto orzeczenie to rozróżnia kolejne dwa istotne w tym przypadku pojęcia, bowiem już językowa wykładnia pojęć „potencjalny” i „bezpośredni” przekreśla możliwość postawienia między nimi znaku równości.

Podobną regulację przewiduje artykuł 165 kk, jednak dotyczy on spowodowania niebezpieczeństwa dla życia lub zdrowia wielu osób albo mienia w wielkich rozmiarach. Opis strony przedmiotowej w tym art. jest bardzo szczegółowy i zawiera np. powodowanie zagrożeń epidemią, wyrabiania lub wprowadzania do obrotu szkodliwych dla zdrowia substancji, uszkodzenie urządzeń użyteczności publicznej czy też zakłócanie przekazywania danych informacyjnych. Katalog ten ma jednak charakter otwarty, gdyż zawiera także działanie w inny sposób w okolicznościach szczególnie niebezpiecznych. Sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 8 lat. Mniejsze zagrożenie karne ustawodawca przewidział w przypadku nieumyślnego działania, natomiast wyższe, jeśli następstwem jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób. W literaturze ostatnio powstał problem

²⁴ J. Wojciechowski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1997, s. 238.

²⁵ R.A. Stefański, *Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji*, Warszawa 2000, s. 34.

²⁶ *Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 stycznia 2017 roku*, sygn. akt III KK 196/16.

²⁷ *Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 23 kwietnia 2008 roku*, sygn. akt II AKa 92/08.

²⁸ *Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2003 roku*, sygn. akt IV KK 23/03.

czy sprzedaż popularnych ostatnio dopalaczy wyczerpuje znamiona w art. 165 kk. Kwestię tę rozwiązał ostatnio Sąd Najwyższy²⁹: „Nie wyczerpuje znamion art. 165 § 1 pkt 2 k.k. wyrobienie czy sprzedaż środków zastępczych jako tzw. dopalaczy, tak jak nie wyczerpuje ich wytwarzanie i obrót bez koncesji środkami odurzającymi, czy psychotropowymi, jako takimi. Nie ma zatem jakichkolwiek podstaw do przyjmowania, że obrót jakimikolwiek narkotykami, nawet w ilości stwarzającej zagrożenie dla życia zdrowia wielu osób, może być czynem zabronionym kwalifikowanym z art. 165 § 1 pkt 2 k.k.”.

W 2009 roku do Kodeksu karnego został dodany artykuł 165a, który stanowi o finansowaniu przestępstwa o charakterze terrorystycznym. Przestępstwo to ma charakter powszechny. Zachowanie wypełniające jego znamiona polega na gromadzeniu, przekazywaniu, oferowaniu środków płatniczych, instrumentów finansowych, papierów wartościowych, wartości dewizowych, praw majątkowych, mienia ruchomego lub nieruchomości w zamiarze finansowania przestępstwa o charakterze terrorystycznym lub innych wymienionych enumeratywnie przestępstw. Podobnie penalizowany jest czyn udostępniania mienia zorganizowanej grupie lub związkowi mającemu na celu popełnienie wyżej wymienionych przestępstw, a także pokrywanie kosztów związanych z zaspokojeniem potrzeb lub wykonaniem zobowiązań finansowych takiej grupy, związku lub osoby, w przypadku gdy osoba nie jest do tego zobowiązana na mocy ustawy. Przestępstwo to zgodnie z §4 może zostać popełnione także nieumyślnie. Wprowadzenie tego przepisu ma związek z atakiem na World Trade Center³⁰ oraz rozwojem terroryzmu. Główne obszary realizowane z myślą o wspieraniu tego typu organizacji to np. Afganistan czy Kolumbia³¹, a także Libia czy Irak³².

Następny z artykułów w tym rozdziale poświęcony jest zagadnieniu szeroko rozumianego piractwa. W Kodeksie karnym jest ono rozumiane nieco inaczej, aniżeli na gruncie konwencji międzynarodowych³³. Zachowanie sprawcy w artykule 166 kk polega na przejęciu kontroli nad statkiem wodnym lub powietrznym przez zastosowanie podstępów albo gwałtu na osobie lub groźby bezpośredniego jego użycia. Jeśli chodzi o definicję statku morskiego, takiego uregulowania nie znajdziemy w Kodeksie karnym. Zgodnie zaś z Kodeksem morskim, możemy go definiować jako każde urządzenie pływające przeznaczone lub używane do żeglugi morskiej³⁴. Może być to zatem zarówno okręt, łódź podwodna, kuter czy wodolot. Statek powietrzny natomiast to urządzenie zdolne do unoszenia się w atmosferze na skutek oddziaływania innego niż oddziaływanie powietrza odbitego od podłoża³⁵. Ustawodawca przewidział także kwalifikowany typ tego czynu, w przypadku jeśli sprawca sprowadza bezpośrednio

²⁹ *Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 31 maja 2017 roku*, sygn. akt I KZP 5/17.

³⁰ A. Golonka, *Polskie rozwiązania prawne w zakresie przeciwdziałania finansowaniu terroryzmu*, Prokuratura i Prawo 3, 2013, s. 96-104.

³¹ A. Kędziński, *Przeciwdziałanie i zwalczanie terroryzmu w Polsce*, Warszawa 2014, s. 45.

³² P. Pomianowski, E. Maćkowiak, *Zwalczanie finansowania terroryzmu w świetle prawa obowiązującego w Polsce i we Francji*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 6/12, 2012, s. 78.

³³ *Konwencja o morzu pełnym z Genewy z dnia 29 kwietnia 1958 roku* (Dz. U. 1963 Nr 33 poz. 187), *Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza z Montego Bay z dnia 10 grudnia 1982 roku* (Dz. U. 2002 Nr 59 poz. 543).

³⁴ Art. 2 §1 ustawy *Kodeks morski z dnia 18 września 2001 roku* (Dz. U. 2011 Nr 138 poz. 1545).

³⁵ Art. 2 pkt 1 ustawy *Prawo lotnicze z dnia 3 lipca 2002 roku* (Dz. U. 2002 Nr 130 poz. 1112).

niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia wielu osób albo gdy następstwem tego czynu jest śmierć człowieka lub ciężki uszczerbek na zdrowiu wielu osób. Jest to przestępstwo powszechne oraz umyślne. W przypadku przestępstwa z art. § 1 sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, jeżeli sprawca przekazał statek lub kontrolę nad nim osobie uprawnionej.

Sankcjonowane w polskim Kodeksie karnym jest także przestępstwo określone w artykule 167. Czynność sprawcza polega na umieszczeniu na statku wodnym lub powietrznym urządzenia lub substancji zagrażającej bezpieczeństwu osób lub mienia znacznej wartości, a także może polegać na niszczeniu, uszkodzaniu i czynieniu niezdatnym do użytku urządzenia nawigacyjnego albo uniemożliwieniu jego obsługi, jeśli zagraża to bezpieczeństwu osób. Sankcja wyznaczona została na okres od 3 miesięcy do 5 lat pozbawienia wolności. Przestępstwo to należy także do przypadków, w których ze względu na wagę przestępstwa, ustawodawca postanowił nałożyć szczególnie obowiązek prawny zawiadomienia o przestępstwie³⁶.

Dwa następujące dalej artykuły stanowią nawiązanie do wyżej wymienionych przestępstw. Ustawodawca przewidział karalność przygotowania także w odniesieniu do art. 163 § 1, art. 165 § 1, art. 166 § 1 oraz art. 167 § 1 kk. Zagrożenie karne wynosi do 3 lat pozbawienia wolności. Artykuł 169 związany natomiast jest z instytucją czynnego żalu, bowiem sprawca przestępstwa z art. 164 i 167, który dobrowolnie uchylił niebezpieczeństwo, nie podlega karze. Może zostać zastosowane przez sąd także nadzwyczajne złagodzenie kary w przypadku uchylenia niebezpieczeństwa w przypadku przestępstw z art. 163 § 1 lub 2, art. 165 § 1 lub 2 i art. 166 § 2. Zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego³⁷: „Dobrowolne odstąpienie od czynu zachodzi wówczas, gdy sprawca mający możliwość zrealizowania swojego zamiaru dokonania czynu zabronionego, po rozpoczęciu działania zmierzającego bezpośrednio do tego celu zaprzestaje z własnej woli dalszych czynności niezbędnych do wypełnienia wszystkich znamion zamierzonego przestępstwa. Pobudki rezygnacji z dokonania czynu są przy tym obojętne, jak również decyzja taka nie musi być podjęta przez sprawcę spontanicznie”.

Ostatnie trzy artykuły (170, 171 i 172) w tym rozdziale dotyczą odpowiednio rozbójnictwa morskiego, wytwarzania lub obrotu substancjami niebezpiecznymi i przeszkadzania w akcji ratowniczej. W przypadku pierwszego przestępstwa działanie sprawcy polega na uzbrajaniu lub przysposabianiu statku morskiego przeznaczonego do dokonania na morzu rabunku lub przyjmowaniu na takim statku służby. Drugi z nich posiada szeroki wachlarz czynności, bowiem dotyczy wyrabiania, przetwarzania, gromadzenia, posiadania, posługiwania się lub handlowania substancją lub przyrządem wybuchowym, materiałem radioaktywnym, urządzeniem emitującym promienie jonizujące lub innym przedmiotem lub substancją, która może spowodować niebezpieczeństwo. Karalne jest także dopuszczanie się wyżej opisanego czynu, wbrew obowiązkowi nałożonemu na daną osobę oraz odstąpienie wyżej wskazanych przedmiotów osobie nieuprawnionej. Według orzecznictwa: „Względy tak językowe, jak i spójności systemu prawa karnego przemawiają za tym, że „posiadanie

³⁶ J. Błachut, *Problemy związane z pomiarem przestępczości*, Warszawa 2007, s. 136.

³⁷ *Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 listopada 2000 roku*, sygn. akt IV KKN 274/00.

przyrządu wybuchowego”, o jakim mowa w art. 171 § 1 k.k., oznacza świadome i faktyczne dysponowanie nim, niezależnie od czasu jego trwania”³⁸. Ostatnie z przestępstw polega zaś na przeszkadzaniu działaniu mającemu na celu zapobieżenie niebezpieczeństwa dla życia lub zdrowia wielu osób albo mienia w wielkich rozmiarach. Wszystkie podstawowe typy tych przestępstw mają charakter powszechny, ponieważ ich sprawcą może być każdy.

BEZPIECZEŃSTWO W KOMUNIKACJI

Rozdział XXI Kodeksu karnego przewiduje także kolejne przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu. W tym przypadku natomiast dotyczą one bezpieczeństwa w komunikacji, zarówno tej występującej w ruchu lądowym, wodnym oraz powietrznym. Przepisy w tej części kk często znajdują odwołanie do zasad określonych w ustawie Prawo o ruchu drogowym³⁹. Niektóre z tych przestępstw posiadają surowszą odpowiedzialność karną w sytuacji, gdy ich sprawca był w stanie nietrzeźwości⁴⁰. Typami podstawowymi przestępstw w tej części kodeksu są m.in. spowodowanie katastrofy w komunikacji (art. 173 kk), sprowadzenie bezpośredniego niebezpieczeństwa katastrofy (art. 174), spowodowanie wypadku w komunikacji (art. 177), prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego (art. 178a), dopuszczenie do ruchu niebezpiecznego pojazdu (art. 179), pełnienie czynności związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa w stanie nietrzeźwości lub odurzenia (art. 180) oraz prowadzenie pojazdu po cofnięciu uprawnień (art. 180a).

Zgodnie z uchwałą Sądu Najwyższego⁴¹ przez zasady bezpieczeństwa w ruchu lądowym należy rozumieć reguły zawarte w przepisach określających porządek poruszania się na szlakach komunikacyjnych i zachowanie się w typowych dla ruchu sytuacjach lub wyrażone przez przyjęte oznakowanie, oświetlenie i sygnalizację. Są to także reguły nieskodyfikowane w sposób szczegółowy, a wynikające z wyżej wymienionych przepisów oraz istoty bezpieczeństwa w ruchu, które muszą znaleźć zastosowanie wszędzie tam, gdzie nie ma sprecyzowanego przepisu. Warto w tym miejscu także wspomnieć o definicji środka odurzającego⁴², przez który rozumie się każdą substancję pochodzenia naturalnego lub syntetycznego działającą na ośrodkowy układ nerwowy, których wykaz stanowi załącznik numer 1 do ustawy; a także o definicji pojazdu mechanicznego, którym jest każdy pojazd drogowy lub szynowy napędzany umieszczonym w nim silnikiem, jak również maszyna samobieźna i motorower⁴³.

³⁸ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 17 listopada 2011 roku, sygn. akt II AKa 147/11.

³⁹ Ustawa Prawo o ruchu drogowym z dnia 20 czerwca 1997 roku (Dz. U. 1997 Nr 98 poz. 602).

⁴⁰ Stan nietrzeźwości w rozumieniu kk zachodzi, gdy: (1) zawartość alkoholu we krwi przekracza 0,5 promila albo prowadzi do stężenia przekraczającego tę wartość lub (2) zawartość alkoholu w 1 dm³ wydychanego powietrza przekracza 0,25 mg albo prowadzi do stężenia przekraczającego tę wartość.

⁴¹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 lutego 1975 roku, sygn. akt V KZP 2/74.

⁴² Art. 4 pkt 26 Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii z dnia 29 lipca 2005 roku (Dz. U. 2005 Nr 179 poz. 1485).

⁴³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 lutego 1993 roku, sygn. akt III KRN 254/92.

PODSUMOWANIE

Mając na względzie wszystkie powyższe aspekty, decyzje ustawodawcy co do penalizacji przestępstw związanych z obronnością i bezpieczeństwem należy uznać za słuszne. Wiele z nich obejmuje przedmiotem swojej ochrony kwestie ważne dla państwa oraz jego obywateli, które mogą decydować nie tylko o porządku państwa, ale także niezależności, suwerenności i samorządności jego organów oraz przedstawicieli. Kodeks karny realizuje zatem nie tylko główne zasady zawarte w Konstytucji RP, ale także przepisy prawa międzynarodowego. Sankcjonowanie tychże przestępstw pozwala także na prawidłowe wykonywanie obowiązku służby wojskowej, a także zapobiega zamachom na obronność państwa poprzez wprowadzenie odpowiednich sankcji za popełnienie określonych w kk przestępstw, pełniąc dodatkowo funkcję prewencyjną. Przepisy powyższych rozdziałów mają także ogromne znaczenie w czasach coraz częstszych ataków terrorystycznych, nie tylko w Europie, ale także na całym świecie. Reasumując, rozwiązania przyjęte w Kodeksie karnym znajdują zastosowanie nie tylko w jednej płaszczyźnie, ale odnoszą się ponadto do kwestii piractwa morskiego czy powietrznego, a także kilku rodzajów komunikacji, co stanowi o wieloaspektowości tej problematyki. Przepisy te, jak wynika z orzecznictwa i praktyki, pełnią skuteczną funkcję prewencyjną i w sposób szeroko pojęty regulują i sankcjonują przypadki naruszenia przez obywateli kwestii związanych z obronnością państwa i w związku z tym, nie jest potrzebne wprowadzanie kolejnych uregulowań w tej dziedzinie.

BIBLIOGRAFIA

- Błachut Janina. 2007. Problemy związane z pomiarem przestępczości. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Błaszczyc Magdalena, Zientara Anna. 2013. Prawo karne. Diagramy, Warszawa: Wolters Kluwer.
- Bojarski Marek. 2012. Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna, Warszawa: Wolters Kluwer.
- Dukiet-Nagórska Teresa. 2016. Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa, Warszawa: Wolters Kluwer.
- Golonka Anna. 2013. „Polskie rozwiązania prawne w zakresie przeciwdziałania finansowaniu terroryzmu”. , Prokuratura i Prawo 3 : 96-104.
- Górniok Oktawia. 1999. Kodeks karny. Komentarz, , Gdańsk: Lexis Nexis.
- Hoc Stanisław. 2005. „O penalizacji służby w obcym wojsku”. Roczniki nauk prawnych: 183-185.
- Hofmański Piotr. 2011. Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych, Warszawa: Wolters Kluwer.
- Kędziński Aleksander. 2014. Przeciwdziałanie i zwalczanie terroryzmu w Polsce, Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Małecki Stanisław. 1993. „Podwójne obywatelstwo a służba w obcym wojsku”. Wojskowy Przegląd Prawniczy, nr 3-4 : 83-84.

- Pomianowski Piotr, Maćkowiak Ewa. 2012. „Zwalczanie finansowania terroryzmu w świetle prawa obowiązującego w Polsce i we Francji”. *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego* : 71-94.
- Stefański Ryszard Andrzej. 2000. *Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji*, Warszawa: C.H. Beck.
- Warylewski Jarosław. 2015. *Prawo karne. Część ogólna*, Warszawa: LexisNexis.
- Wojciechowski Janusz. 1997. *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa: Librata.
- Zoll Andrzej. 1999. *Kodeks karny. Część szczególna, T.2, Komentarz do art. 117-277*, Warszawa: Wolters Kluwer.

Tymur ANDRIYEVSKYY¹

Department of Political Science, Sociology and Culturology

G. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University²

Kharkiv, Ukraine

andrievskytimur@gmail.com

THE PURPOSES OF THE RUSSIAN- UKRAINIAN HYBRID WAR

ABSTRACT: The aim of the article is to present the idea that Russian-Ukrainian hybrid war influences the world order and international relations. It also points to the fact that Russia exploits new digital technology in this conflict. Furthermore, the article emphasizes the use of fake news, propaganda, interference in the election processes and cybernetic attacks that are a new weapon of the new generation warfare – hybrid war or war of the information society. Moreover, the author describes the activities that Russian Federation has undertaken in Estonia since 2007 and it also illustrates the purpose of Russian aggressive measures. The author makes an attempt to prove that the main purpose of Russian-Ukrainian hybrid war is to create chaos, undermine the values of the democratic world and cultivate a comprehensive atmosphere of mistrust and nihilism. Additionally, it is stated that the aggressor uses the very institutes of democracy and their weaknesses as a weapon.

KEYWORDS: war, hybrid war, Russian-Ukrainian war, fake news, propaganda, undermining technologies, informational operations

CELE ROSYJSKO-UKRAIŃSKIEJ WOJNY HYBRYDOWEJ

ABSTRAKT: Celem tego artykułu jest zaprezentowanie, że rosyjsko-ukraińska wojna hybrydowa wpływa na ład światowy i stosunki międzynarodowe. Wskazuje również na fakt, że Rosja wykorzystuje w tym konflikcie nowe technologie cyfrowe. Ponadto artykuł podkreśla wykorzystanie fake news, propagandy, zakłóceń w procesach wyborczych i ataków cybernetycznych, które są nową bronią w wojnie nowej generacji – wojnie hybrydowej lub wojnie społeczeństwa informacyjnego. Ponadto Autor opisuje działania, które w Estonii od 2007 prowadzi Federacja Rosyjska i prezentuje środki agresywnych rosyjskich działań. Autor podejmuje również próbę wykazania, że głównym celem rosyjsko-ukraińskiej wojny hybrydowej jest stworzenie chaosu, podważenie wartości demokratycznych na świecie i pielęgnowanie atmosfery nieufności i nihilizmu. Ponadto stwierdza, że agresor wykorzystuje jako broń instytucje demokratyczne i ich słabości.

KEYWORDS: wojna, wojna hybrydowa, wojna rosyjsko-ukraińska, fake news, propaganda, osłabienie technologii, operacje informacyjne

¹ Graduate student in G.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Department of Political Science, Sociology and Culturology, Ukraine. Master of laws.

² Харьковский национальный педагогический университет имени Сковороды.

INTRODUCTION

The Russian-Ukrainian hybrid war has lasted for almost full four years. The achievements of the aggressor during this war were the annexation of the Autonomous Republic of Crimea and the formation of “puppet” governments in some districts of Donetsk and Luhansk regions that are effectively controlled by the Russian administration. In general, according to the preliminary findings of the Prosecutor of the International Criminal Court, this conflict has all signs of international armed conflict between Ukraine and the Russian Federation³. Therefore, fewer reasons are left to consider this conflict as internal. We have to admit that this is aggression, an international crime punishable by the international community.

However, the question arises: were these losses of the territory of Ukraine (in proportion to the entire territory of the state, according to the words of the President of Ukraine P. Poroshenko, is about 7%) the real purpose of Russian aggression? Definitely not. The main objective of Russian aggression, in the author’s opinion, is to prevent Ukraine from coming out of Russia’s sphere of influence, to fight against Ukraine’s right to its own sovereignty and against its right to resolve independently its own political destiny. Russia’s geopolitical ambitions that are leading to the confrontation have been well explained by President Putin’s words - he called the collapse of the USSR “the greatest geopolitical catastrophe of the twentieth century”.

The ongoing Russian-Ukrainian hybrid war has no analogues in world history. Indeed, some elements have already been used before, but the combination of all the methods, especially non-military, each day complements or changes the concept of the hybrid warfare. The main battlefronts are transferred from the real battlefields to completely different spheres: economics, domestic and foreign policy, international relations. Of course, history proves that there have already been the cases when the war became global for all spheres of the state’s life, but the unique phenomenon of the present warfare is the fact of exploiting precisely all the methods and mechanisms in which ordinary citizens (non-combatants) become victims of an aggressor or become aggressor’s weapon themselves.

Consequently, in this article, the author is going to consider the goals pursued by the aggressor and the methods by which he intends to achieve the benefits. The conclusions obtained in the analysis should help us to formulate the concept of effective counteraction to aggression in the information society in the future as well as to prepare for new challenges, since the methods that have been discovered could be applied not only by Russia, but also by terrorist organizations, radical Islamists and other actors.

³ International Criminal Court. The Office of the Prosecutor. Report on Preliminary Examination Activities 2016, p. 35 § 158 W https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE_ENG.pdf .

THE PURPOSES OF HYBRID WARFARE: UNDERMINING THE DEMOCRACY AND DISORDER

Unfortunately, in the Russian-Ukrainian hybrid war, Ukraine has been given the role of the hot spot, the main military front and the testing ground for new instruments and methods of the new generation warfare. Using the concept of the "Russian-Ukrainian hybrid war", the author relies on the works of national security researchers from the National Institute for Strategic Studies of Ukraine – one of the first to put this concept into Ukrainian scientific circulation⁴.

However, the conflict itself is increasingly taking on the features of the global confrontation of two worlds fundamentally different in their value orientations. The sanctions imposed on the Russian Federation by the world's democratic community after the annexation of the Autonomous Republic of Crimea and the invasion on the Donbas are a common preventing element of deterring an aggressor that are applied by a civilized society. However, for Russia (in the understanding of its leaders), all the sides of the Western world, that support the sanctions regime against it, automatically become the party of the conflict. The West must understand that Russia (in its conviction) has not been fighting against only Ukraine for a long time. Russia fights with the whole world, where its "values" are not accepted.

Sanctions themselves are a deferred destructive factor with catastrophic consequences for the Russian economy, so the Kremlin is facing the question of state's survival and preserving the current model of governance along with its political elite.

Avoiding the destructive effects of sanctions to Russia is possible in two ways: civilized - by withdrawing its troops from the occupied territories, conducting investigations of the relevant war crimes and covering the damages inflicted in Ukraine. However, the analysis of recent events confirms that the second, Soviet way of the Cold War was actually chosen to solve the problem of breaking the democratic systems in the West, weakening Western states from the inside, creating a so-called "controlled chaos" to achieve complete destabilization of political processes. Under such conditions, Russia hopes to start bargaining for the abolition of sanctions and simultaneously tries to maintain its "assets".

Hybrid war is a war of the information society, a new generation of wars, when the territory does not need to be physically captured, but it is necessary to gain control over people's minds, thoughts and decision-making⁵. Propaganda, information and cybernetic attacks, the creation of alternative reality in the information environment – there are the asymmetric actions of Russia intended to change the worldview of people in democratic states.

⁴ V. Horbulin and others, *The World Hybrid War: Ukrainian Forefront: monograph*, Kyiv: The National Institute for Strategic Studies, 2017 – p.17, in Ukrainian. (Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – К. : НІСД, 2017, с. 17) W http://lib.rada.gov.ua/LibRada/static/about/text/HW_druk_fin%2Bsite_changed.pdf

⁵ T. Andriyevskyy, Hybrid war: nature and basic strategies, "De securitate et Defensione", No. 1 (3) /2017, pp. 158-166 in Russian (Т. Андриевский. "Гибридная война: сущность и базовые стратегии") W http://www.desecuritate.uph.edu.pl/images/De_Securiatete_et_Defensione_1_3_2017_NUMER_5-1.pdf c.165.

When Ukraine is forced to “physically” restrain Russia's aggression by using its armed forces, the West is increasingly forced to face a new type of intervention - information operations. Therefore, under information operations, the author means the intervention of state or non-state actors in the state's internal policy in order to spread aggressor's beneficial informative narratives using the propaganda, disinformation or information chaos. Unfortunately, digitalization of modern social processes and interactions is very suitable environment for such undermining information operations. Digital globalization blurs the physical boundaries between states, in fact, violating the very sovereignty of the state. And if several decades ago such globalization has been seen exclusively as an element of global progress for simplifying communication between people, spreading knowledge, creating new markets and a new sector of the economy – today these technologies turned into the weapon.

Today we are witnesses of Russia's inferiority complex of imperial past, where Russia is mistakenly seeking the possibility to regain the status of a superpower not by creating a competitive economy, innovations, capable trade, etc., but through aggressive actions, as the USSR once did. The use of subversive technologies during the Cold War was a commonplace phenomenon for the parties 50 years ago. The combination of such subversive measures, including dissemination of deceptive information, using the agents of influence and covert organizations, media manipulations are well described in the analytical report “Active measures” of the USSR against USA: preface to hybrid war” of the National Institute of Strategic researches of Ukraine⁶. However, the West was unprepared for the fact that after the collapse of the USSR, modern Russia decided to use the same measures only with the use of modern technologies.

In general, the Russian authorities firstly tried these technologies on their own society. Monopolizing the power over the media, they built another alternative reality for their citizens, where the West again became the main enemy to Russia. By spreading state control over social networks (VKontakte, Odnoklassniki), Russia began to apply its first fake accounts to form “true” political thoughts among citizens. The monopolized information allowed them to get rid of any political rivals and to neutralize the opposition's attempts to spread its point of view. Such processes, the sources and development of Russian digital propaganda are well described in the monograph by S. Sanovich from New York University⁷.

Having formed a stable undemocratic system within the state, Russia has dared to use digital technologies outside the country. Therefore, in 2007, Russia used a massive hacking attack on the government networks of Estonia⁸. All this happened on the background of the

⁶ D. Dubov, A. Barovska, T. Isakova, I. Koval, V. Horbulin, “Active measures” of the USSR against USA: preface to hybrid war: analytical report. Kyiv, The National Institute for Strategic Studies, 2017, 48 p. In http://www.niss.gov.ua/public/File/book_2017/active___druk_bleed-5.pdf

⁷ S. Sanovich. Computational Propaganda in Russia: The Origins of Digital Misinformation. University of Oxford, 2017 In <http://comprop.oi.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/89/2017/06/Comprop-Russia.pdf>

⁸H. Grassegger, M. Krogerus., *Fake news and botnets: how Russia weaponised the web*, “The Guardian”, 02.12.2017 In <https://www.theguardian.com/technology/2017/dec/02/fake-news-botnets-how-russia-weaponised-the-web-cyber-attack-estonia>.

scandal with the transfer of the monument of a Soviet soldier, who is considered to be a symbol of Soviet occupation in Estonia. Furthermore, such measures were used during the Russian invasion in Georgia in 2008. Aggression against Ukraine was also prepared with the use of information operations. It is not surprising that Russia used information attacks before the annexation of the Crimea, but this issue is only beginning to become publicized in the West⁹. Thus, using a network of its propaganda channels such as RT or Sputnik, Russia tried to spread false opinions about the “internal” conflict in Ukraine, to show the Western public that Russia is a friendly and kind country, and the annexation of another state’s territory is not a crime. It should be noted that the issue of Ukraine, the use of hacker attacks by Russia, information operations, other subversive activities are only being analyzed and studied. This is a separate topic of another big research.

Due to the fact that the Russian aggression against Ukraine did not become a blitzkrieg, and sanctions slowly strike the state's economy, Russia began to resort to more active actions and as a result the governments of the Western powers and the political systems have already become the target.

Intervention in the presidential elections in the United States was accompanied not only by the direct actions of the Russians. As the latest investigation by Facebook shows, for two years from accounts “allegedly guided by Russia”, they bought a political advertisement worth 100 thousand dollars. An internal investigation found that 3000 advertisements and posts were paid from 470 accounts and pages that were not used by real people. The advertising, estimated to be seen from 23 to 70 million people, was not intended to support a particular candidate in the US presidential election¹⁰. In total, over the past two years 126 million people have seen Russian political advertising¹¹. The content of the posts presented controversial social and political messages and affected topics such as LGBT, interracial relations, migration, and the firearms license. The Facebook administration is concerned that the social network has become an element of political confrontation. Conducting the investigation, they are simultaneously looking for ways to counter information operations. The analytical report “Information Operations and Facebook” lists the three main elements that the administration focused on¹²:

⁹ E. Nakashima., Inside a Russian disinformation campaign in Ukraine in 2014, “The Washington Post”, 25.12.2017 In https://www.washingtonpost.com/world/national-security/inside-a-russian-disinformation-campaign-in-ukraine-in-2014/2017/12/25/f55b0408-e71d-11e7-ab50-621fe0588340_story.html?utm_term=.f64454e2ed36

¹⁰ C.D. Leonnig, T. Hamburger, R.S. Helderman. *Russian firm tied to pro-Kremlin propaganda advertised on Facebook during election*, “The Washington Post”, 06.09.2017 In https://www.washingtonpost.com/politics/facebook-says-it-sold-political-ads-to-russian-company-during-2016-election/2017/09/06/32f01fd2-931e-11e7-89fa-bb822a46da5b_story.html?utm_term=.de6206fe1b8e

¹¹ *Russia-linked posts 'reached 126m Facebook users in US'*, BBC, 31.10.2017 In <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-41812369>

¹² J. Weedon, W. Nuland and A. Stamos, *Information Operations and Facebook*. Facebook Inc., 2017. p. 6 In <https://fbnewsroomus.files.wordpress.com/2017/04/facebook-and-information-operations-v1.pdf>.

- Targeted data collection, with the goal of stealing, and often exposing, non-public information that can provide unique opportunities for controlling public discourse.
- Content creation, false or real, either directly by the information operator or by seeding stories to journalists and other third parties, including via fake online personas.
- False amplification, which is defined as coordinated activity by inauthentic accounts with the intent of manipulating political discussion (e.g., by discouraging specific parties from participating in discussion or amplifying sensational voices over others). Facebook administration detected this activity by analyzing the inauthenticity of the account and its behaviors, and not the content the accounts are publishing.

Today, Facebook is trying to improve its network in order to prevent the above risks by¹³:

- Continually studying and monitoring the efforts of those who try to negatively manipulate civic discourse on Facebook;
- Innovating in the areas of account access and account integrity, including identifying fake accounts and expanding security and privacy settings and options;
- Participating in multi-stakeholder efforts to notify and educate at-risk people of the ways they can best keep their information safe;
- Supporting civil society programs around media literacy.

A separate example of Russia's use of bots affecting the political preferences of citizens of other states is Twitter. Account @TEN_GOP was a heavyweight voice on the American far right. It had over 130,000 followers; it was retweeted by some of Trump's aides. When it was suspended, in July 2017, voices across the American far right protested. To some observers, it seemed too good to be true; in October, they were proven right. Twitter confirmed that @TEN_GOP was a fake, run by a Russian operative connected to the notorious "troll factory" in St. Petersburg¹⁴.

All data mentioned above is an example of using new means to destabilize the political system in order to undermine citizens' confidence in political processes, any sources of information, etc. There are strong suspicions that similar attempts to interfere in the electoral process were also carried out against France in the presidential elections of 2017¹⁵, and during so-called Brexit case. Planned information operations use the game on the same sensitive issues (migrants in the EU, Brexit¹⁶, world terrorism, Islam, LGBT rights, etc.), form a single picture of chaos, which is intended to weaken democracy, undermine the faith of people in its values.

¹³ *Ibidem*, p.13.

¹⁴ B. Nimmo, *How A Russian Troll Fooled America*, AtlanticCouncil's Digital Forensic Research Lab, 14.11.2017 In <https://medium.com/dfrlab/how-a-russian-troll-fooled-america-80452a4806d1>.

¹⁵ L. Daniels, *How Russia hacked the French election*, POLITICO, 23.04.2017 In <https://www.politico.eu/article/france-election-2017-russia-hacked-cyberattacks/>.

¹⁶ R. Booth, M. Weaver, A. Hern, S. Walker, *Russia used hundreds of fake accounts to tweet about Brexit, data shows*, "The Guardian", 14.11.2017 W <https://www.theguardian.com/world/2017/nov/14/how-400-russia-run-fake-accounts-posted-bogus-brexit-tweets>.

As for Ukraine, today many finances are spent on Russia's physical deterrence and support of the army. That is why the information sphere remains extremely vulnerable. So, in the political life, in the media, in social networks in Ukraine there are actors who actively promote the new Russian paradigm, which reads: "The enemy is not in the Kremlin, the enemy is in Kiev." These actors use sensitive and painful topics to create a boiling point inside the state for polarizing society, so that people do not trust public institutions. For such manipulations, any good reason is used - from the analogue of the Russian action "immortal regiment" ("Bessmertnyi polk") on the Victory Day over Nazism in the Second World War, to the use of manipulations on the language issue in educational reform, the question of paid medicine in medical reform, etc. Efforts are being made to use the Ukrainian opposition as an "icebreaker" of Ukrainian statehood as such. Not so long ago, the Prosecutor General of Ukraine provided materials on the possibility of financing the "protest actions" in Kiev by the Ukrainian fugitive oligarch Serhiy Kurchenko, who is hiding in Russia (where he has the support of the authorities) and is accused of treason in Ukraine¹⁷.

It is hard to confront all these spectrum of measures taking into account the fact that until the end of the Russia's aggression, in Ukraine Russian television channels are persistently broadcasting, creating in fact their own anti-Ukrainian paradigm. Sociocultural convergence got worse year by year trying to absorb Ukrainian citizens. That is why when the aggression was carried, the aggressor was not identified as an enemy by the great masses of Ukrainians. The separate issue is an attempt to undermine trust to Ukraine among its partners and neighbours. Separate impairment of Ukraine – Poland relationships on the basis of historical memory is the favorable environment for Russia, where Russia predictably will be trying to break up partners and allies. Thus, Polish media themselves published information on the possibility of Russian sponsorship of the groups worsening the relations of the two states by their activities¹⁸.

That is why the specialists of the Hague Centre for Strategic Studies in their analyses "Inside the Kremlin House of Mirrors: how liberal democracies can counter Russian disinformation and societal interference" provide the necessary list of measures to restrain informational aggression and propaganda of Russia¹⁹. Among the measures these need to be highlighted:

¹⁷ *Briefing of the Prosecutor General of Ukraine. Prosecutor General's office of Ukraine*, official website, 05.12.2017. In Ukrainian (Юрій Луценко повідомив, що ГПУ спільно з СБУ виявлено факт фінансування С. Курченком масових акцій протесту у містах України) In https://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=220231&fp=60

¹⁸ P. Andrusieczko, A. Poczobut, M. Wojtczuk, *For the money from Russia in Poland against Ukraine*, "Gazeta Wyborcza", 09.03.2017. In Polish ("Za kasę z Rosji w Polsce przeciw Ukrainie") In <http://wyborcza.pl/7,75399,21472245,za-kase-kremla-w-polsce-przeciw-ukrainie.html?disableRedirects=true>

¹⁹ S. de Jong, T. Sweijs, K. Kertysova, R. Boshhttps., *Inside The Kremlin House Of Mirrors. How Liberal Democracies can Counter Russian Disinformation and Societal Interference*, The Hague Centre for Strategic Studies, 2017, p.65. In https://www.hcss.nl/sites/default/files/files/reports/Inside%20the%20Kremlin%20House%20of%20Mirrors_0.pdf.

1. to invest in social media literacy for the population and for specific segments (civil servants, military people, journalists, bloggers);
2. not to be afraid to close Russian television channels at a favorable opportunity, when they explicitly distribute fake news or propaganda threatening the public;
3. not to repeat Russian narratives and propaganda, use own positive narratives for the population, apply counter-propaganda;
4. not to allow Russia to use the structural problems of society - the government should address these problems;
5. to identify those politicians, representatives of civic organizations, etc., who have permanent contacts with Russia;
6. to spend money on the development of big data analyses to identify those groups that are most vulnerable to Russian disinformation;
7. to understand that Russia is waging a political, non-kinetic war against a civilized world.

Therefore, the author must admit that counteraction to destructive subversive measures is still taking place. While the US is investigating Russia's interference in the elections, the EU already has taken measures thus consolidating the strategy of counteracting the information threat from Russia. European parliament resolution issued in November 2016 states that “the Russian Government is employing a wide range of tools and instruments, such as think tanks and special foundations (e.g. Russkiy Mir), special authorities (Rossotrudnichestvo), multilingual TV stations (such as RT), pseudo news agencies and multimedia services (e.g. Sputnik), cross-border social and religious groups (...) social media and internet trolls to challenge democratic values, divide Europe, gather domestic support and create the perception of failed states in the EU’s eastern neighbourhood”²⁰,

SUMMARY

Thus, the goal of the Russian-Ukrainian hybrid war can be formulated, which is to create chaos, undermine the values of the democratic world and cultivate a comprehensive atmosphere of mistrust and nihilism. This goal extends not only to Ukraine but also to those states that support it. Russia has transformed democracy (which Russia itself does not know) into our enemy. Using the basic values of democracy as a weapon, the aggressor has made it possible for freedom of speech to become a right to lie, freedom to receive information – to freedom to spread fake, lies and propaganda, freedom to peaceful gatherings – to the right to street collisions, and social networks - to a chaotic collection of non-existent individuals to incite hostility. The very idea of democracy is undermined, the very possibility of free, honest and unbiased expression of the person is questionable.

²⁰ European Parliament resolution of 23 November 2016 on EU strategic communication to counteract propaganda against it by third parties (2016/2030(INI)), § 8 In <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2016-0441+0+DOC+XML+V0//EN>.

That is why, by categorizing such informational operations depending on their purpose, we can distinguish: 1) operations on the split of a society within the state for its weakening or bringing their own candidates to power; 2) operations to discredit the state on the world stage and for the tensions with its neighbors or partners; 3) operations for the dissemination of general information chaos to achieve individual tactical goals by the aggressor.

That is why one can say that in the face of an active informational confrontation, when the state is trying to be destroyed and captured from within, information-blasting technologies are aimed at the desocialisation of the individual. This person does not trust the authorities for which he/she voted for, does not trust the institutes of democracy, does not trust the media, and does not trust the neighbours. Losing their own values, such a person begins to trust fakes and other people's propaganda. A person pulled out of a normal society, who has lost any value pointers, without his/her own wish becomes the weapon of the enemy. Therefore, right and balanced informational policy should be held, information security, information literacy must be carried on, and it is vital to react timely to new subversive technologies and information traps.

BIBLIOGRAPHY

- “Russia-linked posts 'reached 126m Facebook users in US' ”. BBC, 31.10.2017 In <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-41812369>.
- Andriyevskyy Tymur. “Hybrid war: nature and basic strategies”. De securitate et defensione. N 1 (3)/2017 : 158-166 in Russian (Тимур Андриевский. “Гибридная война: сущность и базовые стратегии”).
- Andrusieczko Piotr, Poczobut Andrzej, Wojtczuk Michał. “For the money from Russia in Poland against Ukraine”. Gazeta Wyborcza, 09.03.2017. In Polish (“Za kasę z Rosji w Polsce przeciw Ukrainie”) In <http://wyborcza.pl/7,75399,21472245,za-kase-kremla-w-polsce-przeciw-ukrainie.html?disableRedirects=true>.
- Booth Robert, Weaver Matthew, Hern Alex and Walker Shaun.” Russia used hundreds of fake accounts to tweet about Brexit, data shows”. The Guardian, 14.11.2017 In <https://www.theguardian.com/world/2017/nov/14/how-400-russia-run-fake-accounts-posted-bogus-brexit-tweets>.
- Briefing of the Prosecutor General of Ukraine. Prosecutor General’s office of Ukraine, official website, 05.12.2017. In Ukrainian (Юрій Луценко повідомив, що ГПУ спільно з СБУ виявлено факт фінансування С. Курченком масових акцій протесту у містах України) In https://www.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=220231&fp=60.
- Daniels Laura. “How Russia hacked the French election”. POLITICO, 23.04.2017 In <https://www.politico.eu/article/france-election-2017-russia-hacked-cyberattacks/>.
- Ellen Nakashima. “Inside a Russian disinformation campaign in Ukraine in 2014”. The Washington Post, 25.12.2017 In https://www.washingtonpost.com/world/national-security/inside-a-russian-disinformation-campaign-in-ukraine-in-2014/2017/12/25/f55b0408-e71d-11e7-ab50-621fe0588340_story.html?utm_term=.f64454e2ed36.

- European Parliament resolution of 23 November 2016 on EU strategic communication to counteract propaganda against it by third parties (2016/2030(INI)).
- Grassegger Hannes and Krogerus Mikael. "Fake news and botnets: how Russia weaponised the web". The Guardian, 02.12.2017 In <https://www.theguardian.com/technology/2017/dec/02/fake-news-botnets-how-russia-weaponised-the-web-cyber-attack-estonia>
- Horbulin Volodymyr and others. 2017. The World Hybrid War: Ukrainian Forefront: monograph, Kyiv: The National Institute for Strategic Studies, in Ukrainian. (Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – К. : НІСД, 2017, с. 496).
- Horbulin Volodymyr. 2017. "Active measures" of the USSR against USA: preface to hybrid war: analytical report. Kyiv: The National Institute for Strategic Studies.
- International Criminal Court. The Office of the Prosecutor. Report on Preliminary Examination Activities (2016). Official website. In https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE_ENG.pdf.
- Jong de Sijbren, Sweijs Tim, Kertysova Katarina, Bos Roel. 2017. Inside The Kremlin House Of Mirrors. How Liberal Democracies can Counter Russian Disinformation and Societal Interference. The Hague Centre for Strategic Studies.
- Leonnig Carol D., Hamburger Tom and Helderma Rosalind S.. "Russian firm tied to pro-Kremlin propaganda advertised on Facebook during election". The Washington Post, 06.09.2017 In https://www.washingtonpost.com/politics/facebook-says-it-sold-political-ads-to-russian-company-during-2016-election/2017/09/06/32f01fd2-931e-11e7-89fa-bb822a46da5b_story.html?utm_term=.de6206fe1b8e.
- Nimmo Ben. "How A Russian Troll Fooled America". Atlantic Council's Digital Forensic Research Lab, 14.11.2017 In <https://medium.com/dfrlab/how-a-russian-troll-fooled-america-80452a4806d1>.
- Sanovich Sergei. 2017. Computational Propaganda in Russia: The Origins of Digital Misinformation. University of Oxford.
- Weedon Jen, William Nuland and Stamos Alex. 2017. Information Operations and Facebook. Facebook Inc.

LISTA RECENZENTÓW – NR 1(3)2017 i 2(3)2017

dr hab. Krzysztof Drabik, prof. Akademii Obrony Narodowej

dr hab. Zbigniew Kwiasowski, prof. Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie

dr hab. Leszek Pawlikowicz, prof. Uniwersytetu Rzeszowskiego

dr hab. Piotr Senkus, prof. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach

dr hab. Jan Rajchel, prof. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach

dr hab. Jacek Zieliński, prof. Wyższej Szkoły Administracyjno-Społecznej w Warszawie

doc. dr Aleksiej Gawrilenkow, Uniwersytet w Smoleńsku, Rosja

doc. dr Ruslan Puzikow, Tambowski Uniwersytet Państwowy, Rosja